

HISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA 98

JULKAISUT SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

SUOMEN TALOUDEN KEHITTÄMINEN
1750—1760 -LUKUJEN
VALTIOPÄIVÄPOLITIIKASSA

Kirjoittanut

TOIVO J. PALOPOSKI

HELSINKI 1976

HISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA
JULKAISSET
SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

98

TOIVO J. PALOPOSKI

SUOMEN TALOUDEN KEHITTÄMINEN
1750—1760 -LUKUJEN
VALTIOPÄIVÄPOLITIIKASSA

SUOMEN TALOUDEN KEHITTÄMINEN
1750—1760 -LUKUJEN
VALTIOPÄIVÄPOLITIIKASSA

TOIVO J. PALOPOSKI

HELSINKI 1976

ISBN 951-9254-07-2

Forssan Kirjapaino Oy · Forssa 1976

”Kuka myös voi vakuuttaa, ettei suomalaista kansakuntaa, joka tietää olevansa vailla kaikkea puolustusta, venäläisten joukkojen marsisi kohti rajaa niin pelästytä, että se vältyäkseen pelättävissä olevasta kovasta kohtelusta vapaaehtoisesti alistuu valtaan, jolta se ei näe voivansa pelastua. Kansakunnan uskollisuus ja into esivaltaansa kohtaan on sekä tunnettu että kaikissa tilaisuuksissa osoitettu kansakunnan katoamattomaksi kunniaksi. Mutta kuka saattaa aikaansaada järkkymätöntä turvallisuutta ja harrasta tahtoa, kun ei ole mitään avun eikä pelastuksen toivoa. Käsitykseni on, että on tehtävä jotakin näkyvää, osaksi Suomen asukkaiden auttamiseksi, osaksi jotta Venäjän annettaisiin huomata, ettei aiota kädet ristissä jättää Suomea naapurin mielivallan alaisuuteen.”

A. J. von Höpken valtaneuvostossa 1747.

ESIPUHE

Ajatus vapaudenajan suomalaisten valmistelukuntien toiminnan tutkimisesta syntyi aikoinaan jo väitöskirjaa tehdessäni. Sittemmin erilaiset muut tehtävät ovat hidastaneet työn tekemistä, mutta aihe on silti sitä käsitellessäni kasvanut alun alkaen ajattelemistani mitoista.

Tutkimuksen valmistumisesta on minun kiittäminen aikaa, jolloin Suomen Akatemian tutkijana 1971—1974 voin keskittyä kokonaan aineistonkeruuseen ja kirjoitustyöhön. Olen kiitollinen myös Valtion humanistisen toimikunnan minulle myöntämistä useista matka-apurahoista, joiden ansiosta olen voinut tutkia Ruotsin valtionarkistossa vapaudenajan valtiopäiväarkiston pöytäkirjojen ja asiakirjojen laajoja sarjoja.

Lausun kiitokseni niille arkistojen ja kirjastojen virkamiehille, joiden palveluksia olen monesti tarvinnut. Samoin haluan kiittää niitä monia ystäviäni, joiden kanssa käydyt keskustelut ovat edesauttaneet tämän tutkimuksen syntyä. Kiitokseni ei kuitenkaan enää tavoita sitä henkilöä, kansleri Pentti Renvallia, jolle sen nimenomaisesti haluaisin osoittaa. Tuntien syvää kunnioitusta hänen akateemisen opettajan ja tutkijan elämäntyötään kohtaan muistan lämmöllä monia keskustelujamme.

Kiitän myös Suomen Historiallista Seuraa, jonka maineikkaassa julkaisusarjassa tämä teos ilmestyy. Samoin kiitän Forssan Kirjapaino Oy:tä hyvästä yhteistyöstä.

Kirkkonummella Kalevalan päivänä 1976

Toivo J. Paloposki

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE

I	JOHDANTO	
1	Suomen muuttunut asema ja Suomen asiain käsittely hattujen sodan jälkeen	11
2	Tutkimustehtävä	16
II	SUOMEN ASIAIN KÄSITTELY VALTIOPÄIVILLÄ 1751—52	19
1	Yleispoliittinen tilanne valtiopäivien alkaessa	19
2	Suomen kenraalikuvernöörinviran lakkauttaminen	21
3	Suomen taloudellisen kohottamisen suunnitelmat	33
	— Edellisten valtiopäivien perintö	33
	— Kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomus ja kamari-, talous- ja liike-deputaation mietintö "Suomen auttamisesta"	37
4	Hallintoalueiden uudistamista, talonpoikaispurjehdusta, maatalouden tehostamista ja väestönpuutteen poistamista koskevia erillisiä ehdotuksia	45
5	Suomen taloudellisen heikkouden ja sen syiden yleiskuvan hahmottuminen	54
III	SUOMEN TALOUDELLISTEN KYSYMYSTEN KÄSITTELY VALTIOPÄIVIEN VÄLISENÄ AIKANA 1752—1755	58
1	Kuninkaan Suomen matka, matkakertomus ja valtaneuvoston kanta Suomen ohjelmasta	58
2	Suomen talouskomissio 1753—55 ja sen mietintö	69
IV	SUOMEN TALOUDEN UUDISTUSSUUNNITELMAT 1755—56 VALTIOPÄIVILLÄ	72
1	Yleispoliittinen tilanne valtiopäivien alkaessa: turvallisuuspolitiikan uusi linja ja sen vaikutus talouspolitiikkaan	72
2	Suomen talouskomission mietintö, Kuninkaallisen Majesteetin salainen valtiopäiväesitys ja suomalaisen valmistelukunnan asettaminen	78
3	Suomalaisen valmistelukunnan työskentelyn alkuvaiheet ja työohjelman laatiminen	84
4	Valmistelukunnan tekemät ehdotukset ja niiden tulokset	89
	— Maan kartoittaminen ja vesitiesuunnitelmat	89
	— Maanmittaus ja jako-olojen uudistaminen maatalouden kehittämisen ja väestöpolitiikan välineinä	94
	— Väestökysymys ja valmistelukunnan käsitys väestön lisäämisen mahdollisuuksista	106
	— Hallinto- ja oikeudenhoitoalueiden jakaminen	110
	— Valmistelukunnan antamat erilliset lausunnot	113
5	Maatalouden parantamiseen ja väestönpuutteen poistamiseen tähdänneitä	

muita uudistusehdotuksia	115
6 Säätyjen käsitys Suomen suuriruhtinaskunnan alueellisesta laajuudesta	134
7 Valtiopäivien työn tulokset	137
V POMMERIN SODAN AIHEUTTAMA KRIISI JA SUOMEN KYSYMYKSET 1760—62 VALTIOPÄIVILLÄ	140
1 Hattujen ”kansallisen rauhanohjelman” murtuminen Pommerin sotaan ja sodan vaikutukset vuoteen 1760 asti	140
2 Valtiopäivätyön alkaminen ja suomalaisen taloudellisen valmistelukunnan perustaminen	145
3 Taloudellinen valmistelukunta Suomen asiain käsittelijänä	151
— Suomen isojakoasetuksen synty	153
— Vesitie- ja koskenperkausksymykset	164
— Muut valmistelukunnassa käsitellyt asiat	173
4 Valmistelukunnan ulkopuolella käsitellyt Suomen talouskysymykset	179
— Väestökysymys	181
— Ulkopuolisten henkilöiden perinnöksiotot talonpojan oikeusturvan uhkana	185
— Kiista Pohjanmaan kaupunkien tapulioikeuksista ja talonpoikaispurjehduksesta	187
5 Valtiopäivien työn tulokset	192
VI SUOMEN TALOUS 1762—65 JA LÄÄNIEN TALOUSDEPUTAATIOIDEN TOIMINTA	195
1 Suomen talouden yleiskuva Pommerin sodan jälkeen	195
2 Läänien talousdeputaatioiden toiminta vuoteen 1765	197
VII SISÄPOLITIIKAN JA SUOMEN TALOUDELLISEN KEHITTÄMISEN KÄÄNNE MYSSYJEN HALLITSEMILLA VALTIOPÄIVILLÄ 1965—66	201
1 Yleispoliittinen tilanne, valtiopäivien koollekutsuminen ja vaalien tulos	201
2 Kiista Suomen talouden kehittämisen muodoista ja erikoisvaliokuntien ja läänindeputaatioiden lakkauttaminen	204
3 Myssyjien ratkaisut Suomen talouskysymyksiin	211
— Maantieteellisten mittausten lopettaminen isojaon toimeenpanon tehostamiseksi, Suomen läänien isojakoasetukset ja maanjako-oikeuksien perustaminen	211
— Kruununtilojen perinnöksioton jatkuvuuden turvaaminen	215
— Tapulikaupunkikysymys ja talonpoikaispurjehdus	221
4 Valtiopäivien työn tulokset	233
VIII VAPAUDENAJAN KEHITYSALUEPOLITIikka	236
Käytetyt lyhenteet	240
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	242
Henkilöhakemisto	248
Referat	251

I JOHDANTO

1 Suomen muuttunut asema ja Suomen asiain käsittely hattujen sodan jälkeen

Hattujen sota vaikutuksineen ja seurausilmiöineen on Ruotsi-Suomen valtiollisen ja yhteiskuntaelämän monilla aloilla muodostanut ilmeisesti paljon jyrkemmän vedenjakajan kuin vain suurpoliittisten unelmien harjanteen ja sitä seuranneen ankean ulkopoliittisen nöyryytyksen. Sodan aikana hallitus ja sen kutsumina Tukholmassa 20. 8. 1742 kokoontuneet valtiopäivät saivat ryhtyä ratkaisemaan monia vaikeita tehtäviä sellaisen poliittisen todellisuuden vallitessa, jota sodan aloittamiseen kielteisesti suhtautuneetkaan tuskin olivat kuvitelleet vuotta aikaisemmin. Vastoin odotuksia Venäjä oli tempaissut aloitteen, Suomi oli joutunut vihollisen haltuun ja yleinen tyytymättömyys sotaan joutumisen, sodan huonon johtamisen ja sotarasitusten vuoksi tuli äänekkäänä kuuluville sekä säätyjen keskuudessa että valtakunnassa yleensä. Kun kuningatar Ulrika Eleonora oli kuollut marraskuussa 1741 lapsettomana, myös kruununperimyskysymys oli ratkaistava näillä valtiopäivillä.

Tukholmassa olevien suomalaisten edustajien harkitessa tilannetta se näytti vielä katastrofaalisemmalta kuin mitä se oli ruotsalaisten katsannossa; olihan juuri suomalaisten kotimaa joutunut miehittäjän käsiin. Kun pyrkimys rauhan solmimiseksi siedettävien ehdoin kytkettiin kruununperimyskysymyksen järjestykseen, suomalaiset toimivat erittäin aktiivisesti sen vaihtoehdon puolesta, että nämä kysymykset oli hoidettava yhteistoiminnassa Venäjän kanssa. He eivät voineet hyväksyä lainkaan sitä vaihtoehtoa, jonka mukaan kruununperimys olisi ratkaistava valitsemalla Tanskan prinssi kruununperijäksi ja valtaamalla Suomen jälkeen takaisin ruotsalais-tanskalaisen offensiivin avulla. Offensiivi olisi mahdollisesti voitollisenakin merkinnyt heidän kotimaansa aineellista hävittämistä. Suomalaiset katsoivat myös, että vaikka valtaus sotilaallisesti onnistuisikin, se loisi poliittisesti kestävämmän tilanteen. Ruotsiin paennut Turun akatemian historian professori Algot Scarin lausui toukokuussa 1743, että kaikki Ruotsin ja Tanskan liittymishankkeet kaatava seikka olisi se, että mikään Itämerellä kauppaa käyvä tai siellä muutoin toimiva valta ei hyväksyisi Pohjolan uutta suurvaltaa. Rauhasta Venäjän kanssa ei tulisi mitään.

Tapahtumainkehitys sellaisenaan näytti tekevän oikeutta suomalaisten arvioinnille. Kruununperimys- ja rauhankysymyksen hoitamisessa suomalaiset ja

ruotsalaiset olivat ensin toimineet eri linjoilla, sittemmin taas yhdistyneinä säätyraijat rikkovassa rintamassa siten, että kaikkia muita ryhmiä vastassa oli Tanskan prinssin valitsemista kannattanut ruotsalainen talonpoikaissääty, jonka tukena oli Taalainmiesten kapinallisjoukko. Kun lopputulos oli se, jota suomalaiset olivat alusta alkaen vaatineet: rauhan solmiminen ja Suomen palauttaminen Ruotsille Venäjän kanssa yhteisymmärryksessä hoidetun kruununperimysjärjestelyn tuloksena, oli suomalaisten muillakin vaatimuksilla jo tämän ulkopoliittisen ratkaisun vuoksi toteutumismahdollisuuksia. Venäläisten käskystä Vaasaan ja Turkuun oli kutsuttu syksyllä 1742 maakuntakokouksia neuvottelemaan miehityshallinnosta ja maan huoltokysymyksistä. Suomalaiset olivat noudattaneet tätä kutsua. Ruotsissa ei siten voitu muodostaa varmaa kuvaa siitä, millainen olisi suomalaisten poliittinen asenne hattujen onnettoman sotapolitiikan jälkeen. Kun Tukholmassa olevat suomalaiset, sekä valtiopäivämiehet että pakolaiset, esittivät monia avustuspyyntöjä, tilanteen arkaluontoisuus oli omiaan kehoittamaan ruotsalaista esivaltaa varovaisuuteen ja suopeuteen. Tästä varovaisuudesta lähteneenä syntyi siten ensimmäinen hallituksen asettama Suomen asiain erityiselin, suomalainen pakolaismakkomissio elokuussa 1742. Tämä ei kuitenkaan voinut pitkään hallita tehtäviään, vaan sen tilalle tuli kaikkien säätyjen suomalaisten edustajien valitusdeputaatio. Tähän 30 jäsentä käsittävään valiokuntaan tuli vain neljä suomalaista, sillä valtiopäivät katsoivat, ettei suomalaisten itsensä tullut toimia omien anomustensa käsittelijöinä.

Deputaation saadessa mietintönsä valmiiksi kesäkuun lopulla 1743, olivat Turussa käydyt neuvottelut juuri juhannuksen edellä johtaneet yksimielisyyteen rauhansopimuksen tärkeimmistä ehdoista. Muuttuneessa tilanteessa mietintö jäi käsittelemättä ja säädyt asettivat nopeasti kokonaan uuden valiokunnan, suomalaisen järjestelydeputaation. Sen tehtävänä ei enää ollut sodan aiheuttamien erityiskysymysten ja pakolaisten toivomusten käsittely vaan paljoa laajempi ohjelma: Suomen hallintoon, maatalouteen ja yleiseen talouselämään kohdistuvien korjausehdotusten tekeminen Ruotsin nyt saadessa Suomen takaisin haltuunsa. Tämä ohjelma vaati erityisesti suomalaisten omaa asiantuntemusta ja deputaation 15 jäsenestä olikin nyt suomalaisia kymmenen.

Suomalaisen järjestelydeputaation asettaminen ja sen ohjelmataavoitteet muodostivat sen politiikan alkupisteen, jonka periaatteellisena sisältönä oli myönnitys, ettei valtakunnan hallitus ollut kohdistanut Suomeen tarpeellista huomiota, ja periaatteellisena tavoitteena siihenastisten monien epäkohtien korjaaminen. Selvimmin nämä molemmat seikat lausuttiin julki seuraavien valtiopäivien suomalaisen deputaation ohjelmamietinnössä tammikuussa 1747:

”Jatkuvasti suomalaiset olivat valittaneet, miten kieltä taitamattomat virkamiehet sortivat talonpoikia ja miten toisaalta maan omilla virkamiehillä ei ollut ylenemismahdollisuuksia. Keskusvirastoissa he eivät saaneet ymmärtämystä, koska virkamiehet eivät osanneet heidän kieltään eivätkä tunteneet maan oloja, ja harvoin he näkivät kiinnitettävän huomiota heidän kärsimyksiinsä tai heidän

sortajiaan rangaistavan.” Lopputoteamuksena seurasi sitten kuuluisa huomautus, että oli vaikeata sanoa, ”kumpi herätti enemmän huomiota, se tapako, millä Ruotsi oli hoitanut Suomea, vai Suomen uskollisuus Ruotsia kohtaan; sillä lähes seitsensatavuotisen Ruotsin vallan aikana ei koskaan ollut vallinnut kahtakymmentäviittäkään peräkkäistä rauhan vuotta, mutta sittenkin Suomi kohta hävityksen jälkeen oli häirityn mehiläisparven tavoin rakentanut uudelleen pesänsä ja koonnut hunajaa Ruotsin asukkaille. Kaikki Ruotsin vaarallisimman vihollisen iskut olivat käyneet Suomen sydämen lävitse, ja kuitenkin Suomi ensimmäisenä kilvoitteli Ruotsin maakuntien kanssa horjumattomassa alttiudessa ja uskollisuudessa Ruotsin kruunua kohtaan.”¹

Suomen epäkohtien syinä mietintö esitti ensinnäkin maan kielen, luonnon, talouden ja tapojen tuntemattomuuden, toisekseen Suomen alemmalle virkakunnalle omavaltaista rohkeutta antavan etäisyyden emämaasta. Että Suomen venäläiseen miehitykseen päättynyt hattujen sota ja samaan aikaan pidettyjen valtiopäivien politiikka merkitsivät käännekohtaa hallituksen suhtautumisessa Suomeen, ilmenee vaikuttavasti siinä, että suomalaiset olivat itse juuri sodan edelläkin anoneet korjauksia mietinnössä mainittujen epäkohtien syihin, mutta täysin tuloksetta. Vuosien 1738—39 valtiopäivillä Piikkiön ja Halikon kihlakunnat olivat esittäneet laajan hallinnollisia oloja ja virkamiesten kielitaitoa koskevan uudistusohjelman. Se oli kuitenkin johtanut moitteisiin suomalaisesta separatismista ja hallitus ja valtiopäivien ruotsalainen enemmistö kielsivät valitusten oikeellisuuden ja aiheellisuuden. Juuri valta-aseman saavuttaneen ja ulkopolitiittista menestystä odottavan hattupuolueen reaktio oli silloin niin kärjistetyin jyrkkä, että muutamaa vuotta myöhemmin ilmaistua myönteistä kantaa on pidettävä nimenomaisesti uutena linjana.²

Suomen taloudellinen kehittäminen, ”Finlands ekonomiska upphielpande”, oli tämän jälkeen kahden vuosikymmenen ajan lähes poliittinen iskusana. Auttamiseen ei kuitenkaan voitu ryhtyä suoralta kädeltä, sillä hallituksella tai valtiopäivillä ei ollut Suomessa todella vallitsevien olojen tuntemusta tai detaljoitua

¹ Katsaus perustuu seuraavaan kirjallisuuteen: *Aulis J. Alanen* Suomen historia vapaudenajalla, s. 256—578, 289—329. *A. R. Cederberg*, Suomen historia vapaudenajalla II, s. 51— ja eri kohdin. *A. Hultin*, Finland och tronföljdsfrågan år 1743. En politisk föreläsning af Algot Scarin, s. 133—148. *O. Jägerskiöld*, Den svenska utrikespolitikens historia II:2, s. 152—160. *A. Mickwitz*, De finska deputationerna och ekonomiekommissionerna under frihetstiden I—II, eri kohdin. *Toivo J. Paloposki*, Suomalaisten talonpoikien suhtautuminen kruununperimyskysymykseen vv:n 1742—43 valtiopäivillä. *Pentti Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 265—290. Tammikuun 1747 ohjelmamietintö, josta yllä mainittu siteeraus, on painettu, *E. G. Palmén*, Tvenne aktstycken från frihetstiden, s. 164—172.

² Piikkiön ja Halikon valituksesta ja sen käsittelystä valtiopäivillä, ks. *Einar W. Juva*, Varsinais-suomalaiset talonpojat esittämässä hallinnollisten olojen uudistamista 1700-luvulla, s. 214—241, *Einar W. Juva*, Vuoden 1739 ”kieliasetuksen” synty, s. 213—262 sekä *Toivo J. Paloposki*, Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus vapaudenajalla, s. 363—373 ja niissä mainittu kirjallisuus.

ohjelmaa Suomen asiain korjaamiseksi. Mutta tarpeelliseksi työväliseksi sopivaa elintä ei vapaudenajalla tarvinnut kauankaan hakea, kun näytti selvältä että sellainen oli asetettava säätyjen omasta keskuudesta valtiopäivien erityisvaliokuntana. Yhtä paljon kuin tuollainen elin siis kuvasteli ajalle luonteenomaista ajattelua, yhtä paljon siihen jo kätkeytyivät ratkaisun vahvat puolet ja samalla heikkoudet. Erityisvaliokunnilla oli mahdollisuus tuoda esiin epäkohdat ja korjausehdotukset välittömästi korkeimman päättävän valtioelimen omassa keskuudessa. Erityisvaliokunnan asiantuntemusta ei myöskään tarvinnut epäillä, koska eri säädyissä oli edustautuneena Suomen asiain hallinto ja olojen tuntemus, korkeimmasta virkamieskunnasta verokuormaa kantavaan rahvaaseen asti. Heikkoutena sen sijaan oli, että asiain valmistelussa tällainen forum automaattisesti tiesi jatkuvaa keskustelua ja kiistaa sekä epäkohdista sinänsä että vaihtoehtoista ja tavoitteista, joihin tulisi pyrkiä. ”Aikalaiset”, tuona aikana toiminnassa mukana olleet, näkivät tietenkin asian edellisen puolen, valiokunnan edustavuuden ja asiantuntemuksen. Jälkimmäistä piirrettä, yhä uusien näkökohtien huomioonottamisesta ja jatkuvasta valmistelusta seurannutta ratkaisujen lykkäytymistä epätarkoituksenmukaisella tavalla he sen sijaan eivät voineet mieltää. Suomalaisen valmistelukunnan kiistellessä 1756 vesitiekysymyksestä eri kannoilla olleet syytivät toisiaan jarrutuksesta, mutta harvoin oivallettiin, että erilaisten vaihtoehtojen esittäminen ja punninta kuuluivat vallitsevan instituution vapauden omiin perusteisiin, ja että itse vaihtoehtojen runsauden taas takasi yhä edelleen elävän regionalismin voimakkuus.

Vapaudenajan viimeisten vuosien sääty- ja puolueriitojen aikalaisille itselleen käsittämätön kiihkeys on aivan ilmeisesti johtunut juuri vaikeudesta hahmottaa sitä asetelmaa, että erilaisten intressiryhmien tarpeet ja tavoitteet eivät enää määräytyneet säätyperusteisesti mutta eivät myöskään puolueperusteisesti. Jälkimmäinen jakoperuste, puoluesuhtautuminen, rikkoi kylläkin säätysolidariteetin, mutta puolueet eivät silti kyenneet vielä luomaan sellaisia ohjelmia, ideologioita tai tavoitekokonaisuuksia, joiden kohesiovoimakkuus olisi tiivistänyt puolueiden rivit vanhaa regionaalitakaan intressiryhmittymistä vastaan. Regionalismi näkyi valtiopäivätyössä mm. läänien tasapuolisen valiokuntaedustuksen vaatimuksena, mutta nämä kaikki kolme ryhmittymisen perustetta olivat rakenteeltaan aivan erimitallisia suureita: säätyryhmittymisen nojasi privilegioyhteiskunnan sosiaaliseen ja sitä seuraavaan taloudellisten oikeushyvien jakoon, puolueyhmittymisen nojasi poliittiseen ajatteluun, mutta puolueiden ohjelmallisuus oli useimmilla yhteiskunnallisen toiminnan aloilla väljä ja diffuusia ja vain joillakin aloilla kiinteämpää kuten ulkopoliitikassa. Kolmas tekijä, regionalismi taas nojasi tietyn maantieteellisen alueen edustajien yhteiseen tuntemaan ryhmäintressiin.

Kustaa Vaasan ajoista alkaen valtioviisautta oli siivittänyt idea uniformiteetin erinomaisuudesta. Nyt vapaudenajalla alkanut ponnistelu valtakunnan joidenkin osien kehittämiseksi luontaisten edellytystensä mukaisesti edusti uutta

katsantokantaa — Suomen taloudellisen kehittämisen muuttuminen tavoiteltavaksi poliittiseksi päämääräksi merkisi siis ajattelun käännettä, eräänlaista kehitysaluepolitiikan tielle lähtemistä. Mutta koska Suomi oli laaja ja sen eri alueet poikkesivat suurestikin toisistaan, ei ollut olemassa patenttiratkaisua, joka yleisavaimen tavoin olisi voinut avata Suomen vaurastumisen ovet. Silloin Suomen taloudellisen kehittämisen — ”Finlands ekonomiska upphjelpande” — ohjelmankin täytyi muodostua joukoksi eri laajuisia reformeita, pitäjakohtaisista läänikohtaisiin tai muutamia läänejä käsittäviin. Merkittävää tietenkä on, että joidenkin uudistusten ulottuvuudet kasvoivatkin valtakunnallisiksi kuten isojakouudistuksen ja kaupunkien purjehdusvapauden kohdalla kävi, ja jolloin paikallinen impulssi loikin uniformiteettia.

Purjehduskysymysten käsittelyssä taas Suomea suppeampi alueellinen ryhmittäminen rikkoi suomalaisten sekä sääty- että puoluerajat kun porvarit ja talonpojat jakaantuivat eteläsuomalaiseksi ja pohjoissuomalais-sisäsuomalaiseksi ryhmäksi. Samaa jakautumista tapahtui myös mm. vesitiehankkeiden kannatuksessa ja vastustamisessa, joten yleissuomalainen samanleirisyy ei siis ollut aikalaisten suhtautumiselle itsestään selvyyttä.

Valtiopäivätyötä suoritettiin näin ollen sääty-, puolue- ja regionaalisten intressien ristiaallokossa. Toimenpiteiden ja päätösten nopeus ei tässä miljöössä voinut olla säätyjen työn leimaa antava piirre. Mutta kun aivan kauden lopulla arvosteltiin toiminnan hitautta, puolustettiin sitä säätyvallan etujen opilla: valtiopäivillä tulee olla tilaisuus harkita ”valtakunnan poliittista, juridista, taloudellista ja moraalista tilaa, maalla ja kaupungeissa, collegioissa ja akatemioissa”. Aikaa tarvitaan, jotta ”kaikki voitaisiin jalostaa säätyjen kypsällä työteliäisyydellä ja ahkeruudella”. Kaikkien mahdollisten asioiden käsittelystä seuraa, että ”sitä suurempi hyöty tulee yhteiskunnalle kun tyytymättömyys vähenee”.³

Tämä vuotta ennen Kustaa III:n vallankaappausta lausuttu mieltelmä osoittaa sattuvalla tavalla ”vapaudenajan entusiastista heittäytymistä taloudellisiin uudistuksiin ja kaikkea ajattelua dominoinutta edistysoptimismia”, olettamusta, että uudistustyö todella tuottaisi aikanaan staattisen tilan, jossa tyytymättömyyttä ei enää esiinny.⁴ Innostusta ja uskoa ei Suomen taloudellisen kehittämisohjelmakaan kohdalla sammuttanut se seikka, että todella aikaansaatuja uudistuksia edelsi usein aivan tavattoman pitkä ja itseään toistanut valmistelu.

³ Tukholmalainen porvari ja poliittinen kynäilijä *Anders Odel* kirjoituksessaan *Rikets Nytt af Längre Riksdagar än tranne månaders Tid. 1771. Efterlämnade skrifter Vf 168:1. KB. Paloposki*, Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 209—210.

⁴ *Tore Frängsmyr*, *Den gudomliga ekonomin*, s. 217.

2 Tutkimustehtävä

Ajatus Suomen ja suomalaisten asioita hoitavien erityisvaliokuntien asettamisesta on johdettu samaan vuoteen, jolloin sellaiset ensi kerran todella asetettiin vuonna 1742.¹ Suomalaisten tätäkin koskeva toivomus on kuitenkin jo viittä vuotta aikaisemmalta ajalta, edellä mainituilta 1738—39 valtiopäiviltä. Pari viikkoa valtiopäivien alkamisen jälkeen talonpoikaissäädyn ”eräät deputeeratut Suomesta” esittivät muistion, jossa he toivoivat ”säätäjien valiokuntaa, joka tarkastaisi heidän asioitaan ym.”. Keskustelun jälkeen anomukseen päätettiin suostua ja tämä merkittiin itse muistioon. Samalla sääty selitti, että se oli muutoinkin ”hyvin halukas” tukemaan allekirjoittajia heitä ankarasti painavien asioiden hoitamiseksi. Sääty päätti asettaa muutamia jäseniään ja sihteerinsä deputaatioksi, joka antaisi säädylle lausunnon heidän asioistaan. Mitään deputaatiota ei kuitenkaan asetettu eikä tämä asia tullut esille muidenkaan säätyjen istunnoissa.² Itse tätä muistiotakaan ei ole säädyn arkistossa eikä siinä lausuttu ajatus johtanut tuloksiin, mutta aloite voidaan yhdistää suomalaisten näillä valtiopäivillä yleensä osoittamaan aktiivisuuteen. Suomen asiain erityisvaliokuntien historiassa sitä voitaneen pitää ensimmäisenä vakavana kannanottona.

Hattujen sodan aikaisista valtiopäivistä alkaen asetetut Suomen asiain erityisvaliokunnat ja niihin liittyvät talouskomissiot ovat seuraavat:

1. Suomalainen valitusdeputaatio (Finska besvärerdeputationen) 1742—43,
2. Suomalainen järjestelydeputaatio (Finska regleringsdeputationen) 1743,
3. Suomalainen talouskomissio (Finska ekonomiekommissionen) 1743—46,
4. Suomalainen deputaatio (Finska deputationen) 1746—47,
5. Suomalainen valmistelukomissio (Finska beredningskommissionen) 1753—55,
6. Suomalainen valmisteludeputaatio (Finska beredningsdeputationen) 1755—56,
7. Suomen läänien talousdeputaatiot (Finska ekonomiedeputationerna) 1757—60,
8. Suomalainen valmisteludeputaatio (Finska beredningsdeputationen) 1761—62,
9. Suomen läänien talouskomissiot (Finska ekonomiekommissionerna) 1762—64.

Näitä erikoisvaliokuntia ja säätykomissioita koskevista tutkimuksista ovat tyhjentävimpiä *A. Mickwitzin* kaksi tutkimusta, jotka kohdistuvat valtiopäivien 1742—43 ja 1746—47 suomalaisiin deputaatioihin. Valiokuntien työtä on käsitelty myös eri alojen erikoistutkimuksissa, mm. maanmittauslaitoksen historiassa

¹ *Mickwitz*, De finska deputationerna I, s. 179.

² Bdst. 31. 5. 1738, BdP 3, s. 20.

ja *S. Kuusen* isonjaon toimeenpanoa koskevista tutkimuksissa. *A. R. Cederbergin* osittain alkuperäismateriaaliin perustuva esitys vapaudenajasta on ensi kerran antanut kuvan kaikistakin valiokunnista ja läänien talousdeputaatioista. Valiokuntia on käsitelty myös muutamissa laudaturtoissa³ ja muissakin yleisesityksissä kuin *Cederbergin* teoksessa.

Laajimmin on nyt käsiteltävää kokonaisuutta selvittänyt *Pentti Renvall* Suomen kansanedustuslaitoksen historiassaan. Valtiopäivälaitoksen ja siinä toimineen suomalaisen edustuksen yhteyteen kuuluneena tämä osaprobleemi saa teoksessa kokonaisvaltaisesta näkökulmasta lähtevän selityksen, joka valaisee puolueiden suhtautumista Suomen kehittämiseen.

Edellä on jo todettu, että monien erityiselinten asettaminen valmistelemaan Suomen taloudellista kehittämistä tulkitsi voimakasta luottamusta laaja-alaiseen suunnitteluun. Asenteelliselta kannalta tämä ei silti ollut aivan uutta; edustihan esimerkiksi aikaisempi uniformiteetin tavoite myös kruunun l. valtiovalan resurssien ohjaamista olojen kehittämiseksi tiettyyn, oikeaksi ja tarkoitukseenmukaiseksi harkittuun tavoitteeseen. Utta sen sijaan oli kehitystyön rakentaminen alueellisten edellytysten lähtökohdista käsin. Tämä ”regionalismin uusi tuleminen” ei silti sopinut valmiiden sääty- tai puoluekuvioiden piiriin, vaan reformivaatimusten motivointi oli paljon nyanssoidumpi. Tiettyyn säätyyn kuuluminen sellaisenaan tai puoluekanta yleisenä kannanmäärittelyn taustana ei antanut suomalaiselle valtiopäiväedustajalle evästystä kun hänen oli määriteltävä kantansa häntä itseään lähellä olevaan ja hänen hyvin tuntemaansa taloudelliseen detaljikysymykseen.

Kun siis kokonaisratkaisuja ei ollut — kuten myös on edellä jo todettu — kohdistuu tutkimus Suomen taloudellisesta kehittämisestä erillisten reformiehdotusten ja reformipäätösten synnyn selvittämiseen in casu. Vasta tämän laatuinen, sinänsä hidas yksityiskohdasta toiseen etenevä tarkastelu voinee osoittaa, mitä saatiin aikaan ja miten.

Tutkimuksen pääsisältö kohdistuu aikaan 1751—1766. Lähtökohtana on silti käsiteltävä hattujen sodan jälkeisen ajan perintöä, sillä nimenomaan v. 1747 tapahtunut kenraalikuvernöörinviran perustaminen merkitsi uudenlaisen Suomeen ja Suomen asioihin suhtautumisen toteuttamiseksi tehtyä ensimmäistä välineellistä ratkaisua. Myssyjen hallitsemat valtiopäivät 1765—66 eivät asettaneet Suomen asiain erityisvaliokuntaa mutta ratkaisivat silti joukon reformeita, joita oli valmisteltu jo kauan, mutta joita hatut eivät voineet ratkaista siksi, että he silloin olisivat tuominneet omia aikaisempia toimenpiteitään. Tähän ajankohtaan myös päättyy varsinainen Suomen olojen ohjelmallinen kehitystyö; sääty- ja puolue-riidat muuttivat tämän jälkeen poliittisen ilmaston toisenluonteiseksi.

³ *Seppo Ervasti*, Suomalainen valmistelukunta valtiopäivillä 1755—56, s. 101—172. *Aarni Mononen*, Suomen asiain valmistelukunta 1760—62 valtiopäivillä. Suomen ja Skandinavian historian laudaturtyö 1962. Helsingin Yliopiston Historian Laitos. — Muut mainitut tutkimukset, ks. edellisen luvun viite 1.

Tutkittaessa taloudellisen kehityksen alueellisen eritasoisuuden ongelmia, ”Suomen taloudellisen auttamisen” ideologiaa ja sen toteuttamista, nousee esille joukko tekijöitä ja suhteita, jotka näyttävät nykyisen yhteiskunnan kehitys-aluepolitiikassa ilmenevien tapausten, tekijöiden ja suhteiden rakenteellisilta analogioilta. Kummassakin on kysymys syrjäalueiden taloudellisesta alikehittyneisyydestä valtakunnan keskusosiin verrattuna, kummassakin ilmenee joukko samansuuntaisesti ja kumulatiivisesti vaikuttavia tekijöitä: syrjäisyys ei välttämättä johdu maantieteellisestä sijainnista vaan yhteyksien heikkoudesta, mutta elinkeinotoiminta on jäykästi staattista eikä tämän vuoksi myöskään muodosta kasvu- ja kulutuskeskuksia, jotka ekspansiivisesti vaatisivat lisäämään tarjontaa ja tuotantoa l. työn määrää. Kun työtilaisuuksien määrä säilyy staattisena, jokin osa sijaansa etsivistä tuottavista ikäluokista joutuu hakeutumaan muualle: maalta kaupunkeihin ja maasta toiseen.

Koska hyvinvointi tai taloudellisen jälkeenjääneisyyden tila eivät ole absoluuttisia vaan suhteellisia suureita, erojen havaitsemiseen tarvitaan tietopiirin laajentumista. Rakenteellisesti analogista edelleen on, että itse havainnoista seuraava tiedostaminen alkaa vaikuttaa julkisen vallan piirissä ja epäkohtien korjaamisen ohjelma, uusien tavoitteiden asettaminen, suoritetaan poliittisina toimenpiteinä.

Toisaalta aikaan ja paikkaan sidottujen ilmiöiden yksilöivässä tutkimisessa ei seuraavassa, 1750—60 -lukujen ”Suomen taloudellisen kehittämisen” selvittämisen detaljien yhteydessä, ole kohta kohdalta ryhdytty hakemaan rinnastuksia. Sellainen käsitykseni mukaan työntäisi tutkimuksen kysymyksenasettelun muista kuin lähteiden valaisemien ilmiöiden omista suhteista riippuvaksi. Tästä johtopäätöksestä ei silti seuraa, että hypoteesi rakenteellisista analogioista olisi ristiriitainen.

II SUOMEN ASIAIN KÄSITTELY VALTIOPÄIVILLÄ 1751—52

1 Yleispoliittinen tilanne valtiopäivien alkaessa

Säätyjen kokoontuessa syyskuussa 1751 ei Suomen asema ollut ulkopoliittisesti samalla tavoin veitsen terällä kuin edellisten valtiopäivien aikana ja sen jälkeen Venäjän uhkaavan esiintymisen vuoksi vuosina 1747—50. Kesällä 1749 Ruotsi oli solminut sopimuksen Tanskan kanssa ja vaikka Pietarista — tunnetun noottien vaihdon viimeisenä uhkaavana noottina — tammikuussa 1750 esitettiin tyytymättömyyden ilmaus Ruotsin vastauksiin, oli keisarinna Elisabetin politiikka jo muuttumassa. Vuoden kuluessa keisarinnan kurssinmuutos vahvistui siinä määrin, että kruununprinssi Adolf Fredrikin annettua edeltäjänsä kuolemaa seuranneena päivänä 26. 3. 1751 kuninkaanvakuutuksensa, keisarinnan hallitus esitti Pietarissa ulkovaltain lähettiläille nootin, jossa todettiin vakuutuksen riittävästi täyttäneen Venäjän hallituksen toiveet; Venäjän hallitus halusi tämän vuoksi pyrkiä ystävyyteen Ruotsin kanssa. Ruotsin lähettiläälle noottia ei voitu antaa koska Ruotsin olisi silloin täytynyt uusia edellisen kevään viimeinen vastausnoottinsa, jossa oli torjuttu Venäjän yritys vedota Uudenkaupungin rauhansopimuksen 7. pykälään. Ruotsin hallituksellekin keisarinna silti ilmaisi kurssinmuutoksensa erittäin selvästi, joskin kiertoteitse. Kun kansliapresidentti Tessin kutsui lähettiläs Nikita Paninin kuulemaan tiedonantoa siitä, että hallitus oli jo ennen kuninkaan kuolemaa päättänyt lähettää Suomeen 8 000 miestä ruotsalaisia joukkoja linnoitustöihin, Panin lausui toivomuksen, ettei tätä missään tulkittaisi siten, että Ruotsin ja Venäjän välillä vallitsisi epäluottamus; olletikin kun Venäjän hallitus ei ole pyytänyt mitään selityksiä Ruotsin toimenpiteen johdosta.¹

Valtiopäivien alkaessa syyskuussa 1751 voitiin todeta, että hatut olivat saavuttaneet selvän enemmistön aatelissäädystä ja porvarissäädystä. Maamarsalkaksi valittiin Henning Gyllenborg ja porvarissäädyn puhemieheksi Thomas Plomgren. Pappissäätö valitsi puhemieheksen arkipiispa Henrik Benzeliuksen ja talonpojat Olof Håkanssonin. Salaisen valiokunnan hattuvoittoisuutta korosti se,

¹ *Malmström*, Sveriges politiska historia IV, s. 1—4; *Jägerskiöld*, Den svenska utrikespolitikens historia II:2, s. 174—181; *Jutikkala*, Vapaudenaika, s. 552—560.

että siellä istuvista pappissäädyn edustajista Turun piispa Browalliuksen ja Västeråsin piispa Troiliuksen nauttima arvostus painoi enemmän kuin pelkästään heidän ääntensä määrä.

Uudenlaisten asetelmien syntymistä näillä valtiopäivillä saatettiin odottaa kuninkaan ja neuvoston välisen kiistan ja muotoutumassa olevan hovipuolueen vuoksi. Myssyjohtaja, kenraali Ungern-Sternberg ja kreivi Düring, joka v. 1751 korotettiin sotamarsalkaksi, nauttivat kuninkaan luottamusta samoin kuin kenraalimajuri, valtaneuvos Liewen sekä useat muut. Eräissä Suomea koskevissa kysymyksissä nämä nimet nousivat sitten esille hattujen vahvan miehen, Suomen linnoitusten rakentajan Augustin Ehrenswärdin vastustajina. Yleisesti tunnettua oli, että korkean sotilaspäällystön keskuudessa oli kuninkaan vallan lisäämisen kannattajia. Pappissäädyssä hovipuolueen sensijaan oli työläämpi saada kannatusta sen voltairelaisen ideologian vuoksi, jota vallanhaluinen kuningatar avoimesti kannatti ja jonka kotimaisena tulkkina oli prinssin kotiopettaja Olof Dalin. Hänen runonsa, jotka tekivät naurunalaiseksi papiston, huvittivat suuresti kuningatarta, mutta levisivät hovin ulkopuolelle kansankin naureskeltaviksi.²

Valtiosääntöä koskevat kiistat hallitsivat valtiopäivien työskentelyä pitkään. Valtakunnan ulkopoliittisen tilanteen vakautuneisuus vaikutti myös siihen, että huomio saattoi kohdistua niin voittopuolisesti sisäpoliittisiin kysymyksiin. Suomen asioiden käsittely ei tällaisessa tilanteessa voinut nousta samalla tavoin tärkeäksi kuin edellisillä valtiopäivillä, jolloin oli ollut välttämätöntä todistella suomalaisille, että he ja heidän toivomuksensa olivat valtakunnan säädyille aivan ensisijainen kysymys. Tälle asetelmalle on kuvaavaa se, että Kuninkaallisen Majesteetin salainen sisäasiain esitys sisälsi useita Suomea koskevia ehdotuksia hallinnosta, väestökysymyksestä, talonpoikaispurjehduksesta ja vuorityön parantamisesta³, mutta valtiopäivillä niihin kiinnitetty huomio jäi vähäiseksi. Suomen asiain erityisvaliokuntaakaan ei katsottu tarvittavan. Sen sijaan hyvin tärkeäksi nousi Suomen kenraalikuvernöörinviran lakkauttamista vaativa ehdotus, joka tehtiin vasta valtiopäivien aikana kenraalikuvernöörin kertomuksen valiokuntakäsittelyssä. Jo ennenkuin se oli ratkaistu — etukäteen oli näkyvissä hyvin todennäköinen lopputuloskin — oli samalla kuitenkin otettava kantaa muihin Suomea koskeviin uudistusehdotuksiin. Eräät niistä tulivat esille valituksissa, eräät maaherrojen valtiopäiväkertomuksissa. Kenraalikuvernöörin kauan odotettu valtiopäiväkertomus kuitenkin sitten tuli muodostamaan sen perusaineiston, jolle rakentui näiden valtiopäivien uudistusohjelma ”Suomen talouden kehittämisen”. Mietinnön tästä laati kamari-, talous- ja liikedeputaatio.

Eräänlainen paradoksi tietenkäin sisältyi siihen, että kenraalikuvernöörin esittämien havaintojen johdosta katsottiin aiheelliseksi tehdä tällainen laaja, eko-

² *Malmström*, mt., s. 6—19.

³ K. Maj:ts Sekr. Propos. i inr.civ.är. 1751, § 2. R 4957. SRA.

nominen uudistusohjelma, mutta silti samaan aikaan katsottiin, että kenraalikuvernöörin toiminnan jatkaminen oli perusteetonta. Miksi näin sitten tapahtui?

2 Suomen kenraalikuvernöörin viran lakkauttaminen

Suomalainen deputaatio oli mietinnössään tammikuussa 1747 ehdottanut kenraalikuvernöörin viran perustamista Suomeen, jotta ”Suomen puolustusta ja talouselämää tarmokkaasti edistettäisiin ja rahvaan miehelläkin olisi maassa joku arvovaltainen henkilö, jonka puoleen hän kääntyisi mikäli hänelle tehtäisiin vääryyttä ja häntä sorrettaisiin”. Vaikka mietinnön esittämissä perusteluissa viran puolustuspoliittinen motiivi siten lausutaankin ensimmäisenä, osoittavat talouselämää ja kansalaisten oikeusturvaa koskevat perustelut, että myös noiden toiminnanalojen korostaminen oli mietinnön laatijoille yhtä tärkeätä kuin viran sotilaallisten tehtävien korostus. Viran perusteleminen tässä muodossa oli deputaation myssyenemmistön kanta.

Koko kysymys Suomen taloudellisen kohentamisen ohjelmasta vuosien 1746—47 valtiopäivillä ja kenraalikuvernöörikysymyksen ratkaisun liittyminen siihen ovat saaneet hieman erilaisia tulkintoja kirjallisuudessa. Hattujen sodasta alkaen mielipiteitä jakaneen Suomeen ja sen erikoistarpeisiin suhtautumisen selvittelyn kannalta on aiheellista seuraavassa analysoida sekä kenraalikuvernöörin asettamista että tämän viran lakkauttamista.

Suomen ohjelman motivointi myssyvoittoisen suomalaisen valiokunnan tavoin tammikuussa 1747 asetti hatut sangen vaikeaan välikäteen. Ohjelman hyväksyminen sellaisenaan olisi ollut tunnustus myssyjen linjan oikeellisuudesta; sen vastustaminen taas olisi vienyt suomalaiset sitäkin varmemmin myssyjen kannattajiksi. Kireästä ulkopoliittisesta tilanteesta johtuen suomalaisille ei tuolloin voitu antaa vähäistäkään uutta tyytymättömyyden aihetta, ja lopputulokseksi onkin yleensä tutkimuksessa katsottu se, että hatut taitavuudellaan ratkaisivat tämän kysymyksen edukseen. Mietinnön periaatteet hyväksyttiin nopeasti ja vähällä keskustelulla, mutta jättämällä toimenpiteiden toteuttaminen hallituksen päätettäväksi. Samaa aikaan salainen valiokunta valmisti oman aloitteensa kenraalikuvernöörin nimittämisestä. Keskusteluihin antoi aihetta mm. Suomen kahden maaherran, Gyllenborgin ja Stiernstedtin esittämä huolestuminen kesällä 1746 Venäjän uhkaavan esiintymisen vuoksi. Maaherrat pitivät kirjeissään hallitukselle välttämättömänä sotilasyliapäällikön määräämistä. Hattujen käsissä olleen salaisen valiokunnan ritariston ja aatelin jäsenet korostivat valmiuttaan ”kaikkein, mikä vain voi edistää Suomea”. Hankkimalla kenraalikuvernöörin nimitykseen omasta piiristään luotettavan hatun, kenraalimajuri, valtaneuvos, kreivi Gustav Fredrik von Rosenin ja määrittelemällä hänen tehtävänsä ennen kaikkea sotilaallisluontoisiksi kuittasivat hatut myssyjen poliittisen

etulyönin lopulta omaksi voitokseen — kuten kirjallisuudessa yleensä esitetään.¹

Mutta onko tämä tulkinta oikea? Kenraalikuvernöörin ohjesääntö, jonka valmistivat kamarikollegio, sotakollegio ja menosääntökonttori, painotti voitto-puolisesti viran sotilaallisuusluontoisia tehtäviä. Taloudelliset ja siviilihallinnolliset tehtävät käsitellään lyhyesti ja pintapuolisesti, kelpasivathan ohjesäännön näiden pykälien malleiksi Pietari Brahen sadan vuoden takaiset ohjesääntöpykälät. Suomen talouden osalta määrättiin, että kenraalikuvernöörin tuli hankkia selvyys taloudellisen toiminnan heikkouden syistä ja esittää niihin parannusehdotuksia. Ohjesäännön sotilaallisten tehtävien hallitsevuuden perusteella *Einar W. Juva* onkin katsonut, että kenraalikuvernöörin määrääminen riippui yksinomaan Suomen puolustuksen kuntoon saattamisen tärkeydestä eikä lainkaan suomalaisen deputaation mietinnöstä.²

Tämä käsitys sisältää ilmeisen virhetulkinnan, sillä siinä tapauksessahan sotilasyliapäällikönkin nimittäminen olisi ollut riittävä toimenpide — jollainen suoritettiin Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Toisekseen kenraalikuvernöörikysymyksen saama ratkaisu ei ollut tavoite sinänsä vaan se edusti ajattelua, että sotilaallista turvallisuutta oli tarpeen lisätä, jotta varsinaisen päämäärän, maan taloudellisen kehityksen suunnitellut tulokset voitaisiin saavuttaa ja säilyttää. Suomalainen deputaatio käsitti asian aivan ilmeisen selvään näin lausuessaan heinäkuun mietinnössään talouden kehittämisen ensi ehdoksi sotilaallisen turvallisuuden. Tästä dualismista lähtevä ajatus lausutaan julki myös eräässä deputaatiolle jätetyssä, luultavasti L. J. Ehrenmalmin laatimassa puolustus suunnitelmaehdotuksessa. Kirjoittaja mainitsee siinä esimerkkinä, että jokainen, joka kiinnittää työtä ja varoja maatilaan, ottaa selville, mitä hänelle todella kuuluu, mutta myös varmistuu vaivojensa ja uhraustensa säilymisestä tulevaisuudessa. Sen jälkeen tekijä esittää muista poikkeavan puolustus suunnitelmansa.³

¹ *Juvelius*, Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—47 ja G. Fr. v. Rosenin määrääminen kenraalikuvernööriksi, eri kohdin. *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 284—287; *Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, s. 343—345. Suomalaisen deputaation tammikuun mietinnön on julkaissut *E. G. Palmén*, Tvenne aktstycken från Frihetstiden, s. 164—172.

² Ohjesääntöä on lähemmin käsitelty *E. W. Juvelius (Juva)* Suomen kenraalikuvernöörikysymys vuosien 1751—52 valtiopäivillä, s. 125—138. Ks. myös *Juvelius*, Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—47 ja G. Fr. v. Rosenin määrääminen Suomen kenraalikuvernööriksi, s. 80—97. *Kyllikki Laakso*, Kenraalikuvernööri G. Fr. v. Rosenin siviilihallinto, s. 469—472. Ohjesäännön on julkaissut — säilyneen jäljennöksen mukaan — *M. G. Schybergson*, Instruktion för generalguvernören i Finland, baron Gustaf Fredrik v. Rosen, s. 182—199.

³ *Mickwitz* De finska deputationerna II, s. 287—291. *Juvelius*, Suomen puolustuskysymys 1741—47, s. 59—63 esittää saman suunnitelman. — Tämä suunnitelma perustui yleisen sotilaskoulutuksen antamiseen 16—23-vuotiaalle miespuoliselle väestölle ja sen aseistamiseen. Missä tahansa maahan yllättäenkin hyökkäävä vihollinen kohtaisi silloin maasta nousevat joukot, jotka olisivat tehokkaampia kuin linnoitukset, mutta huomattavasti halvempia.

Ehrenmalmin laatima suunnitelma osoittaa, että tavoitteen ja keinot erotettava ajattelutapa ei ollut sinänsä mitenkään poikkeuksellinen ilmiö. Kenraalikuvernöörin viran perustaminen oli valtiopäiville nimenomaan välineellinen kysymys, ja sitä osoittaa myös viran säätäminen väliaikaiseksi. Viran perustaminen liittyi siis läheisenä osana Suomen taloudellisen kohottamisen suunnitelmaan; näin ollen ei ole aiheellista katsoa, että ”näillä valtiopäivillä oli esillä oikeastaan kaksi erilaista kenraalikuvernööräkysymystä”, toinen ulkopoliittisen vaaratilanteen ja toinen sisäpoliittisten syiden — so. suomalaisten huomioon ottamisen — sanelema.⁴

Kenraalikuvernöörin ohjesäännössä sotilaallisuontoiset tehtävät on sijoitettu kuudenteen kohtaan, joka käsittää yli puolet yhteensä 16 kohtaa sisältävän ohjesäännön koko pituudesta. Sotakollegion laatiman kuudennen kohdan pituus ja yksityiskohtaisuus ei silti merkitse muuta kuin sitä, että collegio otti tehtävänsä yksityiskohtaisemmin kuin ohjesäännön taloudellisia ja siviilihallinnollisia kohtia valmistelleet kamarikollegio ja menosääntökonttori. Tähän on täysin ymmärrettävä selitys. Kuudennen kohdan laatimisen luonne oli kokonaan toisenlainen kuin muiden kohtien. Tämä kohta oli jaettu kahdeksaan alakohtaan; näistä ensimmäinen koski uuden rajan puolustusmahdollisuuksia, joita ei nyt, v. 1747, tunnettu riittävästi. Jokainen ammattisotilas olisi osannut esittää pitkän luettelon puolustus suunnitelman pohjaksi tarpeellisista tutkittavista kysymyksistä. Sotakollegio teki juuri näin koska tarkka tehtävän määrittely kuului sotilaallisen doktriinin itsestäänselvyksiin. Miltei kaikki seuraavat seitsemän alakohtaa taas koskivat sotilaallista organisaatiota, jossa äskettäin päättynyt sota oli osoittanut olevan monia ja huolestuttavia aukkoja ja puutteita. Kenraalikuvernöörille ei siis annettu yleisluontoista velvoitusta puolustuslaitoksen tutkimisesta vaan hänelle annettiin yksityiskohtainen käsky tutkia rykmenttiorganisaatio ja rykmentit, erikseen mainiten erilliset tehtävät sen yhteydessä, samoin yhtä tarkoin määritellyt käskyt laivaston, linnoitusten, huoltojärjestelmän ym. alojen tutkimisesta ja parannusehdotusten tekemisestä. Tämä kaikki oli sotilaalliseen doktriiniin kuuluvaa. Sen sijaan Suomen talouteen liittyvä toimeksianto oli institutionaalisesti täysin toisenlainen tehtävä. Talouselämän alalla ei ollut olemassakaan sellaista hierarkisesti organisoitua kokonaisuutta, jonka havaittuihin detaljipuutteisiin tai epäkohtiin olisi voitu käskää kenraalikuvernööriä tutustumaan, sen vuoksi oli tyydyttävä lyhyeen mainintaan siitä,

- että kenraalikuvernöörin oli perehdyttävä ”Suomen luonnonoloihin ja yleiseen tilaan sekä esitettävä suunnitelmia talouselämän edistämiseksi ja maan hedelmälliseksi tekemiseksi (7. kohta),

⁴ Vrt. *Juvelius*, Suomen kenraalikuvernööräkysymys vuosien 1751—52 valtiopäivillä, s. 165—168.

- että hänen oli tutkittava joki-, järvi- ja kanavateiden avaamista (9. kohta) ja
- että hänen oli selvitettävä väenpuutteesta johtuvia haittoja ja harkittava keinoja noiden haittojen vähentämiseksi (10. kohta).⁵

Periaatteessa siis tunnettiin eräitä Suomen talouteen liittyviä heikkouksia, ja kenraalikuvernööri velvoitettiin tutkimaan, mistä oli kysymys. Tällöin ei voitu antaa myöskään yksityiskohtaista käskyä kuten kaikesta puolustukseen ja sen organisaatioon liittyvästä. Näin ollen ohjesäännön taloutta koskevien kohtien ”pintapuolisuus” — kuten sanottu — johtui ohjesäännön laatijoiden omasta neuvottomuudesta tehtävänsä edessä, ei siitä, että nämä tehtävät olisi tarkoitettu vähäisemmiksi. Myös suomalaisen deputaation tammikuun mietinnön esittämät kysymykset ja kenraalikuvernöörille ohjesäännössä määrätyt tehtävät ovat suu- relta osalta niin samojakin, että deputaation vaikutusta viran perustamiseen ja viran tehtävien määrittelyyn voidaan pitää huomattavana. Kun kreivit Brahe ja Bjelke toistuvasti väittivät seuraavilla valtiopäivillä kamari-, talous- ja liike- deputaatiossa, että virka oli perustettu suomalaisen deputaation vaikutuksesta, he olivat sangen paljolta oikeassa.⁶

Se seikka, että von Rosen ammattisotilaana sittemmin kiinnitti päähuomionsa puolustuskysymyksiin, on ymmärrettävissä. Silti hän paneutui maan taloudelli- siinkin asioihin pedanttisella otteella käsittäen tehtävänsä erittäin laajasti. ”Hä- nen skaalansa oli varsin laaja, mutta, mikä pahinta juuri silloisissa oloissa, joissa olisi tarvittu syvällistä tietoa epäkohdista ja tinkimätöntä halua niiden poista- miseksi, harrastus jäi pikemminkin perin pinnalliseksi. Hänen kirjeenvaihtonsa Suomen maaherrojen kanssa on oiva todistus tästä.” (*Laakso*). Toisaalta maa- herrat lienevät katsoeet, että von Rosenilla ei ollut mahdollisuutta asioiden korjaamiseen, joten hänelle ei kannattanut tehdä esityksiä maan olojen paran- tamisessa. Eräänä esimerkkinä tästä *Laakso* mainitsee Turun ja Porin läänin maaherra Ehrenmalmin, jonka kirjeenvaihto kenraalikuvernöörille on sangen laiha mutta hallitukselle taas ”kaikkein monipuolisin”.

Taloudellisen ja hallinnollisen uudistamisen kokonaisuohjelmaa von Rosenilla ei siis ollut. Ohjesääntö ei sellaisen valmistamiseen viitannut ja hänen luonteel- leen yritys sellaisen laatimiseen olisi ollut vieras, koska hän kokemukseltaan oli käskyjä toteuttava virkamies eikä ohjelmoitsija. Jatkuvasti hän kuitenkin eri- laisten virikkeiden johdosta puuttui Suomen maatalouden, kalastuksen, kauppaa- kysymysten ja tieasioiden sekä jonkin verran teollisuuden yksityiskohtiin ja jär- jestelyihin. Jos kysytään, ”olisiko joku toinen saanut silloisissa oloissa ja hänen valtuuksillaan enemmän aikaan”, on vastaus Laakson mukaan kielteinen. Itse- näisen toimivallan vähäisyys, jonka vaikutusta korosti von Rosenin oma pe-

⁵ *Schybergson*, Instruktion, s. 182—199.

⁶ KECD 21. 10., 11. 12. 1751, 4. 2. 1752. R. 3001, s. 54, 151—153, 233—240. SRA. Vrt. *Juvelius*, m.t., s. 167.

danttisuus, olikin suurin syy kenraalikuvernöörin aikaansaannosten vaatimattomuuteen.⁷

Koska virka oli perustettu väliaikaiseksi, seuraaviin valtiopäiviin asti kestäväksi, lähti virkaa ja sen mahdollista lakkauttamista koskeva harkinta automaattisesti tästä päätöksestä johtuneena ja riippumatta siitä, oliko asenne von Rosenia kohtaan kielteinen jo ennalta. Sangen yleisesti se oli kielteinen, ja kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomuksen viipyminen aiheutti kasvavaa tyytymättömyyttä. Valtiopäivien harkitessa viran lakkauttamista ei keskusteluja siten leimannut kenraalikuvernöörin aikaansaannosten objektiivinen tutkiminen vaan voimakas ennakoasenne. Sen edustajana esiintyi näkyvästi myös henkilö, joka puolueyhteisyydestä huolimatta oli virassaan joutunut ristiriitaan von Rosenin kanssa, Suomenlinnan rakentaja Augustin Ehrenswärd. Kenraalikuvernöörin viran lakkauttamispäätöstä ei siis voida katsoa puoluekysymykseksi.

Valtiopäivillä virkaa koskeva keskustelu tapahtui kahdessa eri valiokunnassa. Maamarsalkaksi valittu hovikansleri Henning Gyllenborg toimi siinä ominaisuudessa myös salaisen valiokunnan puheenjohtajana, ja valiokunta sai luonnollisesti hattuenemmistön. Valiokunta käsitteli kenraalikuvernööräkysymystä ensi kerran marraskuun 12. päivänä, jolloin kuitenkin oli todettava, että kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomus ei ollut vielä saapunut. Kenraalikuvernöörille päätettiin jättää kehoitus kertomuksen pikaisesta lähettämisestä. Tällöin kertomusta oli perännyt jo kamari-, talous- ja liikedeputaatio.⁸

Deputaatio ehti uudelleenkin osoittaa tyytymättömyyttään kertomuksen viipymisestä. Joulukuun alkupuolella deputaation sihteeri Sebaldt kertoi jälleen tiedustelleensa kertomusta salaisen valiokunnan sihteeriltä, mutta se ei ollut vielääkään saapunut. Kirkkoherra Kustaa Hartman esitti, että kertomuksen viipymisen vuoksi säätyjen olisi kehoitettava neuvostoa kiirehtimään asiaa. Kenraalikuvernöörin tehtävänä oli ollut myös Suomen maatalouden kohentamistoimenpiteiden ehdottaminen, ja sen vuoksi deputaatio tarvitsi kiireesti hänen kertomuksensa. Kun deputaatio ei edes keskustellut ehdotuksesta, vaikuttaa siltä, että Rosenin viivyttelyä osoittava asian venyminen sopi deputaation enemmistön suunnitelmiin jo tällöin. Mitä pidemmälle aika kului, sitä ankarammaksi aseeksi se muodostui Rosenia vastaan.

Rovasti Krook, joka kuului harvoihin Rosenin kannattajiin, kertoi viikkoa myöhemmin saaneensa tietää veljeltään, kenraalikuvernöörin kanslian sihteeriltä, että kertomus tulisi ”mitä pikimmin”. Ilmoitus ei herättänyt kommentteja. Vielä joululoman jälkeenkin 10. 1. 1752 deputaatio sai todeta, että kertomus

⁷ *Kyllikki Laakso*, Kenraalikuvernööri G. Fr. v. Rosenin siviilihallinto, s. 473—477, 499—513, 525—527.

⁸ SU 12. 11. 1751, R 3956. SRA. FR SU 22. VA. KECD 21. 10. 1751, R. 3001, s. 54. SRA.

ei ollut tullut, mutta salainen valiokunta oli luvannut sen heti deputaatiolle, kunhan se saapuisi.⁹

Tammikuun lopulla kertomus vihdoinkin oli säätyjen käsissä ja silloin hatut herättivät välittömästi kysymyksen, olisiko kenraalikuvernöörin virka lakkautettava. Asian otti esille ensimmäisenä majuri Hans Henrik Boije, joka 4. 2. 1752 lausui kamari-, talous- ja liikedeputaatiossa, ettei Suomen taloutta koskevia erilliskysymyksiä voida ratkaista ennenkuin on saatu selvyyttä siitä, säilytetäänkö tuo virka edelleen vai lakkautetaanko se. Tällöin kreivi Karl Gustav Brahe ja kreivi Sten Bjelke vaativat, että deputaation talous- ja kamarivaliokunta lausuisivat ensin mielipiteensä valtiopäiväkertomuksen asiasisällöstä. Boije ja majuri Fredrik Ehrensvärd pitivät tätä turhana ja vaativat asian lähetettäväksi suoraan salaiselle valiokunnalle. Herrat lausuvat, että kenraalikuvernöörin virka oli ”maan asukkaille uusi instanssi”, joka aiheutti vain kustannuksia ja vaikeuksia, sillä kenraalikuvernööri ei ole ratkaissut välittömästi mitään asioita. Maan talouden kohentamiseen voitiin siis hänen taholtaan odottaa sangen vähän tuloksia. Boije esitti silti tuntevansa niin suurta kunnioitusta valtaneuvos, kreivi von Rosenia kohtaan, että hänestä oli käymätöntä, että tämä deputaatio, joka ei ollut kyllin arvovaltainen elin punnitsemaan kenraalikuvernöörin toimia, ryhtyisi harkitsemaan hänen virkansa lakkauttamista. Eikä tämä deputaatio edes voisikaan tutkia, Boije lausui edelleen, ”millä tavoin hän on suorittanut ohjesääntönsä mukaan tehtävänsä *in economicis*, sillä sellainen tehtävä olisi valiokunnalle sekä liian vaativa että Korkeastimainitun Herran Itsensä tielle asettamien esteiden vuoksi lähes mahdoton tehtävä”. Suomen talous ei Boijen mielestä voinut edistyä kenraalikuvernöörin viran ansiosta lainkaan ja sen vuoksi hän vielä päätteeksi korosti, että salaisen valiokunnan tulisi lausua mielipiteensä viran jatkuvuudesta ennenkuin tämä valiokunta lausuisi mitään hänen kertomuksestaan. Vapaaherra Hamiltonin välittävä huomautus, että salaiselle valiokunnalle esitettäisiin vain kysymys, tulisiko Suomen taloudelliset asiat jättää kenraalikuvernöörille vai maaherroille, ei saanut vastakaikua.¹⁰

Kun kysymys pari päivää myöhemmin oli uudelleen esillä, Boijen ja Ehrensvärdin ehdotus hyväksyttiin. Salaista valiokuntaa pyydettiin siis ensin lausumaan kantansa, säilytetäänkö kenraalikuvernöörin virka vai ei.¹⁰ Puheenvuoroissaan salaiselle valiokunnalle esitettävää pyyntöä kannattivat mm. valiokunnan ainoa suomalainen talonpoika Jaakko Heikus ja Vaasan edustaja pormestari Pipping, joka kylläkään ei ollut valiokunnan jäsen, mutta oli saanut kutsun istuntoon — ilmeisesti antamaan tukea tämän kysymyksen johdattavalle

⁹ KECD 11. 12., 18. 12. 1751, 10. 1. 1752. R 3001, s. 151—153, 163, 165, 208—209. SRA. Vrt. *Renvall*, m.t., s. 291.

¹⁰ KECD 4. 2. 1752, R 3001, s. 233—240. *Juvelius*, Suomen kenraalikuvernöörinkysymys vuosien 1751—52 valtiopäivillä, s. 126—127. — Tässä samassa keskustelussa kreivit Brahe ja Bjelke väittivät jälleen kuten jo 21. 10. 1751, kenraalikuvernöörin viran perustamisaloitteen lähteneen v.v:n 1746—47 suomalaisen deputaation esityksestä. Vrt. ed. s. 24.

käsittelylle. Kreivi Creutz saneli pöytäkirjaan eriävän mielipiteensä, mutta ei saanut kannattajia. Hän huomautti, että tältä valiokunnalta oli pyydetty lausuntoa valtiopäiväkertomuksen taloutta koskevista osista ja siksi sen ei tulisi tiedustella salaiselta valiokunnalta asiaa, jonka ratkaiseminen ilmiselvään riippui tuon pyydetyn lausunnon sisällöstä, nimittäin vastauksesta kysymykseen, mitä valtiopäiväkertomus osoittaa Suomen taloudesta ja kenraalikuvernöörin toimenpiteistä sen hyväksi. ”Oli hyödytöntä kysyä sellaista, mitä salainen valiokunta ei voinut tietää.”¹¹

Samana päivänä kokoontunut menosääntövaliokunta esitti oman kritiikkinsä kenraalikuvernöörin viran kalleuden vuoksi ja oli valmis ehdottamaan salaiselle valiokunnalle viran lakkauttamista. Molemmat lausunnot käsiteltiin salaisessa valiokunnassa seuraavana päivänä 7. 2. 1752. Valiokunta katsoi, että vain valta-neuvosto saattoi tuntea koko kysymyksen, mutta asia jätettiin edelleen valmisteltavaksi pienemmälle salaiselle valiokunnalle ja puolustusdeputaatiolle. Huhtikuun 14. päivänä antamassaan lausunnossa pienempi salainen valiokunta lähti siitä, että menosääntövaliokunnan esittämät säästäväisyssyyt eivät voineet riittää ratkaisun perustaksi, vaan ratkaiseva vaikutus oli poliittisilla ja turvallisuusnäkökohdilla. Tältä kannalta pienempi salainen valiokunta ja puolustusdeputaatio yhdessä olivat päätyneet tulokseen, että viran perustamisella oli suomalaisille osoitettu, että heistä pidettiin huolta, ja kun von Rosen oli pannut eräitä parannuksia alulle, maaherrat voisivat jatkaa taloudellisia kohentamistoimenpiteitä ja komentava kenraali voisi huolehtia puolustukseen liittyvistä toimenpiteistä. Lausunto seuraili tarkoin Augustin Ehrenswärdin kantaa.

Salaisen valiokunnan enemmistö katsoi, että vaatimukset kenraalikuvernöörin viran lakkauttamiseksi olivat hyvin perusteltuja. Eriävän käsityksen esittivät va-paaherra Sten Coyet ja Carl Härleman, jotka molemmat olivat hattupuolueen johtorenkaiseen kuuluvia. Coyet'in mielestä Suomi laajuutensa ja tärkeytensä vuoksi tarvitsisi aina henkilön, jolle yhdistettyinä kuuluisivat sekä kaikkien puolustushaarojen johto että hallinnon ja talouden ylin valvonta. Härleman oli samalla kannalla, mutta ei hyväksynyt, että tässä tehtävässä pysyvästi toimisi sen nykyinen haltija.¹²

Salainen valiokunta hyväksyi 16. 4. 1752 alivaliokuntiansa kannan ja päätti, että toimitteen tästä säädyille laatisi pienempi salainen deputaatio. Kun tätä toimitetta viikkoa myöhemmin käsiteltiin, Augustin Ehrenswärd käytti pitkän puheenvuoron, jossa hän vielä tuki kaikkea sitä, mitä pienempi salainen valiokunta oli lausunnossaan 14. 4. 1752 esittänyt, olihan hän itse oikeastaan tuon lausunnon isä.¹³ Erittäin voimallisesti Ehrenswärd korosti kenraalikuvernöörin

¹¹ KECD 6. 2. 1752, R 3001, s. 271—275. SRA.

¹² SU 7. 2., 16. 4., 23. 4. 1752, R 3956, s. 543—545, 838—840, 863—865. SRA. FR SU 22, 23. VA.

¹³ Juveliuksen main. kirjoituksessa Ehrenswärdin ”mietintö”, joka siis on puheenvuoro 23. 4., on sijoitettu SU:n 16. 4. pitämään kokoukseen.

virasta puolustustoimenpiteille koituvaa haittaa; kun päätökset kuuluivat säädylle ja toimeenpano kuninkaalle ja valtaneuvostolle, eivät rykmenttien hoito ja linnoitustöiden valvonta vaatineet kenraalikuvernööriä, joka muodosti vain jarruttavan välivaiheen. Nykyisen ohjesääntönsä nojalla kenraalikuvernööri ei saisi mitään aikaan ja toisaalta ei hänen valtuuksiaan luonnollisestikaan voitu lisätä kuninkaan, neuvoston tai säätyjen kustannuksella. Yleiseltä kannalta oli paljon tuloksekkaampaa, että kreivi istuisi valtaneuvostossa, mistä käsin hän voisi käyttää nyt hankkimaansa Suomen olojen tuntemusta tuon maan hyväksi eikä puuhailisi Suomessa monenmoisten pikkuasioiden kimpussa. Ehrenswärdin puheenvuoro sisälsi siis tunnustuksen sanoja, jotka hän kuitenkin puki siihen muotoon, että ne hyvin sopivat taktiseen käyttöön viran kaatamiseksi. Valtiosäännöstä huolehtiva huomautus taas oli poliittisesti hyvin harkittua sananviljelyä, kun samoilla valtiopäivillä oli juuri ratkaistu eri valtioelinten vallankäyttöä koskeva perustuslakien tulkintakiista.

Ehrenswärd liitti arvosteluunsa vielä vaatimuksen sen selvittämisestä, oliko kenraalikuvernöörin virka Suomen talouselämän kannalta tarpeellinen. Olihan viran ohjesäännössä myös talouden hoitoa koskevia veloitteita ja kun kenraalikuvernööri oli antanut kertomuksen, jonka taloudellisia kysymyksiä koskeva osa oli kamari-, talous- ja liikedeputaation käsiteltävänä, oli tuon deputaation annettava lausuntonsa ennen pääkysymyksen ratkaisemista. ”Tarkoituksena oli ilmeisestikin varmistaa se, ettei sotilaallisen kenraalikuvernöörin viran näin ajaututtua karille suomalaisen deputaation esittämä taloudellisen kenraalikuvernöörin ajatus pulpahtaisi uudelleen pinnalle.” (*Renvall*). Lausunto pyydettiin tavanomaisesta kirjallisesta käytännöstä poiketen siten, että salaisen valiokunnan jäsen kreivi Horn pyytäisi sen.¹⁴

Kamari-, talous- ja liikedeputaatio oli tällöin jo saanut kamari- ja talousvaliokuntansa lausunnon von Rosenin valtiopäiväkertomuksesta. Deputaation varapuheenjohtaja vapaaherra Bjelke katsoi kuitenkin, ettei lausuntoa ollut syytä lähettää eteenpäin ennen kuin deputaatio olisi saanut vastauksen 6. 2. esittämäänsä tiedusteluun jatkuuko virka vai ei. Aikaisempaa kantaansa muuttaen majuri Ehrenswärd huomautti Bjelken lausuntoon, että salaisen valiokunnan vastaukselta oli jo kauan odotettu, mutta salainen valiokunta ei voine päättää asiaa ennenkuin tämä deputaatio on lausunut kantansa, pitääkö se virkaa tarpeellisenä maan talouden vuoksi. Mainittu virka oli joka tapauksessa väliaikainen, koska pysyvää ei hallitusmuodon 38 §:n mukaan saanut perustaa.

Rovasti Krook ryhtyi nyt puolustamaan viran säilyttämistä, ja vaikka tätä ei kukaan kannattanut suoranaisesti, merkitsi välillisesti samaa viiden aatelisen, kahden porvarin ja ”kaikkien talonpoikaissäädyn jäsenten sekä vielä useiden muiden” ilmoitus, että he ovat vapaaherra Bjelken ehdotuksen kannalla. Tämän

¹⁴ SU 23. 4. 1752, R 3956, s. 863—865. SRA. — Filmi SU 23, VA. *Renvall*, mt., s. 291—293. *Juvelius*, m. kirj., s. 130—135.

johdosta päätettiin, että kaikki neuvottelut tästä kysymyksestä saavat jäädä odottamaan salaisen valiokunnan ilmoitusta.¹⁵

Myssyjohtaja Bjelken vastaveto 17. 4. 1752 johtui aivan ilmeisesti siitä, ettei hän halunnut, että hänen johtamansa deputaatio joutuisi alistumaan voimakkaasti hattuenemmistöisen salaisen valiokunnan tahdottomaksi avustajaksi. Salaisen valiokunnan edellisen päivän istunto oli antanut deputaatiolle tässä kysymyksessä valmiin roolin, joka ei Bjelkeä miellyttänyt enempää kuin kenraalikuvernöörin viran lopettaminen asiallisestikaan. Kun salainen valiokunta sitten seuraavassa istunnossaan 23. 4. hyväksyi Augustin Ehrenswärdin ehdotuksen, että kamari-, talous- ja liikedeputaation tulee lausua käsityksensä kenraalikuvernöörinviran tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta, Bjelke muutti tilannetta myöten kantaansa ja ehdotti johtamalleen deputaatiolle, että se esittäisi, mitä valtiopäiväkertomus ilmoittaa Suomen taloudesta eikä mitään muuta. Monien puhujien voimalla toistettiin samaa. Vaikka majuri Ehrenswärd ja Boije painostivat deputaatiota antamaan vastauksen, että maaherrat voisivat hoitaa Suomen talouden ja kenraalikuvernööri on tarpeeton, salaisen valiokunnan lähettiläs, pormestari Finerus sai silti mukaansa terveiset, että deputaatio antaa sellaisen lausunnon kuin Bjelke oli ehdottanut. Lausunnon kirjoittaminen jätettiin kamari- ja talousvaliokunnan tehtäväksi niin, että ”siihen ei tehdä vähintäkään lisäystä kenraalikuvernöörinviran tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta, koska sellainen ei kuulu deputaatiolle”. Majuri Ehrenswärd ja rovasti Krook ilmoittivat päätöksen johdosta, että he esittävät alivaliokunnassa vielä mietintönsä.¹⁶

Talous- ja kamarivaliokunta sai lausuntonsa valmiiksi nopeasti. Deputaation käsitellessä sitä 27. 4. syntyi keskustelua voitaisiinko vastaus jättää suullisena ilmoituksena, kun salainen valiokuntakin oli käyttänyt sellaista varovaista menettelyä. Näin päätettiin tehdä ja kun vielä seuraavana päivänä 28. 4. oli harkittu asiaa uudelleen, deputaatio määräsi professori Halleniuksen ja pormestari Fineruksen jättämään salaiselle valiokunnalle seuraavan vastauksen:¹⁷

Kenraalikuvernööri oli kertomuksessaan ilmaissut, että hän ei voi ilmoittaa moniakaan uudistuksia maan ekonomian ja taloudenhoidon (”hushålld”) hyväksi, joitakin maan tilan kohentamiseksi tarkoitettuja alistuksia lukuunottamatta. Tämän perusteella deputaatio katsoi, että niin kauan kuin Kuninkaan ja neuvoston kenraalikuvernöörille antama ohjesääntö pysyy entisellään, ei kenraalikuvernöörillä ole tilaisuutta ryhtyä maan taloutta kohentamaan.

Kamari-, talous- ja liikedeputaation 28. 4. määrittelemään lopulliseen kannottoon sisältyi täten selvä lievennys edellisenä päivänä lausuttuun nähden. Pöytäkirja ei tätä kenraalikuvernöörille epäedullista käännettä selitä. Epäilemättä sen takana on salaisen valiokunnan jäsenten suorittama painostus sen johdosta,

¹⁵ KECD 17. 4. 1752, R. 3001, s. 445—448. SRA.

¹⁶ KECD 25. 4. 1752, R 3001, s. 456—462. SRA.

¹⁷ KECD 27. 4., 28. 4., R 3001, s. 463—473, 478—484. SRA.

että deputaation lähteminen itsenäisille teilleen olisi voinut antaa aihetta viran jatkamisesta. Deputaation pöytäkirjan vaikeneminen muutoksesta on silti hie- man yllättävää ja samoin se, että lausuntoa ei sittenkään annettu suullisena vaan se tuli salaiselle valiokunnalle muistiona. Sitäpaitsi sitä eivät esittäneet Halle- nius ja Finerus vaan ”sisään kutsuttu kreivi Jacob Gyllenborg kamari-, talous- ja liikeputaation jäsenenä”. Eriteltyään muistion Gyllenborg lausui rovasti Krookin esittäneen erilaisen kannan, ”mutta hän ilmaisee sen itse”. Kun tämä Hollolan rovasti ei ollut valiokunnan jäsen, hän ei ilmaissut mitään. Kreivi poistui ja asian käsittely päättyi tähän.¹⁸ Salaisella valiokunnalla ei ollut aihetta puhua asiasta enempää. Kun valiokunnassa oli virkaan myönteisestikin suhtau- tunteita, lienee nämä vaiennettu taivutteluin tai muilla keinoin.

Rovasti Krook esitti ”erilaisen kantansa” kahdessa muistiossa, jotka hän jätti kamari-, talous- ja liikeputaatiolle ja pappissäädylle. Hänen huomautustensa pääsisältö oli, että maaherrojen ja rykmentinkomentajien erillinen toiminta ei voinut tuottaa mitään yhtenäistä tulosta puolustuslaitoksen kuntoonsaattamiseksi. Työn ollessa kesken oli kenraalikuvernöörinvirka siis edelleen tarpeellinen. Li- säksi Krook piti virheellisinä sellaisia väitteitä, että maaherrat olivat tehneet enemmän kuin kenraalikuvernööri, kun asia oli tutkimatta eikä siis lainkaan tiedetty kenraalikuvernöörin työn todellisia tuloksia puolustuslaitoksen hyväksi. Väitteet siitä, että hallitusmuodon kielto, että ”kotimaahan” (*in rikes*) ei voida asettaa kenraalikuvernööriä ei pidä Suomeen nähden kun Suomi voidaan katsoa ulkomaiseksi provinssiksi kuten Pommeri. Hallitusmuodon sanontatapaa voidaan myös selittää ja parantaa; säätyjen päätös Suomen kenraalikuvernöörin- virasta v. 1747 oli tällainen ”selitys”.

Nämä viime mainitut väitteet aivan epäilemättä mitätöivät sen mikä Krookin muissa väitteissä olisi ollut vaikeammin kumottavissa hänen tähdentäessään, että viisaampaa kuin puolinaisen työn lopettaminen oli sen jatkaminen. Sen vuoksi Krook vaati viran säilyttämistä seuraaviin valtiopäiviin asti, jolloin kus- tannukset jo olisivat tuottaneet todellista hyötyä. Krook piti hymyilyttävänä myös väitteitä siitä, että kenraalikuvernööri tarvitsisi rajattoman vallan ennen- kuin voisi saada mitään aikaan. Jokaisella toimella on määrätty rajansa ja si- joittamalla niihin sopivia henkilöitä niitä seuraa tarpeeksi suuri arvo ja vai- kutusvalta ilman, että tarvittaisiin rajatonta valtaa. Kreivi von Rosenia Krook kiitti hänen osoittamastaan tarmokkuudesta ja toivoi, että virkaa pidennettäisiin seuraaviin valtiopäiviin asti. Krook ei tosin tiennyt, jäisikö von Rosen paljon arvostelun vuoksi tuohon virkaan. Jos jotakin pitäisi tässä kysymyksessä korjata, se olisi kenraalikuvernöörin ohjesääntö, joka tarvitsisikin parantamista.¹⁹

¹⁸ SU 28. 4. 1752, R 3956, s. 940—943. SRA. FR SU 23. VA.

¹⁹ KECD 25. 4., 27. 4., 28. 4. 1752. KEU 3. 4., 4. 4. 1752, s. 260—269, SU 28. 4. 1752, s. 940—943 Krookin memoriaali, KECD R 3009. SRA. Perustutk.toimik. valok.jälj. 1751—52. VA. *Juvelius* (m. kirj. s. 137—141) on selostanut melko laajasti Krookin muistiota, mutta hänen esitystään häiritsee asian käsittelyjärjestyksen virheellinen eri kokousten yh- distäminen.

Salaisen valiokunnan monille jäsenille Krookin kanta oli varmasti tuttu ilman hänen esityksensä lukemistakin. Valiokunta totesi, että mitään ohjesäännön muutosta ei valtiopäivien vielä jäljellä olevan ajan lyhyiden vuoksi ehditä valmistella. Sen sijaan ehdotettiin, että kuninkaallinen majesteetti, t.s. valtaneuvosto voisi tehdä ”olosuhteiden vaatimat muutokset”. Vapaaaherra Coyet toisti tästä huolimatta aikaisemman kantansa, että Suomen kenraalikuvernöörin virka oli kaikissa olosuhteissa välttämätön ”yhtä hyvin maan turvallisuuden kannalta kuin myös maan auttamiseksi sen sisäisissä asioissa”.²⁰

Tällä Coyet’in kannanotolla ei ollut mitään vaikutusta, vaan salainen valiokunta vahvisti 9. 5. pitämässään kokouksessa 16. 4. päättämänsä kannan kenraalikuvernöörin viran lakkauttamisesta. Asian käsittelyssä herättää siten huomiota se, että viran lakkauttamista vaatineet näyttävät tällä väliajalla tunteen lopputuloksen epävarmaksi ja tästä johtui myös Ehrenswärdin uusi aktiivisuus huhtikuun lopulla. Krookin ja Coyet’in mielipiteillä oli siten nähtävästi enemmänkin kannattajia. Myös *Juva* on huomauttanut Krookin Suomea koskevien väitteiden pitävyydestä: Suomi oli rajamaa, sen asema oli edelleen uhattu, koska sen puolustuskuntoisuus ei ollut vielä riittävä. Sen vuoksi maan vaurastuminen ei ollut vielä mahdollista, mutta kun parannukset nyt oli saatu alulle, oli jatkettava kunnes turvallisuus olisi taattu. Silloin kenraalikuvernöörin asemassa oleva hallintomies saattaisi myös ryhtyä siviilihallinnon ja talouden kohentamiseen. *Juva* toteaa kuitenkin edelleen, että viran puoltamisen sijasta Krook erehtyi puoltamaan viranhaltijaa, ja siksi ”suomalaiset näkökohdat hukkuivat v. Rosenin kiittämiseen ja ylistämiseen”. Tämä arviointi on yksipuolinen sikäli, että käsiteltäessä von Rosenin valtiopäiväkertomusta henkilö jo silloin oli noussut etualalle ennen kaikkea Ehrenswärdin ja Boijen lausuntojen vuoksi. Milloin Krook otti kantaa henkilöön, se tapahtui oikeastaan reaktiona eikä aktiona. Kenraalikuvernöörin viran lopettamisvaatimuksen primus motor oli epäilemättä von Rosenin kanssa kiistoihin joutunut Augustin Ehrenswärd kuten myös *Renvall* on arvioinut.²¹

Viran jatkamisen puoltajia ilmestyikin sitten lisää kun salaisen valiokunnan esitys 16. 4. pidetyn istunnon pöytäkirjaotteena tuli säädylle. Itse tähän pöytäkirjanotteeseen sisältyy se harhaanjohtava epätarkkuus, että päätös, joka esitetään 16. 4. tehdyksi, lausutaan salaisen valiokunnan ja kamari- ja talousdeputaation yhteiseksi kannaksi; jälkimmäisen osallisuus koski kuitenkin vain 7. 2. 1752 esitettyä tiedustelua, tuleeko virka edelleen jatkumaan, ja tähän deputaatio ei vielä 16. 4. ollut saanut salaisen valiokunnan vastaustakaan, kuten edellä on käynyt ilmi.²²

Ritariston ja aatelin käsitellessä pöytäkirjanotetta sotamarsalkka kreivi J. C.

²⁰ SU 9. 5. 1752, R 3956, s. 990—991. SRA. FR SU 23. VA.

²¹ *Juvelius*, m. kirj., s. 137—145, *Renvall*, mt., s. 292—293.

²² Pöytäkirjanote julkaistuna. Ks. RAP 18, s. 502—503.

von Düring esitti, että viime valtiopäivillä kaikki neljä säätyä olivat yksimielisiä viran tarpeellisuudesta ja naapureita ajatellen hän piti sitä edelleen välttämättömänä. Ylijahtimestari J. A. Gyllenswärd puolusti samoin virkaa, mutta pöytäkirja ei memoriaalipöytäkirjana anna mahdollisuutta selvittää keskustelua kokonaisuudessaan. Säädyn päätöksenä oli yhtyminen salaisen valiokunnan esitykseen, että virka lakkautetaan kesällä 1753.²³

Pappissäädyssä Krook esitti muistionsa ja sääty harkitsi tätä ”valistunutta memoriaalia”, mutta keskustelussa katsottiin, että viranhoidossa oli tullut esille sellaisia ”yleisiä ja muita epäkohtia”, joita v. 1747 ei ollut voitu ajatella. Sääty hyväksyi valiokunnan esityksen lisäyksellä, että K. M:lla on neuvoston neuvon mukaan oikeus pidentää v. Rosenin virkakautta jos välttämättömyys sitä vaatisi. Porvarissäädyssä muutamat puhujat suosittelivat pappissäädyn lisäyksen huomioonottamista, mutta enemmistö hyväksyi valiokunnan esityksen sellaisenaan. Suomalaisten kaupunkien edustajien puolesta ilmoitti pormestari Sacklén, että he kaikki ovat ”hyvin tyytyväisiä” kenraalikuvernööriin ja esittivät hänen työstään ”yksimielisen tunnustuksen”. Talonpoikaissääty sen sijaan hyväksyi pappissäädyn lisäyksen.²⁴

Toimitusvaliokunnan muokatessa päätökset säätyjen kirjelmäksi se ei ottanut huomioon pappissäädyn ja talonpoikaissäädyn varausta vaan ilmoitti säätyjen päättäneen lakkauttaa viran kesällä 1753. Säädyt olivat vakuuttuneita, että kenraalikuvernööri von Rosen tulisi valtaneuvoskunnan jäsenenä olemaan suuremmaksi hyödyksi Suomellekin, kun hän nyt omaa maan perusteellisen tuntemuksen. Täten tämä Ehrenswärdin keväällä lausuma huomautus tuli mukaan säätyjen mielipiteeseen. Kirjelmä ilmoitti myös, että menojen supistamiseksi viran ja kanslian menosäännössä vapautuvia varoja ei saisi käyttää muihin menoihin.²⁵

Pitkään käsitelty kenraalikuvernöörin viran lakkauttaminen oli nyt tapahtunut tosiasia. Aivan ilmeistä on, että tällä toimenpiteellä oli haluttu lakkauttaa ja lakkautettu ensi sijaisesta von Rosenin virka ja vasta toissijaisesti kenraalikuvernöörin virka. Yhtä ilmeistä on, että toisella kannalla olleet puolustivat viran säilyttämistä ja vasta toissijaisesti ajattelivat von Rosenia — rovasti Krook

²³ Sen johdosta, että säädyn pöytäkirja 17. 12. 1751 alkaen on säilynyt vain memoriaalipöytäkirjana, on pöytäkirjajulkaisun toimittaja G. O. Berg selostanut käsitellyt asiat nimikkeinä ja maininnut lopputuloksen. Tästä johtunee, että keskustelua ei ole kirjallisuudessa mainittu. Memoriaalipöytäkirja ei viittaa siihen, että keskustelu olisi ollut ”jokseenkin pitkä” ja että sen päätteeksi olisi äänestetty kuten Berg arvelee. Ks. RAP 18, s. 243, 255. *Juvelius*, m. kirj., s. 141. RoA 20. 5. 1752, R 97 (folioimaton memoriaalipöytäkirja). SRA.

²⁴ Prs. 23. 5. 1752, R 693, s. 576—578. Bgst. 25. 5. 1752, R 1309, (folioimaton), SRA. Bdst. 27. 5. 1752, BdP. 7, s. 266. Porvarissäädyn keskustelua ei ole mahdollista kokonaisuudessaan seurata sen johdosta, että käytettävissä oleva konseptipöytäkirja on sangen epätäydellinen. Puhtaaksikirjoitettua kappaletta ei liene koskaan laadittukaan.

²⁵ RStrs Bref i inr. civ. är. 4. 6. 1752, nr. 121. R 4962. SRA.

ehkä molempia. Tämä tekee ymmärrettäväksi myös sen, että kumpaankin leiriin kuului sekä hattuja että myssyjä.

Suomen kehittämisen kannalta virka aivan ilmeisesti olisi ollut tarpeellinen kuten *Juvakin* korostaa, mutta v. 1747 luotu järjestelmä oli heikko, mikä johtui osittain silloin laaditun ohjesäännön yleisluontoisuudesta, osittain viranhaltijan persoonallisuudesta. Kreivi von Rosenin ”huolehtiminen pikkuasioista, silloinkin kun ne kuuluivat toisten tehtäviin”, oli johtanut hänet kiistoihin sekä maaherrojen että linnoitusten rakentajan Ehrenswärdin kanssa, ja se koitui hänelle kohtalokkaaksi.²⁶ Jos viran tarpeellisuutta sen sijaan olisi lähdetty tarkastelemaan ennakkoluulottomasti kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomuksen perusteella, lopputulos ehkä olisi ollut toinen. Tuo asiakirja nimittäin osoittaa siinä määrin laajaa perehtymistä maan talouden rakenteeseen ja oloihin, että kielteinen kanta viranhaltijan työstä ja mahdollisuuksista oli ilmeisen selvään todellisuuden vastainen.

3 Suomen taloudellisen kehittämisen suunnitelmat

— Edellisten valtiopäivien perintö

Suomalaisen deputaation tunnettu mietintö 29. 1. 1747 esitti Suomen olojen kehittymättömyyden syiksi sen, että Ruotsissa ei tunnettu maan kieltä, sen etuja, taloutta ja tapoja eikä niiden vaatimia tarpeita; toisekseen sen, että Suomen kaukaisuus emämaasta ja tästä aiheutunut kontrollin heikkous johtivat moniin väärinkäytöksiin. Parannusehdotuksina mietintö esitti seitsemänä eri kohtana luetellut uudistustoimenpiteet. ”Mietintö muodostui kieltämättä ankaraksi syytöskirjelmäksi ruotsalaista hallintoa vastaan” kuten sitä on luonnehdittu.¹

Ohjelmajulistuksena esitetyn mietinnön julkistamisen jälkeen suomalainen deputaatio työskentelyssään käsitteli monia Suomen hallinnon ja talouden erillis-kysymyksiä. Kun deputaatio sitten kesällä, 9. 7. 1747 esitti toisen kokonai-smietintönsä, oli ehdotus Suomen kenraalikuvernöörinviran perustamisesta toteutettu, mutta muutoin heinäkuun mietintö — asioiden keskeisyydestä huolimatta — ”oli menettänyt Suomelle lämpimän sävynsä”. *Cederberg*, joka tämän havainnon on esittänyt, on katsonut, että loppumietintö on ”ristiriidassa tammi-kuussa valmistuneen mietinnön kanssa”. Suomelle ”suosiollisesta ja oikeudenmukaisesta kohtelusta... ei loppumietinnössä ole merkkiäkään”. Muutoksen syyksi *Cederberg* arvioi, että ”professori ja tuomiorovasti Browallius, jolla oli

²⁶ *Bernhard von Beskow*, Minne af Riksrådet Grefve Gustaf Fredrik von Rosen; *Laakso*, m.t. 525—526.

¹ *Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, s. 324.

kansliapresidentti Tessinin vahva kannatus, jälleen taitavasti ja kavaluudella, mikä oli hänelle ominaista, oli näyttämöverhojen takana näytellyt ratkaisevan osansa”.²

Kun tämä Cederbergin esittämä käsitys ei nojaa yksityiskohtaiseen analyysiin³ ja kun loppumietinnön sisältö näyttää kirjallisuudessa jääneen vähälle huomiolle⁴ ja tammikuun mietinnön julistavan luonteen varjoon, on paikallaan tarkastella tätä heinäkuussa 1747 valmistunutta asiakirjaa. Tähän on syytä siksi-kin, että se käsittelee lähes kaikkia niitä käytännöllisiä kysymyksiä, jotka kahden seuraavan vuosikymmenen aikana muodostivat ”Suomen kehittämistä” (Finlands upphielpande) käydyin keskustelun.

Cederbergin havaitsemaa ristiriitaa mietintöjen välillä voidaan pitää näennäisenä. Cederberg kiinnitti erityistä huomiota heinäkuun mietinnön siihen puutteeseen, että ”periaatteellisia kysymyksiä suomalaisten oikeuksista” ei mainita ja että Suomen erikoistarpeet ja erikoisvaatimukset eivät ilmene enää lainkaan. Näitä tammikuun mietinnön ”periaatteellisia kysymyksiä” oli ennen kaikkea sen 7. kohdassa lausuttu hallintolaitoksen huomattavaa organisaation muuttamista koskeva vaatimus kenraalikuvernöörin virasta. Kun virka nyt oli perustettu ja kenraalikuvernöörin ohjesääntö 18. 5. 1747 sisälsi eräitä niistä tammikuun vaatimuksista, joita voi pitää Suomen rajamaan erikoistarpeiden korostuksina, täytyi tämän luonnollisesti näkyä heinäkuun mietinnössä.

Tammikuun mietinnössä suomalainen deputaatio esitti kenraalikuvernööriltä vaadittavaksi sekä kamariasiain että maa- ja merisotalaitoksen taloudellisten ja komentoasiain hallintaa ja kykyä käsitellä maan puolustuslaitoksen ja talouden suhteita. Tämän huomioon ottamiseksi deputaatio toivoi saavansa osallistua kenraalikuvernöörin ohjesäännön laadintaan.⁵ Kuten Einar W. Juva on todennut, näin ei käynyt eikä deputaatio saanut 7. 4. 1747 esittämästään pyynnöstä huolimatta ohjesääntöluonnosta nähdäkseenkään.⁶

Vaikka näin kävikin, ohjesääntö yhtä kaikki määräsi kenraalikuvernöörin tehtäväksi sotalaitoksen ja maan taloudellisten tekijäin vuorovaikutuksen parantamisen sillä tavalla kuin tammikuun mietintö oli vaatinut.⁷ Heinäkuussa ei siten ollut perusteltua toistaa Suomen erikoistarpeita koskevia ”periaatteellisia” vaatimuksia. Se seikka, ettei virka täyttänyt enemmistön toiveita ja että

² Cederberg, mt. II, s. 106—107.

³ Cederberg mainitsee vain valittelunsa sen johdosta, ettei mietintöä ole koskaan kokonaisuudessaan painettu. Mt., s. 607, viite 4.

⁴ Poikkeuksen muodostaa mietinnön ainoa tutkija *Mickwitz*, joka on jokseenkin tarkoin esitellyt sen sisällön, mutta jonka esittelyä Cederberg ei näytä seuranneen.

⁵ *Palmén*, Tvenne aktstycken, s. 172.

⁶ *Juvelius*, Suomen puolustuskysymys 1741—47, s. 126, 135—136.

⁷ Ks. esim. *Juvelius*, mt., s. 128—136, ohjesäännön 6. kohdan esittely ja maininnat seuraavista kohdista.

sen haltijaan kohdistettiin kritiikkiä vuosien 1751—52 valtiopäivillä, on tietenkin aivan eri asia.

Tämä asiantila toisaalta tukee myös sitä käsitystä, joka edellisessä luvussa on tullut esille, nimittäin että suomalaisen depulaation painostus kenraalikuvernöörin viran perustamiseen on ollut vaikuttava eikä suinkaan olematon kuten on väitetty. Epäilemättä virheellinen on se ajatus, että ”mietintö 29. 1. 1747 jäi merkityksettömäksi eikä vähääkään vaikuttanut kenraalikuvernöörin ohjesääntöön”.⁸

Mitä suomalaisen deputaation heinäkuun mietintö sitten sisälsi?

Mietintö on jaettu kahdeksaan pykälään, jotka lyhyesti referoiden käsittelevät seuraavia asioita:⁹

- § 1. Tärkein ehto maan talouden parantamiselle on ulkoisen turvallisuuden varmistaminen.
- § 2. Deputaatio korosti maan mittaamisen ja kuvaamisen tärkeyttä talouden edistymiselle.
- § 3. Deputaatio piti tärkeänä makasiinilaitoksen perustamista katovuosien vaurioiden lieventämiseksi, sillä useiden perättäisten katovuosien johdosta ulkomailta tuotettu vilja oli siemeneksi sopimatonta. Sen vuoksi deputaatio oli laatinut makasiinilaitoksen perustamisesta ehdotuksen. — Ehdotus sisälsi 8 päälukua. Viimeisessä luvussa pyydettiin 2 vuoden veroylijäämän säilyttämistä Suomessa laitoksen rahoittamiseksi. Edelleen pyydettiin pankilta 100.000 taalaria lainoiksi ja manufaktuureille myönnetyn 300.000 taalarin käyttöä makasiinien perustamiseen.
- § 4. Deputaatio oli kiinnittänyt huomiota väenpuutteeseen ja ehdotti 16 päälukua sisältävän ehdotuksen väestön lisäämiseksi ja Suomessa pysymiseksi.
- § 5. ”Suomi on ihana ja hedelmällinen maa, jossa on tuottavaksi pelloksi ja niityksi sopivaa maata sekä . . . muita luonnon suomia etuja,” . . . mutta yhtä varmaa on, että siellä on puutetta väestä, tiedoista ja keinoista, joilla muutettaisiin hyödyksi nuo luonnon tarjoamat edut. Maaseutu on köyhää ja jos viljelijä kaikesta työstään huolimatta veron ja velkojen vuoksi joutuu lähtemään tilaltaan, sellainen kehottaa muitakin välttämään tuota elinkeinoa. Kaupungit taas ovat ympäristön köyhyyden vuoksi voimattomia. Kaiken varattomuuden syy on liian raskas verokuorma ja siksi on suoritettava yleinen veronpano ja verojen alentaminen.
- § 6. Deputaatio piti tärkeänä koululaitoksen, lukioiden ja Turun Akatemian uudistamista ”palvelemaan hyödyllisiä tieteitä”, luonnontiedettä ja taloustieteitä ”kuten on tapahtunut Uppsalan akatemiassa”. Hyödyttöntä ”oppineiden kielten piinallista opiskelua ja meidän yleiselle hyvinvoinnillemme vähemmän hyödyllisiä tieteitä . . .” on karsittava. ”Tässä yhteydessä deputaatio alistaa samalla (harkittavaksi), eikö ruotsin kieltä kaksikielisillä seuduilla tule edistää suomalaisten keskuudessa” . . . , jolloin erikielisten keskinäinen luottamus paranisi. Deputaatio katsoo, ettei

⁸ Vrt. *Juvelius*, mt., s. 136.

⁹ Mietinnön selostus, *Mickwitz*, mt., s. 196—233.

ole aiheellista korostaa itsestään selvää etua mikä saavutetaan, jos ruotsalaisille tulisi helpommaksi muuttaa maahan.

- § 7. Järkevimät ehdotukset ja viisaimmatkin ajatukset ovat hyödyttömiä ellei niitä toteuteta. Toteuttaminen taas ei käy päinsä ”lukumäärältään riittämättömän ja palkaltaan heikosti järjestetyn virkakunnan avulla”. Sen vuoksi maan mittauksen ja kuvauksen jälkeen on hallintoalueita jaettava ja virkoja ja toimia lisättävä jakamalla maaherrakuntia, hiippakuntia, laamannikuntia, kihlakuntia ja pitäjiä. Erityisesti pitäjiä jakamalla katsotaan maata voitavan enemmän auttaa ja viljellä, sillä sen osoittaa kokemus. Kun on perustettu erämaakappeleita, ”on väestö 40—50 vuodessa huomattavasti lisääntynyt heidän saatuaan Jumalan huoneen lähemmäksi.”
- § 8. Deputaatio katsoo yllä mainituilla toimenpiteillä voitavan parantaa Suomen talouden tilaa. Deputaatio toivoo säätyjen voivan suostua näihin ehdotuksiin, jolloin ”Suomi kulkee kohti edistyksen, kasvun ja kukoistuksen aikaa”.

Pitkään mietintöön Suomen ”edistyksen, kasvun ja kukoistuksen” toteuttamiseksi ei kiinnitetty paljoakaan huomiota. Ritaristo ja aateli käsitteli mietintöä aivan valtiopäivien päättämishetkellä (11. 12. 1747) ja halusi jättää sen hallitukselle. Papisto (12. 12.) ja porvarissääty (11. 12.) yhtyivät tähän. Talonpoikaissääty oli käsitellyt mietintöä ensi kerran jo elokuussa ja silloin pitänyt kyseenalaisena suostua siihen ja lähetti muille säädyille pöytäkirjanotteen asiasta. Siinä todetaan säädyn kielteinen kanta lähes kaikkiin ehdotuksiin, koska ne edellyttivät rahvaan maksettaviksi tulevia kuluja (makasiineista, koulumestareista, hospitaaleista, virkamiesten lisäämisestä ja useista muista ajatelluista toimenpiteistä). Joulukuussa (14. 12.) sääty päätti pysyä elokuisessa päätöksessään. Mitään vastausta säädyn epäilyksiin ei ollut saatu, joten kannanmuutos ei ollut aiheellinen. Muiden jo päätettyä asiasta ei talonpoikien mielipiteellä ollut kuin muodollinen merkitys tässä vaiheessa.¹⁰

Erilaisia toimenpiteitä ehdottava heinäkuun mietintö sisälsi asiallisesti käyttökelpoisemman reformiohjelman kuin julistuksen luontoinen tammikuun mietintö. Mutta jo elokuussa lausutut epäilykset kustannuksista ennakoivat uudistusten toteuttamisen vaikeuksia. Tulevina vuosina Suomen taloudellisen kehittämisen tiellä olikin toistuvasti uhkaamassa se vaara, josta mietintö itsekin varoitti: Järkevimätkin ehdotukset ovat hyödyttömiä ellei niitä toteuteta.

Suomalainen deputaatio käsitteli lisäksi huomattavan määrän Suomen taloutta koskevia kysymyksiä, joista lähetettiin mietintöjä säädyille. Eräissä asioissa saatiinkin aikaan myönteinen tulos. Näistä laaja-alaisin ja ehkä vaikuttavin oli Pohjanmaan maanmittaukseen perustunut veroreformi. Samoin maan kartoituksen aloittaminen oli merkittävä toimenpide. Muutamien kauppasioita koskevien aloitteiden päätökset taas helpottivat sekä rannikkojen että sisämaan

¹⁰ RAP 17, s. 326. Bdst. 21. 8., 14. 12. 1747, BdP 6, s. 571—572, 744—745, Bilaga 35, s. 860—861. Vrt. *Mickwitz*, mt., s. 233—234.

kauppaa. Heinäkuun mietinnössäkin mainittu ”hyödyllisten aineiden opettaminen” käynnistyi, kun Turun akatemiaan perustettiin talousopin professuuri.¹¹

Runsaasti ehdotuksia ja mietintöjä jäi seuraaville valtiopäiville perinnöksi. Yleinen suhtautuminen Suomen taloudellisten olojen ja suomalaisten valittamien epäkohtien korjaamiseen oli aivan selvästi myönteinen. Sen sijaan oli havaittavissa jatkuvasti epätietoisuutta ja epäröintiä siitä, mitkä toimenpiteet olisivat taloudellisesti toteutettavissa. Seuraavien valtiopäivien punnittavaksi jäi näin ollen joko tyytyä jo suoritettuihin valmisteluihin tai toisena vaihtoehtona mahdollisuus vaatia lisää tietoja olevista oloista ja niiden edellyttämistä reformitoimenpiteistä. Kysymyksessä olivat poliittisesti niin laajaa huomiota herättäneet uudistukset, että saattoi näyttää sekä hattujen että myssyjen piirissä houkuttelevalta ryhtyä osoittamaan uutta luovaa aktiivisuutta aloittamalla uusien ratkaisujen suunnitteleminen.

— Kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomus ja kamari-, talous- ja liike-deputaation mietintö ”Suomen auttamisesta” 21. 10. 1752

Yllä käsitellyn monien kysymysten muodostaman perinnön vuoksi ja kaksien edellisten valtiopäivien käytännön perusteella voisi odottaa, että vuosien 1751—52 valtiopäivät olisivat asettaneet Suomen asiain erityisvaliokunnan käsittelemään noita kysymyksiä. Mistään lähteistä ei kuitenkaan ilmene, että sellaista olisi tällä kertaa harkittukaan. Eräänä syynä tähän lienee vaikuttanut se, että valtiopäivien alkupuolella esitetyt eri säätyjen suomalaiset valitukset ja maaherrojen valtiopäiväkertomukset voitiin hoitaa tavanomaisesti ilman Suomen asiain erityisvaliokuntaakin.¹ Varsinainen ohjelmaehdotus Suomen taloudellisen kohottamisen toimenpiteiksi taas tuli valtiopäiville niin myöhään — juuri kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomuksessa — että silloin ei uuden valiokunnan perustaminen enää näyttänyt aiheelliselta.

Maaherrojen valtiopäiväkertomukset oli lähetetty salaisesta valiokunnasta kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle jo lokakuussa 1751. Kenraalikuvernöörin kertomuksen saavuttua sen taloutta koskevat osat lähetettiin salaisesta valiokunnasta samalle deputaatiolle tammikuun lopulla 1752. Deputaatio otti kertomuksen heti käsiteltäväkseen, mutta tällöin oli käsillä helmikuu, jolloin valtiopäivien jo lähes

¹¹ *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV:1, s. 441—453. *Mickwitz*, mt., s. 265—. *Martti Kerkkonen*, Pietari Kalm talousopin professorina, s. 31—45.

¹ Valitusten käsittelystä, ks. *Paloposki*, Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 321— ja siinä mainittu kirjallisuus.

puoli vuotta kestänyt toiminta oli ehtinyt työllistää tämän valiokunnan.² Sehän oli — salaisen valiokunnan ohella — yleisesti eräs valtiopäiväkoneiston raskaimmin rasitettuja valiokuntia.

Kamari-, talous- ja liike deputaation kokoonpanossa ei suomalainen edustus ollut suinkaan vahva.³ Sen 80 jäsenestä oli suomalaisia tai Suomessa virassa olevia vain 14. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluivat hovioikeuden presidentti Sten Bielke, eversti B. O. Stackelberg⁴, eversti G. G. Ganschou ja piispa Johan Browallius sekä professori Johan Tillander.⁵ Suomalaisia olivat majuri H. H. Boije, kapteeni W. Armfelt ja kapteeni F. A. Ramsay, papiston edustajista rovasti J. Krook ja J. Hartman, porvarissäädyn edustajista pormestarit J. Lexell (Turku), L. Sacklen (Pori) ja J. Lillia (Tammisaari) sekä talonpoikaissäädyn ainoana suomalaisena edustajana Jaakko Heikus.

Suomen paikallistuntemuksen kannalta valiokunta ei siten ollut kovinkaan edustava. Vaikuttavuuden kannalta suomalaisten tai Suomessa virassa olevien mahdollisuudet taas tulivat määräytymään sen perusteella, miltä käsiteltävät kysymykset näyttivät puoluekatsomusten näkökannalta. Voimakasta hattulinjaa edustivat Ramsayta lukuunottamatta kaikki aateliset sekä Browallius ja Tillander, porvariensa ja talonpoika Heikuksen toimiessa vähemmän sidonnaisina.

Kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomuksen huomattavana osana oli Suomen puolustamiseen ja puolustuslaitokseen kohdistuvat tarkastelut. Tämän erillisenä esitetyn osan (kertomuksen 6. kohta) salainen valiokunta jätti puolustusdeputaation käsiteltäväksi ja kamari-, talous- ja liike deputaatio sai käsiteltäväkseen Suomen taloutta koskevat kohdat. Näistä kenraalikuvernööri von Rosen esitti ohjesääntönsä asiaryhmitystä noudattaen seuraavaa:⁶

Kertomuksen johdannossa Rosen huomautti — selityksenä kertomuksen viipymiselle — odottaneensa Suomen kaikkien maaherrojen kertomuksia ennen omansa laatimista.

Valtiollisesta ja poliittisesta luotettavuudesta voitiin Rosenin mielestä lausua vain yksi arviointi: monet jäävittömät todistukset osoittavat ”tämän Ruotsin

² SU 24. 1. 1752, R 3956, s. 504—505. SRA. FR SU 22, VA. KECD 4. 2. 1752, R 3001. SRA.

³ Vrt. *Renvall*, mt., s. 294.

⁴ Bernt Otto Stackelbergin (samanniminen) isä oli jo tosin palvellut Suomessa, mutta hän itse palveli ulkomailla vuoteen 1746 asti, jolloin tuli Turun läänin jalkaväkirykmenttiin. *J. E. Roos*, Stackelberg-suku, s. 213.

⁵ Smoolantilainen Tillander tuli Turkuun opiskelemaan v. 1723. Hänen hakiessaan teologisen tiedekunnan apulaisen virkaa v. 1738 hänen pätevyytensä näytti tiedekunnasta kyseenalaiselta ja samoin todettiin, että ”hänen suomenkielen taitamattomuutensa on tiellä”. Tällöin hän matkusti Ruotsiin ja toimi Vexiön teologian lehtorina vuoteen 1750, jolloin sai nimityksen Turun akatemian kolmanneksi teologian professoriksi. *Herman Råbergh*, *Teologins historia vid Åbo universitet (1713—1827)*, s. 69—70.

⁶ Gen.gouv. von Rosens Riksdagsrelation. R 3012. SRA. FR 353. VA.

kruunulle ikimuistoisista ajoista kuuluneen kansakunnan” varauksetonta uskollisuutta kuningasta ja valtakuntaa kohtaan (1. §).

Taloudellisiin kysymyksiin liittyivät välillisesti eräät kirkkoa ja sen hallintoa, akatemiaa, oikeuslaitosta ja säätyjen privilegioiden noudattamista käsittelevät asiat (2.—5. §§). Rosen huomautti, että eräiden kruununpalvelijoiden rohkeus omavaltaiseen rasitusten säilyttämiseen rahvaalle on ollut ilmeinen. Milloin epäkohdista on valitettu, on asiantila oikaistu heti tai lähetetty juttu asianomaiseen paikkaan selvitettäväksi. Erityisen runsaasti valittamisen aiheita oli jatkuvastikin antanut Pohjois-Karjalassa ns. hovileiri⁷, josta kenraalikuvernööri antoi laajan selonteon (4. §).

Ohjesääntönsä 7. §:n velvoituksen mukaisesti kenraalikuvernööri oli pyrkinyt ”huolellisesti perehtymään maan olosuhteisiin (Landets beskaffenhet) ja tilaan yleensä sekä maan jokaiseen osaan erikseen”. Tämän asioihin tutustumisen perusteella kenraalikuvernööri katsoi, että koko maan talouden kohottamiseksi ja eri seutujen luontaisten etujen käyttöön saamiseksi, ”kaikkien alamaisten ja kruunun hyödyksi”, parhaan tuloksen tuottavat ne kuvaukset ja mittaukset, joita Suomea varten määrätty maanmittauskomissio suorittaa. Komissio oli saapunut v. 1748 ja aloittanut työnsä rajaseuduilta. V. 1750 Pohjanmaalle oli lähetetty erikseen 8 maanmittaria, jotka olivat mitanneet Isonkyrön, Ylistaron, Lappfjärdin, Isojoen, Närpiön, Ylimarkun, Mustasaaren, Pirttikylän, Maalahden, Sulvan, Laihian, Vöyrin, Pietarsaaren ja Uudenkaarlepyyn pitäjät. Tähän työhön kenraalikuvernööri katsoi tarvittavan vielä kaksi maanmittaria lisää, mutta työn tuloksena voidaankin sen jälkeen suorittaa koko maakunnan uusi veronpano ja kartoitus.

Muualta Suomesta oli mitattu ”itäisen maaherrakunnan” rajaseutu ja Savon—Hämeen välinen raja Rautalammille asti sekä Kymijoen ja Helsingin välinen saaristo. Työ tulisi kenraalikuvernöörin saaman käsityksen mukaan viemään vielä paljon aikaa ja vaatisi uusien maanmittarien sijoittamista tähän tehtävään.

Kertomuksensa seuraavassa kohdassa (8. §) von Rosen esitti pitkän katsauksen metsätaloudesta vaikka viittasikin samalla myös maaherrojen valtiopäiväkertomuksiin. Hän valitti, että ”ylenpalttisella kaskeamisella tuhotaan metsiä enemmän kuin voisi uskoa”. Mastopuiden ja järeiden tukkien hakiija saa kulkea mitä kurjimpia metsiä kauas kylien takaisille maille, minne kaskeaminen ei ulotu ja missä metsäpalot eivät ole tuhonneet ihania metsiä.

Kenraalikuvernööri oli kiinnittänyt erityisesti maaherra Gyllenborgin huomiota Uudenmaan ja Hämeen läänin metsiin. Hän oli kehottanut maaherraa toimenpiteisiin metsien säästämiseksi julkisiin tarpeisiin kuten linnoittamista varten, sekä rakentamisen ja kaupan tarpeisiin. Maaherra oli saanut kehotuksen katsastaa Helsingin seudun monien sahojen tukkiintiöt vuoden 1734 asetuksen mukaan.

⁷ Ks. jäljempänä s. 118—120.

Kaskeamisesta kenraalikuvernööri esitti, että se oli sitäkin turmiollisempaa, kun poltetusta alasta vain vähäinen osa jäi viljelykseen pysyvästi. Kaskiviljely sellaisenaan on ollut vanhempina aikoina kylläkin tuottavaa, mutta silloin kaskeamista ei toistamiseen suoritettukaan ennenkuin ruokamulta oli jo ehtinyt uudelleen kasvaa. Pohjois-Hämeessä ja Savossa eläisi monin verroin suurempi väestö kuin nyt, jos siellä harjoitettaisiin peltoviljelyä. Kuitenkaan ei kaskeamista voida kerralla kieltääkään, koska syvemmillä Porin läänissä ja Hämeen, Savon ja Karjalan alueella pelot ovat pieniä tilkkuja. Näillä alueilla on jopa ratsutiloja, jotka eivät tuota ylivuotiseksi riittävää satoa eivätkä enempää kuin pari kuormaa heinää.

Maatalouden takapajuisuuden syyksi kenraalikuvernööri kuitenkin lausui sen, että viljelijöillä ei ole intressiä tehostaa maataloutta kun he suorittavat myynti- ja tavaranhankintamatkansa 20—30 jopa 60 peninkulman takana oleviin kaupunkeihin. Metsä antaa silloin tuottoa vain kaskeamalla, josta ei päästä ennenkuin läpikulkukysymys on ratkaistu. ”Durchfahrt’in” avaaminen helpottaisi pelton, karjan, kalaveden ja metsäntuotteiden markkinointia ja antaisi tilaisuuden hankkia suoritusten maksuun rahaa.

Liiallista puunkulutusta voitaisiin kenraalikuvernöörin mielestä vähentää siten, että maaherrat valvoisivat tarkoin sahojen kiintiöiden noudattamista. Liiallista tervanpolttoa, josta kenraalikuvernööri myös kertoo, olisi taas rajoitettava siten, että kruununvoudit määrätään jakamaan lipukkeita tervanpolttoa varten ja tervan myynti tapahtuisi näiden lipukkeiden mukaan.

Kertomuksensa seuraavassa osassa von Rosen käsitteli lähemmin läpikulkuvesitietä, josta hän ohjesääntönsä 9. §:n mukaan oli neuvotellut maaherrojen ja Suomessa toimineiden muiden viranomaisten kanssa. Suoritettuaan tätä koskevia tutkimuksia von Rosen ehdotti kaksi vaihtoehtoa, vesitien raivaamista Hämeenlinnasta Turkhaudan kautta Helsinkiin tai Pääjärnteestä Vesijärven kautta ja pitkin Porvoonjokea Porvooseen. Hän korosti Savon kauppalojen vaikeutta ja ehdotti kolmen kauppalan perustamista, yhtä Vesijärven rannalle, toista Turkhautaan ja kolmatta Savoan, jotta se estäisi itäsuomalaisten kaupankäynnin suuntautumasta Venäjälle. Vesijärvestä Porvooseen raivattavan yhteyden valmistumiseen saakka olisi Lahden Anianpeltoon rakennettava Helsingin ja Porvoon porvareiden kauppala.

Edelleen kenraalikuvernööri selvitti laajasti väestön vähäisyyden syitä ja esitti käsityksensä niiden poistamisen mahdollisuudesta (10. §). Hän totesi, että talonpoikien palvelusväkeä karkaa Viroon ja Liivinmaalle, jonka vuoksi hän oli jo aikaisemmin ehdottanut K.M:lle, että palvelusasetusta olisi tiukennettava. Samoin myös käsityöläisiä siirtyy Venäjälle, kun oppipojat pari vuotta palveltuaan saavat passin. Tämä helppo tilaisuus matkustaa valtakunnasta tulisi estää, sillä ”täällä on minulle monesti kerrottu, että räätälin- ja suutarinverstaat ja pellavakutomot kärsivät työväen puutteesta”.

Väestön puutteeseen vaikuttivat myös terveydellisten olojen epäkohdat. Ken-

raalikuvernööri ehdotti, että suoritettaisiin vapaaehtoinen rahankeräys kahden lääninlääkärin palkkauksen hoitamiseksi. Toinen tarvittaisiin Uudellemaalle, toinen Hämeeseen. — Toinen näistä, Uudenmaan lääninlääkäri oli jo saanutkin K.M:ltä valtakirjan ja saapunut Suomeen. — Kenraalikuvernööri oli varma, että muut läänit näkevät helposti tämän instituution tärkeyden ja suostuvat sen ylläpitoon.

Kertomuksensa seuraavissa kohdissa (11.—12. §§) kenraalikuvernööri käsiteli finanssihallintoa ja verolaitosta sekä niiden jälkeen sangen perusteellisesti kauppaa ja merenkulkua (13. §). Tässä hän toisti kertomuksen 9. §:ssä esittämänsä kauppalaehdotukset. Kenraalikuvernööri korosti myös talonpoikaispurjehduksen rajoittamisen välttämättömyyttä, venäläisten kulkukauppiaiden kaupankäynnin tuottamia epäkohtia sekä majamieslaitoksen haittoja.

Näistä kenraalikuvernööri siirtyi jälleen kertomuksensa muissa osissa jo mainitsemiinsa Suomen talouselämän kehittymättömyyden syihin. Maassa oli vähän teollisuutta ja raaka-aineita jalostavia laitoksia ja sen kauppa oli vähäistä. Kuitenkin Häme ja Savo ovat ”mitä ihaninta ja hedelmällisintä seutua”, josta ei puutu luonnonrikkauksia. Niiden syrjäisyys ja tuotteiden keho markkinointi aiheuttavat vain sen, että ne eivät houkuttele väkeä, jolla olisi varallisuutta ja kykyä. Kun linnoitus on valmis ja maanmittaus ja kuvaus suoritettu, niin että näiden seutujen kaikki edut tulevat päivänvaloon, silloin kenraalikuvernöörin käsityksen mukaan myös muuttoliike vilkastuu ja varallisuutta omistavat tulevat perustamaan teollisuutta ja kaupunkeja, joiden puuttuminen on erityisesti kehitystä jarruttavaa.

Kauppaa koskevan kertomuksensa lopussa von Rosen esitti vielä joitakin havaintoja Porvoon buldaanitehtaasta sekä kaupunkilaisten harjoittamasta maataloudesta, jota tulisi ohjata pellavan ja hampun viljelyyn sekä tupakan kasvattamiseen.

Kertomuksensa viimeisissä kohdissa kenraalikuvernööri esitti käsityksensä makasiinilaitoksesta ja toimenpiteistään sen kehittämiseksi (14. §), lampaanhoidosta Suomessa (15. §) sekä rajaseutujen rauhattomuuksista (16. §).

Kenraalikuvernöörin kertomuksen mukana seurasi useita asiakirjaliitteitä. Näistä mainittakoon luettelot suoritetuista maanmittaustöistä, selostuksia läpikulkuvessiteiden tutkimuksista, maaherra Lillienbergin muistiot Turun läänin rannikon ja Uudenmaan talonpoikaispurjehduksesta, sekä jäljennös kenraalikuvernöörin selvityksestä viljanpuutteesta ja makasiineista vuodelta 1748.

Kertomus kokonaisuutena antaa Suomen tuon ajan taloudesta ja sen kasvun esteistä sekä yleisistä olojen epäkohdista selkeästi havaitun kuvan. Kertomus ei tue väitettä kenraalikuvernöörin toiminnan tulosten vähäisyydestä, eikä tätä väitettä sittemmin enää esitettykään kertomusta asiallisesti käsiteltäessä.

Salaisen valiokunnan tutustuessa kertomuksen taloutta koskeviin osiin, mainittiin keskustelussa, että puolustusdeputaatio oli kiinnittänyt huomiota kertomuksessa ehdotettuun ”kanavahankkeeseen Päijänteestä Suolamereen”. Deputaatio

tio oli pitänyt asiaa arveluttavana, kreivi Brahe lausui. Sen johdosta päätettiin, että kun kertomus jätetään kamari-, talous ja liikedeputaatiolle, sille huomauteetaan, että se neuvottelisi puolustusdeputaation kanssa durchfahrt-kysymyksestä.⁸

Mitään muuta ohjetta kamari-, talous- ja liikedeputaatio ei kertomuksen käsittelemiseksi varten saanutkaan. Käsitellessään sitten kertomusta 4. 2. 1752 deputaatio jakoi eri asioita koskevat kohdat alivaliokunnille. Kaksi päivää myöhemmin deputaatio kuitenkin — kuten edellä on todettu — ryhtyi tiedustelemaan salaiselta valiokunnalta, tuleeko kenraalikuvernöörin virka edelleen säilytettäväksi vai lopetetaanko se.⁹ Vastauksena tähän salainen valiokunta, saatuaan pienemmän salaisen deputaationsa ja puolustusdeputaationsa lausunnot, päätti ilmoittaa kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle jo mainitun kantansa, että kenraalikuvernööri ilman ohjesääntönsä muuttamista tuskin voi tähänastista tehokkaammin toimia Suomen talouden hyväksi.¹⁰

Itse virkaa koskeva kysymys ja monien mielipiteiden kääntyminen sen säilyttämisestä vastaan eivät näytä vaikuttaneen kenraalikuvernöörin kertomuksessaan esittelemien asioiden käsittelyyn — niin kernaasti kuin esimerkiksi salaisessa valiokunnassa todettiin kenraalikuvernöörin itsensä lausuneen, ettei hän ollut voinut saada paljoakaan taloudellisella alalla aikaan.¹¹ Kamari-, talous- ja liikedeputaatiossa sekä sen alivaliokunnissa tapahtuneen erilliskohtien käsittelyn yhteydessä ei ole havaittavissa kielteistä suhtautumista niihin ehdotuksiin, joita kertomukseen sisältyi. Toisaalta oli samoistakin asioista jo olemassa edellisten valtiopäivien suomalaisen deputaation aineistoa sekä näille valtiopäiville jätettyjä valituksia, muistioita ja aloitteita, joten kamari-, talous- ja liikedeputaatio ei Suomen kysymysten käsittelyssään tarvinnut rajoittua kenraalikuvernöörin kertomuksen ehdotuksiin. Deputaation ja sen kamari- ja talousvaliokunnan työn tuloksena saatiin kaikesta aineistosta keväällä 1752 muokatuksi mietintö ”Suomen auttamisesta” (om Finlands upphjelpande).

Lähtökohtana olleiden aineiden kirjavuuden ja moninaisuuden vuoksi tämä mietintö antaa yhtenäisimmän kuvan siitä, minkälainen yleisnäkemys Suomen talouden kohottamisesta näillä valtiopäivillä vallitsi.

Mietintö toteaa (1. §), että valtiopäivien harkintaa vaativista tehtävistä on tärkeimpiä huomion kiinnittäminen Suomen maatalouteen. Kiistämätön syy koko valtakunnan köyhyyteen ja heikkouteen naapureihin verrattuna on siinä, että vuosittain on ulkomailta tuotava, paitsi nykyisin tarpeellisia muita tavaroita, 300.000—400.000 tynnyriä viljaa. Seurauksena on pääomien jatkuva väheneminen ja valtakunnan kaikkien asukkaiden köyhtyminen. Tätä ulkomaisen viljan hankintaa ei tarvittaisi, jos valtakunnan jo viljelykseen otettua peltoa

⁸ SU 24. 1. 1752, R 3956, s. 504—505. SRA. FR SU n:o 22. VA.

⁹ KECD 4. 2., 6. 2. 1752, R 3001. SRA.

¹⁰ Ks. ed. s. 26—27.

¹¹ SU 28. 4. 1752, R 3956, s. 940—943. SRA. FR SU n:o 23. VA.

ja niittyalaa viljeltäisiin niin tehokkaasti kuin olisi mahdollista viljellä. Mutta maamiehen taitamattomuus ja vanhat tavat ja tottumukset vähentävät tuottoa, ja tässä voidaan auttaa vain esimerkillä ja maan paremmalla hoitamisella, josta saadaan näkyvää etua. Maanviljelyä harjoitetaan myös sellaisilla seuduilla, jotka jo luonnonlakien perusteella ovat vähemmän sopivia viljelykselle, etenkin Suomessa ja Länsipohjassa. Siitä syystä tarvitaan valtakunnassa myös uudisraivausta. Turun ja Porin, Uudenmaan ja Hämeen sekä Pohjanmaan läänien maaherrat vakuuttavat valtiopäiväkertomuksissaan, että siellä suuri osa talonpojista pitää hallussaan paljon laajempia metsiä ja maita kuin mitä he tarvitsevat maanviljelyksensä vuoksi. Samoin siellä on peltoja viljelemättöminä alituisten sotien ja rauhattomuuksien vuoksi, ja harvat sinne jääneet asukkaat ovat ryhtyneet näiden maiden omistajiksi oman tahtonsa mukaan. Kun joku on halunnut ryhtyä suorittamaan uudisraivausta tai halunnut ottaa maita jälleen viljelykseen, he ovat estäneet sellaisen, vaikka eivät voi itse ollenkaan käyttää hyväkseen näitä peninkulmaisia alueita.

Koko Suomessa viljellään vain noin 14 000 manttaalia, kun siellä aivan hyvin voitaisiin ottaa käyttöön ainakin 34 000 manttaalia ellei enemmänkin. Koska mainitut esteet eivät salli viljelyn lisäämistä, deputaatio ehdotti, että ilman enempiä yleisiä kartoituksia ryhdytään kiireellisesti maanjakoihin ja veronpanoon kuten vuoden 1683 asetus määrää ja joka tilalle jaetaan metsää ja peltoa ”talon suuruuden mukaan” (efter hemmans storlek). Jakojen yhteydessä on varattava jakamaton pitäjänmetsä, josta esim. palovahingon kärsinyt saa rakennuspuunsa ja josta samoin saadaan pitäjän yleisten rakennusten puutavara ja masto- ja laivanrakennuspuuta.

Taloille kuuluvan ja jakamattoman pitäjänmetsän lisäksi on varattava maata jaettavaksi jokaiselle uudisviljelyyn halukkaalle rälssi- ja säterioikeudella, olkoon hän rälssimies, pappi, porvari tai talonpoika, jos hän raivaa tilan neljän vuoden kuluessa. Deputaatio viittasi tässä Länsipohjaa varten 20. 11. 1741 annettuun asetukseen. — Mainittu asetus takasi kaiken säätyisille erämaan rai-vaajille ”rälssimiehen oikeudet”, vapauden kaikista henkilömaksuista 10 vuoden ajaksi ja vapauden kaikista taloon kohdistuvista maksuista, ”minkä nimi-siä ne ovatkin”, mutta tuon ajan päätyttyä tuli talon maksaa ne ”ulosteot”, jotka rälssitilan luontoon kuuluivat.¹²

Lyhyessä ajassa ”Meidän Rakas Isänmaamme” saavuttaisi monien kultatynnyriä voiton. Jakotoimitusten nopeuttamiseksi olisi Suomen maanmittarien lukua lisättävä ja uudet maanmittarit lähetettävä Porin ja Hämeen lääneihin, koska ne ovat ”keskellä maata” ja uudisviljelyyn sopivinta. Kun maanmittarit olisivat saaneet työnsä valmiiksi, heidät siirrettäisiin muualle.

Mietinnön jatkossa käsitellään väenpuutetta (2. §). Koska se johtui suurelta osalta ulkomaille, Norjaan, Liivinmaalle ja muihin maihin pakenemisesta, pi-

¹² *Modée*, Utdrag III, s. 1806—1807.

täisi painattaa kuulutuksia, joilla houkuteltaisiin väkeä takaisin lupaamalla heille ei vain täysi vapautus rangaistuksesta vaan heille ja heidän perheilleen vapautus henkirahasta ja suostunnoista, minkä nimisiä ne olisivatkin, samoin kuin vapautus väenotoista tai sotapalveluksesta, jos he ovat ennen pakoaan suorittaneet sellaista. Maahan pitäisi houkutella myös ulkomaalaisia ja heille pitäisi luvata vapautus veroista ja rasituksista, jos he asettuvat Suomeen, maalle tai kaupunkeihin, ja harjoittavat luvallista elinkeinoa. Maassa olevan väestön pitämiseksi mietintö ehdotti virkavallan entistä ankarampaa valvontaa, ettei lähtevien alusten mukana pääsisi kukaan pakenemaan. Uudenmaan rahvasta oli valvottava, ettei se purjehdi Liivinmaalle omilla kalastusveneillä, sillä niiden mukana on paljon palvelusväkeä saanut tilaisuuden lähteä valtakunnasta, jota paitsi purjehdukseen liittyy paljon salakuljetusta. Sen vuoksi olisi valvottava, että palvelusväkeen kuuluvan karattua hän on menettänyt kuten v:n 1739 palvelusväen asetuksen 8 artiklan 1. §:n 4. momentti määrää, kaiken perintö- ja alamaiseinoikeutensa tässä valtakunnassa¹³

Väenpuutteen korjaamiseksi esitettiin myös, että 50 vuotta täyttäneet, työkykyiset rakuunat ja sotilaat ohjattaisiin autiotilojen viljelijöiksi. Hallinnollisesti asia tuli hoitaa maaherrojen ja komppanianpäälliköiden yhteistoimin.

Talouden ja maanviljelyn edistämiseksi maaherrojen tulisi matkustella voidakseen valvoa ja ojentaa asukkaita parempaan ja järkevämpään talonpitoon. Koska läänit olivat laajoja ja maaherroilla on runsaasti muita tehtäviä, tämä oli jäänyt vähäiseksi, jonka vuoksi suuria läänejä olisi jaettava. Monet edut korvaisivat kaksinverroin kustannukset ja asukkaille kävisi helpommaksi hoitaa asioitaan.

Karjalaan, Hämeeseen ja monille muille seuduille tulisi perustaa lisää postikonttoreita. Deputaatio halusi jättää K.M:lle toivomuksen, että kansliakollegio määrättäisiin suunnittelemaan tätä asiaa ja tärkeinä postikonttorin paikkoina deputaatio esitti Kangasalan, Anianpellon sekä Rautalammin ja Iisalmen.

Mietinnön loppuosassa deputaatio ehdotti lisäksi, että rajan takaa tulevat, häiriöitä aiheuttavat mustalaiset olisi lähetettävä linnoituksiin töihin, heidän vaimonsa kehrutehtaisiin ja lapset kasvatettava luterilaiseen oppiin, että heistä tulisi hyödyllisiä alamaisia. Edelleen ehdotettiin savupirttien hävittämistä ja asukkaiden pakottamista rakentamaan tupia, mikä liittyi ajan aktuaaliin terveyspolitiikkaan, toivottiin suomenkielisten talonhoito-ohjeiden painattamista ja levittämistä jokaiseen seurakuntaan sekä korostettiin koskien perkaamisen merkitystä maataloudelle ja kanavien tärkeyttä liikenteelle.

Kamari- ja talousvaliokunta sai mietinnön valmiiksi huhtikuussa, mutta de-

¹³ Main. momentti asetti ulkomailla viipymisen rajaksi 3 vuotta, jonka jälkeen vasta näiden oikeuksien menetys tapahtuisi, "mikäli laillista syytä oi osoiteta". Menetys ei siis ollut välitön vaan vaati tuomioistuimen päätöksen. *Modée*, Utdrag II, s. 1597.

putaatio hyväksyi sen säädylle esitettäväksi vasta 14. 5. 1752.¹⁴ Myöhäisen ajan-
kohdan vuoksi — valtiopäivät päättyivät kesäkuun 4. päivänä — mietinnön
ehdi käsitellä vain talonpoikaissäätö. Sääty hyväksyi sen muilta osiltaan, mutta
vastusti ajatusta, että liikamaalle perustettavat uudistilat saisivat rälssi- ja
säterivapauden. Vaikka mietintö lausuiкин nimenomaisesti kuten esikuvana käy-
tetty Länsipohjan julistuskin, että mainitut vapaudet myönnetään uudisraivaajan
säädystä riippumatta, talonpojat epäilivät tämän seurauksia. Ilmeisesti he pel-
käsivät, että he jäisivät uudisraivauksessa sivullisiksi ja että siihen pääsisivät
lopultakin osallistumaan vain aateliset, jos työn palkkiona olisi rälssi- ja sä-
terivapaus. Tämän vuoksi he pitivät riittävänä yllykkeenä uudistiloille annet-
tavaa 50 vuoden vapautusta maaverosta. He korostivat samalla tämän jär-
jestelyn edullisuutta kruunulle, kun se tuon ajan kuluttua saisi tilan täydet
verotulot kuten perintötiloilta yleensäkin.¹⁵

Näin jäi ohjelma toistaiseksi vain valiokunnan mietinnöksi, mutta lähetettiin
silti valtaneuvostokunnalle.¹⁶ Se puolestaan ryhtyi valtiopäivien jälkeen käsittele-
mään mietintöä kokonaisuutena. Tällöin sillä oli käytettävissään myös joukko
erillisistä taloudellisista kysymyksistä näille valtiopäiville jätettyjä mietintöjä
sekä kuninkaan Suomen matkan yhteydessä tehdyt havainnot, jotka matkakerto-
mukseksi koottuna esitettiin valtaneuvostossa.

*4 Hallintoalueiden uudistamista, talonpoikaishurjehdusta,
maatalouden tehostamista ja väestönpuutteen poistamista
koskevia erillisiä ehdotuksia*

Suomen hallintoalueiden laajuuden aiheuttamat epäkohdat tuottivat vapauden
ajalla jatkuvasti valituksia myös valtiopäiville. Kuninkaan salaiseen esitykseen
näille valtiopäiville sisältyi muuan tätä koskeva hallintolaitoksen uudistusehdotus.
Maaherra Ehrenmalm oli jo v. 1747 esittänyt Ylä-Satakunnan yllisen ja alisen
kihlakunnan alueiden jakamista neljäksi tai ainakin kolmeksi kihlakunnaksi.
Ennen omaa lausuntoaan hallitukselle kamarikollegio oli tiedustellut paikallisten
viranomaisten kantaa, jolloin kihlakuntien kaksi voutia ja kirjuria olivat
pitäneet asiaa kannatettavana, mutta edellyttäen ettei heidän palkkansa pie-
nene. Koska valtiopäivien välisenä aikana ei voitu tehdä menosääntöön lisäyk-
siä, hallitus oli ottanut salaiseen valtiopäiväesitykseen tätä koskevan esityksen.

¹⁴ KEU 4. 4. 1752, R 3012 (folioimaton). KECD 14. 5. 1752, R 3001, s. 626—644.
SRA. Kirjallisuudessa mietintöä on käsitelty ilmeisesti vain *Renvall*. Mietintö ei kui-
tenkaan ole kenraalikuvernöörin virasta annettuun mietintöön ”sisältyvä deklaratio”, vaan
aivan erillinen mietintö. Vrt. *Renvall*, mt., s. 294—297.

¹⁵ Bdst. 23. 5. 1752, BdP 7, s. 250—251.

¹⁶ R.St:rs Bref i inr.civ. är. 4. 6. 1752. R 4962: 136. SRA.

Valtiopäivien kamari-, talous- ja liikedeputaatio halusi nyt kamarikollegiolta uuden lausunnon. Kollegio viittasi siinä Jönköpingin läänissä v. 1735 suoritettuun järjestelyyn: siellä oli kaksi kihlakuntaa jaettu kolmeksi yksinkertaisesti jakamalla vanhat palkkasummat kolmeen osaan. Turun ja Porin läänin uusi maaherra Lillienberg kuitenkin katsoi alaistensa puolesta, että virkamiehiä ei voitaisi pakottaa palkkojensa vähennykseen. Deputaatio yhtyi tähän vaikka pitikin virkojen lisäämistä välttämättömänä alueen laajuuden vuoksi. Sen vuoksi deputaatio halusi toteuttaa jaon, jos menosääntövaliokunta voisi taata menosäännön kestävän kolmannen vouden ja kirjurin palkkojen aiheuttamat menojen lisäykset.

Tätä ei menosääntövaliokunta pitänyt mahdollisena ”valtiovarain nykyisen ahtaan tilanteen vuoksi”. Valiokunta voi vain suositella, että kihlakuntien aluejako ja virat säilytetään ennallaan, ”olkoonkin, että alueet ovat todella laajoja”. Ehdotus kaatui sitten tähän lausuntoon kamari-, talous- ja liikedeputaatiossa.¹

Ylä-Satakunnan kihlakuntauudistukseen tähänneen esityksen käsittely ja lopputulos eivät ole poikkeuksellinen yksityistapaus. Lähes kaikki uudistuksethan olisivat vaatineet menosääntöön puuttumista, mutta se taas oli panssaroitu immuniteetilla, jonka loukkaamattomuutta varsinkin alemmat säädöt olivat jatkuvasti suojaamassa. Tuohon menosäännön koskemattomuuteen kaatuivat monet esitykset yleisesti tunnustettujen epäkohtien korjaamiseksi. Suomen hallintoalueiden laajuuteen kiinnitti kuningas Adolf Fredrik huomiota välittömästi edellisen tapauksen jälkeen ja siten tämänkin asian käsittely siirtyi jälleen valtaneuvostolle.²

Salaiseen valtiopäiväesitykseen sisältyi myös ehdotus vuorivoudin nimittämiseksi Suomen vuorimestariipiiriin. Salainen valiokunta puolsi asiaa Suomen vuorimestarin, Magnus Linderin, alaisen alueen suunnattoman laajuuden vuoksi. Koska hän oli ainoa viranomainen, hänen valvontansa ja muut toimenpiteensä katkeaisivat heti esimerkiksi sairauden sattuessa. Säädöt päättivät ehdotuksen mukaan, mutta vuorityömenosäännön kireyden vuoksi vuorivoudin palkaksi määrätty 200 hopeataalaria oli otettava vuorikollegion omista menoista ”mikäli kollegio löytää jonkin sellaisen mahdollisuuden”. — Kollegion ei sittemmin tarvinnut ponnistella rahoituskysymyksen vuoksi, sillä se ei löytänyt seuraaviin valtiopäiviin mennessä sopivaa henkilöäkään tähän työhön.³

Muuan taloudellinen erikoiskysymys, josta aikalaisten keskuudessa vallitsi mitä

¹ K. Maj:ts Sekr. Propos. i inr.civ.är. 1751, § 2, R 4957. SU 8. 11. 1751, R 2956. SRA. FR SU 22. VA. KECD 21. 1., 14. 3. 1752. R 3001, s. 225, 403—404. StD 7. 1., 11. 4. 1752, R 3026. KECD PUtdr. 14. 3. 1752, R 2964. SRA. Vrt. *Cederberg*, mt. II, s. 234—236.

² Konung *Adolf Fredriks* Berättelse, s. 372—373. Vrt. jäljempänä s. 58—69.

³ K. Maj:ts Sekr. Propos. i inr.civ.är. 1751, § 5, R 4957. SU 7. 2. 1752, R 2956, s. 540. SRA. FR SU 22. VA. RStrs Brev i inr.civ.är. till K.M. 4. 6. 1752. R 4962, n:o 138. SRA. *Cederberg*, mt. II, s. 295—297.

ristiriitaisimpia käsityksiä, oli perinteellinen talonpoikaispurjehdus. Laajuutensa ja harjoittajiensa määrän perusteella purjehduksen muodossa harjoitettu kauppatoiminta kuului suorastaan Suomen talouselämän rakenteellisiin tekijöihin, mutta jatkuvaa kiistaa — varsinkin 1720-luvulla työskennelleiden tutkijakuntien suorittamien selvitysten jälkeen — käytiin siitä, johtuiko maatalouden heikko tila purjehduksen harjoittamisesta kuten porvarit väittivät vai oliko purjehdus seurausta porvariselinkeinon omasta heikkoudesta kuten purjehdusta puolustaneet talonpojat väittivät. Purjehduksen oikeutus ja sen suhde talouselämään olikin asian taloudellisen merkittävyyden vuoksi jatkuvasti esillä vapaudenajan valtiopäivillä. Vallinneen merkantilistisen talousopin kannalta porvarissäädyn kanta oli tietenkin oikea, mutta talonpoikaissäädyn puhemies Olof Håkansson oli epäilemättä hyvin oikeassa todistellessaan v. 1747, että jos porvarissääty halusi lopettaa talonpoikaispurjehduksen, niin ”paras keino siihen on hoitaa rahvaalle niin halvalla niin hyviä tavaroita, että sen ei tarvitse lähteä suorittamaan näitä pitkiä ja vaarallisia matkoja”.⁴

Kenraalikuvernööri von Rosenin ehdotuksesta suoritettiin tämän jälkeen asiasta tutkimus Pohjanmaalla. Rosen lähetti tutkimuskomission selityksen valtaneuvostolle ja tämän johdosta Pohjanmaan rannikon asukkaiden purjehdusta koskeva asia otettiin esille seuraavilla valtiopäivillä kuninkaan salaisessa esityksessä. Turun ja Porin läänin sekä Uudenmaan läänin talonpojat taas anoivat rahvaanvalituksissaan heiltä v. 1747 peruutettujen purjehdusoikeuksien palauttamista. Salaisen valiokunnan tutustuttua valtiopäiväesitykseen ja Rosenin tutkimusten selostukseen siirrettiin asia kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle. Sen liikevaliokunta teki kummastakin kysymyksestä mietinnön. Molemmat olivat kielteisiä. Eteläisten läänien purjehduksen katsottiin vaikuttavan epäedullisesti maanviljelyyn, toisekseen hävittävän metsiä ja kolmanneksi todettiin sen vaikuttavan laittoman maakaupan lisääntymiseen ja vaikeuttavan porvariselinkeinoja. Pohjanmaan rannikkoväestön purjehduksesta todettiin yksikantaisesti, ettei maatalous koskaan pääse nousemaan sellaisilla seuduilla, missä maamies käyttää tärkeimmän työaikansa purjehdukseen. — Arvioinnit olivat täsmälleen samat, joita kenraalikuvernööri Rosen oli esittänyt valtiopäiväkertomuksessaan.

Kamari- ja liiketalousdeputaation jäsen Jaakko Heikus oli laatinut jälkimmäiseen mietintöön kaikkien pohjalaisten talonpoikaisedustajien vastalauseen ja asiasta keskusteltiin pitkään. Useat suomalaiset, majuri Boije, pormestari Pipping ja professori Tillander vastustivat purjehdusta; sen sijaan ruotsalaiset talonpojat yhtyivät säätyveljensä Heikuksen ajatuksiin. Äänestyksessä mietinnöt hyväksyttiin säädyille esitettäväksi.⁵

⁴ Ks. esim. *Paloposki*, mt., s. 352—363 ja siinä mainittu kirjallisuus.

⁵ Gen.gouv. i Finland till K.M., 31. 3. 1749. SRA. FR 353. VA. K. Maj:ts Sekr. Propos. i inr.civ.är 1751, § 4. R 4957. SRA. SU 18. 12. 1751, R 2956, s. 214—215. SRA. FR SU 22. VA. KECD. 9. 1., 9. 5. 1752, R 3001, s. 197, 515—517, 519—520. SRA.

Aatelissäätö ja porvarissäätö hyväksyivät purjehdukselle kielteiset mietinnöt, sen sijaan pappissäätö halusi lykätä asian seuraaviin valtiopäiviin. Talonpoikaissäätö yhtyi puolustamaan suomalaisille myönteistä kantaa ja vetosi siihen, että muut säädöt eivät ole oikeutettuja puuttumaan ”talonpoikaissäädyn privilegioihin ja oikeuksiin” (!); purjehdus kuului monien seutujen ikivanhoihin oikeuksiin ja perustui moniin kuninkaallisiin päätöksiin. Kun muut säädöt jo olivat tehneet päätöksensä, talonpoikaissäätö käsitteli asiaa myöhemmin uudelleen ja yhtyi pappissäädyn kantaan voidakseen pelastaa itse asian.⁶ Ratkaisu jäi näin ollen avoimeksi resoluution luvatta tavanomaisesti, että ”Kuninkaallinen Majesteetti tulee lausumaan asiasta erillisen päätöksen”.

Kun rannikoiden talonpoikia arvosteltiin siitä, että he harjoittavat purjehdusta juuri maanviljelykselle kiireisimpänä aikana ja siten tuon sivuelinkeinonsa vuoksi laiminlyövät töitään, niin tämä väite kuvastaa vahvaa epäluottamusta talonpoikien kykyyn yleensäkin järkevästi punnita elinkeinonsa taloudellisia edellytyksiä. Sama käsitys talonpoikien kyvyttömyydestä olojensa omaehtoiseen korjaamiseen näkyy siinä keskustelussa, jonka suomalaisen majuri A. H. Ramsayn aloite pitäjien talousseurojen perustamisesta herätti.

Ramsayn aloite käsiteltiin nopeasti kamari-, talous- ja liikeedeputaatiossa ja sen talous- ja kamarivaliokunnassa. Tammikuussa 1752 deputaatio hyväksyi ehdotuksen ja lähetti sen säädylle. Ehdotuksen lähtökohtana oli, että kyläjärjestykset eivät ole tehokkaita maatalouden tilan parantamiseen, koska talonpoikien tapa töidensä laiminlyöntiin on syvälle juurtunut. Sen sijaan maaherran valvonnan ja auktoriteetin alaisina toimivat pitäjien talousseurat voisivat nopeasti edistää maataloutta valvomalla työntekoa ja holhoamalla heikompia viljelijöitä.

Säädöt kannattivat itse esitystä, mutta vaativat deputaatiolta seurojen ohjesääntöehdotuksen. Pappissäädyn keskustellessa asiasta esitettiin kuitenkin epäilyksiä siitä, että sellaisten seurojen olemassaolo aiheuttaisi papistoa kohtaan vähenevää kunnioitusta (”mindre aktning hos sina åhörare”). Piispa Browallius piti mahdottomana suostua hankkeeseen ennenkuin deputaatio valmistaisi uuden mietinnön ja seurojen ohjesääntöehdotuksen, jossa otettaisiin huomioon, että papiston tuli johtaa seuroja. Superintendentti Körning — ehkä loputtomien mietintöjen kuuntelemiseen väsähtäneenä — katsoi, että ”viskaalit, voudit ja nimismiehet” valvovat riittävästi maatalouden harjoittamista. ”Deputaation olisi parempi lopettaa kokonaan toimeliaisuutensa tai koko maatalous menee raunioiksi”. Pappissäätökin silti päätti lopuksi, että ohjesääntö oli laadittava.⁷

Tässä työssä deputaationkin jäsenet joutuivat kiistaan keskenään. Turun ja Porin läänin maaherra Lillienberg, joka ei ollut valiokunnan jäsen mutta esiin-

⁶ RoA. 3. 6. 1752, RAP 18, s. 310—312, Bdst. 20. 5., 4. 6. 1752, BdP. 7, s. 241—242, 310, 352, 398.

⁷ KECD 21. 1. 1752, R 3001, s. 223—224. SRA. RoA 30. 1. 1752, RAP 18, s. 243. Prst. 30. 1. 1752, R 693, s. 295—297. SRA. Bdst. 30. 1. ja 8. 2. 1952. BdP 7, s. 108, 119.

tyi kokouksessa asiantuntijana, esitti, että nyt oli valittava ”joko vapaaehtoisuuden ja ystävällisen neuvonnan tie tai sitten vain määrättävä perustamaan kyseisiä seuroja”. Omasta puolestaan hän kannatti vapaaehtoisuuden linjaa ja lausui tietävänsä, että myös Englannissa menetellään siten. Tätä tunnetun hattupoliitikon liberalismia ryhtyi arvostelemaan yhtä tunnettu myssy, nyt hovi-puolueeseen siirtynyt vapaaherra Carl von Ungern-Sternberg, joka mitätöi ”sekä historian opetukset että Englannin esimerkin”. Hän julisti, että vain ehdoton käskeminen tuottaa tuloksia. Keskustelu jatkui tämän jälkeen hedelmättömänä, kunnes asia pantiin pöydälle. Seuraavassa kokouksessa von Ungern-Sternberg ilmoitti, ettei hän tarkemmin harkittuaan hyväksy koko ajatusta, sillä talousseurojen perustaminen ja luottamustehtävien jakaminen johtaisi vain ”pitäjän asukkaiden keskinäiseen kateuteen” (”jalousie sockne inbyggiarne emellan”). Deputaation jäsen, kanslianeuvos Harald Appelbom arveli, että kateus voidaan välttää johtohenkilöitä vaihtamalla, mutta von Ungern-Sternberg piti sellaista tyhjämpäiväisenä luulona.⁸

Pitkien kiistelyiden jälkeen ohjesääntö saatiin pari kuukautta myöhemmin aikaan. Sen mukaan jokaiseen pitäjään tuli perustaa maaherran valvoma taloudellinen seura. Maanomistajat ja maataviljelevät valitsevat pitäjään vanhimman ja hänelle avustajia. Nämä kokoontuvat vähintään kolmasti vuodessa ja heidän tehtävänä on valvoa kaikkia maa- ja metsätalouden toimia, pitää silmällä myös köyhäinhoitoa ja vastata siitä, että maata omistamaton irtain väki ohjataan oikeaan työhön.

Ohjesääntöehdotuksen mukaan vanhimman ja hänen avustajiensa asema tuli hyvinkin määrääväksi. Ehdotuksen nimenä olikin ”Pitäjän talousseura eli Pitäjänjärjestys”. Samalla kuitenkin huomautettiin, että pitäjänjärjestyksen ei tule kilpailla kyläjärjestysten kanssa, jotka on edelleen pidettävä voimassa. Tältä kannalta oli johdonmukaista, että deputaatio saman tien valmisti ohjesäännön myös ”Läänin seuraa” (Province Samfund) varten.⁹

Kiistaa herättänyt ohjesääntö ei koskaan ehtinyt säätyjen käsiteltäväksi. Jo valiokuntakäsittelykin antaa silti kuvan maaseudun taloudellisten olojen kohottamiseen kohdistuvien näkökantojen kahtiajaosta. Toinen oli ”vapaaehtoisuuden ja ystävällisen neuvonnan tie”, jolloin luotettiin asukkaiden omaan kykyyn parantaa taloudellisia olojaan esimerkkien kannustamana. Toinen oli käskyjen ja säätelyn linja. Kuten valtiopäivät olivat v. 1742 nähneet kyläjärjestyksessä menetelmän ”yllyttää ja pakottaa taitamattomia paremman talouden järjestämiseen” samoin valiokunta kymmenen vuotta myöhemmin luotti säätelyn voimaan.¹⁰

⁸ KECD 5. 2., 6. 2. 1752, R 3001, s. 243—267, 290—301. SRA.

⁹ KECD 3. 3., 27. 4. 1752, R 3001, s. 331—332, 463. Mietinnöt R 3002, f. 302—332. SRA.

¹⁰ *Jutikkala*, Suomen talonpojan historia, s. 242.

Kyläjärjestykset ja pitäjän talousseurat olivat toisellakin tavoin analogisia: molemmat nojasivat ajatukseen viljelykselle jo otetun peltomaan tehokkaammasta käytöstä ja vainiopakon tiukentamisesta.¹¹ Faggotin esitettyä pian kyläjärjestysohjeiden säätämisen jälkeen perusteiltaan täysin vastakkaisen isojakohjelmansa, oli entistä säätelyä tiukentamaan pyrkinyt Ramsayn ehdotus pitäjän talousseuralaitokseksi oikeastaan vanhentunut jo esityshetkellään. Täten osoitetaan, että ajatukset vainiopakon poistavasta isojaosta ovat aikalaisille tuotantaneet vaikeuksia nähdä, mistä kulloinkin oli kysymys ja mihin perusteisiin miikin ehdotus nojasi. Kun maatalouden parantamiseksi innokkaasti koetettiin etsiä ratkaisuja, niiden keskinäistä ristiriitaa aivan ilmeisesti ei ollut helppoa havaita.¹²

Sekä Suomen että myös Ruotsin taloudellisessa kehittämisessä nähtiin yleisesti, että väestön puute muodosti eräänlaisen kaikkeen toimintaan vaikuttavan perustekijän. Viljantuotantoa oli lisättävä ja maataloutta kokonaisuudessaan kehitettävä, jotta väestömäärä kasvaisi, mutta väestömäärä pysyi niin alhaisena, koska maatalous oli niin heikolla kannalla. Väestökysymys kokonaisongelmana oli siten vaikeasti murrettava noidankehä kun väen vähyys oli yhteiskunnan monien toimintojen tehottomuuden sekä syy että seuraus. Tällöin oli luonnollista, että vaivaan ehdotetut lääkkeet saattoivat olla kaukana toisistaan sekä reaalisältönsä että lääkitsijän asennoitumisen kannalta. Jälkimmäistä jaoitteluperusteena käyttäen voidaan kuitenkin nähdä kaksi toisistaan selvästi eroavaa linjaa: ajan polttava ongelma voitiin ratkaista vain lisäämällä ohjausta ja holhousta, ts. yhteiskunnan sanelua, mikä tekisi lopun esimerkiksi ihmisten kevytmielisestä muuttoliikkeestä ja pitäisi heidät asuinseuduillaan; toisen näkökannan mukaan juuri kansalaisten holhoaminen ja heidän tuntemansa epävapaus oli syynä siihen, että he eivät viihtyneet. Koko elinkeinoelämän ankara säätely oli vienyt heiltä ulkoiset edellytyksetkin toimia täydellä tarmollaan isänmaan hyväksi.

Nämä suhtautumistavat näkyivät luonnollisesti monilla eri aloilla. Yhtä hyvin staattiseen luottavat kuin olojen liberaaliin suuntaan muuttamista vaativat asenteet, joita edellä käsiteltyjen kysymystenkin kohdalla kuvastui, ilmenivät kuitenkin voimakkaimpina juuri laajimman sosioekonomisen probleemin, väestökysymyksen alueella.

Väestönpuutteen ongelma tuli esille jo vapaudenajan alkupuolella, mutta varsinkin hattujen sodan jälkeen siihen alettiin kiinnittää huomiota. Tuolloin mm.

¹¹ *Jutikkala, mt.*, s. 241—248.

¹² Innokkuutta maatalouselinkeinon kysymysten erittelyyn monilta eri kannoilta osoittaa saman majuri Ramsayn esittämä muistio ”Maakunnan Talousseuroista” (Landt-Economie-Societet) v. 1751. Tämä ei tähdännyt pitäjän talousseurojen ja niiden yläpuolelle ajateltujen lääninseurojen tavoin entisten viljelymenetelmien tehostamiseen vaan rahastojen muodostamiseen, joiden avulla edistettäisiin erämaiden raivausta ja soiden kuivatusta. — Aloite ei päässyt erotteludeputaatiota pidemmälle. Per.tutk.tk. 1751—52/29—29a. VA.

maaherra Ehrenmalm esittämässään muistiossa v. 1747 ruoti lainsäädännön epäkohtia ja vaati niihin korjauksia yksilöä puoltavan liberaalin ajattelun hengessä.¹³ Jacob Faggotin mielipiteet kulkivat samaan suuntaan ja eräitä vapaa-mielisiä tuloksia saatiinkin aikaan; näistä on tässä yhteydessä mainittava nimenomaan vuoden 1747 halkomisasetus. Väestöpolitiikkaan tuo asetus liittyi sen kautta, että tilan sai halkoa, jos sen osat säilyisivät verokykyisinä ja jos halkomista anova sitoutui naimaan. Sama asetus salli myös talonpojan pitää lapsensa kotonaan. Vaikka halkomisen perhepoliittinen velvoitus kuvasti esivallan puuttumista sellaiseen asiaan, joka oli kansalaisen henkilökohtaisinta aluetta, on silti huomautettava, että säädös merkitsi agraari- ja väestöpolitiikan liberalisoitumista.¹⁴

Ensimmäisten tilastotietojen valmistuminen taulustolaitoksen ansiosta teki kysymyksen aktuaaliksi juuri näillä valtiopäivillä. Suomen väkiluvun määräksi todettiin hieman yli 400 000 henkeä ja Ruotsin väkiluvuksi vaille 1.8 miljoonaa henkeä, mikä oli odotettua vähemmän. Oli siis harkittava kaikkia keinoja, jotka vaikuttaisivat väkiluvun nousemiseen. Asiasta keskusteltiin ensimmäisenä pappissäädyssä syksyllä 1751, jolloin sääty päätti, että sen kamari-, talous- ja liike-deputaatioissa olevat jäsenet ottaisivat asian esille siellä.¹⁵ Deputaatio ryhtyi hieman myöhemmin muutoinkin harkitsemaan asiaa todettuaan maaherrojen valtiopäiväkertomusten perusteella ”harmistuksella” tilanteen vakavuuden. Deputaatio valmisti täten kysymyksestä laajan, koko valtakunnan väenpuutetta koskevan mietinnön.

Suomessa vallitsevan väenpuutteen syy oli deputaation mielestä maan joutuminen lyhyessä ajassa kahdesti sodan, hävityksen ja ryöstön kohteeksi, jolloin ”vihollinen oli tappanut ja vankeina kuljettanut maasta pois sekä mieskelpoista kansaa että lapsia.” Koska maa oli valtakunnan suojamuuri itää vastaan ja samalla taloudellisesti tärkeä, väestön lisääminen oli välttämätöntä. Väestön säästämiseksi värvätyn joukot oli pidettävä maassa edelleen ja Pommerissa palvelevan saksalaisen värvätyn rykmentin ruotsalaiset olisi siirrettävä ruotuihin sitä mukaa kuin niissä syntyy vajausta. Tällöin suomalainen talonpoikaisväki saisi säilyttää nuorukaisensa maataloudessa. ”Näin mieskelpoinen väki lisääntyisi erinomaisesti, yhteiskunnalle uskomattomaksi onneksi.” Kansaa oli siis inostettava ottamaan ruotuihin tätä ulkomaalaista täydennystä.¹⁶

Väestökysymyksen keskeinen seikka oli kuitenkin se, että maassa oli ”vain vähän yli 15 vuotiaita nuorukaisia”. Se taas johtui lastenhoidon virheellisyydestä ja suuresta lapsikuolleisuudesta. Lapsia syntyy runsaasti; ”asia on todistettavasti näin”, deputaatio lausui, mutta silti kaikkialla valitettiin väenpuu-

¹³ Muistion on julkaissut *Aug. Hjelt, Hörsamt Memorial av Lars Johan Ehrenmalm.*

¹⁴ *Jutikkala, Suomen talonpojan historia, s. 237—239.*

¹⁵ Prst. 25. 10. 1751. R 693, s. 113. SRA.

¹⁶ KECD 6. 5., 25. 5. 1752. R 3001, s. 555. SRA.

tetta. Osittain oli syynä mainittu sotaväentarve ja huomattavasti lisääntynyt työväenkysyntä. Mutta suurin syy oli se, että lapsikuolleisuus, varsinkin kulkutautien ja sodan aikoina, oli iskenyt ja iski edelleen niin syvän loven noihin suuren syntyvyyden ikäluokkiin. Silloin *”ensisijainen ratkaisu ei voinut olla yritys hallinnollisesti päättää ja säätää, paljonko eri elinkeinojen aloille tarvitaan väkeä. Sellainen olisi onnetonta ja harkitsematonta ja johtaisi koko valtakunnan suureen elinkeinojen järkkymiseen. Ei ole nimittäin kenenkään mahdollista ratkaista eri elinkeinojen, maatalouden, vuorityön ja kaupunkielinkeinojen etc. keskinäistä arvoa ja toisten etuoikeutta saada työväkeä”* (kurs. kirj.).

Jo tässä yhteydessä on todettava, että epäily elinkeinojen keskinäisestä arvosta oli uutta ja edusti siihen asti vallinneen merkantilismin vastakohtaa. Tähän on kuitenkin pian tuonnempana palattava mietinnön ehdottamien toimenpiteiden tarkastelun jälkeen.

Nuorten ikäluokkien vähyden vuoksi mietintö korosti, että ensisijainen parannuskeino olisi lasten oikea hoito, jotta suuri syntyneiden määrä turvattaisiin jäämään eloon. ”Koko luonto todistaa”, että huomion kiinnittäminen lapsiin on oikea tie. ”Luontokappaleet hoitavat pentujaan verrattomalla hellyydellä, pakanat ovat valistaneet meitä osoittaessaan rakkautta lapsiaan kohtaan, spartalaiset pitivät lasten kasvatusta niin tärkeänä, etteivät halunneet sitä jättää vanhemmille vaan antoivat sen valtion huoleksi.” Meidän aikamme monet kristilliset kansat ovat parantaneet lastenhoitoa, ”sen tietää jokainen, mutta on todettava häpeällä, että meillä kuolee joka vuosi tuhansittain lapsia kun heitä ei osata hoitaa, varsinkaan erilaisten rokkotautien raivotessa.” Deputaatio oli todennut saman seikan, joka tunnettiin muualtakin, nimittäin että suurissa kaupungeissa kuolleisuus oli korkein, esim. Tukholmassa kuoli ”aivan pieninä” 5/16 normaaliaikoina ja kulkutautien raivotessa huomattavasti enemmän.

Maahan oli siis saatava suuri joukko lääkäreiden valvomia lastenkoteja. Collegium Mediciumin oli annettava yleisiä ohjeita erilaisten kulkutautien hoidosta. Mietintö luetteli sen jälkeen joukon yksityiskohtaisia ohjeita lastenkotien ylläpidosta ja lastenhoidosta.¹⁷

Toisessa mietinnössään deputaatio ehdotti eri toimenpiteitä lääkintälaitoksen uudistamiseksi ja se lähti samoin huolestuttavasta väestötilanteesta. Deputaatio katsoi, että salaisen valtiopäiväesityksen ehdotus lääninlääkäriinvirkojen perustamiseksi oli toteutettava kaikkialla. Ilman tätä virkaa oli vielä 11 lääniä, niiden joukossa Turun ja Porin lääni sekä Savonlinnan ja Kyminkartanon lääni. Lääninlääkäreille oli saatava myös apulaislääkäreitä kulkutautien raivotessa. Lisäksi oli entistä tehokkaammin ryhdyttävä valvomaan lapsenpäästäjien toimintaa ja taitavuutta sekä apteekkilaitosta. Ylimmässä hallinnossa oli lääkintökollegion

¹⁷ Mietintö R 3002, f. 461—468. SRA.

ja hallituksen yhteydenpitoa tehostettava.¹⁸ Terveyskomission¹⁹ ja lääkintökollegion valtiopäiväkertomukset olivat vakuuttavasti osoittaneet sen — muutoinkin yleisesti todeksi nähdyn seikan — että kulkutautien etenemistä on voitu jarruttaa ja torjua lääkinnällisin toimenpitein ja kansan opastuksella. Tämä kaikki kehotti kiirehtimään mainittuja lääkintöhallinnollisia uudistuksia.²⁰

Deputaatio sai mietinnöt valmiiksi valtiopäivien loppuvaiheissa.²¹ Asian laajakantoisuuden vuoksi säädöt päättivät jättää lääkintälaitosmietinnön ”Kuninkaalliselle Majesteetille hyödyllisten tarkoituksien vuoksi toimeenpantavaksi, mutta siten, ettei uudistuksista koidu uusia rasituksia”. Pappissääty ja talonpoikaisääty lisäsivät vielä toisenkin varauksen: suunnitelmia ei tulisi toteuttaa ennen seuraavien valtiopäivien harkintaa. Väestömietinnön kävi samoin, sekin päätettiin lähettää hallitukselle.²²

Väestömietintö tarjosi runsaasti aineksia jatkokäsittelylle. Hallitus harkitsi myös lääkintölaitosmietintöä, mutta säätyjen päättämät varaukset tekivät siitä vaikeasti toteutettavan.²³ Silti ehdotus lääninlääkärinviroista pantiin piankin toimeen.

Suomen ensimmäinen lääninlääkäriä vastannut virkalääkäri oli kenraalikuvernöörin kansliasta Pohjanmaan lääkäriksi v. 1749 määrätty Barthold Hart. Varsinaisesti ensimmäisenä lääninlääkärinä on silti toiminut ”Uudenmaan ja Porvoon läänin lääninlääkäri” Jacob Rudberg. Hän sai kuninkaallisen valtakirjan toimeensa v. 1751. Hänen palkkaansa ei silti maksettu menosäännöstä vaan rahastosta, jonka seurakunnat olivat keränneet maaherran aloitteesta. Kun säätyjen päätös kielsi ”uudet rasitukset”, hallitus antoi kehotuksen maaherroille, että muidenkin läänien alueilla olisi koottava vastaavat rahastot. Tällöin keräys oli aloitettu jo Hämeen läänin puolellakin ja Häme sai ensimmäisen lääninlääkäriensä vielä samana vuonna, 1752. Turun ja Porin lääniin nimitettiin lääninlääkäri v. 1754 ja Savonlinnan ja Kyminkartanon lääniin v. 1755.²⁴ Mietinnön lääninlääkäreitä koskeva ehdotus toteutui täten itse asiassa sangen nopeasti.

¹⁸ *Sisko-Liisa Hänninen*, Suomen kättilölaitos vuoteen 1859, s. 60—69.

¹⁹ Hallituksen v. 1737 perustama laitos, joka informoi neuvostoa. Eräs sen harvoista konkreettisista esityksistä oli em. lääninlääkärinvirkojen perustamisehdotus. Oordnade kommittehandl. Sundhetskommision 1737—1758. SRA. Ks. *O. E. Hjelt*, Svenska och Finska Medicinalverkets Historia I, s. 339—350.

²⁰ R 4962, N:o 113. SRA. Mietinnön sisältö selostettu RAP 18, s. 304—305.

²¹ KECD 6. 5., 25. 5. 1752, R 3001, s. 505—506, 555. SRA.

²² RoA 3. 6. 1752, RAP 18, 304—305. Prst. 3. 6. 1752, R 693, s. 691—692. SRA. Bdst. 23. 5., 4. 6. 1752, BdP 7, s 253, 308—309.

²³ RSts Brev i inr.civ.är. 4. 6. 1752. R 4962, N:o 113, 119. SRA.

²⁴ Hämeen ensimmäiseksi lääninlääkäriksi määrättiin J. B. Heiligtäg, Turun ja Porin lääninlääkäriksi J. Hartman, Savonlinnan ja Kyminkartanon lääninlääkäriksi L. Gumaelius. *O. E. Hjelt*, mt. I, s. 155—159, mt. II, s. 64—105.

*5 Suomen taloudellisen kehittymättömyyden ja sen syiden
yleiskuvan hahmottuminen*

Valtiopäivät päättyivät kesäkuussa 1752. Niillä oli käsitelty monia Suomen taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehittämisen kannalta tärkeitä kysymyksiä: maataloutta ja maanmittausta, väestökysymystä ja terveydellisiä oloja, talonpoikaispurjehdusta ja hallintoalueiden jakamista. Kenraalikuvernöörin kertomuksen perusteella yhtenäiseksi kokonaisuudeksi tarkoitettu mietintö ”Suomen Taloudellisesta kehittämisestä” jäi valtaneuvoston edelleen valmisteltavaksi, samoin eräistä erillisistä kysymyksistä kirjoitetut mietinnöt. Keskustelua ja väittelyä oli käyty tavattoman paljon, konkreettisiin toimenpiteisiin johtaneita päätöksiä sen sijaan oli saatu aikaan melko vähän.

Tämän perusteella voidaan sanoa, että Suomen taloudellisen kehittämisen tulokset olivat laadultaan informatiivisia. Suomen oloja koskeva tietous syveni ja samalla se laajeni ruotsalaisten ja suomalaisten itsensäkin keskuudessa eri piireihin ja muuttui samalla poliittisesti tärkeäksi aiheeksi. Päätävälle henkilölle näyttää silti useinkin olleen erittäin vaikeata muodostaa omaa kantaansa tai nähdä oman säädyn, oman puolueen tai oman regionaalisen ryhmittymän kannalta tarkoituksenmukaisia ratkaisuja. Tälle eräänlaiselle neuvottomuudelle on nähtävissä ymmärrettäviä selityksiä.

Deputaation mietinnössä Suomen kehittämistä kuvastui hattujen käsitykseksi katsottu byrokraatiaan luottava yleisasenne, että Suomen olojen takapajuisuus ei niinkään johtunut mahdollisuuksien puutteesta kuin suomalaisten omasta taitamattomuudesta. Sen vuoksi heidän taloudenharjoitustaan, viljelyään ja asumistaan oli ryhdyttävä ohjaamaan ylhäältä päin, ts. virkavallan holhoavaa otetta oli tiukennettava. Erityisesti tämän tyyppisiä piirteitä näkyy suhtautumisessa väestöoloihin, mutta eri asia on, oliko holhousmentaliteetti ominainen juuri hatuille ja toisekseen, kohdistuiko tuollainen suhtautuminen yksin suomalaisiin.¹

Hattujen sodan jälkeinen kausi on nimittäin selvästi nähtävissä kahden erilaisen ajattelun väliseksi murroskaudeksi, jolloin tapahtui irtoamista merkantilistisen talous- ja väestöopin säätelevästä doktriinista, mutta jolloin liberalismi ei vielä muodostanut johdonmukaista ja kehitettyä järjestelmää. Erittäin selvästi irtoaminen merkantilismista näkyi väitteessä, että väestöolojen korjaamisen oikea keino ei voi olla ”hallinnollisesti päättää ja säätää, paljonko eri elinkeinojen alalla tarvitaan väkeä.” Tämä oli mahdollisimman kaukana merkantilismin väitteestä, että elinkeinot eivät ole kansaa varten vaan kansa on elinkeinoja varten, joten kaikkivoivan valtion on ohjattava eri elinkeinoihin tarpeellinen määrä väkeä. Upsalan yliopiston ensimmäinen talousopin professori Anders Berch käsitellessään julkista taloutta, *Economia publica*, v. 1747 ilmestyneessä teoksessaan *Inledning til allmänna hushållningen*, edusti vielä puhdasta merkantilismia.

¹ Vrt. *Renvall*, mt., s. 295.

Hänen mukaansa politiikan ensimmäinen tehtävä oli huolehtia väestön määrästä ja sen oikeasta jakautumisesta eri aloille. Väkeä saattoi olla liikaakin, mutta liika osa voi aina muuttaa maasta pois. Vaarallisempaa oli väenpuute, joka teki ”hedelmällisimmänkin maan erämaaksi”. Väenpaljous voitiin jakaa kahteen osaan, tuottaviin ja kuluttaviin ihmisiin. Edellisiin luettiin vain ne, jotka osallistuivat työhön. He omistivat tavallisesti vähiten, mutta taidollaan ja kyvyllään he hankkivat jokapäiväiset tarpeet itselleen ja tuottivat muille suurimman ansion, minkä vuoksi ”saattoi ymmärtää, että he olivat yhteiskunnan hyödyllisimmät jäsenet”. Sekä järjestys että hyöty vaativat, että kullakin tuottavalla yhteiskunnan jäsenellä ja yhteisöllä oli määrätty tehtävänsä, joista ei saanut siirtyä muille aloille. Muutoin ei julkinen talous voinut pitää yllä oikeita suhteita eri elinkeinojen välillä.²

Jo periaatteessa Suomen taloudellisen kehittämisen kannatusta saanut ajattelutapa muodosti vastakohtan tälle merkantilistiselle talous- ja sosiaalidoktriinille. Uusi ajattelutapa, varsinkin siihen liittynyt Faggotin edustama ”maatalousentusiasmi” ei silti ollut vielä valmis eikä yleisesti hyväksytty oppirakennelma. Tästä johtuen 1740-lukua ja seuraavan vuosikymmenen alkupuolta voidaan kutsua ”esifysiokratismien” tai ”reformimerkantilismien” kaudeksi. Tähän ajattelun murrokseen liittyy samanaikainen ”kiista elinkeinojen etuoikeudesta”, ts. kiista väestön jakamisen oikeista suhteista, samoin erimielisyys koko kyseisen jakamisen oikeutuksesta. Epäily tätä kohtaan ilmeni mm. manufaktuurikomissaari J. F. Krygerin lehtisessä ”Wälmenande Patriotens” v. 1751.³ Seuraavana vuonna valmistuneen, edellä siteeratun mietinnön ajatukset väestöolojen hallinnollisen korjaamisen mahdollisuudesta lienevät ainakin osittain saaneet vaikutteita tästä julkaisusta.

Traditionaalisen merkantilismin ja uuden, liberaalimman ajattelutavan täytyi luonnollisesti johtaa aivan eri tulkintoihin siitä, mikä oli ”oikeata” yhteiskuntapolitiikkaa. Kun liberaaliin ajatteluun nojannut politiikka sai näinä aikoina enentyvää kannatusta, sillä toisaalta oli vastassaan aivan uudenlainen, laskelmoimaan pystyvän yhteiskuntapolitiikan tendenssi. Näiden vuosien huomattava saavutus, taulustolaitos, nojasi nimittäin itsessään siihen periaatteeseen, että tiedot väestön määrästä, sen tilasta ja jakautumisesta eri elinkeinoinhin olivat hyödyllisiä, mutta vain edellytyksellä, että niitä todella käytettiin yhteiskuntapolitiikan ohjaamiseen. Väestötietoja ei hankittu tiedon itsensä vuoksi vaan välineeksi kuten ilmeni monista lausunnoista.⁴ Näin ollen merkantilismin sääätelyä alettiin pitää kyseenalaisena hetkellä, jolloin sen perustaksi vasta ensi kerran olisi ollut käy-

² Berchin teoksen siteeraukset, *Kerkkonen*, Pietari Kalm talousopin professorina, s. 52—57.

³ *Eli F. Heckscher*, Sveriges ekonomiska historia II:2, s. 819—823. *Sten Lindroth*, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia I:1, s. 234—238.

⁴ Tätä koskevista lausunnoista ks. esim. *Kovero*, Taulustolaitoksen perustaminen, s. 3—7. *Alanen*, mt., s. 452—453.

tettävissä todellisuuspohjaiseen ohjelmointiin kelpaava väline, joka tuotti poliittisen aritmetiikan perustiedot.

Nämä eri tekijät, joiden keskinäistä suhdetta ei ollut kovinkaan helppoa mieltää, aiheuttivat aikalaisille ongelmia suhtautumisessa myös Suomen taloudelliseen kehittämiseen. Maan oloja tunteville suomalaisille yhtä vähän kuin maan oloja vähemmän tunteville ruotsalaisille ei puoluekanta tai tiettyyn sääty-yhteisöön kuuluminen antanut eväitä talouden järjestelyä koskevien yksityiskohtien ratkaisemiseksi. Taloudellisen kehittymättömyyden ja sen syiden yleiseen kuvaan näyttää kuitenkin liittyneen ennen muuta ajatus pääväestönsä, talonpoikien tavattomasta konservatiivisuudesta ja kykenemättömyydestä uudistuksiin. Se ilmeni ymmärtämättömänä lastenhoitona ja asumistapojen vanhanaikaisuutena. Suomalaiset asuivat savupirteissä, joissa vallitsi sietämätön ja silmiä kirveltävä ja vahingoittava kitku, ja lämmityksen jälkeen epäterveellinen kuumuus. Asumistapansa primitiivisyyden ohella suomalaisilla oli tapana kylpeä ankarassa kuumuudessa ja tämän saunomisensa jälkeen he pakkasellakin kävelivät ilman vaatteita takaisin tupiinsa. ”Kohtuuttoman suuret ja nopeat lämmönvaihtelut eivät voineet olla vaikuttamatta haitallisesti terveyteen, koska he eivät olleet vielä riittävästi karaistuneet.” Että alituinen savunkitku turmeli silmät, siitä ”tuon maan väestö valitti aivan yleisesti”. Väestön vähäisyyden syinä olivat siten ymmärtämättömästä lastenhoidosta ja asumisolojen alkeellisuudesta johtunut suuri lapsikuolleisuus; ts. tässä oli kysymys ihmisten oman holtittomuuden seurauksista.

Tämänlaatuiset ajatukset olivat tuona aikana sangen yleisiä. Niitä esitettiin mm. Rudenschöldin tunnetussa kertomuksessa Hämeestä, Ehrenmalmin mietinnössä v. 1747 ja nyt v. 1752 Suomea koskevissa mietinnöissä ja saman vuoden syksyllä kuningas Adolf Fredrikin matkakertomuksessa — josta mainitut siteeraukset ovat. Eversti Hiärne kirjoitti päiväkirjaansa samanlaisia mietteitä satakuntalaisten ja hämäläisten savupirttiasumuksista ja saunasta; niillä oli erittäin vahingollinen vaikutus varsinkin lasten ja nuorison terveyteen.

Tämä käsitys väestön omasta taitamattomuudesta ja aloitekyvyttömyydestä olojensa muuttamiseen oli yleinen. Niin ollen sen täytyi vaikuttaa myös kun ryhdyttiin harkitsemaan maatalouden kehittämistä. Tästähän on edellä ilmennyt useitakin osoituksia. Tämän asiaintilan myöntäminen ei silti ehdottomasti johtanut ajatukseen, että korjaamisen täytyisi tapahtua sääteleyä ja holhousta lisäämällä, vaan myös esimerkin voimaan luotettiin monella taholla. Pietari Kalm kirjoitti Turun akatemian kanslerille, kreivi Tessinille v. 1747, että ”rahvas tekee harvoin jos koskaan omasta aloitteestaan edullisia muutoksia tavalliseen tai esi-isien talouteen; varakkaampien ja harkitsevampien on tehtävä alku, silloin ei talonpoika aikaile jäljitellä, kun hän huomaa, että se toisella kannatti vaivan”.⁵

⁵ *Kerkkonen*, Pietari Kalm talousopin professorina, s. 143.

Käsitys ”talonpoikien toivottomasta konservatiivisuudesta” ei kuitenkaan kohdistunut yksin suomalaisiin; myös Ruotsin talonpoikainen maataloustekniikka käsitettiin vanhanaikaiseksi ja talonpoikien asenne toivottoman konservatiiviseksi. Maatalouden edistys tapahtui ”herrasmiesviljelijöiden” ansiosta kuten sitä Englannissa vei eteenpäin ”gentlemanfarmer”. Mutta kuten Västmanlandissa ja Roslagenissa suurviljelyä harjoittanut Magnus Mentzer lausui teoksessaan ”Swenska Åkermannen” (1727), muutoksia oli vaikea suorittaa, ”kun kaikkialla kohtaa vastauksen, ettei isänikään tehnyt koskaan niin; me pidämme vanhat tapamme”. Suomen talonpoikien vanhoillisilla tavoilla ei käsitetty olevan ”kansallisesti” muuta erikoispiirrettä kuin että ne poikkesivat omituisesti ruotsalaisien talonpoikien toisenlaisista, mutta yhtä vanhoillisista tavoista. Suomalaisilla oli savupirttinsa ja saunomisensa, ruotsalaisilla omat, yhtä sitkeästi istuvat tapansa. Niitä oli vaikea järkyttää, mutta joskus se onnistui. Upplannissa vapaaherra Adam Cederhielm söi itse ja sai 18 torppariaan syömään hevosenlihaa, minkä ansiosta vapaaherra kutsuttiin Patriotiska Sällskapetin jäseneksi ja kesteihin osallistuneet torpparit saivat kukin hopeamitalin rohkeasta ennakkoluulottomuudestaan.⁶

Tapaa nähdä tosiasiat ja käsitystä väestön kyvystä ottaa neuvot varteen ei näin ollen sanellut puoluekanta eikä aivan ratkaisevasti sekään, oliko kysymyksessä suomalainen tai ruotsalainen epäkohta. Ratkaisun pikemminkin saneli kunkin päätöksentekijän yleinen suhtautuminen yhteiskunnan kehittämiseen yleensä. Taulustolaitos antoi ensi kerran tietoja väestöoloista ja esivallan ratkaisujen perinne puhui säätelyn puolesta, mutta helppoa ei ollut kumota myöskään väitettä, että epäkohdat olivat syntyneet laaja-alaisen säätelyn seurauksina. Suomen kohdalla ei myös sopinut sivuuttaa geopolittista tosiasiaa, että Suomi oli vaaralle alttiina oleva rajamaa ja sen asukkaiden tunteet oli otettava huomioon valtakunnan turvallisuudenkin tähden. Suomen todellisista oloista tiedettiin kuitenkin vähän ja nyt päättyneiden valtiopäivien jälkeinen jatkokehitys osoitti, että saatu informaatio katsottiin vieläkin liian suppeaksi konkreettista päätöksentekoa varten.

---

⁶ *Ingers, Bonden i svensk historia II, s. 89—109.*

III SUOMEN TALOUDELLISTEN KYSYMYSTEN KÄSITTELY VALTIOPÄIVIEN VÄLISENÄ AIKANA 1752—1755

1 Kuninkaan Suomen matka, matkakertomus ja valtaneuvoston kanta Suomen ohjelmasta

Valtiopäivien päättyminen merkitsi säännönmukaisesti sitä, että valtaneuvostokunta joutui erittäin kauan, 1720-luvulla muutaman kuukauden, vapauden ajan lopulla vuodenkin ajan, käsittelemään säätyjen kirjelmiä kuninkaalle. Tähän kirjelmien tulvaan sisältyivät valtiopäivien ja salaisen valiokunnan päätökset, jotka neuvoston oli pantava toimeen tai joista neuvoston oli ryhdyttävä edelleen hankkimaan uusia selvityksiä keskusvirastoilta ja virkamiehiltä.¹ Kun edellä tarkastellut valtiopäivät virallisesti 4. 6. 1752 päättyivät, säädetyt olivat aivan viime päivinä ahkeroineet todella tehokkaasti ja siten toimitusdeputaation kanslia työskenteli syksyyn asti kirjoittaen säätyjen kirjelmiä neuvostolle. Esimerkiksi viimeisen kokoontumispäivän aamuna 4. 6. päätetty mietintö Suomen auttamisesta saapui neuvostolle vasta 16. 9. 1752. Tällöin myös kuningas Adolf Fredrik oli jo ehtinyt palata pääkaupunkiin Suomen matkaltaan. Hän jätti tämän jälkeen matkakertomuksen muodossa omat ja matkaseurueensa havainnot neuvostolle.

Tunnettua on, että suomalaiset suhtautuivat mitä suurimmalla innostuksella vasta valtaistuimelle nousseen kuninkaan Suomen matkaan. Hänelle osoitettiin kaikkialla kunnioitusta ja uskollisuudenvakuutuksia. Suomalaissyntyinen myssyjohtaja Adam Fredenstierna oli ennen matkaa lausunut, että hän toivoisi ”voivansa itse asettua airoihin soutaakseen Kuninkaallisen Majesteetin Suomeen”. Noissa sanoissa oli ehkä enemmänkin totta kuin kuuluisan vehkeilijän vakuuteluissa yleensä.² Kuninkaaseen itseensä suomalaisten hänelle osoittama huomio ja hänen kohtaamisestaan johtunut ilo tekivät syvän vaikutuksen kuten

¹ Tukholman yliopiston tutkimusprojektiin ”Ett partisystem i vardande. Partier, parlamentarisk praxis och parlamentariska idéer i Sverige 1680—1772” liittyvänä on julkaistu 8 tutkijan yhteistyönä käsikirjanomainen selvitys Schematiska framställningar av några riksdagsärendens gång vid frihetstidens riksdagar, joka monella tavoin valaisee valtiopäivätyön tekniikkaa.

² *Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, s. 402—403.

osoittavat hänen matkakertomuksensa epäilemättä vilpittömät alkusanat: Kuninkaallisen Majesteetin tarkoituksena ei ollut vain saada nähdä uskollisia alamaisiaan vaan myös, mikäli mahdollista, saada riittävästi tietoa maan asioista ja olosuhteista, että hän voisi voimakkaasti auttaa sen edistämistä, viljelyä ja puolustusta. Hänen halunsa ahkeroida ja ajatella tämän päämäärän hyväksi perustui siihen, että hän tiesi mikä erinomainen etu ja voima koko valtakunnan hyväksi koituu näiden maakuntien auttamisesta, mutta häntä on matkalla alituisen ja toistuvasti ilahduttanut se väärentämätön rakkaus ja täydellinen luottamus, jonka hän oli asukkaiden taholta kokenut ”ainiaan ihanana osoituksena heidän ylistettävästä uskollisuudestaan Ruotsin kruunua ja kuninkaita kohtaan”.³

Kuninkaan kertomuksen ja mainitun deputaatiomietinnön esittäminen valtakunnaneuvostossa antaa aiheen kysymykseen, mikä oli Adolf Fredrikin osuus ja mikä hänen kertomuksensa vaikutus Suomen talouden kehittämissuunnitelmiin. Kuninkaan kertomukseenhan sisältyi koko joukko mainintoja erilaisista tarpeellisista uudistuksista. Kuningas totesi metsiä tuhlattavan edesvastuuttomasti kaskeamiseen, kydöttämiseen, tervanpolttoon ja rakentamiseen, viime mainittuun kehnon rakentamisen, rakennusten lyhytikäisyyden ja siitä johtuneen alituisen uusimistarpeen vuoksi. Samoin kuningas mainitsi lautojen ja palkkien veistämistä, joka tuotti enemmän vahinkoa kuin hyötyä, esitti väestökysymyksistä aivan samoja havaintoja kuin muutkin tuon ajan kertojat ja käsitteli vesireitien raivaamista, maataloutta, hallintoalueiden laajuutta ja kaupunkien heikkoutta sekä kertomuksensa lopulla linnoitustyötä ja laivaston rakentamista. Kertomukseen sisältyi sekä kritiikkiä että useiden epäkohtien positiivisia korjaus ehdotuksia.⁴

Tästä huolimatta kertomus ei näytä paljoakaan vaikuttaneen neuvoston mieliteisiin Suomen kysymyksiä käsiteltäessä. Tämä on osittain selitettävissä matkan valmisteluvaiheiden perusteella. Aloitteen matkasta Suomeen ja Norrlantiin teki Adolf Fredrik itse, hovin omassa ja hovipuolueen piirissä käytyjen neuvottelujen perusteella. Kuningas ilmoitti tämän ajatuksensa ensi kerran neuvostolle marraskuussa 1751, jolloin hän ehdotti menosääntöön vuosittain otettavaksi 20.000—25.000 hopeataalaria matkoja varten. Neuvokset myönsivät ”Kuninkaallisen Majesteetin hellyyden valtakuntaa kohtaan”, mutta pitivät summaa suurena. Vuosittain oli menosäännössä ollut 6.000—8.000 hopeataalarin määräraha, mutta se oli aina säästynyt. Sitä ei voitu katsoa kuninkaan käsikassaksi, mutta epäilystä ei ollut, etteikö se nytkin myönnettäisi. Muutoin neuvosto oli sitä mieltä, että matkan suhteen oli noudatettava mitä hallitusmuodon 21 §:ssä säädettiin.⁵

³ Konung Adolf Fredriks berättelse, s. 353—354.

⁴ Em. kertomus eri kohdin.

⁵ Rådsprot. i inr. civ. är. 18. 11. 1751. SRA.

Mainittu pykälä lausui, että kuninkaan ollessa matkoilla tai sotakentällä, hänellä tuli olla mukana kaksi neuvosta sitä varten, että hän haluaisi päättää asioista, jotka ovat hänen päätettävissään niissä tapauksissa, jotka hallitusmuodon edellisessä pykälässä määritellään. Sellaisia olivat asiat, jotka eivät koskeneet ”valtakunnan yleistä tilaa” (”Riksens allmänne vårdande ärender”), eräät yksityisiä henkilöitä koskevat asiat ja esim. sotilasvirkoihin ja kirkkoheranvirkoihin nimittämiset.⁶ Juuri nämä saattaisivat tulla ajankohtaisiksi kuninkaan Suomen matkalla kuten neuvosto keskustelussaan totesi. Kun neuvoston pöytäkirjanotteessa säädyille mainittiin asiasta vain viittaamalla kyseiseen 21 §:ään, asia aiheutti erimielisyyttä sekä salaisessa valiokunnassa että pappissäädystä. Browallius esitti johdattelevan puheenvuoron, jonka tarkoituksena oli ilmeisen selvään asettaa kuninkaan matkasuunnitelma epäilyksen alaiseksi. Browalliuksen kanta noudatti tässä neuvoston ja yleensä hattupuolueen johdon omaksumaa täysin kielteistä käsitystä. Kun säädystä haluttiin tietää, mitä neuvosto tarkoitti viittauksella hallitusmuotoon, Browallius vastasi, ettei asiasta pitäisi keskustella kun hallitusmuoto ei ollut käsillä. Kysyjä, kirkkoherra Helleday vastasi silloin itse, että viittaus ei voi sisältää kuin ehdon, että matkalla on mukana kaksi valtaneuvosta. Browallius kielsi, että kysymys olisi tästä ja kärjisti väitteensä toteamalla, että ”valtakunnan tärkeitä asioita ja asetuksia” (”angeläna Rikets wärf och Författningar”) ovat kaikki Kuninkaallisen Majesteetin ja neuvoston käsittelemät asiat, ”joista tässä puhutaan”. ”Jos kuningas ja neuvosto ovat erillään, asetetaan ylösalaisin koko hallitusmuoto”. ”Monia vaikeuksia syntyy esim. katselmusten vuoksi, jos kuningas toteuttaa matkansa kuten hän nyt aikoo.” Helleday vastasi, että katselmuksset järjestetään neuvoston neuvon mukaan, mutta jos kuningas haluaa matkustaa, se on eri asia.

Kiistan jatkuttua vielä pitkään sääty lopuksi hyväksyi kuninkaalle myönnettäväksi tarpeen mukaan 20.000—25.000 hopeataalaria hänen aikomaansa ”Erikgataa” varten. — Tätä vanhahtavaa nimitystä käytettiin keskustelussa koko ajan.⁷

Aatelissäätö, jonka käymää keskustelua ei ole mahdollista seurata⁸, oli hyväksynyt pyynnön jo aikaisemmin. Porvarissäätö ja talonpoikaissäätö hyväksyivät sen helmikuussa 1752.⁹ Matkakassa oli siten turvattu, mutta matkan ajankohta oli avoin. Pappissäädystä lausutut kommentit taas osoittivat kuninkaan matkahankkeen ja sen vastustamisen liittyvän osaltaan ajankohtaiseen poliittiseen taisteluun ja valtiosääntökiistaan kuninkaan ja neuvoston välillä. Hoitaessaan sitten asiaa eteenpäin Hänen Majesteettinsa ja hovipuolue onnistuivat

⁶ 1720 HM, §§ 20, 21. *Hildebrand*, *Sveriges Regeringsformer*, s. 90—91.

⁷ Prst. 31. 1. 1752, R 693, s. 301—311. SRA.

⁸ Painettu pöytäkirja ei anna siitä mitään kuvaa, RoA 17. 12. 1751, RAP 18, s. 243. Memoriaalipöytäkirja osoittaa myönteisen päätöksen, R 47. SRA.

⁹ Bdst. 8. 2. 1752, BdP 7, s. 120—121. Bgst. 8. 2. 1752, R 1309 (konseptiptk. puhtaaksi kirjoitettua ei ole). SRA.

yllättämään valtaneuvoston sangen taitavasti. Talonpoikaissäädyn puhemies Olof Håkansson ilmoitti säädylleen 7. 5., että Hänen Majesteettinsa oli kutsunut edellisenä päivänä puhemiehet luokseen ja antanut tietää, että hän ”aikoo matkustaa tänä kesänä Suomeen ilahduttaakseen siellä olevia alamaisiaan ja saadaakseen tietoa linnoitustöistä ja maan olosuhteista ja taloudesta”. Koska kesäkuun alku oli sellaiseen matkaan sopivin ajankohta, kuningas toivoi, että säädyt voisivat lopettaa työnsä mahdollisimman nopeasti. Puhemies lausui vastanneensa, että hän uskoi kaikkien toivovan jäljellä olevien asioiden nopeata ratkaisemista. Sääty hyväksyikin nyt mielellään tämän ja päätti heti lähettää muille ehdotuksen, että valiokuntia kehoitetaan kiirehtimään niin, että valtiopäivät voidaan lopettaa 20. 5. Muut säädyt hyväksyivät myös kuninkaan matkan ja kiirehtimisen, joskin asioiden käsittely pakotti hieman pidempään koollaloon, kesäkuun alkuun (4. 6.) asti.¹⁰

Valtaneuvostoa kuninkaan matkasuunnitelma ei miellyttänyt ollenkaan. Mutta sen jälkeen kun asia oli ilmoitettu säädylle ja ne olivat sen suoralta kädeltä hyväksyneet, ei hanketta voitu estääkään. Näin siitä huolimatta, että kuninkaan välitön yhteydenotto puhemiehiin oli hallitusmuodon ja valtiopäiväjärjestyksen vastaistakin, sillä sellaisen olisi tullut tapahtua nimenomaisesti neuvoston välityksellä.¹¹

Matkahankkeen sitominen kaikille valtiopäivämiehille niin rakkaaseen kotiin-pääsyajatukseseen lienee painanut lisätekijänä siihen, ettei neuvosto katsonut mahdolliseksi ryhtyä vastustamaan matkaa. Valtaneuvoston käsitellessä asiaa 9. 5., muutamia päiviä sen julkiseksi tulon jälkeen, valtaneuvos Löwenhielm esitti vara-amiraali Carl Ridderstolpen laskelmat kuninkaan matkan kustannuksista. Koska neuvosto ei tuntenut kuninkaan suunnitelmia, Löwenhielm oli kreivi Tessinin läsnäollessa näyttänyt amiraalin 7. 5. allekirjoittamaa laskelmaa, ”jolloin Kuninkaallinen Majesteetti ilmoitti käskeneensä amiraalia laatimaan kaiken valmiiksi ja oli kehottanut kansliapresidenttiä kutsumaan valtaneuvoston koolle täksi päiväksi asiasta keskustelemaan”. Kansliapresidentti von Höpken¹² lausui, että kuningas oli ilmoittanut hänelle ”tahtonsa olevan, että kenraalikuvernööri von Rosen ja maaherrat ja maistraatit saavat matkasta tiedon ja että kaikki kustannukset merkitään Kuninkaallisen Majesteetin tiliin, koska siellä lienee muitakin kyseeseen tulevilla matkalla tarpeellisia menoja”. von

¹⁰ Bdst. 7. 5. 1752, BdP. 7, s. 225, RoA 7. 5. 1752, RAP 18, s. 253.

¹¹ 1720 HM, 13. §, 1723 VPJ, 20. §, *Brusewitz*, Frihetstidens grundlagar, s. 27, 246. Analoginen tapaus sattui kahta vuosikymmentä myöhemmin Kustaa III:n kutsuessa säätyjen puhemiehet luokseen puolue- ja säätyriitojen sovittelua varten. Tällöin porvarissäädyn puhemies Sebaldt lausui, kuninkaan esitettyä sovintosuunnitelmansa, ettei hän voi suostua kuninkaan toivomaan luottamuksellisuuteen, koska kuninkaan ottama askel on perustuslain vastainen. Ks. *Malmström*, mt. VI, s. 256—258.

¹² Tessin oli saanut eron 15. 3. ja von Höpken nimitetty kansliapresidentiksi 17. 3. 1752.

Höpkenin käskystä ”Tessin ja Ekeblad olivat siis eilen laatineet matkasuunnitelman”.¹³

Valtaneuvoskunta joutui täten selvästikin tapahtuneen tosiasian eteen. Matkakustannuslaskelmien laatija, Tukholman eskaaderin komentaja vara-amiraali Carl Ridderstolpe oli kuninkaan läheiseen piiriin kuuluva. Näillä valtiopäivillä hän oli esittänyt kritiikkiä Ehrenswärdiä kohtaan ja sai salaisen valiokunnan puolustusvaliokunnan ehdottamaan, että Sveaborgin sijasta linnoitettaisiin Hanko ja ehkä Porkkala ja että Helsinkiin ei tulisi sijoittaa eskaaderia.¹⁴ Kun kuninkaan matka tuli neuvoston tietoon, Ridderstolpe oli jo ”laatinut kaiken valmiiksi”, kuten kuningas lausui; ts. käytettävät aluksetkin olivat jo kunnostettavina tehtävää varten.

Neuvosto totesi monien syiden puhuvan matkaa vastaan. Pöytäkirjassa 8 eri kohdaksi ryhmitellyt matkan vastaiset perustelut sisältävät mm. seuraavia huomautuksia:

- kesäkuun puolivälissä ja sen jälkeen rahvasta ei pitäisi vaivata kyydityksin väestä köyhässä maassa;
- rykmenttejä ei ehditä kutsua koolle ja monet upseerit ja päälliköt eivät ole ehtineet palata valtiopäiviltä, kuitenkin juuri rykmenttien katselmus olisi tärkeitä;
- valtiopäivien juuri päättyessä olisi kuninkaan läsnäolo Tukholmassa kaikkien toimitteiden vuoksi tärkeä;
- valtiontalouden niukkuudesta johtuvat menosäännön järjestelyt vaatisivat K.M:n persoonallista johtoa kuten oli ajateltu;
- myös neuvottelut ulkovaltain kanssa vaatisivat K.M:n läsnäolon, sillä mitään vakaata ”systeme” ei voida saavuttaa ilman K.M:n korkeata myötävaikutusta.

Näiden ja vähäisempien, pitkästi perusteltujen kannanottojen päätteeksi neuvosto joutui kuitenkin toteamaan, että ”Kun Kuninkaallinen Majesteetti nyt on tahtonsa ilmaissut ja säädyt ovat ajatuksen vahvistaneet, ei neuvosto näe muuta keinoa kuin harkita mistä ja millä keinoin varat saadaan”. Niitä katsottiin tarvittavan paitsi matkakustannuksiin, joita niitäkään K.M:n omat tilit eivät voisi peittää, myös lahjoihin ja huomionosoituksiin ”koska kukaan kuningas ei niin pitkään aikoihin ollut vierailut Suomessa”. Asia ratkaistiin siten, että päätettiin käyttää Fredrik I:n hautausapua ja Adolf Fredrikin kruunausapua, joista tosin vielä ei ollut virrannut valtion kassaan mitään. Lopuksi neuvosto päätti pyytää kuningasta nimittämään matkaseurueensa.¹⁵

Runsaan viikon kuluttua kuningas vastauskirjelmässään kumosi kaikki neuvoston esittämät epäilykset matkan ajankohdan sopimattomuudesta tai muista

¹³ Rådsprot. i inr. civ. är. 9. 5. 1752, f. 789—. SRA.

¹⁴ Ridderstolpen toiminnasta, ks. *Dannert*, *Svensk försvarspolitik 1743—1757*, s. 333, 366—367; *Nikula*, *Augustin Ehrenswärd*, s. 142—143, 148—150, 369—371.

¹⁵ Rådsprot. i inr. civ. är. 9. 5. 1752, f. 789—799. SRA.

neuvostoa vaivanneista näkökohdista. Samalla hän ilmoitti, että mukaan tulevat valtaneuvokset Ekeblad ja Löwenhielm ”maan asioita tuntevina”. Lähes 20 henkilöä käsittävän seurueen muut jäsenet olivat viimeksi kuluneen vuoden aikana tulleet tunnetuiksi nuoren regentin ympärille ryhmittyneen hovipuolueen kannattajina, sekä hattujen ja useat Ehrenswärdin henkilökohtaisinkin vastustajina.¹⁶

Muuatta kantaansa vaikuttanutta seikkaa neuvosto ei voinut esittää, nimitäten huolestumista siitä, että kuningas käyttäisi ”Eriksgataansa” omien valta-pyrkimystensä tukemiseen kuten Fredrik I aikoinaan. Kesäkuun alussa juuri ennen matkaa tämä seikka oli aiheuttaa konfliktin, kun hovipuolueen piirissä esitettiin säädyille ajatus, että kuningatar Lovisa Ulrika ottaisi hallituksessa puolisonsa paikan tämän matkalla ollessa. Ajatuksen kaatoivat puolueen omat edustajat kreivi Brahe ja vapaaherra Ungern-Sternberg ja kuningas itse jätti valtiopäivien päätyttyä neuvostolle kirjelmän, jossa hän valitti puolisonsa syyksi säilytettyä ajatusta. Seurauksena oli, että valtaneuvosto ilmoitti maaherroille ja piispoille, että kuningatar itse on selittänyt sellaiset huhut perusteettomiksi.¹⁷ Kuninkaan ja neuvoston välinen suhde tuli tapahtuneen johdosta silti entistä epäluuloisemmaksi. Kuninkaan taktinen voitto matkan suunnitteluvaiheessa osoittaa myös sen, ettei neuvoston huolestuneisuus ollut turha, vaikka Adolf Fredrikin myöhemmän toiminnan taitamattomuus helposti johtaakin ajatukseen, että neuvosto näinä vuosina syyllistyi liioiteltuun hätävarjeluun.

Matkallaan kuninkaan ensisijaisena tarkoituksena oli siis tarkastaa maan linnoitustyöt ja saada selvyys von Rosenin ja Ehrenswärdin kiistasta sekä jälkimmäistä vastaan esitetyn arvostelun aiheellisuudesta tai aiheettomuudesta. Valtiopäiväpäätöksessä lausuttiin sen sijaan perusteeksi tutustuminen Suomeen, ”jotta voitaisiin ryhtyä toimiin, jotka tämän ihanan, mutta vielä riittämättömästi viljellyn maan auttamiseksi nähtäisiin hyväksi. Säätyjen uskolliset esirukoukset siis saattavat Hänen Majesteettiaan tällä matkalla.”¹⁸

Kuninkaan ja hänen seurueensa matka alkoi 12. 6. purjehduksella Viaporiin. Etelä-Suomessa tehdyn kiertomatkan jälkeen seurue matkusti Turusta Pohjanmaalle ja heinäkuun lopulla alkoi kotimatka Torniota Norrlannin kautta Tukholmaan. Pääkaupunkiin seurue palasi 10. 8. Matka oli nimenomaan Suomessa vierailun osalta tuottanut Hänen Majesteetilleen suurta iloa. Nyt oli jäljellä linnoitustöitä koskevan kiistan selvittäminen ja Suomen taloudesta tehtyjen havaintojen esittäminen neuvostolle.

Kuninkaan matkakertomuksesta vie suurimman osan juuri taloudellisten asiain kuvailu; puolustusta ja linnoittamista koskeva osa käsittää vain noin viidenneksen kertomuksen koko pituudesta. Siinä lausuttiin melko ankara kritiikki Ehren-

¹⁶ Rådsprot. i inr. civ. är. 18. 5. 1752, f. 801—812. SRA. — Kuninkaan seurueesta ks. *Nikula*, mt., s. 148—152.

¹⁷ *Malmström*, mt., IV, s. 89—90.

¹⁸ Riksdagsbeslutet 1752, § 7. *Modée*, Utdrag V, s. 3202—3203.

swärdin suorituksesta. Työn laajuus ja huono suunnittelu olivat aiheuttaneet tarpeettomia kustannuksia. Kertomuksen tämän osan olivat laatineet seurueeseen kuuluneet linnoitusupseerit, ja kritiikki aiheutti sen, että Ehrenswärd kutsuttiin Tukholmaan antamaan lausuntonsa huomautusten vuoksi. Tämä joulukuussa ja tammikuussa 1753 suoritettu selvittely päättyi Ehrenswärdin voittoon. Hänellä oli kyllä runsaastikin vastustajia ja kadehtijoita, mutta kuningas ei osannut koota näitä vaikuttavaksi voimaksi. Kuninkaan ote oli tässä vaiheessa ilmeisen pitämätön kuten osoittaa kuvaavasti se, että neuvoston ollessa valmis suostumaan Ehrenswärdin Suomeen paluuseen, kuningas ilmoitti, että hän ”ei ollut tosin ehtinyt vielä lukea Ehrenswärdin vastinetta” — useita viikkoja sen jättämisen jälkeen — mutta että hän ”ei silti halunnut vastustaa Ehrenswärdin lähtöä”. Kuningas, valtaneuvosto ja Ehrenswärd istuivat saman pöydän ääressä viimeisen kerran 9. 2. 1753, Ehrenswärd voittajana ja entistä suuremmin valtuuksin Suomeen lähtevänä, kuningas tappion ja arvovaltansa menetyksen kärsineenä. Axel von Fersen antaa näistä kuninkaan matkan seurauksista silti ilmeisesti liiankin negatiivisen kuvan. Hänen Majesteettinsa oli odottanut tukea kreivi Rosenilta, ”mutta tämä ei lainannut itseään sellaiseen vaan kiitteli kaikkea”. Kuningas sai vain vähän tietoja Suomen oloista, ”mutta sen sijaan hovin arvovalta laski kansakunnan keskuudessa (uti nationen), sillä esivallan jokapäiväinen elämä, huvien kalleus, ylenkatse ja pilkallisuus säätyjä kohtaan, kuninkaallisen seurueen kokoonpano; kaikki nämä seikat vaikuttivat kuninkaan arvoa alentavasti”.¹⁹ Suomalaisen ajatuksista nämä väitteet antavat aivan selvästi tendenssipitoisen virhekuvan. Sen sijaan ei ole epäilystä, etteikö korkein hattupuolueen johto ole toivonut, että Fersenin muistelmissa kuvastuva ajattelutapa olisi ollutkin ”kansakunnan keskuudessa” vallitseva mielipide.

Kuninkaan matkakertomuksessaan esittämä kritiikki linnoitustöistä ei asiallisesti ollut aivan aiheetonta vaan siihen sisältyi myöhemmin oikeiksi tunnustettuja johtopäätöksiä.²⁰ Kuninkaan poliittisesti avuton esiintyminen ja häviö hattujen vahvalle miehelle, Ehrenswärdille, kuitenkin aiheutti sen, että kuninkaan kertomus menetti merkityksensä myös Suomen taloussuunnittelun osana. Tähän samaan lopputulokseen vaikutti se, että kuninkaan ja valtaneuvoston välinen jatkuva kiista, joka johtui nimitysoikeuden erilaisesta tulkittamisesta ja valtiosääntöä koskevista erimielisyyksistä, sai vähitellen aikaan aivan henkilökohtaisista antipatioista ja sympatioista riippuvan suhtautumisen eri henkilöihin. Kuningasparin yhteydenpito eräisiin henkilöihin oli aivan tukossa, kreivi Tessinin ja uuden kansliapresidentti von Höpkenin ohella myös valtaneuvos Ekeblad, joka oli ollut mukana Suomen matkalla, oli hovikelpoisten piirin ulko-

¹⁹ *Axel von Fersen*, *Historiska skrifter* II, s. 39, 44—48. *Malmström*, *Sveriges politiska historia* IV, s. 89—91.

²⁰ *Nikula*, *mt.*, s. 152—163. *Einar W. Juva — Mikko Juva*, *Suomen historia* III, s. 236—240. Kuninkaan Suomen matkaa on käsitelty suomalaisessa kirjallisuudessa runsaasti, esim. kaikissa kauden yleisesityksissä.

puolella. Kuninkaan kertomuksella saattoi siten olla vain minimaalinen merkitys, Suomen taloudellisen kehittämisen ohjelma jäi neuvoston näkökannoista ja mielipiteistä riippuvaksi. Kun deputaation mietintönä esitettyä Suomen talousohjelmaa ryhdyttiin lokakuussa 1752 neuvostossa käsittelemään, kreivi Ekeblad viittasikin edellisenä päivänä luetun matkakertomuksen niihin seikkoihin ”joita neuvokset (puhuja Ekeblad ja Löwenhielm) Suomen matkalla olivat todenneet ja panneet merkille epäkohtina”. Kuninkaan itsensä Suomen matkasta ei tässä yhteydessä enempää kuin sen jälkeenkään puhuttu mitään.²¹

Kun kamari-, talous- ja liikedeputaation Suomen mietintö oli luettu valtaneuvoskunnassa ja sen sisällöstä jonkin verran keskusteltukin, todettiin yleisesti, että mietintö oli hyvä. Mutta kun keinoja hyvien tarkoitusten toteuttamiseksi ei ollut, kreivi Tessin esitti yleistä väenpuutetta koskevassa kysymyksessä harkittavaksi, oliko Ruotsin tiheimmin asutuilla seuduilla lainkaan riittävästi väkeä siirrettäväksi Suomeen. Jos näin olisikin, olisi Tessinin mielestä kuitenkin harkittava, eikö valtakunnan ja yleiselle hyödyille olisi parempi edetä varovasti siten, että hyödyllisillä neuvoilla koetettaisiin edistää maanviljelystä ”tällä ruotsalaisella puolella”, vai olisiko siitä todella hyötyä, että levitettäisiin tietoa ja uudistuksia ”kaukaisille seuduille, missä esivallan ja kruunun palvelijain valvonnan heikentyessä osa hyödystä menee hukkaan kun ilmastokin on huonompi kuin täällä Ruotsin puolella”.

Valtaneuvosto katsoi, että jokapäiväinen valitus maatalouden väenpuutteesta ”kaikkialla tälläkin puolen” osoittaa, että Ruotsista ei voida siirtää väkeä Suomeen jos konsanaan toivotaan täällä saatavan talous oikeaan kuntoon. Suomessa olisi sen omasta talonpoikaissäädystä saatava pystyviä viljelijöitä suorittamaan uudisraivausta ja näyttämään hyvää esimerkkiä.

Maatalouden edistämisestä neuvosto totesi edelleen, että mittaus ja maanjaot parantaisivat taloutta. Mutta kun neuvostolla ei kuitenkaan ollut kuvaa Suomessa olevien maanmittareiden suorituskapasiteetista, se päätti kutsua maanmittauslaitoksen johtajan Faggotin asiaa selostamaan. Se mitä deputaatio oli ehdottanut liikamaasta erotettavien uudistilojen viljelijöiden eduista, katsottiin neuvostossa mahdolliseksi hyväksyä säterioikeuden myöntämistä lukuunottamatta. Säterioikeuden myöntämistä ritariston ja aatelin ulkopuolella oleville neuvosto piti aatelisprivilegioiden loukkaamisena.

Deputaation esittämä ajatus ulkomaille karanneiden houkuttelemisesta takaisin kotimaahan joitakin etuja lupaamalla ei valtaneuvoskunnan käsityksen mukaan ollut lainkaan paikallaan. Neuvokset katsoivat, kuudeksi numeroiduksi koh-

²¹ Deputaation mietintöön ”Suomen auttamisesta” sisältyvistä kysymyksistä keskusteltiin ensi kerran neuvostossa 17. 8. 1752, sitten 22. 9. heti mietinnön saavuttua, jälleen 6. 10., mutta kun läsnä oli vain muutamia valtaneuvoksia, kysymys pantiin pöydälle. — Matkakertomusta taas kotimaisten siviiliasiain esittelyssä ei esitelty lainkaan, vaan se tapahtui sota-asiaain esittelyssä 26. 10. 1752. Rådsprot. i inr. civ. år. 17. 8., 22. 9., 6. 10., 27. 10. 1752, f. 167, 250, 410—434v. Rådsprot. i krigsår. 26. 10. 1752. SRA.

daksi jäsenneettynä käsityksenään mm., että palaava väki olisi varatonta eikä siitä olisi minkäänlaisen tilan haltuunottajaksi; että kuulutusta olisi painettava valtavat määrät ja tuloksena olisi, että myös ”kaikki pahantapaisuuttansa (vanart) karanneet ja rikollisetkin palaisivat vaatimaan itselleen etuja”; että sellaisen väen palkitseminen olisi omiaan herättämään katkeruutta sitkeästi täällä pysyneiden ja vaivalla tilaansa viljelleiden keskuudessa ja että silloin monet lähtisivät laskelmoiden voidakseen palata kuin hyvän työn tehneinä palkittavaksi. Neuvosto totesi lopuksi, että ulkomailla sinne paenneen väen paluukehoitus voisi herättää kiusallista huomiota, joten moninaiset syyt puhuivat deputaation ehdotusta vastaan.

Sen sijaan ulkomaalaisten yrittäjien maahan houkuttelemiseksi neuvosto oli valmis julkaisemaan kuulutuksen. Siinä ei kuitenkaan saisi mainita mitään maan uskonnollisista oloista ”koska se voisi pelästyttää heitä ja estää lähtemästä tänne”. — Neuvoston kanta vastasi tässä ajan yleistä käsitystä, joka esiintyy mm. Berchin edellä viitatussa talousopissa: Uskonnollisten olojen uniformiteetti kylläkin lujitti julkista taloutta, mutta milloin maassa oli väenpuute, oli taloudellisen edun nimissä sallittava vieraankin uskonnon harjoittaminen, kunhan huolehdittiin, ettei se muodostunut vaaraksi maan omalle uskonnolle. Tämän mukaista, vieraan uskonnon julkisellekin harjoittamiselle sallivampaa politiikkaa oli noudatettu juuri ulkomaalaisten käsityöläisten vuoksi vuodesta 1741 lähtien. Tällä vuosikymmenellä, 1750-luvulla, yleisessä katsantokannassa vallitsi voimakas murroskausi kun yhä suuremman vapauden vaatiminen voitti alaa, mikä oli johdonmukaista muilla yhteiskuntaelämän aloilla heräävän liberaalisoinnin rinnakkaisilmiönä.²²

Monista mietinnön kohdista valtaneuvosto oli samaa mieltä kuin deputaatio. Maasta muuttamisen estämiseksi tuli maaherrojen, maistraattien ja kruununpalvelijoiden tehostaa lähtevien laivojen tarkkailua. Uudenmaan rannikon asukkaiden purjehdus Liivinmaalle olisi saatava loppumaan. Ikänsä vuoksi eronneet rakuunat ja sotilaat tulisi ohjata autiutiloille ja heille tulisi vuotuisen eläkkeen sijasta antaa 50 hopeataalarin eroraha, jotta he voisivat ostaa karjaa ja työvälineitä. Läänien jaosta neuvosto päätti pyytää kamarikollegion lausunnon. Rajan yli tulevien mustalaisnaisten sijoittamisesta kehruu- ja kutomolaitoksiin sekä heidän lastensa erottamisesta vanhemmistaan ja luterilaiseen oppiin kasvattamisesta neuvokset olivat myös deputaation kanssa samaa mieltä.

Suomen savupirtit herättivät täälläkin pitkän keskustelun. Suomalainen vaapaaherra Wrede ilmoitti ”vahvasti epäilevänsä”, että pirtti olisi terveydelle tai edes lastenkaan terveydelle vaarallinen. Lapsikuolleisuus on yleisesti suuri kuten ”kirkontaulutkin” osoittavat, mutta se johtuu pikemminkin siitä surullisesta tosiasiasta, että yhteinen kansa ei todellakaan ymmärrä hoitaa lapsiaan

²² *Ingmar Brohed, Stat — Religion — Kyrka, s. 98, 111—120.*

hellyydellä ja huolenpidolla. Häme, Savo ja Karjala olivat savupirttialuetta, mutta lapsikuolleisuuden suhdeluvut ovat samat kaikkialla. Wreden mielestä oli mahdotonta, että kansa voitaisiin velvoittaa luopumaan ikivanhoista asu-
mistavoistaan.

Wreden puheenvuoro herätti monia kysymyksiä, mutta lopputulokseksi muodostui hänen ehdotuksensa, ettei suomalaisia käynyt pirteistä ajaminen ”vaan asukoot vanhalla tavallaan”. Sen sijaan lastenhoitoon suhtautuminen oli saatava toisenlaiseksi. ”Nyt he pitävät niitä harminaan enemmän kuin oikeana rikkautenaan.” Valtaneuvosto arveli, että konsistorien kautta olisi saatava pappisto valistamaan kansaa, että se omistaisi suurempaa huolta lastensa hoitoon. Lasten sairauksien voittamiseksi olisi laadittava ohjeita tautien hoitamisesta. Tätäkin voitaisiin levittää pappiloista ja niissä tulisi olla myös lääkevarasto, sillä rahvas luottaa vain vähän lääkäreihin eikä sillä useinkaan ole tilaisuutta viedä sairaitaan lääkäreiden luo.

Deputaation ehdottamien maa-, metsä- ja karjataloutta koskevien ohjeiden entistä runsaampi levittäminen joka pitäjään oli neuvosten mielestä turhaa. Kansa ei niitä kuitenkaan kysy eikä noudata, joten kappale kutakin asetusta seurakuntaa kohti riittää kuten ennenkin. Keskusteltaessa deputaation ehdotuksesta peltoalan lisäämiseksi siten, että joka talon olisi raivattava jokin kappala uutta peltoa, syntyi taas pidempi sananvaihto. Neuvoston enemmistö katsoi suoraviivaisesti, että kaskeaminen oli lopetettava, jolloin Wrede jälleen ”maan oloja tuntevana” lausui, ettei se käy päinsä. Kivisyyden vuoksi pellonraivaus on Savossa ja Kyminkartanon lääneissä sekä Hämeessäkin liian vaikeata ja kaski on talonpojan ainoa keino lisätä vuotuista satoaan. Wreden puheenvuoron johdosta todettiin, että tuollainen uudisraivauspakote on siis jätettävä sikseen. Maaherroilta päätettiin hankkia vielä asiasta lausunnot.

Kulkuyhteyksien vuoksi tarpeellinen koskien perkaus jäi myös odottamaan uutta käsittelyä. von Höpken arveli, että neuvoston oli harkittava deputaation ehdotuksia Rudenschöldin ja Hasselbomin relaatioiden perusteella ja ne määrättiin haettavaksi kauppaollegiolta, ”missä ne maannevat”.^{22a}

Kun valtaneuvoskunta loppuvuonna palasi mietinnön käsittelyyn, asiat näyttivät entistä mutkaisemmilta. Oli selvää, että vaikka mietintö perustuikin laajoihin, Suomen viranomaisilta saatuihin kertomuksiin, se ei kaikin kohdin tarjonnut reaalista pohjaa toimenpiteistä päättämiseen. Kanavien rakentaminen olisi tärkeitä liikenteen kannalta, mutta vähäväkisessä maassa niiden merkitys jäisi kuitenkin pieneksi. Liikennetarpeen tyydyttämisen ohella niillä voisi myös olla yllättäviä sivuvaikutuksia kuten Tessin huomautti tarkoittaen epäilemättä puolustusnäkökohtia. Sitä paitsi niiden rakentamisen aiheuttamista menoista oli tavattoman vaikea muodostaa realistista kuvaa. Monista eri syistä kanavointikysymystä oli siis edelleen tarkoin harkittava.

^{22a} Rådsprot. i inr.civ.är. 27. 10. 1752, f. 410—434v. SRA.

Maanmittausta käsiteltäessä neuvoston istuntoon kutsuttu pääjohtaja Faggot totesi, ettei hän voi suoralta kädeltä kuvata työn edistystä, mutta hän varoitti optimismista lausuen, että Suomen mittaaminen veisi vielä monia vuosia. Tilusten sekalainen asema ja suuri lukumäärä aiheuttivat yhä enemmän epäselvyyksiä ja siksi Faggot suositteli, että isojakokysymys olisi ratkaistava ensisijaisesti. Savosta ja Karjalasta olisi määrättävä kahdeksan maanmittaria Pohjanmaalle siellä jo olevien kahdentoista lisäksi heti kun 6 mitattavana olevaa Savon ja Karjan pitäjää olisi saatu valmiiksi.

Kun neuvosto suostui tähän ja päätti, että kamarikollegion tulee antaa kiireellisenä neuvostolle ehdotus uudeksi maanmittausohjesäännöksi, tähänastinen mittaushjelma muuttui oikeastaan toiseksi.²³ Päämääränä ollut Suomen maantieteellinen kartoitus, jota seuraisi tilusjärjestely, jäi taka-alalle ja päämääräksi tuli mittauksen ja jako-olojen yhtäaikainen toimeenpano. Pohjanmaan verotuksen uudistaminen oli v. 1747 johtanut siihen, että 25. 7. 1749 oli kuninkaallisella kirjeellä annettu uusi veronpanosäädös Pohjanmaata varten.²⁴ Tämä edellytti mittausta ja tilusjakoa, joista edellistä oli suoritettu useita vuosia panematta kuitenkaan toimeksi jälkimmäistä. Nyt tehdyn päätöksen ansiosta isojako todella pääsi alkuun. Uuden maanmittausohjesäännön ehdotus valmistui pian tämän jälkeen. Sen 17. §, joka samalla merkitsi resoluutiota rahvaan yleiseen valitukseen, jossa oli pyydetty isojakoa, lausui periaatteen, että yhdelläkin kylän asukkaalla oli oikeus vaatia omat maansa isojakoon.²⁵ V. 1752 otettu askel isojaon toteuttamista kohti liittyi siten oleellisesti Suomen taloudellisen uudistusohjelman luomiseen. Ensimmäinen isojakotoimitus suoritettiin kuten tunnettua Pietarsaaressa kesällä 1753.²⁶

Asioiden ratkaisemisen vaikeutta osoittaa myös valtaneuvoskunnan toteamus, että maaherrojen tulisi paljon enemmän matkustella lääneissään. Menosääntöön varatut matkarahat tiedettiin aivan riittämättömiksi, jonka vuoksi niitä olisi lisättävä. Täten maaherrat voisivat antaa varmempia ja yksityiskohtaisempia tietoja läänien oloista. Mutta kun neuvostokaan ei tiennyt, mistä matkarahojen lisäys olisi otettavissa — mikä sinänsä oli tavattoman vähäinen asia —, tuloksena oli vain epäkohdan toteaminen, mutta ei korjaaminen.²⁷ Syksyllä 1752 deputaation mietintöä käsiteltäessä valtaneuvosto taas vaati, paitsi mainittuja kollegioiden lausuntoja, myös Uudenmaan ja Hämeen läänin maa-

²³ Rådsprot. i inr.civ.är. 13. 11. 1752, f. 517—524. SRA.

²⁴ Kirje perustui edellisten valtiopäivien rahvaan yleisen valituksen resoluutioon 21. 1. 1748, § 70. *Modée*, Utdrag IV, s. 2565.

²⁵ Förslag till en förnyad Kongl. Landtmäteri = Ordning (7. 12. 1752). *Modée*, Utdrag V, s. 3387—3388. Resol. rahvaan yl. valitukseen (29. 6. 1752) mainitsi ainoastaan, että "K.M. haluaa tästä lausua erikseen" (päätöksensä). *Modée*, Utdrag V, s. 3240.

²⁶ *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV:2, s. 11—25. *Kuusi*, Isonjaon alkuvaiheet, s. 75—83.

²⁷ Rådsprot. i inr.civ.är. 16. 12. 1752. SRA.

herra Gyllenborgilta ja Kyminkartanon läänin varamaaherra Nordenschöldiltä lisätietoja maataloudesta. Seuraavana keväänä ei näiden lisäselvitystenkään tultua käynyt ”näin laajakantoista asiaa suoralta kädeltä ratkaiseminen”, vaan ”moninaisuutensa vuoksi Suomen taloudellinen kohottaminen vaatii jonkin valmistelun”. Täten neuvosto päätti määrätä kenraalikuvernööri von Rosenin, ”jolla on tämän maan olojen paras tuntemus”, tekemään valmistelun (”beredning”) tästä mitä tärkeimmästä asiasta. Tässä hän voisi pyytää apua kaikilta kollegioilta ja asianomaisilta, ja kun kaikkia olisi kuultu, hänen tuli valmistaa mietintö asiasta.²⁸ Syksyllä 1753 neuvosto valtaneuvos Palmstiernan aloitteesta päätti huomauttaa von Rosenille, että hän kiirehtisi mietinnön valmisteluun.²⁹

Suomen eroava kenraalikuvernööri ei jättänyt varsinaista mietintöä, kuten toimeksianto edellytti, vaan hän esitti ainoastaan keinon, millä tavoin mietintö voitaisiin saada aikaan: tulisi asettaa talouskomissio tutkimaan Suomen taloudellisen kohottamisen keinoja. Komissio asetettiin 7. 11. 1753.

Tämä ehdotus jäi samalla von Rosenin viimeiseksi virkatoimitukseksi kenraalikuvernöörinä. Kaksi viikkoa myöhemmin hän valtaneuvoston juhlavassa istunnossa ilmoitti Hänen Kuninkaalliselle Majesteetilleen ja hallitukselle päättäneensä nyt tehtävänsä Suomen kenraalikuvernöörinä. Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa puolestaan myönsi von Rosenille dimissiokirjeen ja kiitti häntä tehtävien hyvästä hoidosta. Valtaneuvosto päätti, että ilmoitus asiasta annettakoon kollegioille, Suomen maaherroille ja eversteille. Näin päättyi Suomen kenraalikuvernöörinkokeilu maanantaina 22. 10. 1753.³⁰

Kenraalikuvernööri oli saanut aikaisemmin osakseen ankaraa kritiikkiä siitä, ettei hän ollut kyennyt tehokkaasti toimimaan maan talouden hyväksi; sattuman oikusta tunnetusti ankaran byrokraatin viimeiseksi virkatoimeksi muodotui tilaisuus ”maan oloja parhaiten tuntevana” ehdottaa uutta byrokraattista elintä tuota laajakantoista asiaa jälleen tutkimaan.

2. Suomen talouskomissio vv. 1753—55 ja sen mietintö

Suomen talouskomissio asetettiin kuninkaallisella konstitutoriaalilla 7. 11. 1753 kotimaisten siviiliasian toimituskunnan esittelystä. Nimittäminen suoritettiin kabinetiasiana, mikä näytti korostavan hallitsijan osuutta Suomen ohjelman hoitajana, vaikka tämä toimenpide itse asiassa perustuikin valtaneuvoskunnan jo tekemään periaatepäätökseen.¹

²⁸ Rådsprot. i inr.civ.är. 11. 4. 1753, f. 713—715. SRA.

²⁹ Rådsprot. i inr.civ.är. 19. 10. 1753, f. 511. SRA.

³⁰ Rådsprot. i inr.civ.är. 15. 10., 22. 10. 1753, sf. 462—462v., 518—520. SRA.

¹ Vrt. *Cederberg*, m.t., s. 180—181, *Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, s. 414—415.

Perustamiskirjan mukaan ”Kuninkaallinen Majesteetti on hänelle esitettyjen todistuskappaleiden johdosta nähnyt tarpeelliseksi harkita, millä tavoin Suomen suuriruhtinaskuntaa voitaisiin auttaa ja sen taloutta kohentaa”. Asian edistämiseksi hallitsija näkee parhaaksi asettaa valtaneuvos, kreivi von Rosenin johdolla toimivan komission, johon muina jäseninä kuuluvat maaherra, kamarineuvos Peter Drufva, kauppaneuvos Vult von Steyern, sotaneuvos Carl Hermelin, kamariherra, asessori Daniel Tilas ja ylitirehtööri Jacob Faggot. Komission tehtävänä on jättää mietintö tästä tärkeästä asiasta.²

Komissioon määrätyt henkilöt olivat kaikki ruotsalaisia kuten on yleisesti tuotu esiin suomalaisessa kirjallisuudessa.³ Suomen oloja heistä tunsivat von Rosen, Vult von Steyern, Tilas ja Faggot eli yli puolet komission jäsenistä. Monien aikaisemmin käytyjen Suomen oloja koskevien neuvottelujen ja keskustelujen perusteella — ajateltaessa esimerkiksi valtaneuvos Wreden muiden valtaneuvosten kannanotoista poikkeavia käsityksiä — voidaan päätellä, että komission mietintö ilmeisesti olisi tullut joissakin kohdissa toisenlaiseksi, jos siinä olisi ollut mukana johtavia suomalaisia hallintomiehiä. Toisaalta voidaan tietenkin huomauttaa, että kun komission käytettävissä oli mahdollisuus tiedustella hallintoviranomaisten kantaa, asialla ei ollut kovin suurta merkitystä. Enemmän merkitsi se, että komission useat jäsenet olivat lujia hattuja, mikä työtä aloitettaessa oli poliittisen luottamuksen ja siitä seuraavan ehdotusten toteutumismahdollisuuden kannalta tärkeätä. Ja lopuksi, tärkeimmäksi seikaksi työn tuloksellisuuden kannalta muodostuisi tietenkin se, kuinka suurella energisyydellä komission puheenjohtaja kokoaisi eri alojen asiantuntijat todelliseen työhön yksityiskohtaisesti punnitun ja valmistellun reformiohjelman laatimiseksi.

Komission työstä ei ole jäänyt mitään muita arkistollisia lähteitä kuin sen hallitukselle jättämä mietintö v. 1755. Valtaneuvoston pöytäkirjoista käy muutamana kerran ilmi, että joitakin Suomea koskevia asioita jätettiin komissiolle neuvoston ryhtymättä niitä hoitamaan. Siten mm. joulukuussa 1753 maaherra Gyllenborgin kirje savupirttien kieltämisestä päätettiin jättää komissiolle.⁴

Sen sijaan komission työstä on säilynyt sen jäsenen Daniel Tilasin muistelmissaan esittämä kuvaus, joka ansaitsee siteerauksen kokonaisuudessaan.

”Vuosi 1754:

Tavallisen virkatyön ja Kuninkaallisen Kollegion istuntoihin osallistumisen ohella ei minulle koko tuona vuonna tapahtunut mitään erikoisempia, paitsi että juuri ennen joulua määrättiin Hänen Ylhäisyytensä Valtaneuvos ja Kenraalikuvernööri kreivi von Rosenin johdolla Suomen talouden kohentamiseksi valmistelukomissio, jossa minulla oli kunnia olla mukana. Mutta muita minä en muista kuin Ylitirehtööri Faggotin. Pidimme ainoastaan aivan muutamia kokouksia, ja parasta niissä oli, että niinä parina lauuantaina, jolloin kokoonnuim-

² Inrikes Civ. Exp. Registratur 7. 11. 1753. SRA.

³ Ks. viite 1 ja esim. *Renvall*, mt., s. 298.

⁴ Rådsprot. i inr. civ. är. 12. 12. 1753, f. 807v.—808. SRA.

me, saimme kunnian aterioida Hänen Ylhäisyytensä pöydässä. Muutoin näin heti ensimmäisessä kokouksessa, että tämä laitos oli aivan vastoin perinjuurinviisaan Ylitirehtööri Faggotin prinssiippejä, ja oivalsin hetkessä, että koko tästä valmistelusta ei tule yhtään mitään. Sen tähden, ja kun näin, että muut, ja minua vanhemmat jäsenet, eivät ottaneet asiaa sen enempää todesta, katsoin tarpeettomaksi panna sen suurempia likoon tässä asiassa. Niin koko valmistelu pysähtyi eikä siitä kuultu sen enempää ennenkuin vuoden 1755 keväällä, jolloin jätettiin mietintö Kuninkaalle; se meni enimmäkseen siihen suuntaan, että kun maanmittaukset on suoritettu, silloin voidaan niin sanoakseni de simplici ex plano muodostella uusi taloudenpito koko Suomeen ja siistiä se kuin nukkekaappi.”⁵

Vuorikollegion asessori Tilas kirjoitti nämä muistikuvansa noin 6—7 vuotta tapahtuneen jälkeen (vv. 1760—61), jolloin hän oli hieman vaille 50-vuotias.⁶ Muistelmat eivät siis ole loppuun väsyneen vanhuksen muistoja, joten kuvaus valmistelukomission kokousten harvuudesta ja mitättömyydestä lienee sangen tosiperäinen.

Tämän asiantuntijalausannon perusteella ei näytä merkilliseltä, että komission toiminnasta ei ole jäänyt mitään työn aikaista jäämistöä. Kenen tai keiden aikaansaannosta sitten oli komission kaikkien jäsenten ja sihteerin, ruotsalaisen virkamiehen Johan B. Kinninmundtin allekirjoittama mietintö ”Suomen auttamisesta ja talouden parantamisesta siellä”? Aivan ilmeisesti mietintö — joka jätettiin valtaneuvostolle 7. 7. 1755 — on Jacob Faggotin tuon aikaisten ajatusten kodifiointi, siitä huolimatta mitä Tilas on lausunut hänen vastahakoisuudestaan komission työtä kohtaan. Mietintö ensinnäkin korostaa hyvin suuresti maanmittauksen merkitystä. Toisekseen Faggot oli jättänyt neuvostolle jo maaliskuussa 1755 oman mietintönsä ”Meidän yleisten olojemme sairaudet ja niiden parannuskeinot”. Neuvosto totesi sen hyväksi ja päätti, että sen ehdotukset muokataan salaiseen valtiopäiväesitykseen.⁷ Kun von Rosenin johtama Suomen talouskomissio jätti mietintönsä heinäkuussa ”neuvosto ei voinut muuta toivoa, kuin että ehdotukset toteutetaan”. Väestökysymystä koskeva osa päätettiin ottaa salaiseen esitykseen.⁸ Tämä olikin ymmärrettävää, sillä mietinnön muut osat olivat päässeet salaiseen esitykseen jo Faggotin keväisen mietinnön perusteella. Mietintöjen asiasisältö, epäkohtien kuvaaminen ja korjausehdotukset, olivat kummassakin nimittäin aivan samanlaiset.

Talouskomission jättäessä mietintönsä oli valtiopäivät jo kutsuttu kokoontumaan 13. 10. 1755. Molemmat mietinnöt, sekä ”Olojemme sairaudet” että ”Suomen auttaminen” joutuivat siten käsiteltäväksi ”näillä nimikuuluilla valtiopäivillä” . . . , ”jotka lopuksi repesivät melkoiseen hulluuteen”, kuten Tilas muistelmissaan niitä vallankaappausyritykseen viitaten luonnehti.⁹

⁵ *Daniel Tilas, Curriculum vitae 1712—1757*, s. 312.

⁶ *H. Wichman, Inledning*, s. 17.

⁷ Rådsprot. i inr. civ. är. 18. 3. 1755, f. 387—401. SRA. — Faggotin mietinnöstä, ks. *Kuusi, Maataloudelliset uudistusvirtaukset ja maanmittauslaitos Suomessa*, s. 46—48.

⁸ Rådsprot. i inr. civ. är. 7. 7. 1755, f. 20—27. SRA.

⁹ *Tilas, mt.*, s. 317—318.

IV SUOMEN TALOUDEN UUDISTUS- SUUNNITELMAT 1755—56 VALTIOPÄIVILLÄ

1. Yleispoliittinen tilanne valtiopäivien alkaessa: turvallisuuspolitiikan uusi linja ja sen vaikutus talouspolitiikkaan

Hattuhallituksen defensiivinen ulkopoliitiikka Ranskan ja Preussin tuella ja Tanskan kanssa saavutettujen, muodollisesti ystävällisten suhteiden perusteella jatkui koko 1750-luvun alkupuolen. Tanskan ja Ruotsin lähentyminen oli ”enemmän ymmärryksen kuin sydämen asia” kuten on sanottu. Se johtui kummankin maan pääkaupungissa tehdystä päätelmästä, että itsenäisemmän aseenteen säilyttäminen niin Englantiin ja Venäjään kuin ajankohtaisiin liittolaisiinkin edellytti keskinäistä yhteisymmärrystä. Intressien yhteisyys oli selvää myös siksi, että Tanska pelkäsi ruotsalais-venäläisen, vuonna 1743 vallinneen tanskalais-vastaisen politiikan toistumista ja Ruotsin puolestaan oli otettava huomioon tanskalais-venäläisen yhteistoiminnan ja siitä seuraavan kahden rintaman sodan mahdollisuus. Kummankin maan uudistaessa parin viikon välein tammikuussa 1754 sopimuksensa Ranskan kanssa, suoritettiin sekä Kööpenhaminassa että Tukholmassa jälleen sama arviointi moitteettomien keskinäisten suhteiden arvosta siitä huolimatta, että pinnan alla kyti perinteellisen Itämeren-rivaliteetin aiheuttama epäluulo.

Tukholmassa tanskalaisen suuntauksen välttämättömyyttä tähdensi Pariisiin lähettilään paikalta valtaneuvoskuntaan v. 1752 nimitetty Carl Fredrik Scheffer. Hänen tilalleen Pariisiin lähetetty Ulric Scheffer toimi 1752—55 samaan suuntaan. Muiden tehtäviensä ohella Ulric Scheffer kiinnitti huomiota myös Ranskan talous- ja elinkeinoelämään, joka Ruotsissa nähtiin seurattavana, esikuvalisena systeeminä. Tästä syystä Schefferin salaisiin tehtäviin kuului ranskalaisten käsityöläisten, varsinkin tekstiilialan ammattilaisten houkuttelemisen Ruotsiin. Vuosikymmenen alkupuoli merkitsi siten uudenlaisen turvallisuuspoliittisen aseelman kypsyttelyä, johon liittyi läheisesti ajatus taloudellisen lujouden merkityksestä. Tulokset näkyivät v. 1755 alkaneiden valtiopäivien salaisen ulkoasiain esityksen ”kansallisessa rauhanohjelmassa”, joka oli Carl Fredrik Schefferin käsialaa. Ulric Scheffer taas esitti tammikuussa 1756 pienemmälle salaiselle valiokunnalle ulkopoliitiikkaa koskevan samansuuntaisen mietintönsä. Tällöin Keski-Euroopassa jo näkyi huolestuttavia myrskypilviä Aachenin rauhan

luoman statuksen 'keskeneräisyyden' vuoksi. Schefferin mietinnössä lausuttiin, että "rauhan ylläpitäminen ja aloillaan pysyminen ("stillasittande") on ja sen täytyy olla Ruotsin ainoa pyrkimys. Valtakunnan systeemi tähtää rauhan lujittamiseen. Sellainen systeemi on luonnollisin vapaille kansakunnille, jotka ovat taipuvaisempia kauppaan ja teollisuuteen kuin valloituksiin ja muiden kansakuntien loukkaamiseen."¹

Mietinnössä lausuttiin edelleen, että rauhaan tähtäävän ulkopoliitikan tuli nojata puolustuspolitiikkaan, joka osoittaisi ulospäinkin puhtaasti defensiivisen luonteensa; Ruotsin aikaisemmassa politiikassa oli vallinnut vastakohta tavoitteiden ja sisäisten resurssien välillä. Sellainen "huojuva poliittinen systeemi" ei enää voisi tulla kysymykseen.

Mitä "puhtaasti defensiivinen puolustuspolitiikka" oli, sitä ei Ulric Schefferin mietintö selvästi määritellyt. Eri yhteyksistä ilmeni silti, että sen pilareina olivat enemmän linnoitukset ja vahva laivasto kuin suuri maasotavoima. Piennempi salainen deputaatio hyväksyi mietinnön 31. 1. 1756 salaiselle valiokunnalle esitettäväksi. Tämän saatua mietinnöstä puolustusdeputaationsa lausunnon, jossa todettiin deputaation itsensä "vaaliseen samaa ajatusta", oli mietinnön lopputuloksena päätös, että "politiikan tulee nojata defensiiviseen puolustusjärjestelmään, joka turvaa ulkoisen rauhan ja sisäisen edistyksen".

Samansuuntaisesti lausuttiin myös toukokuussa 1756 hyväksytyssä toisessa, puolustusdeputaation antamassa lausunnossa kenraali Liewenin mietinnöstä. Offensiivinen pyrkimys oman mahdin laajentamiseen on ominaista yksinvaltaisesti hallituille maille. Defensiivinen puolustus on ominaista hallituksille, joiden ainoana päämääränä on alamaisten hyvinvoinnin kohottaminen. Ruotsin naapurit, yksinvaltaisesti hallitut Tanska, Venäjä ja Preussi ovat alituisen valmiit hyökkäykseen, johon on vastattava voimakkaalla puolustuksella. Sisäiseen edistykseen on sen vuoksi kombinoitava ulkoinen turvallisuus. "Voidaanko se saavuttaa keskittämällä puolustus valtakunnan rajalle vaiko kehittämällä se valtakunnan sydämeen? V. 1719 kokeiltiin jälkimmäistä. Se epäonnistui: Suomi menetettiin eikä Tukholman puolustukselle silti koitunut mitään etuja. V. 1747 tehtiin päätös puolustaa rajoja ryhtymällä varustamaan Suomea. Tämän täytyy olla vastedeskin valtakunnan puolustuksen "horjumaton perusta".²

Ruotsin ja Venäjän suhteissa säilyi se naapurisovun arvokkuutta korostava linja, joka oli alkanut Adolf Fredrikin noustua valtaistuimelle. Tanskan ja Ruotsin lähentyminen, jota pidettiin nimenomaan C. F. Schefferin työn tuloksena, tulkittiin motiiveiltaan defensiiviseksi eikä se herättänyt epäilyksiä. Tähän vaikutti myös se, että Venäjän hallituksen mielenkiinto oli suuntau-

¹ *Jägerskiöld*, mt., s. 182—186. *Malmström*, mt. IV, s. 129—130. *Dannert*, mt., s. 309—312. *Lars Trulsson*, Ulrik Scheffer som hattpolitiker, s. 95—, 176—178. *Helle Stiegung*, Ludvig XV:s hemliga diplomati i Sverige 1752—1774, s. 22—30.

² *Dannert*, mt., s. 310—316.

tunut etelään ja keskieurooppalaisiin kysymyksiin. Hallitsijahuoneiden sukulaisuudesta huolimatta Ruotsin ja Preussin suhteet eivät näyttäneet yhteistoimintaan viittaavilta, jonka vuoksi Ruotsi putosi Venäjän ulkopoliitikassa toisen luokan kysymykseksi.³

Tämä näkyi jo kesällä 1752, jolloin Adolf Fredrik lähetti Suomen matkansa aikana eversti Stierneldin kohteliaisuusvierailulle Pietariin sen johdosta, että Hänen Majesteettinsa oli nyt saapunut näin lähelle Venäjän pääkaupunkia. Everstin viipyminen aiheutti huhuja kuninkaan salaisista neuvotteluista ja kansliapresidentti von Höpken kehoitti kuningasta kutsumaan everstin kotiin. Tämän johdosta tai tästä riippumatta eversti palasi, mutta hattuhallituksen piiriin jäi kytämään epäluulo kuninkaan pyrkimyksestä saada venäläistä tukea sisäpoliittisille toimilleen. Epäluulo hävisi vuoden lopulla kun kuningas suhtautui yhtä kielteisesti kuin neuvostokin Venäjän hallituksen ehdotukseen uusia vuoden 1745 sopimus jo paljon ennen sen voimassaoloajan päättymistä. Kuninkaan ja hallituksen vastaus oli yksimielisesti kielteinen kuten se oli yksimielisesti myönteinen vuotta myöhemmin, 1754, kun edellä mainitun Ranskan-sopimuksen uudistaminen tuli ajankohtaiseksi.⁴

Vaikka viime mainittu toimenpide herätti valtaneuvoskunnassa eräitä epäilyksiä sen vuoksi, että se tuli niin ”nopeasti” Venäjälle annetun kiellon jälkeen, suhteet Venäjän ja Ruotsin kesken säilyivät korrekteinä. Valtakunnan ulkopoliittiset suhteet ja sen asema olivat näin ollen ennen valtiopäiviä ja niiden alkaessa tyydytystä herättävällä tavalla hoidetut kuten lausuttiin monilla tahoilla. Hattuhallituksen ”kansallinen rauhan ohjelma” loi luottamusta, jota myssyjen valtiopäivien edellä toimeenpanema aktio ei kyennyt horjuttamaan.

Ulkopoliittiseen kokonaistilanteeseen sisältyi silti eräitä pulmia ja ne liittyivät vuosien 1755—56 valtiopäivien merkittävimmän tapahtuman, kuninkaanvallan lisäämisen ja valtiosäännön muuttamisyrityksen yhteyteen. Preussin kuningas Fredrikiä epäilytti suuresti vallanhaluisen sisarensa uhmaileva asenne hallitusmuotoa vastaan, mutta v. 1753 Preussin Pariisin lähettiläs sai silti tehtäväkseen esittää Ranskan hallitukselle moitteen lähettiläs d’Havrincour’in toiminnasta. Tämä oli Tukholmassa osoittanut selvää halua tukea neuvostoa kuningasta vastaan. Preussin lähettilään esiintyminen annettiin Pariisissa heti tiedoksi Ruotsin lähettiläälle ja aiheutti Tukholmassa hattujen keskuudessa suuttumusta kuningasta kohtaan, joka ”oli valmis pyytämään ulkovaltoja sekaantumaan maan sisäisiin asioihin”. Ranskan hallituksen tarve informoida nopeasti Ruotsin hallitusta johtui sen tyytymättömyydestä hovin ja myssyjen yhteistyöhön. d’Havrincour otaksui tietävänsä, että hovin kannattajille virtasi rahaa Venäjältä ja Englannista, ja aivan varmaa oli se, että hovi osoitti luottamusta

³ Erik Amburger, *Russland und Schweden 1762—1772*, s. 36—38. Karl Stählin, *Geschichte Russlands 3*, s. 355—358.

⁴ *Jägerskiöld*, mt., s. 186—188.

ja suosiotaan henkilöille, jotka avoimesti julistivat Ranskan ystävien vievän maan turmioon.⁵

Preussin hallitsijan yritys ajaa Ruotsin kuningattaren etuja tuotti siis päinvastaisen tuloksen. Hovin ja neuvoston suhteet olivat kiristyneet ennen valtiopäiviä muutoinkin katkeamispisteeseen. Erimielisyydet kuninkaan harkinta- oikeuden ulottuvuudesta nimitysasioissa ja armahdusoikeuden laajuudesta olivat johtaneet syvään epäluottamukseen kuninkaan ja neuvoston välillä. Ennen valtiopäiviä kuningaspari suoritti kesällä 1755 Taalainmatkan, jolloin neuvosto epäili kuninkaan käyttävän tilaisuutta hyväkseen yllyttääkseen taalainmiesten vanhaa levottomuutta. Valtaneuvokset Strömberg ja Palmstierna saivat käskyn pitää tarkoin silmällä kuningasparin edesottamuksia ja varsinkin talonpoikaisjohtaja Johan Perssonin toimeliaisuutta. Neuvoston epäluuloisuus osoittautui sittemmin liioitelluksi, mutta sen esiintyminen — kuten jo kuninkaan Suomen matkan yhteydessä — oli todistuksena epäluottamuksen myrkyttämästä ilmapiiristä.

Valtiopäivien aikana molemmat osapuolet vetosivat säätyihin ja valtiosääntökiistä ratkesi kuninkaan täydelliseen tappioon. Aseelliseksi suunnitellun vallankaappausyrityksen ja sen esivalmistelujen paljastuminen tuotti sitten kuningasparille vielä onnettomamman tappion ja uskomattoman, epäkuninkaallisen nöyryyksen.⁶

Tässä yhteydessä on paikallaan todeta vain se seikka, että huomattava joukko suomalaisia nousi vallankaappausyrityksen selvittelyssä näkyvästi esille. Näiden valtiopäivien ensimmäistä levottomuudenpurkausta, talonpoikaissäädystä 29. 11. 1755 syntynyttä tappelua tutkimaan asetettuun komissioon kuuluivat puheenjohtajana suomalainen Henrik Jacob Wrede, syyttäjänä entinen Helsingin pormestari Olof Bidenius Renhorn ja jäsenenä professori Jacob Gadolin, Porvoon pormestari Gabriel Hagert ja perniöläinen talonpoika Heikki Ullner. Hattujen eräänä taustavoimana oli talonpoikaissäädyn sihteeri, suomalainen Erik Paléen. Salaisessa valiokunnassa jutun käsittelyyn toi huomattavan lisän Hans Henrik Boije. Vastaaajina joutuivat komission kuultaviksi taas kapteeni Lars Henrik Hästesko, everstiluutnantti Anders Henrik Ramsay, hovisihteeri Johan Krook, kapteeni Lorenz Johan Giös, eräät muut sekä koko joukko suomalaisia, asian taustasta vain vähän tiettäviä talonpoikia. Kuulustelujen laajentuessa myöhemmin käsittämään myös aseellisen vallankaappausyrityksen valmisteluja komission jäsenenä istuneiden suomalaisten käsityskannoissa tapahtui muutoksia siten, että Wreden suhtautuminen hoviin ja myssyihin pehmeni, Gadolinin

⁵ *Malmström*, mt. IV, s. 130—131.

⁶ Kiistan yksityiskohdista ks. *Malmströmin* kuvaus, mt. IV, s. 92—247 ja monista erikoistutkimuksista esim. *Jägerskiöld*, C. F. Scheffer och 1750-talets författningskris. *Sama*, Hovet och författningsfrågan, s. 7—14. *Lagerroth*, Frihetstidens författning, s. 418—507. *Olsson*, Hattar och mössor 1751—1762, eri kohdin. *Stavenow*, De politiska doktrinernas uppkomst.

suhtautuminen taas jyrkkeni. Suomalaisten sijoittuminen hattujen vastaisen opposition riveihin on katsottu ”poliittisen aktiviteetin vähittäiseksi voimistumiseksi maassamme” (*Ylikangas*).⁷ Tätä tulkintaa voisi hyvin laajentaa yleisemmäksi. Ei vain oppositiossa vaan myös hattujen riveissä suomalaiset olivat näillä valtiopäivillä sangen aktiivisia kuten ilmenee Suomea koskevien kysymysten käsittelystä.

Suomessa ennen valtiopäiviä vallinneita mielialoja valaisee jonkin verran muuan myssyjen poliittinen lentolehtinen ja sen vastaanotto. Hovipuolueen hyökkäys Suomen linnoitustöiden johtajaa Ehrenswärdiä vastaan vv. 1752—53 oli päättynyt Ehrenswärdin voittoon mutta tämä ei estänyt hovipuoluetta yrittämästä myöhemmin uudelleen. Kesällä 1754 levitettiin Suomessa tuntemattomaksi jäävän tekijän kirjoitusta ”Wälmente Tanckar öfwer finska fästnings-byggnaden”. Kirjoituksen oli laatinut ”armollisten pitäjän herrasväkien korkeastisuosiollisesta kehoituksesta ja Hänen Kunnianarvoisuutensa, Kirkkoherani pyynnöstä Paskajoen kappalaisen virkatalolla 15. elokuuta 1754 Petter Hyfmeccander”. Kirjoitus hyökkäsi kiivaasti Helsingin edustan linnoittamista vastaan ja esitteli linnoitustöiden puutteita ja heikkouksia samalla tavoin kuin kuninkaan matkakertomus v. 1752. Linnoitus oli rakennettu pienelle ja mitätömälle saarelle ja luodoille, linnakkeet olivat ”yhtä hyödyllisiä kuin viides pyörä vaunuissa”, vihollinen voi purjehtia Helsinkiin neljän salmen kautta ”ilman että sitä edes havaitaan Ehrenswärdin maustepurkeista”. Rahaa ja väkeä hän oli onnistunut hankkimaan paljon ja kirjoittaja toivoi, että hän saisi olla rauhassa tilintarkastajilta ja syyttäjiltä.

Kirjoittajiksi on epäilty eräitä linnoitusupseereita, Virginiä, Nordenbergiä tai Glansenstiernaa. Kuinka laajalle kirjoitusta levitettiin jää tuntemattomaksi, mutta Ehrenswärdin nauttimaan arvontaan Suomen turvallisuuden varmistajana se tuskin vaikutti. Ehrenswärdin korkea asema ja hänen arrogantti esiintymisensä olivat kylläkin omiaan nostamaan myös Suomessa henkilökohtaistakin oppositiota häntä kohtaan ja toisaalta ”Wälmente Tanckar” sisältää selvästi poliittisiakin mielenilmauksia: ”Toivon, että korkeampi käsi nostaisi meidän suomalaiset kärrimme ylös suosta ja ilman ulkolaisen hopean apua, joka johtaa meidät moniin labyrintteihin”.

Keväällä 1755 levitettiin vastakirjoitusta, joka kumosi lentolehtisen väitteet. Senkään kirjoittajaa ei tunneta, mutta mahdollisesti hän oli joku Ehrenswärdin omista upseereista. Seuraavan kesän vaaleissa kirjoitus ilmeisesti on vaikuttanut hattujen hyväksi. Se itseriittoinen ylemmyys, jota Ehrenswärd oli osoittanut sosiaalisesti vertaisiaan kohtaan, ei liikauttanut tavallista kansaa vähääkään, joka tunsu epäluuloa myssyjen Venäjään vetoamista kohtaan. Seuraavilla valtiopäivillä Ehrenswäed oli aivan keskeinen henkilö, jonka mielipiteet vetivät puo-

⁷ *Ylikangas*, Suomalaisten osuus levottomuuksiin 1755—56 valtiopäivillä, eri kohdin. *Paloposki*, mt., s. 286—298.

leensa monia suomalaisia; hänet ja hänen työnsä käsitettiin Suomen turvallisuuden lisäämisen takeeksi.⁸

Linnoitusten rakentaminen merkitsi dominoivasti defensiivistä turvallisuuspolitiikan ratkaisua. Selvää kuitenkin on, että laajojen kansankerrosten keskuudessa ei voinut olla selvästi eriteltyä käsitystä tästä, sillä tuon ajan ihmisellä ei yleensä ole ollut säännöllistä poliittista informaatiota. Kannanotto yleispoliittisiin kysymyksiin oli niukkaa, koska sen pohjaksi tarpeellista poliittista detaljitietoakin oli vähän. Niin suuresti kuin vapaudenaika merkitsikin yleistä poliittisen harrastuksen nousua, on eri ajankohtien ”yleisestä mielipiteestä” vaikea tehdä muuta analyysiä kuin eräällä tavoin kokonaisvaltainen, yksityiskohdissaan hahmoutumaton yleissuunta.⁹ Kesän 1755 vaaleista voi todeta — vaalikokouksissa laadittujen valitusten perusteella — että linnoittaminen merkitsi turvallisuuden tunteen lisääntymistä. Tähän ajatteluun ei sisällynyt pohdintaa, oliko tuo linnoittaminen defensiivistä tai jotain muuta.

Tämä asennoituminen saa ilmaisunsa myös eräässä Suomen taloutta ja sen korjaamista analysoivassa kuvauksessa ”Beskrifning om Storfurstendömet Finland”. Kirjoitus on säilynyt Ehrenswärdin kokoelmassa ja sen on mahdollisesti kirjoittanut Ehrenswärdin toimeksiannosta ruotsalainen linnoitusupseeri E. H. Queckfeldt. Kirjoittaja osoittaa Suomen eri seutujen taloudellisten olojen hyvää tuntemusta ja hänellä on optimistinen käsitys Suomen taloudellisen kehittämisen mahdollisuuksista. Lähes ”kansallisen rauhanohjelman” sanakääntein esitetty loppulausunto julistaa valtakunnallisen poliittisen tavoiteohjelman ideologiaa seuraavasti:

”Todellakin, Ruotsi omaa suurempia etuja kuin moni muu valtakunta, sillä jos se haluaa lisätä voimaansa, sen ei tarvitse saattaa levottomiksi naapureitaan, vaan ainoastaan kääntää varustautumiskustannuksensa sotaan kiviä ja soita vastaan, ja se voi viljellä niin paljon maata kuin minkä valtakunnan varat sallivat raivata. On paljon parempi viljellä omaa maata kuin valloittaa vieraita, sillä jälkimmäinen keino tekee heikon ja väenpuutteesta kärsivän kansakunnan vieläkin heikommaksi, mutta edellisellä voitetaan sisäistä lujutusta, talouselämä vilkastuu ja kaikki elinkeinot heräävät ikäänkuin uuteen elämään.¹⁰

⁸ *Dannert*, mt., s. 306—312. *Nikula*, mt., s. 164—166, 422—423. *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV: 1, s. 344—361. *Renvall*, Edustuslaitos ja Varsinais-Suomen osanotto valtiopäivien toimintaan, s. 40—42.

⁹ Ks. *Paloposki*, Vuoden 1734 valtiopäiväkutsu, s. 84—88.

¹⁰ *Beskrifning om Storfurstendömet Finland*. *Tosterupsaml.* vol. 45:1. Sparre—Ehrenswardska papper. SRA. — FR 517. VA. Kirjanen sisältää 72 käsin kirjoitettua sivua ja käsittelee maantieteellisen yleiskuvauksen ohella tuon ajan taloudellisen keskustelun tavallisia aiheita, vesitiemahdollisuuksia, kaupan ja teollisuuden kehittämistä ja väestönvähyyttä. Kirjoittajan henkilöstä ei ole varmuutta, kirjaseen neljännelle sivulle on merkitty nimi E. H. Queckfeldt, mutta ei siten, että se suoranaisesti viittaisi tekijään. Tämän nimen linnoitusupseeri palveli vuodesta 1749 lähtien Loviisan Svartholman linnoituksella konduktöörinä. Kirjanen lienee Ehrenswärdin teettämä ja laadittu 1751—1755 välisenä aikana;

Tämänkin perusteella voidaan sanoa, että ulkopoliittisessa ajattelussa oli tapahtunut aivan käänntekevä muutos. Konjunktuiureihin luottanut revanssimahdollisuus, joka oli ollut ulkopoliittisen ajattelun toiveena koko edellisen kauden 1721—1741, oli muuttunut tavoitteeksi ”rauhan ylläpitämisestä ja aloillaan pysymisestä”, jotta ”kansakunta taipuvaisempaa kauppaan ja teollisuuteen kuin valloituksiin ja muiden kansakuntien loukkaamiseen voisi kohottaa alamaistensa hyvinvointia”.

Tuskin missään muussa yhteydessä vapaudenajan periaatteelliseksi linjaksi luonnehdittu ajatus valtakunnan ulkoisen suuruuden kompensoimisesta ”sisäisellä edistyksellä” saa niin selvästi julistukseksi lausuttua muotoa kuin vuosien 1755—56 valtiopäivien hattupuolueen ”kansallisessa rauhanohjelmassa” — juuri ennen tuon ohjelman haaksirikkoa Pommerin sodan kynnyksellä. Suomalaisista tämä tilanne näytti lupaavalta heille aktuaalisten kysymysten kannalta. Ohjelman molemmat osat vastasivat suomalaisten tarpeita. Turvallisuuden tehostaminen sai valtiopäivien aikana uuden ilmaisun valtiopäivien päätöksessä saaristolavaston rakentamisesta. Suomen taloudellinen kehittäminen, joka niin oleellisesti kuului ”Alamaisten hyvinvoinnin kohottamiseen”, oli lähellä suomalaisten ajatuksia, mutta se oli jo tähän mennessä osoittautunut vaikeaksi kysymykseksi. Paljosta valmistelusta huolimatta ei vielä ollut päästy kovinkaan pitkälle kuten Suomen talouskomission mietintö osoitti.

2. Suomen talouskomission mietintö ja suomalaisen valmistelukunnan asettaminen

Kun von Rosenin johtaman Suomen talouskomission mietintö heinäkuussa 1755 luettiin neuvostossa, se ei herättänyt paljoakaan keskustelua. Väestönpuutetta koskeva kohta päätettiin esittää salaisessa valtiopäiväesityksessä kuten edellä on todettu. Välittöminä toimenpiteinä neuvosto päätti kehoittaa maanmittauslaitoksen johtajaa Jacob Faggotia määräämään, että yhden maanmittarin tuli suorittaa loppuun ne maanmittaukset, jotka linnoituskapteeni Nordencreutz oli aloittanut Päijänteen ja meren sekä Vanajaveden ja meren välisen vesitien tutkimiseksi, joita mietinnössä oli puollettu. Tehtävään tarvittiin myös yksi linnoituskonduktööri, ja tästä taas päätettiin antaa ilmoitus Ehrenswärdille.¹

Mietintö itsessään antaa vastauksen siihen, miksi se ei herättänyt aktiivisempaa keskustelua. Mietintö sisälsi kylläkin monia ehdotuksia Suomen talouden

---

sen sanakäänteet, jotka viittaavat kansallisen rauhanohjelman luottavaiseen asenteeseen, ovat mahdollisia vasta Venäjän painostuksen päätyttyä 1751. Kirjan sisältämä reaalityö viittaa siihen, että se olisi laadittu linnoitusjohdon käyttöön yleiskatsaukseksi Suomen taloudesta.

¹ Rådsprot. i inr. civ. är. 7. 7. 1755, f. 8—20. SRA.

kohottamiseksi, mutta silti komissio korosti sitä, että se ei ollut voinut mitenkään puuttua "kaikkean yleiseen" tai eri seutujen talouden suunnitteluun "ennenkuin on saatu varmaa tietoa kunkin alueen oloista". Komission työ ja sen mietintö vastasivat näin ollen hallituksen toimeksiantoa vain osittain: mietintö esitti ainoastaan joukon periaatteita tai yleisluontoisesti määriteltyjä toimenpiteitä, jotka oli jo aikaisemminkin monissa keskusteluissa mainittu. Neuvoston päätöksen mukaan laadittu kuninkaan salainen valtiopäiväesitys ei tietenkään voinut lausua sen enempää, koska neuvoston keskustelu ei ollut tuonut asiaan lisää eikä tarkennuksia. Salainen esitys koostui siis Faggotin erillisestä aikaisemmasta mietinnöstä ja komission mietinnöstä ja sisälsi tästä johtuen etupäässä samanlaisia yleisiä määrittelyjä Suomen talouden parantamisesta:

Kuninkaallinen Majesteetti oli asettanut komission, jotta se "valmistelisi ja ehdottaisi keinot ja menetelmät (medel och utvägar) suuriruhtinaanmaan auttamiseksi ja edistämiseksi". K. M. "yhtyi nyt täysin" komission ajatuksiin ja katsoi, ettei maan taloudenhoitoa todella voida parantaa ennenkuin maan mittaaminen ja kuvaaminen on suoritettu. Ajatus 10 uuden maanmittarin määräämisestä Suomeen oli myös aiheellinen. Köyhyyden pahin aiheuttaja oli väestön vähäisyys; maastamuutto oli siis saatava loppumaan. Sarkajako jarrutti maatalouden kehittymistä, samoin kaskenpoltto; näihin seikkoihin oli siis saatava korjaus kuten komissio ehdotti: isojako olisi sallittava jos yksikin kylän osakas sitä vaatisi. Vastoin asetuksia oli torppareita kirjoitettu sotaväkeen ja päivätyöläisiä kohdeltu irtolaisina, koska heillä ei ollut omaa maata. Isojako antaisi mahdollisuuden näillekin päästä tilanomistajiksi. K. M. halusi silti jättää säätyjen päätettäväksi, mitenkä nämä väestön lisääntymiselle ja valtakunnassa pysymiselle tärkeät uudistukset on suoritettava. Säätyjen tulisi saada selvyys myös siitä, millä tavoin "durchfart" tulee ratkaista. Reittien tutkimisesta onkin annettu käsky Suomeen. "Tähän mennessä ei päätöstä ole tehty, mutta asiaa on edistettävä kuten edellä on lausuttu."²

Tämän konkreettisempia, varsinaisesti valmisteltuja suunnitelmia eri toimenpiteiden yksityiskohdista ja toteuttamisesta tai töiden rahoituksesta salainen esitys enempää kuin sen liitekään, von Rosenin komission mietintö, eivät sisältäneet. Mietinnön ehtiessä valtiosäätyjen käsiin nähtiin, että sen uudistusystävällinen asenne ei voinut peittää sitä seikkaa, että se asiallisesti oli tavattoman köyhä ja kevyt paperi. Valtiopäivien oli siis omasta keskuudestaan muodostettava elin, joka valmistelisi konkreettiset ehdotukset. Näin ollen: Suomen taloudellisen kehittämisen valmistelu ei ollut edistynyt lainkaan huhtikuusta 1753, jolloin valtaneuvosto oli todennut, että "Suomen taloudellinen kohottaminen moninaisuutensa vuoksi vaatii j o n k i n valmistelun".³

² K. M:s Sekr. Propos. i inr. civ. är. 4. 11. 1755, § 1. Riksdagsacta R 3071. SRA. FR 353. VA.

³ Ks. edellä s. 68—69.

Valtiopäiväkutsu oli lähetetty 21. 4. ja valtiopäivät kokoontuivat 13. 10. Kun salainen esitys viimeisteltiin vasta 4. 11. 1755, viivytely osoittaa neuvoston halunneen varmistua siitä, millaisiksi voimasuhteet olivat muodostuneet. Ne selvisivät säätyjen puhemiesvaaleissa ja valiokuntavaaleissa, ja tämän jälkeen voitiin antaa itse esityskin. Puoluevastakohtien syvyyttä näillä valtiopäivillä osoitti, että aatelissäätö ei valinnut salaiseen valiokuntaan edes kreivi Eric Brahea, joka maamarsalkan vaalissa oli saanut 414 ääntä vaalin voittajan Axel von Fersenin saadessa 591 ääntä. Hattujen voittoa oli pidetty jokseenkin selviönä jo etukäteen ja kumpikin puolue oli sen olettamuksen perusteella suunnitellut ”operaatio-ohjelman”. Hattujen valtiopäiväsuunnitelman tekivät kesäkuun alussa 1755 Hans Henrik Boije, Carl Tersmeden ja Augustin Ehrenswärd.⁴ Kun voimasuhteet oli saatu selville, hattuja ei kiinnostanut minkäänlainen sovittelu ja siten von Fersenin johdolla työskentelevä salainen valiokunta toimi hattujen täysin luotettavana työvälineenä. Valiokuntaan valituista suomalaisista hattuja olivat majuri H. H. Boije, professori J. Gadolin ja K. F. Mennander sekä porimestari G. Hagert ja kauppias Kr. Trapp. Valiokuntaan kuului lisäksi koko joukko Suomessa toimineita ja Suomen olot tuntevia sotilaita ja virkamiehiä kuten everstit A. Ehrenswärd ja G. A. Hjärne, kapteeni K. F. Nordenskiöld ja asessori Ulric Rudenschöld.⁵

Salainen valiokunta sai kuninkaan salaisen esityksen haltuunsa vasta joulukuussa 1755 ja aloitti sen käsittelyn vuodenvaihteen jälkeen.⁶ Tutkiessaan tammi-kuussa mietintöä ja sen liitteenä ollutta von Rosenin komission mietintöä ruotsalainen hattupoliitikko Edvard Carleson oitis totesi valmistelujen kesken-eräisyyden. Hän huomautti, että asia kosketti monia ja tärkeitä aiheita ja suurta provinssia, joka ansaitsee kaiken huomion ja avun. Mutta kun oli hyödyllistä, että salainen valiokunta saisi tarkemman käsityksen tuon maan taloudenhoidon keinoista, olisi tarpeen ennen kertomuksen lähettämistä muille valiokunnille, että valiokunta ensin muodostaisi omasta keskuudestaan valmistelukunnan (beredningsdeputation) antamaan lausuntonsa näistä asioista. Valmistelukunnan jäsenten tulisi olla Suomesta, jotta he maan tuntemuksensa nojalla näkisivät, mikä olisi hyödyllistä.

Hans Henrik Boije jatkoi tähän, että ilahduttavaa on Suomelle osoitettu huomio ja sen myöntäminen, että maa oli kehnolla taloudenhoidolla saatettu köyhään ja voimattomaan tilaan. Vähin kustannuksin se voitaisiin kohentaa sellaiseen voimaan ja hyvinvointiin, että se puolustaisi itse itseään. Boije sanoi har-

⁴ Näiden valtiopäivien aikaisista puoluesuhteista, *Ulla Johansson*, Handskrifter rörande 1755—1756 års riksdag. Två identifikationer och en memoarundersökning, s. 454—463. *Ulla Johansson*, Hattar och mössor i borgarståndet 1755—1756, s. 489—527.

⁵ Henkilöiden puoluekannat, ks. *Ervasti*, Suomalainen valmistelukunta, s. 118—127, *Malmström*, mt., s. 140—141; *Renvall*, mt., s. 297, 303. *Johansson*, Hattar och mössor i borgarståndet 1755—1756, s. 508—509, 524—527.

⁶ SU 11. 12. 1755, 27. 1. 1756, R 3045, f. 113v., 211. SRA. — FR SU 23. VA.

kinneensa pitkään sitä, mikä deputaatio voisi parhaiten hoitaa Suomea koskevat asiat. Kamari-, talous- ja liikeputaatio voisi tehdä asian hyväksi vain vähän tai ei mitään. Eräät kysymykset kuten läpikulku, virtojen raivaaminen ja maanmittaus, koskettavat osaksi puolustus suunnitelmia, mutta puolustusputaatio ei voisi niitä hoitaa, sillä ne koskettavat myös menosääntöä. Carlesonin ajatus näytti hänestä sen vuoksi perustellulta, varsinkin kun valiokunnan jäsenillä oli kamari-, talous- ja liikeputaation jäsenten kanssa yhteisiä kokouksia.

Yleiskeskustelun jatkuessa myssyihin kuuluva Fredrik Trolle myönsi hänkin, että Suomen taloutta voitaisiin kohentaa. Hän esitti kuitenkin harkittavaksi taloudellisia kysymyksiä laajemmin ja mainitsi uskovansa, että Skoonen maataloutta voitaisiin parantaa siten, että viljasato olisi kahta jyvää suurempi kuin nykyisellään. Uudistukset vaativat rahaa ja Trolle arveli tarkoituksenmukaiseksi, että manufaktuurirahastosta ryhdyttäisiin antamaan neljännes maatalouden hyväksi. Trolle korosti, että asiaa on tutkittava koko valtakunnan kannalta ja sen vuoksi hän oli valmis yhtymään Pechlinin valiokunnassa aikaisemmin tekemään ehdotukseen, että salainen valiokunta asettaisi keskuudestaan valmistelukunnan suunnittelemaan keinoja paremman taloudenhoidon saavuttamiseksi ”täällä Ruotsissa”.

Keskustelun lähdettyä täten Ruotsin talouteen maamarsalkka palautti valiokunnan työjärjestykseen. Ennenkuin asia lähetettäisiin jollekin erityisvaliokunnalle oli maamarsalkan mielestä välttämätöntä selvittää, mistä hankkia varat Suomen mittaukseen ja vesireittien raivaukseen, jotka asiat liittyivät myös puolustukseen. Asian valmistelemiseksi von Fersen kannatti Carlesonin ehdotusta, että valiokunta asettaisi omasta keskuudestaan muutamia jäseniä käsittelemään salaista esitystä ja komission mietintöä. Valiokunta hyväksyi tämän, mutta jätti henkilöiden valitsemisen myöhemmin suoritettavaksi.⁷

Seuraavalla viikolla valiokunta nimitti tähän tehtävään von Fersenin esityksestä seuraavat henkilöt:

aatelissäädyistä eversti G. A. Hjärnen, eversti K. F. Nordenskiöldin, kapteeni F. A. Ramsayn ja asessori Ulric Rudenschöldin, pappissäädyistä piispa Johan Nylanderin ja professori K. F. Mennanderin, porvarissäädyistä pormestari Gabriel Hagertin ja kauppias Kr. Trappin.⁸

Kun nämä henkilöt oli valittu, kamari-, talous- ja liikeputaatio päätti seuraavana päivänä (21. 1.) pitämässään kokouksessa ehdottaa, että muutamat sen jäsenet saisivat osallistua Suomen taloutta koskevien asioiden valmisteluun yhdessä salaisen valiokunnan jäsenten kanssa. Deputaatio oli itse harkinnut maatalouden ongelmia ja halusi, ”saatuun nyt tietää” salaisen valiokunnan toimenpiteestä, tulla mukaan. — Ajatus oli siis sama, jonka H. H. Boije oli esittänyt salaisessa valiokunnassa. Deputaatiossa sitä ehdotti nyt hänen suku-

⁷ SU 17. 1. 1756, R 3045, f. 211—214. SRA. FR SU 23. VA.

⁸ SU 21. 1. 1756, R 3045, f. 221. SRA. FR SU 23. VA.

laisensa kapteeni Otto Ernst Boije. Talouden ja maanviljelyksen hyväksi ei voitu tehdä mitään ilman julkisia varoja ja sen vuoksi yhteistoiminta salaisen valiokunnan ja sen menosääntö- ja puolustusdeputaatioiden kanssa oli välttämätöntä.

Eversti Ehrenswärd — joka salaisessa valiokunnassa asian esillä ollessa ei ollut lausunut mitään — asettui vastustamaan Boijen ehdotusta. Ensinnäkin oli odotettava maaherrojen valtiopäiväkertomuksia, jotta nähtäisiin, mitä he lausuvat maataloudesta. Toisekseen kanavat ja vesitiet olivat everstin mielestä niin kalliita, että ”valtakunnan nykyinen tila” tekisi niiden kaivamisen mahdottomaksi. Ehrenswärd on tällöin luultavasti ajatellut sitä mahdollisuutta, että uudistuksiin tarpeelliset varat ja työvoima heikentäisivät linnoitustöiden suorittamista. Salaisessa valiokunnassa käydyn keskustelun vuoksi Ehrenswärdin huolestuminen on ollut täysin ymmärrettävää, olihan valiokunnassa pidetty nimenomaisena lähtökohtana sen selvittämistä, mistä varat voidaan hankkia ja miten uudistusehdotukset liittyvät puolustukseen.

O. E. Boije hälvensi Ehrenswärdin huolestumista lausuen, ettei hän muistiolaan tarkoittanutkaan läpikulkukanavia, vaan jokien perkaamista, joka auttaisi pääsemään säännöllisistä kevät- ja syystulvista, jotka peittivät pellot ja niityt. Boije sai tukea kapteeni F. J. Nordencreutzilta, joka kertoi vesistötutkimuksistaan. Durchfartia ei varojen puutteessa saada aikaan, mutta perkauksetkin vaativat niin paljon rahaa, että Boijen esittämä yhteistyö oli tarpeen. Kun kirkkoherra Huss tämän jälkeen kannatti myös yhteistyötä, deputaation keskustelu päättyi Boijen kannan voittoon.⁹ Salaisessa valiokunnassa yhteistyöehdotus hyväksyttiin aikaisempaan keskusteluun viitaten. Deputaatio valitsi sitten 3. 2. 1756 tähän yhteiselimeen seuraavat jäsenensä:

aatelissäädyistä kapteeni F. J. Nordencreutzin, kapteeni O. E. Boijen, professori H. J. Voltematin ja kapteeni K. F. Stierneroosin, pappissäädyistä kirkkoherra P. N. Matthesiuksen ja kirkkoherra S. Elgin, porvarissäädyistä pormestari T. Hagertin ja tehtailija A. Dahlmanssonin, talonpoikaissäädyistä Jaakko Heikuksen ja Erik Mattssonin.

Kamari-, talous- ja liike-deputaatiossa ei muita suomalaisia talonpoikia ollutkaan. Koska deputaatio ei nimittänyt tähän tehtävään ruotsalaisia, jäi talonpoikien edustus vajaaksi, sillä ylemmät säädythän olivat asettaneet valmistelukuntaan jäseniä myös salaisesta valiokunnasta. Tämän vajauksen täyttämisen jätettiin talonpoikaissäädyn itsensä tehtäväksi. Se valitsi seuraavana päivänä valmistelukunnan jäseniksi savolaisen Henrik Argillanderin ja nerikeläisen Nils Anderssonin. Viime mainittu ei sittemmin osoittanut suurtakaan kiinnostusta saamaansa tehtävään.¹⁰ Ilmeisesti hänen poissaolojensa vuoksi val-

⁹ KECD 22. 1. 1756, R 3088, f. 175—184. SRA.

¹⁰ KECD 3. 2. 1756, R 3088. SRA. Bdst. 4. 2. 1756, BdP 7, s. 563.

mistelukunnan muutamaiin istuntoihin osallistuivat pohjalainen Erkki Isohonka ja länsigötanmaalainen Anders Johansson.

Ylempien säätyjen edustajista olivat suomalaisia muut paitsi Voltemat, Stierneroos, Elg ja Dahlmansson. Puoluekannaltaan ilmeisesti kaikki muut olivat hattuja paitsi Matthesius ja Dahlmansson, jotka olivat myssyjä, ja Erkki Isohonka, jolla oli suhteita hovipuolueeseen.¹¹

Salaisen valiokunnan valitsemat jäsenet olivat pitäneet ensimmäisen kokouksensa jo 29. 1. Täysilukuisena suomalainen valmistelukunta, joksi sen nimi on vakiintunut suomenkielisessä kirjallisuudessa¹², kokoontui ensi kerran 5. 2. 1756.

Valmistelukunnan perustaminen oli kylläkin tarpeen sanelema, ennen kaikkea sen johdosta, että von Rosenin talouskomission esitys oli niin yleisluontoinen, ettei se tarjonnut riittävän konkreettista lähtökohtaa säätyjen ja valiokuntien työskentelylle. Siltikään valmistelukunnan perustaminen ei ollut itsensä selvyyttä. Sitä ehdotti hattupuolueeseen kuulunut Carleson ja häntä kannatti toinen hattu, H. H. Boije. Myssyihin kuulunut Trolle taas piti Suomen talouden kohentamista toisarvoisena verrattuna Skoonen maatalouden edistämisen tarpeellisuuteen. Kun O. E. Boije ajoi asiaa kamari-, talous- ja liike-deputaatiossa, hän sai vastaansa paljon merkittävämmässä asemassa olleen puolueoverinsa, Augustin Ehrenswärdin. Valmistelukuntaan suhtautuminen ei siten ollut puoluepoliittinen vedenjakaja, vaan tilanne oli samanlainen kuin 1740-luvulla, jolloin hattujen ja myssyjen suhtautumisessa Suomen auttamiseen ei ollut sanottavia eroja kuten *Mickwitz* on esittänyt.¹³

Nyt asetettu elin tuli toimimaan täysin nimensä mukaisesti, valmistelevana alivaliokuntana eikä itsenäisenä elimenä kuten 1740-luvun suomalaiset erityisvaliokunnat. Säätyjen istunnoissa valmistelukunnan tarvetta ei pohdittu eikä sen asettamisesta niille edes ilmoitettu. Sen vuoksi valmistelukunnan lausunnotkin osoitettiin salaiselle valiokunnalle ja vasta sieltä säädyille. *Ervasti* katsoo tämän johtuneen siitä, että hattupuolue näki tarpeelliseksi täten kontrolloida valmistelukunnan työtä.¹⁴ Tämä tulkinta tuskin osuu oikeaan, sillä luotettavat hatut muodostivat myös valmistelukunnassa enemmistön eikä kontrolli siten ollut tarpeen. Toimintatavan selitykseksi riittää se institutionaalinen seikka, että mikään alivaliokunta ei koskaan toiminut itsenäisesti vaan asettajavalio-kuntansa työväliseenä. Valmistelukunnan suhde varsinaisiin valiokuntiin oli juuri tämä.

¹¹ Jäsenkunnasta tarkemmin, ks. *Ervasti*, mt., s. 120—128. *Ylikangas*, Suomalaisten osuus levottomuuksiin, eri kohdin. *Paloposki*, Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 288—296.

¹² Oikeammin Suomalainen valmisteludeputaatio, Finska beredningsdeputation.

¹³ *Mickwitz*, m.t. II, s. 154—159.

¹⁴ *Ervasti*, m.t., s. 132—134.

3. *Suomalaisen valmistelukunnan työskentelyn alkuvaiheet ja työohjelman laatiminen*

Valmistelukunta kokoontui 29. 1.—19. 10. 1756 välisenä aikana 30 kertaa. Varsinainen työskentely päättyi silti jo 1. 6. ja kesällä valmistelukunta istui vain kerran. Syksyllä pidetyissä neljässä kokouksessa tarkistettiin pöytäkirjoja ja molemmille asettajavaliokunnille meneviä lausuntoja. Viimeisessä kokouksessa 19. 10. 1756 valmistelukunta teki henkilöehdotuksen Suomen läänien talousdeputaatioista.

Valmistelukunnan toimintaa voidaan seurata sangen tarkoin. Sen säilynyt pöytäkirjanide tosin ei kauttaaltaan ole keskustelupöytäkirja, mutta on tarpeeksi perusteellinen toiminnan kuvastajana. Kesällä 8. 7. 1756 pidetyn kokouksen pöytäkirja on kadonnut, mutta käsitellyt asiat voidaan todeta muualta. Pöytäkirjaa täydentävät säilyneet remissit, muistiot ja ehdotukset sekä muualta saatavat lisät.¹ Muiden valiokuntien arkistot taas osoittavat normaalin jatkokäsittelyn. Tutkimukselliselta kannalta lähdeaineisto ei siis muodosta Ruotsin ajan valtiopäiväarkistoihin nähden epätavallisia pulmia.²

Valmistelukunta järjestäytyi kokouksessaan 5. 2. 1756, jolloin kamari-, talous- ja liikedeputaationkin edustajat jo olivat mukana. Puheenjohtajakseen valmisteluvaliokunta valitsi kapteeni O. E. Boijen, mikä oli hieman yllättävää, sillä hän oli kamari-, talous- ja liikedeputaation valitsema eikä salaisesta valiokunnasta. Sihteeriksi valmistelukunta otti jo 29. 1. ruotsalaisen virkamiehen, sota-uomari Johan Kuhlbergin.³

Työn alkaessa salaisen valiokunnan jäsenten kokouksella valtuutetut tutustuivat salaisen valtiopäiväesityksen Suomea koskevaan osaan ja von Rosenin komission mietintöön. Lukemisen perusteella todettiin, että asia oli ”hyvä”, mutta deputeeratut kaipasivat tarkempia tietoja ja päättivät, että maaherrojen valtiopäiväkertomukset, vuosina 1746—47 toimineen suomalaisen deputaation mietinnöt ja kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomus vuodelta 1751 oli saatava valmistelukunnan käyttöön. Näitä asiakirjoja valmistelukunta ei sittemmin kuitenkaan kaivannut ja kun seuraava kokous viikkoa myöhemmin pidettiin, täysilukuinen valmistelukunta näki hyväksi, että ”taas ensin” luetaan K. M:n

¹ Helsingin Yliopiston kirjaston käsikirjoituskokoelmien Laguksen kokoelmassa on eräitä valmistelukunnan arkistoon kuuluneiden mutta sieltä hävinneiden asiakirjojen jäljennöksiä. Alkuperäisten häviämisen syy ja HYK:ssa säilyneiden jäljennösten proveniensi ei ole lähemmin selitettävissä.

² Pöytäkirjat ja asiakirjat sisältävä nide (R 3071) on filmattu valtionarkistoon (FR 353). Jatkuvan toiston välttämiseksi käytetään viitteissä jäljempänä vain valmistelukunnan nimen lyhennystä (Fin.Ber.) ja päiväystä.

³ Fin.Ber. 29. 1., 5. 2. 1756.

esitys ja komission mietintö.⁴ Niissä käsiteltyjen asioiden edelleen valmisteluhan nimenomaisesti kuului valmistelukunnan saamaan toimeksiantoon, mutta tämän 5. 2. 1756 tapahtuneen lukemisen jälkeen valmistelukunta ei enää paljoakaan puuttunut salaiseen esitykseen ja komission mietintöön. Sen sijaan se ryhtyi käsittelemään niitä monia mietintöjä ja muistioita, joita jäsenet ja ulkopuolisetkin esittivät valmistelukunnalle. Kaikki ne kylläkin koskettelivat Suomen talouden eri puolia, mutta tuloksena oli se, että kokoukset täytti tutustuminen yhä uusiin mielipiteisiin. Valmistelukunnan toimintaan liittyi muutoinkin eräänlaista hallitsemattomuutta. Samassa kokouksessa esitettiin ensimmäisinä monista mietinnöistä everstiluutnantti Nordenskiöldin esitys ”Suomen auttamisesta”. Professori Voltemat ehdotti, että everstiluutnantti esittäisi sen kamarivaliokunnassa, koska ”suuri osa siitä oli sellaista, joka on jo siellä tullut harkituksi”. Asianomainen lupasikin jättää mietintönsä sinne.

Valmistelukunnan työssä sattui myöhemminkin samanlaatuista ristiinmenoa toisten valiokuntien työn suhteen. Vaikka tämän aikakauden valiokuntalaitoksen toimintakyky yleensä nojasi ohjesääntöjen tarkkuuteen, ei suomalaiselle valmistelukunnalle laadittu mitään ohjesääntöä, koska se alkuaan perustettiin vain salaisen valiokunnan alivaliokunnaksi. Valmistelukuntaa perustettaessa ilmeisesti katsottiin sen työn voivan rajoittua pelkkään salaisen esityksen ja sen liitteen käsittelyyn, mutta toimeksiannon määrittelemättömyys ja toisenkin valiokunnan jäsenen mukaantulo aiheuttivat valmistelukunnan työkentän laajennuksen.

Everstiluutnantti Nordenskiöldin mietinnön lukemista seuranneessa keskustelussa Porvoon piispa Nylander ryhtyi kritikoimaan valmistelukunnan työkenttää samalta kannalta kuin Trolle salaisessa valiokunnassa. Nylander huomautti, että Suomen auttaminen on aiheellista, mutta hän ”piti kuitenkin ensisijaisena sitä, että enemmän huolta tulisi kohdistaa Ruotsin maanviljelykseen. Erityisesti Skoonen ja Länsigöötanmaan sekä valtakunnan useiden muiden seutujen oloja on ajateltava ennen Suomea”. Piispa arveli, että niistä olisi valtakunnalle lyhyen ajan sisällä odotettavissa suurempia tuloja kuin Suomesta ”vähiin aikoihin”.⁵

Nylanderin lausuntoa eivät muut kommentoineet. Ajatusta ei silti voi pitää ”perin merkillisenä” — kuten *Ervasti* on siitä lausunut —, sillä taloudellisia kysymyksiä harkittiin näilläkin valtiopäivillä myös yleisvaltakunnallisina eikä vain Suomen auttamisen kysymyksinä. Toisekseen Nylanderin lausunnossa voidaan nähdä aika ajoin lausuttu epäily Suomeen sijoitettujen varojen säilymisestä. Valtiopäiväkertomuksessaan Turun ja Porin läänin maaherra Lillienberg lausui juuri saman ajatuksen. Hän arveli, että linnoitusten valmistumisesta johtuva varuskuntien kasvaminen vaatisi Suomeen oman ruutitehtaan. ”Mutta

⁴ Fin.Ber. 29. 1., 5. 2. 1756.

⁵ ”innan någon tid”. Vrt. *Ervasti*, mt., s. 137.

jätän tämän kaikkein tarkimpaan ja hellimpään harkintaan, koska on otettava huomioon tämän seudun kaukainen sijainti itse emämaasta ja läheinen yhteys rajaan.”⁶ Lausunto oli tietenkin epäjohdonmukainen: jos rakennettiin linnoituksia maan säilyttämiseksi Ruotsin hallussa, ei samaan tulokseen tähtääviä lisätoimenpiteitä käynyt kieltäminen sen epäilyksen vuoksi, että maa linnoituksesta huolimatta joutuisikin vieraisiin käsiin. Tätä epäjohdonmukaisuutta ei havaittu, ja enemmän tai vähemmän selvästi lausutut epäilykset Ruotsin otteen pitävyydestä ovat aivan ilmeisesti vaikuttaneet eri yhteyksissä Suomen taloudellisen kehittämisen jarruna.

Valmistelukunnan ensimmäinen varsinainen työkokous jatkui Rudenschöldin esitellessä majuri Hans Henrik Boijen mietinnön Suomen auttamisesta. Mietinnön lukeminen jäi kesken myöhäisen ajankohdan vuoksi ja sitä jatkettiin seuraavassa kokouksessa, jolloin valmistelukunta tutustui myös kapteeni Nordencreutzin muistioon samasta aiheesta. *Cederberg* on katsonut, että majuri ”Boijen mietintö on ollut jonkinlainen ohjelmakirjoitus ja hyvin tärkeä, koska siihen usein viitataan”. Mietintö ei kuitenkaan ole säilynyt valmistelukunnan arkistossa, joten *Cederberg* ei lähemmin voinut esitellä sen sisältöä. Muuan mietinnöstä säilynyt jäljennös osoittaa, että sitä tuskin on pidetty minään erityisenä ”ohjelmanä”; tähän ei viittaa sen käsittelykään. Sen jälkeen kun se oli luettu, siihen ei puututtu, pöytäkirjoissa myöhemmin mainitut Boijen kannanotot tarkoittivat O. E. Boijen lausumia eivätkä H. H. Boijen mietintöä.⁷

Boijen ja Nordencreutzin mietinnöistä käydyn pitkän keskustelun aikana tehtiin ”monenlaisia varauksia” näihin esityksiin. Mutta samalla myös havaittiin, että määrätietoinen ohjelmointi oli tarpeen jotta työ ei jatkuisi yhtä hapuilevana kuin millaisena se oli alkanut. Valmistelukunta päätti sen vuoksi, että ”tärkeät” asiat oli eroteltava ”vähemmän tärkeistä”, ja sen suorittaminen annettiin everstiluutnantti Hiärnen tehtäväksi. Tämä valinta oli onnistunut, sillä Hiärne oli ollut Suomessa jo vuodesta 1748 alkaen ja hänen päiväkirjamerkintönsä osoittavat, että hän tunsi Suomen taloutta jokseenkin hyvin. Rykmenttinsä linnoitustöihin osallistumisen vuoksi ja muilla matkoillaan etelä-Suomessa Hiärne näyttää kiinnittäneen huomiota eri seutujen ja asukkaiden taloudellisiin oloihin ja elintapoihin.⁸ Lisäksi hän ilmeisesti oli sangen päättäväinen ja mutkattomasti ratkaisuun pyrkivä ja nämä ominaisuudet tulivat näkyville myös hänen laatiessaan valmistelukunnalle sen tarvitsemaa ohjelmaa.

⁶ *Cederberg*, Suomen maaherrojen valtiopäiväkertomukset 1755—56, s. 206. Vrt. *Ervasti*, mt., s. 137.

⁷ H. H. Boijen mietintö on 17 sivuinen ja käsittää 16 kohtaa. Siinä käsitellään väenpuutetta, mittausta ja jakoasioita, koskenperkausta ja durchfartia, talonpoikaispurjehdusta, kaupaa ja kauppaloita, monia maatalouden asioita ja hallintoalueiden laajuutta l. niitä kysymyksiä, joista oli keskusteltu kaikissa yhteyksissä Suomen taloutta käsiteltäessä. — Mietinnön jäljennös, ks. edellä viite 1. Laguksen kok., H. 4:29. HYK. *Cederberg*, mt. II, s. 185.

⁸ *G. A. Hiärne*, Historiska anteckningar. Manuskriptssaml. 48 b, s. 32—35, 56—58. SRA.

Valmistelukunta oli päättänyt 9.2.1756, että Hiärne suorittaa erottelutehtävän, ”mutta kun kaikki asiakirjat täytyy ensin lukea, jatketaan asioihin tutustumista ja everstilutnantti vasta sitten erottelee ne”.

Jos jälkimmäistä päätöstä olisi noudatettu, se olisi pitkittänyt työn alkuunpääsyä. Hiärne ei toiminutkaan sen mukaan, vaan toi jo seuraavaan kokoukseen 12.2.1756 oman esityksensä työn keskittämisestä. Siinä hän lausui, että ”valmistelukunnan tehtäväkenttä oli kovin laaja, jo saapuneet ja jo luetut esitykset monisanaisia, mutta valmistelukunnan aika riittämätön kaiken käsittelemiseen”. Siksi hän ehdotti, että ohjelma oli rajoitettava seuraaviin neljään kysymykseen:

1. Maan kuvaamiseen ja mittausten suorittamiseen liittyvät asiat, jotta voitaisiin kartoista nähdä, ei vain maan situaatio ja tila, vaan myös järvet, kosket ja metsät, viljelty maa-ala ja sen vesireittien laatu. Tämä palvelisi myös läpikulkuvesiteiden tutkimista, jotka jatkossa tulisi punnita ja mitata tarkemmin, jolloin olisi tarkasteltava myös kustannuksia. Samoin on kiinnitettävä huomiota vesijättömaihin, joista voitaisiin saada uutta viljelyalaa. Maanmittareiden tarve on tutkittava ja tästä pyydettyä ylitirehtööri Faggotilta lausunto ja Faggot itse pyydettyä seuraavaan kokoukseen. Nämä pitäisi ottaa käsiteltäviksi kysymyksiksi, ”*että niistä olisi varmuus säätyjen seuraavan kerran kokoontuessa*” (kurs. T. J. P.).
2. Maanjaot ja tutustuminen ns. isojakoon, jolla voidaan jakaa viljelykset maan asukkaiden kesken, olisi otettava käsiteltäväksi ja harkittava miten tämä parhaiten käy, viitaten tässä asiassa K. M:n salaiseen esitykseen.
3. Kaikki maastamuuton lisääntymiseen vaikuttaneet tekijät ja maastamuuton seurauksena ilmenevä väenpuute on otettava tutkittavaksi viitaten tässäkin K. M:n salaiseen esitykseen ja (von Rosenin) komission lausuntoon tästä asiasta.
4. On tutkittava myös komission esitystä läänien jakamisesta maan tilan parantamiseksi ja talouden kohottamiseksi.

Nämä asiat, Hiärne lausui sanelussaan pöytäkirjaan, ovat valmistelukunnan erityisesti käsiteltäviä eikä muihin tule puuttua. Tämän vuoksi majuri Boijen esittelemät ynnä monet muut asiat käännettäköön kamari-, talous- ja liike-deputaatiolle, sillä niitäkään ei pidä jättää huomiotta. Salaiselle valiokunnalle taas oli jätettävä kysymykset, jotka koskivat Suomen kruununmakasiineja, sotilaskyydityksiä, sotamiesten varusteita, pysyviä varuskuntarykmenttejä ja postinkulkua, sillä niihinkään ei valmistelukunta ehtisi puuttua.

Valmistelukunta myönsi Hiärnen ajatukset oikeiksi ja päätti siis keskittyä noihin neljään kysymykseen. Sen jälkeen seurannut keskustelu Hiärnen ehdotuksen ensimmäisestä kohdasta, maanmittauksesta ja läpikulkuvesiteistä osoitti silti, että itse valmistelukunnankin piirissä mielipiteet menivät hyvin suuresti eri suun-

tiin. Rudenschöld käytti varsin pitkän puheenvuoron mittausten tuottamista eduista ja vesireittien hyödyllisyydestä, jolloin myös olisi tarpeellista perustaa uusia kauppaloita sisämaahan, erityisesti Päijänteen alueelle. Varsinaisia kanavia Rudenschöld ei kannattanut, sillä sellaiset tulisivat liian kalliiksi ja kanavien ja sulkujen käyttöaika jäisi pitkän talven vuoksi aivan lyhyeksi. Luonnon-tilaisia vesireittejä hyväksi käyttäen olisi liikennemahdollisuuksia edistettävä asuttamalla suurempien koskien ja maakannasten varrelle talonpoikia, jotka vetäisivät ja hinaisivat veneet koskien ohi ja maakannasten poikki. Oulujoen varrella asuvat talonpojat olivat harjoittaneet tällaista toimintaa ja Rudenschöld tiesi myös, että Turussa väitellyt maisteri Samuel Chydenius oli väitöskirjassaan esitellyt hinaustekniikkaa ja -välineitä. Päijänteestä suunniteltava vesireitti tuli ohjata Helsinkiin; itärajan läheisyyteen väyliä ei pitäisi rakentaa sotilaallisten riskien vuoksi. — Suunta Päijänne—Helsinki oli valmistelukunnan keskusteluissa tullut esille jo aikaisemminkin, 9. 2. pidetyssä kokouksessa, jolloin everstiluutnantti Nordenskiöld oli vuosien 1737—38 omiin tutkimuksiinsa vedoten tuominnut sen vaihtoehdon, että Hämeenlinnan vesistöä voitaisiin rakentaa yhteys Pohjanlahdelle.

Rudenschöldin puheenvuoron jälkeen alkaneessa keskustelussa kapteeni Nordencreutz epäili Päijänteestä lähtevän vesitien onnistumista suurten korkeuserojen vuoksi, mutta piti kuitenkin tärkeänä aloittaa kaivaukset. Piispa Nylander arveli kaikkia näitä hankkeita mahdottomiksi toteuttaa niiden kalleuden vuoksi. Nylanderin aikaisempi puheenvuoro työn alkaessa ei ollut siis ollut hetkellinen mieleenjuolahdus. Piispa Mennander jatkoi Nylanderin puheenvuoroon, että ennen vesireittien suunnittelua olisi harkittava, mistä hankkeeseen tarvittavat suuret varat on mahdollista saada. Kun Heikki Argillander syytti maanmittareita omavaltaisuudesta ja siitä, että he kiirehtivällä toiminnallaan enemmän vahingoittavat kuin hyödyttävät rahvasta, ja kun pormestari Gabriel Hagert mainitsi, että vaikka ”durchfart” olikin tärkeä, maanviljelys oli koko talouden perusta ja sitä pitäisi edistää, koko keskustelu olikin hajonnut eri tahoille ja Rudenschöld ryhtyi moittimaan Hagertia siitä. Tämä yritti hänen mielestään vain jarruttaa esillä olevien asiain ratkaisua. Hän toivoi, että yksimielisesti edistettäisiin ”durchfartia” ja koskenperkaushankkeita.

Erimielisyydet päättyivät tehtävien jakoon, jolloin O. E. Boije ja G. Hagert saivat valmisteltavaksi maanmittausasiat, Rudenschöld ja Nordencreutz durchfart-asiat, Tuure Hagert väestökysymystä koskevat asiat ja professori Voltemat lääninjakoasiat. Faggot päätettiin kutsua seuraavaan kokoukseen.⁹

Pari viikkoa kestänyt valmistelukunnan työn ensi vaihe oli nyt päättynyt oman työohjelman laatimiseen.¹⁰ Useat jäsenet ehtivät siihen mennessä lausua

⁹ Fin. Ber. 12. 2. 1756. Bilaga nr. 3. — Myös Rudenschöldin ja Nordencreutzin 9. 2. ja tässä kokouksessa viitatuista muistioista jäljennökset. Laguksen kok. H IV:29. HYK.

¹⁰ Valmistelukunnan työn alkuvaiheet tuskin siis ansaitsevat mainesanaa ”hyvin järjestelmällinen toiminta” kuten sitä on arvioitu.

epäilyksiään, jotka itse asiassa latentisti sisälsivät väitteen, että Suomen taloudellisen kohentamisen hankkeisiin sisältyi paljon olojen tuntemattomuutta ja toiveajattelua. Aivan näin jyrkästi he eivät ajatusta esittäneet, mutta selvää oli, että ajateltujen reformien valmistelu, ennenkuin ne olisivat konkreettisina ehdotuksina ja kustannuslaskelmina, vaatisi pitkän ajan. Everstiluutnantti Hiärne mainitsi avoimestikin useiden asiain valmistelun tähtäävän seuraaviin valtiopäiviin.

4. Valmistelukunnan tekemät ehdotukset ja niiden tulokset

Kun salaisen valiokunnan ja kamari-, liike- ja talousdeputaation Suomen taloudellisiin kysymyksiin kiinnittämä huomio johti erityisvaliokunnan asettamiseen, se tuli toimimaan tyypillisenä alivaliokuntana, kuten edellä on todettu. Tästä johtui, että kaikki sen tahdonilmaisut menivät asettajavaliokunnille tai toiselle niistä ennen kuin ne pääsivät säätykäsittelyyn. Tällä prosessin hidastuksella on ollut jonkin verran vaikutusta valmistelukunnan vaikuttavuuteen. Vaikka valmistelukunta toimi useinkin määrätietoisesti, se ei voinut toimia määrävästi. Tämä alistusasemasta johtunut tosiasia näyttää valmistelukunnan työtä koskevissa arvioinneissa jääneen huomiota vaille. Kun seuraavassa tarkastellaan valmistelukunnan toimintaa, esitys etenee kunkin erityiskysymyksen osalta yllä mainittua valtiopäiväkäytännön prosessia noudattaen.

— Maan kartoittaminen ja vesitiesuunnitelmat

Suomen mittaamiseen ja kartoittamiseen tutustuakseen valmistelukunta kutsui helmikuun puolivälissä 1756 ylijohtaja Faggotin selostamaan asiaa. Faggot esitti, kuten hän oli jo mietinnössään ”Yleisten olojemme sairaudet ja niiden parannuskeinot” maaliskuussa 1755 lausunut, että Suomessa jo työskentelevien maanmittarien lisäksi tarvittaisiin 20 uutta maanmittaria, jotta jäljellä oleva kartoitustyö voitaisiin suorittaa loppuun seuraaviin valtiopäiviin mennessä. Jotta taas tilusten geometrinen kartoitus ja isojako voitaisiin tehokkaasti panna alulle, tarvittaisiin edelleen toiset 20 maanmittaria. Maalle tärkeiden vesireittien tutkimiseen voitaisiin ensinmainitusta ryhmästä siirtää neljä maanmittaria.

Faggotin poistuttua valmistelukunta keskittyi ensin vesitiekysymykseen, josta kapteeni Nordencreutz oli esittänyt muistionsa. Nordencreutz oli nimittäin kesällä saanut valtaneuvostolta käskyn tutkia vesitieasiaa — valtaneuvostossa tapahtuneen von Rosenin mietinnön käsittelyn seurauksena.¹ Valtiopäiville lähtönsä vuoksi Nordencreutz oli ehtinyt käydä vain Päijänteen etelärannoilla ja

¹ Ks. edellä s. 71.

Hämeenlinnan seuduilla. Siksi hän oli laatinut selostuksensa aikaisempien tutkimustensa ja karttojensa perusteella ja jättänyt sen joulukuussa neuvostolle. Tähän samaan selostukseen perustui valmistelukunnassa nyt käsitelty muistio. Sen pääteemana oli tavanomainen ajatus, että asiaa oli perusteellisesti tutkittava. Kun neljä maanmittaria — kuten Faggotkin oli ehdottanut — olisi määrätty näihin tehtäviin, pitäisi heille komentaa avuksi muutamia linnoitusupseereita ja he kaikki työskentelisivät Ehrenswärdin alaisina. Määräykset olisi annettava mahdollisimman pian että tutkimukset voitaisiin aloittaa jo kesällä 1756. Vesitiekysymyksen hoitaminen kiinteässä yhteydessä puolustuskysymykseen oli ”sitäkin tärkeämpää kun rajaseuduilta sisämaahan johtavat reitit voidaan katsoa puolustukselle enemmän tai vähemmän vahingollisiksi”. Ehrenswärd ”maassa pysyvästi oleskelevana” voisi johtaa myös väylien rakennustöitä, ja kustannussyistä niihin tulisi käyttää sotilastyövoimaa.

Se kiista, joka edellisessä kokouksessa oli alkanut Suomen talouden kohottamiseen tähtäävien toimenpiteiden tärkeysjärjestyksestä, leimahti Nordencreutzin esityksen johdosta heti uudelleen eloon. Gabriel Hagert korosti maanjakoihin tähtäävän maanmittauksen ensisijaista tärkeyttä. Maatalous oli pääelinkeino ja sen edellytyksiä oli parannettava maanjakotoimenpitein. Vesiväylät olivat vasta toissijainen kysymys.

Hagert ei saanut ankaraan puheenvuoroonsa muilta tukea. Nordencreutzin lausuntoa oli ollut laatimassa myös Rudenschöld, kuten keskustelussa tuotiin julki, vaikka hän ei nyt ollutkaan läsnä. Kun eversti Hiärne muutamia lisäyksiä tehden yhtyi muistiossa esitettyyn, asia olikin ratkaistu.

Valmistelukunta ehdotti siten, että Suomen maantieteellisen mittauksen loppuun suorittamista on kiirehdittävä, jotta ”säädymillä, niiden seuraavan kerran kokoontuessa, olisi riittävästi tietoa (upplysning) ryhtyäkseen toimenpiteisiin maan auttamiseksi”. Tehtävään olisi määrättävä 20 uutta maanmittaria.

Tämän jälkeen lausunnossa tarkastellaan vesitiekysymystä ja ehdotetaan, että tutkimuksia suoritettavaksi linnoitusupseeriksi määrättäisiin Nordencreutz asiaan ennestään perehtyneenä sekä hänen avukseen linnoitusrakennusmestari Daniel Thunberg. Lisäksi olisi tehtävään määrättävä kaksi linnoitusupseeria ja neljä maanmittaria. Väylien rakennustöissä olisi asiantuntijana käytettävä myös Turun akatemian dosenttia Samuel Chydeniusta, joka oli perehtynyt lauttaukseen ja koskilla ja vetokannaksilla käytettäviin hinauslaitteisiin. Työvoimana olisi kustannusten säästämiseksi käytettävä sotilaita. Samasta syystä olisi vältettävä kanavasulkujen rakentamista.

Laajan mietinnön loppuosa käsitteli myös maanjakoja. Siinä valiokunta Faggotin ehdotuksen sellaisenaan hyväksyen lausui, että maatalouden parantamiseksi olisi myös jakotoimituksia suorittamaan määrättävä 20 uutta maanmittaria. Tämän kysymyksen mukaan ottaminen oli hieman ristiriidassa sen kanssa, että maanjakoja koskeva keskustelu jatkui valmistelukunnassa erilliskysymyksen käsittelynä kuten jäljempänä todetaan. Tässä 16. 2. päätetyssä mie-

tinnössä se tosin muodostikin vain sivuasian. Mietinnön painopiste oli sen korostamisessa, että vesireittejä oli tutkittava maantieteellisen mittaus- ja kartoitustyön yhteydessä.²

Mietinnön kanavasulkuja koskeva ehto merkitsi itse asiassa luopumista todellisista kanavista. Kolmen vuosikymmenen ajan oli maan taloudellisen edistyksen avaimena harkittu suurisuuntaista kanavien rakentamista, mutta nyt tehty ehdotus tarkoitti paljon vaatimattomampien kulkureittien perkaamista. Tämä tuli korostetusti ilmi kolme viikkoa myöhemmin Rudenschöldin jättäessä oman muistioversionsa samasta asiasta. Aineellisesti se ei sisältänyt paljoakaan uutta vaan painotti vain säästäväisyyttä. Hän käsitteli hieman tarkemmin kuin Hiärne sotaväen käyttämistä töissä, maisteri Chydeniuksen hinaus koneita, joilla veneet ja tavarat vedettäisiin erikseen koskien ohi, ja mainitsi lopuksi, että sulkuja saisi rakentaa vain äärimmäisessä tapauksessa muiden keinojen loputtua. Sulut eivät olisi vain kalliita vaan lyhyen kesän vuoksi myös epäkäytännöllisiä. Vesitien suuntana Rundenschöld suositteli Hämeestä Helsinkiin johtavaa reittiä, mutta ei lausunut ehdotusta sen tarkemmasta sijainnista. Loppukaneettina hän jälleen totesi, ettei vesiteiden tärkeyskään saa johtaa kalliisiin ratkaisuihin.

Vaikka valmistelukunta oli jo tarkistanut lausuntonsa ja lähettänyt sen pöytäkirjanotteena salaiselle valiokunnalle, katsottiin Rudenschöldin lisäykset niin tärkeiksi, että ne päätettiin jälkikäteen lähettää lausunnon lisäyksenä.³

On mahdollista, että Rudenschöld oli saanut evästyksensä säästäväisyyden tähdentämisestä joltakin salaisen valiokunnan jäseneltä. Valmistelukunnan tarkistaessa lausunnon sisältävää pöytäkirjaansa 19. 2. Gabriel Hagert oli pyytänyt asian pöydälle. Ilmeisesti hän on tuona väliaikana koettanut löytää omalle, vesitiehankkeita vastustavalle kannalleen tukea, mutta ei ollut siinä onnistunut. Pöytäkirja tarkistettiin 26. 2. ilman huomautuksia. Tätä taustaa vasten olisi Rudenschöldin 2. 3. esittämän muistion tehtävänä ollut, säästäväisyydestä puhumalla, vahvistaa vesitiemietinnölle maaperää salaisen valiokunnan käsittelyä varten, ettei Gabriel Hagertin kanta saisi siellä vastakaikua. Valiokunnasahan istuivat mm. Hagert itse sekä piispa Nylander ja Fredrik Trolle, joiden mielipiteet olivat osoittautuneet Suomen taloutta koskevissa kysymyksissä sangen skeptisiksi. Hans Henrik Boije taas valmistelukunnalle osoittamissaan huomautuksissa oli arvostellut Itä-Suomeen suunniteltuja kanavahankkeita.⁴ Mietinnön vesiteitä koskevan osan hyväksymistä salaisessa valiokunnassa ei voitu siten pitää itsestään selvyytenä.

Salainen valiokunta ei kuitenkaan paljoakaan paneutunut mietinnön käsit-

² Fin. Ber. 16. 2. 1756. *Päivi Söderlind*, Suomen vesitiekysymys, s. 95—100.

³ Fin. Ber. 19. 2. (ptk. otteen tarkistus, pöydälle Gabriel Hagertin pyynnöstä), 26. 2. (ptk. otteen tarkistus), 2. 3. 1756 (Rudenschöldin muistio).

⁴ Anmärkningur vid Hushällningens upphjelpande och befordrande i Finland. 30. 1. 1756. Laguksen kok. H IV: 29. HYK.

telyyn. Ehdotukset olivat hyviä, maan mittaaminen ja kartoitus antaisivat säädylle, ”niiden seuraavan kerran kokoontuessa, riittävästi tietoa ryhtyä toimenpiteisiin maan auttamiseksi”. Kustannusten vuoksi asiasta oli kuitenkin saatava salaisen valiokunnan menosääntödeputaation lausunto. ”Kuinka hyödyllisiä ehdotukset ovatkin, ne eivät voi toteutua, ellei menosäännössä esitetä varoja.” Sen vuoksi valiokunta päätti lähettää mietinnön menosääntödeputaatiolle.⁵

Ennen tämän lausunnon saapumista saatiin Suomesta kesällä 1756 niin huolestuttavia tietoja tulvavahingoista, että suomalainen valmistelukunta kääntyi salaisen valiokunnan puoleen ehdottaen nopeita toimenpiteitä korjauksen aikaansaamiseksi. Salainen valiokunta käsitteli asian nopeasti ja sen ehdotuksesta valtaneuvosto päätti, että Suomessa olisi perattava koskia, varsinkin Lemppälän Kuokkalankoski ja Huittisten Niskakoski, mutta ennen työhön ryhtymistä oli vielä tutkittava asiaa ja tehtävä työvoima- ja kustannuslaskelmia. Tällaisten tutkimusten johto kuului Suomen maanmittauskomission johtajalle E. O. Runebergille. Hänen avukseen oli määrättävä kaksi maanmittaria. Heidän palkansa oli merkittävä lääninrahastoon Runebergin maksumääräyksillä suoritettavaksi. Työhön oli kustannusten säästämiseksi käytettävä lähimpien rykmenttien komppanioita. Jos ne olisivat linnoitustöissä, ne oli luovutettava sieltä koskenperkaukseen.⁶

Tällä erillisellä päätöksellä, joka nyt tehtiin 1750-luvun puolivälin sateisten kesiä aktualisoimana⁷, tuli olemaan huomattava vaikutus pitkään harkitun ja tutkitun vesiteiden perkauksen suuntautumisessa. Usko kanavasuunnitelmien realisuuteen oli horjunut jo aikaisemmin kuten näkyy suomalaisen valmistelukunnan edellä selostetusta ehdotuksesta, joka tähtäsi vaatimattomampien venereitien perkauksiin. Myöhemmin nämäkin joutuivat väistymään maatalouden karsimien tulvavahinkojen estämiseksi tarkoitettujen koskenperkausten tieltä.

Valmistelukunnan mietintö, jossa ehdotettiin yleistä, Ehrenswärdin johdolla laadittavaa koskenperkaussuunnitelmaa, käsiteltiin salaisessa valiokunnassa uudelleen syyskuussa. Lähteiden aukosta johtuu, että tulos voidaan todeta vasta kun valtaneuvoskunta käsitteli asiaa.⁸ Siellä salaisen valiokunnan kirjelmä luettiin 13. 9. 1756. Ehrenswärdin tehtäväksi määrättiin eversti G. A. Hiärnen avus-

⁵ SU 8. 3. 1756, R 3045, f. 504—505v. SRA. FR SU 24. VA.

⁶ SU 19. 7. 1756, R 3046, SRA. FR SU 25. VA. Rådsprot. i inr.civ.är. 3. 8. 1756, f. 176—177. SRA. Suomalaisen valmistelukunnan kesällä 8. 7. 1756 pidetty kokous, jonka pöytäkirja ei ole säilynyt, ilmenee juuri tämän asian johdosta salaiselle valiokunnalle lähetetystä pöytäkirjanotteesta. R 3052, f. 440—444. SRA.

⁷ Tämä erillisen tapauksen, kesän 1756 tulvien motivoima toimenpiteiden sarja ja Runebergin määrääminen näiden töiden johtoon on aiheuttanut sen, että *Söderlind* esityksessään katsoo tämän erillistapauksen ja maan yleisen vesitiekysymyksen saman kokonaisuuden eri vaiheiksi.

⁸ Salaisen valiokunnan pöytäkirjan 19. 7. 1756 jälkeinen pöytäkirjanide on kadonnut. Ruotsin valtionarkiston arkistoluettelo ei anna asiaan mitään selitystä.

tamana johtaa Suomen vesiteiden tutkimista ja perkaamista siten, että linnoituskapteeni Nordencreutz yhdessä linnoitusrakennusmestari Thunbergin kanssa tutkivat ”kaikkia niitä vesireittejä, joista maan asukkaille saattoi olla hyötyä”. Avustajina he saivat käyttää kahta muuta linnoitusupseeria ja neljää maanmittaria sekä tarpeen vaatiessa maisteri Chydeniusta, joka parhaillaan oli koskenperkaustöissä Pohjanmaalla. Tutkimusten tuli olla valmiina seuraaviin valtiopäiviin mennessä. Menosääntökonttorin tuli varata tarvittavat määrärahat menoarvioon.⁹

Tehtävän antaminen Ehrenswärdille osoitti puolustuskäytännön huomioon ottamisen vaikuttavuutta kuten edellä on todettu; itse päätöskäytäntö tehtiin valtaneuvoston sotilasasiain esittelystä. Päätös liittyi täten jo kymmenen vuotta aikaisemmin, v. 1747 oikeana pidettyyn ajattelutapaan. Valtioneuvoston silloin käsitellessä säätyjen kirjelmää vesireitin raivaamisesta Päijänteestä Suomenlahteen, valtaneuvos von Höpken lausui epäilyksensä, ”oliko sellaista vesitietä lainkaan syytä hankkia ennenkuin maa olisi linnoitettu” (”förrän landet blivit behörigen fortificerad”).¹⁰ Nyt oli valtakunnan turvallisuuspoliittinen asema toinen sekä Venäjän asenteen että Suomen linnoittamisen vuoksi. Silti puolustuksen ja durchfartin yhteys toisiinsa katsottiin edelleen niin tärkeäksi, että ne yhdistettiin samoihin käsiin, Ehrenswärdin hoidettavaksi. Näin siitäkin huolimatta, että läpikulkuvesisuunnitelma säästäväisyyssyistä oli muuttunut venereittien suunnitteluksi, jollaisista Nordencreutz ja Rudenschöld olivat puhuneet valmistelukunnassa

Ehrenswärdin saama määräys ei lähemmin määritellyt, missä laajuudessa hänen tuli suorittaa varsinaisia koskenperkaustöitä jo ennen seuraavia valtiopäiviä. Valtaneuvoston päätöksessä liikenteellinen vesitiesuunnitelma ja tulvien estämisuunnitelma mainitaan rinnakkaisina.¹¹ *Söderlind* on oletanut, että Ehrenswärd sai jonkin ohjesäännön käytännössäkään heti aloitettavia töitä varten, vaikka sellaista ohjesääntöä ei olekaan löydetty.¹² Lähteet eivät viittaa ohjesäännön olemassaoloon. Koskenperkauksia alettiin yhtä kaikki suorittaa heti seuraavana kesänä sotilastyövoimalla. Hoitaessaan uutta tehtäväänsä Ehrenswärd aivan harkitusti mitoitti perkaustyöt sangen vaatimattomiksi. Hänen oma innokkuutensa Suomen koskenperkausten johtamiseen ja vesireittien suunnitteluun lienee alussa ollut sangen vähäinen ja sen mukainen myös hänen paneutumisensa tähän asiaan, sillä linnoitustöiden johtohan oli hänen ensisijainen työnsä. Hänen henkilökohtainen osallistumisensa uuteen tehtävään lienee rajoittunutkin

⁹ Rådsprot. i krigsär. 13. 9. 1756, t. 914—916v. SRA. *Söderlind*, mt., s. 103—104. — *Cederberg* ja häneen viitaten *Nikula* taas liittävät Ehrenswärdin saaman tehtävän Pohjanmaan jokien ja Kokemäenjoen sen kesäisiin tulviin.

¹⁰ R. St. Brev i inr.civ.är. 14. 12. 1747. Rådsprot. i inr.civ.är. 10. 5. 1748, t. 609—612v. SRA. *Söderlind*, mt., s. 105—107.

¹¹ Oli tutkittava keinoja ”så wäl til befrämjande af communicationer som wattusiuka orters aftappande”

¹² *Söderlind*, mt., s. 105—106. *Nikula*, mt., s. 484—485.

käskyjen antamiseen. Thunbergin tiedetään Ehrenswärdin toimeksiannosta tutkineen Kokemäenjoen vesistöaluetta Hämeeseen asti. Matkan tulosten perusteella Ehrenswärd katsoi, että ensi kädessä oli tyydyttävä tulvia estävään koskien perkaukseen. Alulle pannuissa koskenperkaustöissä Ehrenswärdin alainen, maisteri Chydenius hukkuu Kokemäen Niskakoskella keväällä 1757.

Pian tämän jälkeen, kesäkuussa 1757 Ehrenswärd sai käskyn lähteä Pommeriin sotimaan. Vesitie- ja koskenperkaustoimet jäivät eversti Hiärnen hoidettaviksi. Linnoitustöihin uppoutuneelle Ruotsi-Suomen tykistön komentajalle lähtökäsky tuli epämieluisana; ei vain puolivalmiiden töiden jättämisen vuoksi vaan koska hän piti koko sotaretkeä kyseenalaisena armeijan varustuksen ja koulutuksen heikkouden vuoksi. Pommeriin lähtö etäännytti Ehrenswärdin myös vesitiekysymysten ja koskenperkausten johtamisesta. Lokakuussa 1760 alkaneille valtiopäiville hän silti esitti valtiopäiväkertomuksen Suomessa vesitiekysymyksen ja perkauksen hyväksi tehdystä työstä. Kertomuksesta lienee suurin osa Hiärnen sanelemaa, mihin viittaa sekin, että kertomus painottaa asioita eri tavoin kuin Ehrenswärd paria vuotta aikaisemmin.¹³

Tämä seuraavilla valtiopäivillä käsitelty kertomus antoi lähtökohdat vesitie- ja koskenperkaussuunnitelmien uudelle käsittelylle, joita tarkastellaan lähemmin jäljempänä. Itse pääasia, jonka yhteydessä vesitieohjelma esitettiin, valmistelukunnan lausunto Suomen mittaamisesta ja yleisestä kartoittamisesta, sai myös myönteisen päätöksen kun 20 uutta maanmittaria todellakin määrättiin Suomeen. Maanmittarit saapuivat sikäli kuin heitä voitiin muualta irroittaa ja työn aika-taulu muuttui hitaammaksi kuin päätös edellytti. Tavattoman suuritoinen mittaus edistyi silti hyvää vauhtia vuoteen 1765 asti, jolloin se säätyjen päätöksellä lopetettiin. Käytännössä maantieteelliset mittaukset päättyivät viimeisinä Uudellamaalla ja Satakunnassa kaksi vuotta myöhemmin.¹⁴ Rannikot ja suurin osa etelä-Suomea oli silloin mitattu. Erääseen Suomen taloudellisen kohottamisen perusedellytykseksi katsottuun kysymykseen oli valtiopäivien 1755—56 toimenpitein saatu huomattava parannus.

— Maanmittaus ja jako-olojen uudistaminen maatalouden kehittämisen ja väestöpolitiikan välineinä

Suomen mittaamista ja kartoittamista sekä vesiteitä koskevan lausunnon toimittaminen salaiselle valiokunnalle kevensi valmistelukunnan ohjelmaa ja se keskittyi nyt maanmittaus- ja jakoasioihin. Näihin liittyivät väestökysymykset työvoiman vuoksi ja perhepolitiikka harkittaessa uusien tilojen muodostamisen edel-

¹³ *Nikula, mt.*, s. 272—274, 484—485.

¹⁴ Näistä mittauksista lähemmin, ks. jäljemp. s. 211—212, sekä *Gustafsson, mt.*, s. 111—117.

lytyksiä. Jacob Faggotin vuodesta 1746 asti ajama isojako heikkotuottoisen maatalouden pulmien ratkaisuna oli jo herättänyt luottamusta, itse asiassa merkittävästikin, kun otetaan huomioon ajatuksen käänteentekevyys. Väestökriisi oli tunnettu jo muutaman vuosikymmenen ajan sekä maaseudun että kaupunkielinkeinon työvoiman puutteen vuoksi. Taulustolaitoksen antamat tiedot osoittivat nyt ensi kerran paljonko valtakunnassa todella oli väkeä. Kun väestön lisäämisen tarve myönnettiin yksimielisesti, nähtiin ratkaisuna toisaalta se, että perheiden perustamista oli vauhditettava maanjakopoliitikalla. Tämä tyrehdyttäisi myös ulkomaille muuton ja karkaamisen. Toisaalta taas huomio kiintyi suureen lapsikuolleisuuteen, jota voitaisiin korjata kohottamalla lääkintölaitoksen tasoa. Täten kaikki nämä kysymykset kytkeytyivät toisiinsa yhtenä talous- ja sosiaalipoliittisena ongelmakimppuna.

Suomalaisessa valmistelukunnassa Jacob Faggotin ajatukset hyväksyttiin innokkaasti. Maaherrat Lillienberg ja Piper olivat jo valtiopäiväkertomuksissaan puoltaneet isojakoa. Piper oli jo vuonna 1751 jättämässään valtiopäiväkertomuksessa arvostellut sarkajaon haittoja ja v. 1755 hän arvosteli vuoden 1752 isojakosäännöstä koska se aiheutti herkästi riitoja asukkaiden kesken. Siksi hän ehdotti säädöksiä korjattavaksi siten, että *isojako olisi toimitettava milloin yksikin kylänosakas sitä vaati*. (kurs. T. J. P.) Halukkaan tulisi toimittaa anomuksensa maaherralle, joka puolestaan tiedoittaisi siitä kyläkunnalle ja sen jälkeen määräisi maanmittarin työhön mikäli toimenpiteelle ei ole osoitettu laillista estettä.¹

Tässä maaherra Piperin ehdotuksessa ilmeisesti ensi kerran on lausuttu se radikaali suunta, johon isojakoa ryhdyttiin näiltä valtiopäiviltä alkaen kehittämäänkin. Valmistelukunnassa taas Nordencreutz ja O. E. Boije olivat omissa mietinnöissään korostaneet sarkajaon haittoja maatalouden heikkouden syinä. Kun samat henkilöt ryhtyivät valmistelukunnassa 16. 2. 1756 työohjelmaa koskevan päätöksen jälkeen puoltamaan vesiväylien perkaamisen tärkeyttä, Gabriel Hagert polemisoi ankarasti tätä vastaan, kuten edellä on huomautettu. Hän lausui, että Suomen köyhyys ei ollut maan asukkaiden syytä vaan sotien ja muiden ulkopuolisten tekijäin ohella nurinkuriset jako-olot olivat varattomuuden ja kehittymättömyyden todelliset syyt. Ellei vuosikymmenienkin takaisia ja pitäjien ja kihlakuntien, jopa läänien rajat ylittäviä maanomistuskiistoja voida maanmittauksella ja jako-olojen uudistamisella poistaa, ei maataloudelta voitaisi odottaa parempia saavutuksia.²

Jyrkäksi muodostuneen sananvaihdon synnä ei siis ollut se, että Hagertin tärkeänä pitämällä isojakotoiminnalla olisi ollut valmistelukunnan piirissä vastustajia. Kysymys oli vain Suomen talouden kohottamisen eri keinojen ensisijaisuudesta ja varojen riittävydestä. Hagert katsoi, että kalliit vesiväylähankkeet

¹ Cederberg, Maaherrojen valtiopäiväkertomukset, s. 227—228.

² Fin.Ber. 16. 2. 1756.

veisivät vähistä resursseista sellaisen osan, että maatalouden hyväksi enemmän vaikuttava jakotoiminta hidastuisi ja lykkäytyisi.

Vaikka isojakomenettelyä vastaan ei kellään siis ollut periaatteessa huomautettavaa, mielipiteet eräissä ratkaisevissa kohdissa menivät täysin ristiin kun tätä Hiärnen valmistelukunnalle laatimaan työohjelmaan kuuluvaa kysymystä ryhdyttiin lähemmin käsittelemään. Jo edellisillä valtiopäivillä oli ollut eri mielipiteitä liikamaasta ja sen tai siitä erotettujen uudistilojen omistusoikeudesta. Asiaa nyt harkittaessa havaittiin, että formaalinen kameraalioppi ja maan asukkaiden parasta tarkoittavat ajatukset käytännön toimenpiteiksi eivät viihtyneet yhdessä. Rovasti Mathesius esitti — nimenomaan Pohjanmaan verollepanoa koskevassa mietinnössään —, että kruunu ei itse asiassa omistanut maata lainkaan vaan se kuului maakunnille ja pitäjille. Ainakin Pohjanmaalla olisi yhteismaat jaettava asukkaiden kesken pitäjittäin. Hiärne puolestaan oli sitä mieltä, että kun jokaiselle tilalle annettaisiin isojaossa ”riittävästi” peltomaata, ”joka sille oikeudella kuuluu”, se voisi saada liikamaata rälssimaan oikeuksin niin paljon kuin se kykenee raivaamaan. Kaikki muu liikamaa joutuisi kruunulle. Perinnöksistot olisi kiellettävä seuraaviin valtiopäiviin asti tai ainakin perinnöksiston hintaa olisi korotettava käytössä olevasta kolmen vuoden veron ostohinnasta.

Vastakohtana tälle Gabriel Hagert katsoi, että talonpoikia innostaisi parhaiten kaiken maan jakaminen tiloille. Uudisraivauksena laajennettavalle viljelylle olisi annettava vapaavuosia, mutta niitä enintään kahdeksan, jolloin kruunu uusien tilojen määräaikaisen veronmenetyksen jälkeen saisi korvaukseksi enentyneet verotulot. Eversti Nordenskiöld ilmoitti kannattavansa tätä vaihtoehtoa, ettei isojakoa pidettäisi reduktiona. O. E. Boije taas vastusti tätä ajattelutapaa. Hän oli jo aiemmin kirjoittamassaan mietinnössä todennut, että asukkaiden satunaiseen valtaukseseen perustuva omistusoikeus, laillisin tuomioin vahvistettunakin, ei saa estää kruunua peruuttamasta liikamaata itselleen, koska liikaväestön asuttaminen velvoittaa siihen. Boije ilmoitti yhtyvänsä tämän perusteella Hiärnen kantaan, jolloin Mathesiuskin alkoi horjua ja lausui Hiärneä kannattaen, että ”talonpojan ei koskaan pidä menettämän ”rälssimiehen oikeutta” maahan eikä ottaman kantaakseen veroa, jos hän säädetyin ajan kuluessa ottaa viljelykseen maata”. Keskustelu päättyi talonpoikien ilmoitukseen, että ”he ovat tähän tyytyväisiä”.³ — Asian jatkokehityksen perusteella näyttää ilmeiseltä, etteivät he todellisuudessa tienneet, mihin he olivat tyytyväisiä.

Aikaa myöten mielipiteet jäykistyivät entisestään. Laatimassaan muistiossa Nordenskiöld ehdotti, että Suomessa muodostettaisiin säätykomissioita ratkaisemaan siellä syntyviä erimielisyyksiä. Hagert sovitti silloin aikaisempaan ehdotukseensa uuden muunnoksen: kaikki maa jaettaisiin ja liian vähälle jääneet tilat

³ Fin.Ber. 26. 2. 1756. O. E. Boijen muistio, päiv. 12. 2. 1756, Mathesiuksen muistio, päiv. 26. 2. 1756. — Asiasta käytyä keskustelua on selostanut *Renvall*, mt., s. 300.

saisivat korvauksen veronvähennyksenä, välttämätön uusi veronpano jäisi juuri noiden säätykomissioiden toimitettavaksi. Hiärne vastusti tätä heti koska sillä vain pitkitettäisiin epätietoisuutta omistuksista ja veroista. Niitä, joilla on liian vähän maata, on mitättömän vähän verrattuna niihin, joilla on liikaakin.

Väittelyiden tuloksettomuuden johdosta Rudenschöld ehdotti tässä vaiheessa, että koko asia siirrettäisiin kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle. Hiärnekin yllätäten kannatti tätä, mutta pormestari Thure Hagertin pitäessä sellaista vetäytymistä mahdottomana, valmistelukunta päätti jatkaa loppuun.⁴

Valmistelukunnassa oli siten kaksi vastakkaista ryhmää ja kiista kosketti hyvin syvältä perinteellistä maanomistusoikeuskäsitystä. Edellisillä valtiopäivillä asiasta käyty mielipiteiden vaihto oli pohjautunut sosiaaliseen ryhmäajatteluun talonpoikien epäröidessä tarttumista rälssimaahan. Tällä kertaa talonpojat, valmistelukunnassa istuneet neljä suomalaista ja yksi ruotsalainen olivat ensin ilmoittaneet olevansa ”tyytyväisiä” rälssimaaehdotukseen. Tämä kanta muuttui kuitenkin aivan pian, ilmeisesti kun valmistelukunnassa istuvien talonpoikien säätyovereilleen kertomat keskustelut saivat heidän vanhat epäluulonsa heräämään. Niinpä muutamat suomalaiset talonpojat pyrkivät valmistelukunnan kokoukseen maaliskuun alussa osallistuakseen heille tärkeän jakoasian käsittelyyn. Heidät käännyttiin ovelta takaisin ”koska sellainen kulkeminen vain häiritsee ja tuottaa harmia”. Menettely vastasi deputaatioiden tavanomaista työjärjestystä. Talonpojat eivät silti säikähtäneet vaan lähettivät 8. 3. 1756 säädyn sihteerin pyytämään itselleen oikeutta olla mukana käsittelyssä. Läsna olleet talonpojat ilmoittivat, että Paleen oli paikalla ”säädyn pyynnöstä” ja että he halusivat hänen neuvojaan. Valmistelukunta katsoi silloin, että hän saa jäädä. Saatuaan puheenvuoron Paleen ilmoitti, että kaikki maa on säilytettävä entisen luontoisena. Taloista erotettava liikamaa tuli säilyttää sen luontoisena kuin sen entinen kantatilakin. Läsnaolleet talonpojat ilmoittivat nyt, että he ovat tähän ”hyvin tyytyväisiä”. Rälssioikeus-sanaa ei saisi käyttää missään yhteydessä liikamaasta puhuttaessa vaan liikamaalle perustettavia tiloja olisi kutsuttava esimerkiksi ”kantaulkotiluksiksi” (stubbeutjord).

Eversti Hiärne luonnollisesti vastusti tätä Hagertin kantaa lähellä olevaa ehdotusta. Silloin professori Gadolinkin yhtyi puoltamaan Hagertin — talonpoikien linjaa. Väittelyiden jatkuessa seuraavassakin kokouksessa ”herätettiin jälleen kysymys”, eikö asia pitäisi siirtää kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle ”kun valmistelukunnalla on muitakin asioita odottamassa”. Enemmistö oli kuitenkin toista mieltä viitaten siihen, että salainen valiokunta oli asettanut valmistelukunnan juuri tämänkin asian tähden. ”Kysymyksen herätti” ilmeisesti Rudenschöld tai Hiärne siinä toivossa, että asian siirtäminen muualle voisi tuottaa heidän ajamalleen kannalle voiton, kun se valmistelukunnassa ei enää näyttänyt mahdolliselta. Kun asiaa ei siirretty vaan käsittelyä jatkettiin, syntyikin vihdoin

⁴ Fin.Ber. 2. 3., 6. 3. 1756.

päätös. Se oli kompromissi, joskaan ei tasapuolinen, sillä eniten vetäytyi alkuperäisestä mielipiteestään eversti Hiärne.

Päätöksen mukaan tuli Suomessa suorittaa mittaus ja isojako siten, että jokainen tila saa kaiken sen maan, johon se voi osoittaa ylimuistoisen käyttö- tai omistusoikeutensa piirirajoin tai tuomiokirjeillä. Mahdollinen yhteismaa tai autiotilat, joiden perustellusti ei voida katsoa kuuluvan millekään tilalle, mitataan ja tutkitaan liikamaina. Niiden käyttöoikeus jätetään kuitenkin seuraavien valtiopäivien ratkaistavaksi, koska valmistelukunta ei nyt voi tietää niiden olosuhteita. Kaikkia syntyviä jakokiistoja ratkaisemaan tuli asettaa säätyjen komissio, jossa olisi kaksi aatelista ja yksi pappi, porvari ja talonpoika — kuten valmistelukunnassa oli jo aikaisemmin harkittu.⁵

Komissiota koskevaa ehdotusta muutettiin sittemmin koska oivallettiin sellaisia tarvittavan useampia. Jäsenten lukumäärä kaksinkertaistettiin ja päätettiin ehdottaa, että toinen puoli toimisi Turun ja Porin, toinen puoli Uudenmaan ja Hämeen läänissä. Jäsenet vannoisivat tuomarivalan ja toimisivat jakokiistojen ratkaisuisissa korkeimpana instituutiona. Jakopäätökset tuli vahvistaa tuomiokirjein. Erimielisyyden sattuessa päätös oli ratkaistava äänestyksellä per capita. Komission tuli ottaa sihteerikseen taitavia virkamiehiä. Maaherrat ja kruununpalvelijat oli velvoitettava antamaan komissiolle kaikkea apua. Valmistelukunta toivoi saavansa ehdottaa jäsenet kun säädys olisivat ratkaisseet asian.⁶

Mietintöluonnosta tarkistettaessa Gabriel Hagertkaan ei ollut täysin tyytyväinen. Silti hän ilmoitti pitävänsä ”enemmistön päätöstä itselleen lakina”, joskin lisäsi, hieman ristiriidassa tämän suhteen, että hän tulee jättämään säädylle erivän mielipiteensä.

Tarkistuksen yhteydessä päätettiin myös vahventaa tahdonilmaisua isojaon puolesta. Siten merkittiin, että isojaossa oli otettava huomioon kylän kaikki tilukset, ”halusivatpa kylänmiehet sitä tai eivät”. Edelleen pidettiin tarpeellisena ehdottaa myös Pohjanmaalle säätykomissio. Tässä yhteydessä päätettiin muuttaa aikaisempaa kokoonpanoehdotustakin siten, että joka säädystä nimitetään yhtä monta jäsentä koska äänestykset suoritetaan per capita.

Ehdotusta tutkisteltiin ja tarkennettiin jatkuvasti, ja siihen tuli yhä uusia lisiä. Gabriel Hagert otti esille väestönpuutetta koskevat valmistelukunnan ajatukset ja ehdotti, että lausunto väestökysymyksestä yhdistettäisiin tähän samaan mietintöön. Thure Hagert taas piti tärkeänä, että komissioille ja maanmittareille valmistetaan ohjeet, jotka liitetään mietintöön. Molemmat ehdotukset hyväksyttiin ja mietintöä uudelleen kirjoittamaan määrättiin Hiärne ja Thure Hagert. Kannatusta vaille sen sijaan jäi professori Mennanderin ehdotus, että lahjoitetut ja ”muut naapureistaan erotetut tilat” jäisivät isojaon ulkopuolelle.

⁵ Fin.Ber. 8. 3., 15. 3. 1756.

⁶ Fin.Ber. 22. 3. 1756.

Ajatuksen hyväksyminen olisi rikkonut isojaon totaalisuusperiaatteen, josta oli juuri päästy yksimielisyyteen.

Vihdoin huhtikuun lopulla mietintö oli valmis. Koska ehdotetut toimenpiteet vaatisivat kustannuksia, päätettiin mietintö lähettää salaiselle valiokunnalle. Kamari-, talous- ja liikedeputaatio sai myöhemmin jakoasioita koskevan osan tiedoksi.⁷

Salaisen valiokunnan valtiovaraindeputaatio, jonka kannan valiokunta ensin halusi, hyväksyi valmistelukunnan esityksen muutoin, mutta piti kyseenalaisena, että komissiot saisivat tuomiovallan. Valtiovaraindeputaatiossa istuva eversti Hiärne toi tästä tiedon valmistelukunnalle ja ehdotti, että valmistelukunta itse muuttaisi komissiot talouskomissioiksi. Ilman tuomiovaltaakin niistä olisi suuri hyöty. Ne toimisivat maanmittarien apuna ja jättäisivät seuraaville valtiopäiville kertomuksen eri lääneissä ilmenevistä vaikeuksista isojakoja suoritettaessa.

Tähän ei valmistelukunta kuitenkaan suostunut. Oli ilmeistä, että omistuskiistoja syntyisi runsaasti ja ne joko oli ratkaistava heti tai toimitus keskeytettävä. ”Kokemus osoittaa, kuinka tinkimättömiä suomalaiset ovat maariidoissa, he vetoavat ylempiin instansseihin ja korkeimpaan esivaltaan asti, olipa maakappale kuinka pieni tahansa”. ”Noilla seuduilla” on 20—30 vuotta vanhoja maariitoja; ilman komissioiden tuomiovaltaa ”tuhlataan loputtomasti aikaa ja varoja”. Hiärneä pyydettiin esittämään tämä deputaatiolle. O. E. Boije, Mathesius, G. Hagert ja Erkki Isohonka saivat tehtäväkseen valmistaa muistion tuomio-oikeuden välttämättömyyden perusteluiksi.⁸

Muistion sijasta nämä valtuutetut esiintyivät henkilökohtaisesti ja saivatkin deputaation mielipiteen muuttumaan. Asian palatessa salaiseen valiokuntaan se kuitenkin otti deputaationsa aikaisemman kannan, vieläpä jyrkensi sitä. Komissioista tulisi talousdeputaatioita, jotka paikallista asiantuntemusta edustaen suosittelisivat sovintoratkaisua riidoissa. Ne jättäisivät seuraaville valtiopäiville kertomuksensa sekä samalla ehdotuksensa, miten maariitoja voitaisiin ratkaista nopeammin kuin tavallisia oikeusasteita käyttäen.

Valmistelukunta sai tietää päätöksestä professori Gadolinin kertomana. Hän tiesi myös, että salainen valiokunta tulee palauttamaan asian takaisin valtiovaraindeputaatiolle. Valmistelukunta päätti silloin lähettää deputaatioon jälleen lähetystönsä. Tällä päätöksellä, joka tehtiin elokuun viimeisenä päivänä, ei kuitenkaan ollut mitään vaikutusta asiain kulkuun.⁹ Säädetyt kiirehtivät lähes vuoden kestäneiden valtiopäivien työn lopettamista eikä komissioasiaa palautetakaan valtiovaraindeputaatiolle. Salainen valiokunta teki lokakuun alussa aikaisempaa linjaansa noudattavan päätöksen. Sen mietintö ”Suomen auttamisesta mittauksella ja maanjaoilla” hyväksyttiin muutoksitta ja keskusteluitakin kai-

⁷ Fin.Ber. 29. 3., 1. 4., 5. 4., 7. 4., 9. 4., 12. 4., 26. 4., 6. 5. 1756.

⁸ Fin.Ber. 15. 5. 1756.

⁹ Fin.Ber. 30. 8. 1756. *Ervasti*, mt., s. 159—161. *Kuusi*, Isojaon alkuvaiheet, s. 64—71.

kissa säädöissä. Asiaa koskeva säätyjen kirjelmä kuninkaalle on päivätty 21. 10. 1756.¹⁰

Mietintö ja kirjelmän johdanto kuvastelevat dekoratiivisella tavalla defensiivisen rauhanohjelman ja valtakunnan sisällä rakennettavan taloudellisen varmuuden ja yhteiskunnallisen edistyksen julistusta: ”Huolenpito Suomesta vastaa vapaan Kansan ajattelutapaa, joka ensisijaisesti tähtää oman maan viljelyyn, väkiluvun lisäämiseen ja sen kaikkinaiseen varallisuuden edistämiseen, seikkoihin, joista vastaansanomattomalla tavalla yhteiskunnan voima riippuu.” Kirjelmässä huomautetaan ensin maan maantieteellisen mittauksen tuottamista eduista kuten edellä on todettu. Tämän ohella säädöt ovat havainneet, että maanviljelys ei edisty ennenkuin jokainen talo on saanut omistuksensa isoihin lohkoihin jaettuina ja rajattuina. Sen saavuttamiseksi säädöt ovat harkinneet yleistä geometristä tilusjakoa, jossa otetaan huomioon pelto ja niitty, metsä ja kaikki muu maa. Maata rasittava köyhyys johtuu ennenkaikkea väenpuutteesta. ”Riittämättömät ja epäedulliset elinkeinot” sekä väestön vapaudenrajotukset aiheuttavat sen, että avioliittoja ei voida solmia ja siitä taas aiheutuu muuttoa vieraisiin maihin.

Tämän johdannon jälkeen alkaa kuuteen kohtaan jaoiteltu jako-olojen lähempi käsittely, jolloin samalla korostetaan sarkajaon taloudellisia haittoja ja väestökehitykseen vaikuttavia epäkohtia. Esityksen kokonaisuus ei ole muodostunut vain suomalaisen valmistelukunnan mietinnössä käsitellyistä kysymyksistä, vaan siinä on mukana kamari-, talous- ja liikedeputaation mietinnön aineksia sekä salaisessa valiokunnassa lausuttuja kannanottoja. Itsessään tätä mietintöä on siinä määrin tarkasteltu kirjallisuudessa, että tässä yhteydessä on tarpeen mainita vain eräistä pääpiirteistä ja siinä esitetystä varsin ankarasta yhteiskuntakritiikistä.

Sarkajaon väistämättömänä epäkohtana on sarkojen yhä jatkuva kapeneminen, mikä heikentää maatalouden tuottoa ja estää talonjaot, avioliittoisuuden ja väestönlisäyksen välttämättömät edellytykset. Toisekseen asukkaat, joilla on suuria metsämaita ja ulkotiluksia, eivät viljele niitä itse eivätkä anna toisten ryhtyä viljelemään, koska he pelkäävät ne menettävänsä tai ainakin saavansa veronkorotuksen. Ulkotiluksilla olisi monia ja hyviä pelto- ja niittymaita, jotka voitaisiin ottaa viljelykseen ja kansa, joka haluaisi pysyä isänmaassaan, solmisi avioliittoja, jos saisi pienenkin tilan, mutta nyt se on pakotettu matkaamaan vieraisiin maihin.

Tämän jälkeen huomautetaan vallitsevien jako-olojen aiheuttamista riidoista ja laajojen metsäalueiden aiheuttamasta omistussuhteiden epä tietoisuudesta sekä

¹⁰ SU 6. 10. 1756, R 3046. RVA. Betänkande om Finlands upphälpande medelst mätning och ägodelning. R 3135, f. 458—461. RoA 13. 10. 1756, ilmenee muiden säätyjen käsittelyn yhteydessä. Prst. 16. 10. 1756, R 695, s. 1148. Bgst. 13. 10. 1756, R 1325, s. 3632. SRA. Bdst. 18. 10. 1756, BdP 7, s. 808. — Säätyjen kirjelmä kuninkaalle on julkaistu, *E. G. Palmén*, *Tvenne aktstycken från Frihetstiden*, s. 173—.

palataan uudelleen viljelyn heikkouteen ja väestönlisäyksen estymiseen kun asukkaat eivät tiedä, mitä heille kuuluu eikä laillisia, käytyjä rajoja ole olemassaakaan. Epäkohtien luettelon viimeinenkin huomautus lausuu jälleen ankaraa yhteiskuntakritiikkiä todetessaan tapahtuneen sellaista, että torppareita ja muuta sellaista väkeä, joka koettaa työllään hankkia elantonsa, on joutunut irtolaisen kirjoihin, koska heillä ei ole pysyvää palvelupaikkaa eivätkä he ole maanomistajia.

Nämä olosuhteet siis muodostavat syyn väestön puutteeseen ja maatalouden kehnoon tilaan. Voimakkain parannusmenetelmä on yleinen tilusjako asukkaiden kesken. Tässä säädyt korostivat, että kun valtakunnan yhteistä etua on kaikin tavoin edistettävä, on toisaalta myös otettava huomioon, että kukaan sen asukkaista ei joudu kärsimään nykyisin hallitsemistaan oikeuksista.¹¹ Siten oli vanha omistus pidettävä voimassa, perustuipa se rajankäyntiin, tuomioon, ylimuistaiseen nautintaan tai vanhaan käyttöoikeuteen.

Periaatteellisesti kysymys liikamaista ratkesi toistaiseksi siten kuin valmistelukuntakin oli esittänyt: kaikki maa oli jaettava. Tämän perusteella oletettiin, että liikamaita ei laajemmassa määrässä tulisi muodostumaan. Itse kunkin asukkaan tuli saada säilyttää oikeutensa myös vuoden 1741 asetuksen perusteella kenenkään omistamattomille maille raivaamiinsa uudisviljelyksiin. Silti oletettiin myös, edellisen kanssa ristiriitaisesti, että kaiken maan mittauksessa varmaankin todettaisiin olevan olemassa sellaisia metsiä ja takamaita, joita kukaan ei edellä mainittujen monien perusteidenkaan mukaan voisi osoittaa omistavansa. Säädyt siis määräsivät, että niistä oli erikseen myöhemmillä valtiopäivillä päätettävä.

Liikamaiden erottaminen yleisenä, jaossa noudatettavana normina ja kysymys liikamaiden käytöstä oli kuin olikin näin ollen liian kuuma pala. Ratkaisu oli jätettävä myöhempään aikaan. Kukaan ei voinut nähdä tulevaisuuteen; kukaan ei niin muodoin myöskään voinut ajatella, että ratkaisua ei tehdä seuraavillakaan valtiopäivillä vaan vasta yksinvaltainen kuningas hoitaisi Kustaa Vaasan hallitusajasta alkaen kiistoja herättäneiden takamaiden kohtalon yhtä vaivattomasti asetuksella kuin monet muutkin asiat — kaksi vuosikymmentä myöhemmin.¹²

Koska säätyjen päätös jätti liikamaiden muodostamisen täysin epävarmaksi, täytyi uudisasutus kysymys ratkaista muulla tavoin. Valtion uudisasutustoiminnan kehittämistä oli luovuttava ja sen vuoksi säätyjen kirjelmässä suositeltiin uusien tilojen ja torppien muodostamista talollisten maille. Tämän toiminnan ”voimakkaimmaksi ylläkkeeksi” säädyt pitivät välttämättömänä antaa joka tilalliselle vakuutuksen, etteivät hän tai hänen jälkeläisenä joudu ”ikuisina aikoina”

¹¹ ”at hwarcken en eller annan af landets inwånare må till des innehafde rättigheter i någon mätto komma at lida.”

¹² Ensi kerran liikamaan erottaminen sisällytettiin Suomen isojakoasetukseen v. 1775 ja sen selitykseen kaksi vuotta myöhemmin. Lähemmin *Jutikkala*, Talonpojan historia, s. 252—255.

maksamaan veronkorotusta uudisviljelmistä. Aiheen tämän korostamiseen oli antanut Sääksmäen yli- ja alisen kihlakunnan rahvaanvalitus. Kun läänin maaherra Gyllenborg oli ryhtynyt edistämään uudisasutusta läänissään, valittiin Laukaalta erään yksittäistapauksen johdosta. Maaherra oli antanut perustamis- ja asumisoikeuden ja määrännyt veron uudistalolle, joka oli Keljonkylän erään talollisen maalla. Valmistelukunta katsoi sen tilan torpaksi, jota "ei saa erottaa tilan vapaasta käytöstä, vielä vähemmän panna verolle". Asia yhdistettiin sittemmin yleiseen valitukseen, joka käsitteli muista lääneistä tulleita tapauksia. Tuloksena oli että yleisen valituksen resoluutio lausui jyrkästi, ettei sellaisia talojen ulkotiluksia, jotka vanhoista ajoista asti on otettu huomioon verossa ja joita talot ovat käyttäneet, saa erottaa tai lohkoa kruunun hyväksi. Jo vuodesta 1743 asti perintötilalliset olivat saaneet perustaa niille torppia, joita ei saanut verottaa kuten suomalainen valmistelukunta korosti. Kamari-, talous- ja liikedeputaatiossa lausuttua vaatimusta, että viljelijällä tulee olla oikeus perustaa torppia myös kruununtilan maalle, ei otettu resoluutiossa huomioon, mutta sen sijaan tämä vaatimus hyväksyttiin kuninkaallisella kirjeellä erikseen 18. 2. 1757.¹³

Eri yhteyksissä isojakokeskustelu siis korosti talollisten turvallisuutta: tiloilta ei otettaisi ulkopalstoja ja takamaita eivätkä noille takamaille perustetut viljelmät nostaisi kantatilan veroa. Mielialan voittamiseksi isojaolle suopeaksi luvattiin edelleen, että jos jokin talo joutuisi kärsimään siten, että se saa heikkoja ja liian vähäisiä tiluksia, sen veroa voidaan tasoittaa.

Valmistelukunnan ehdotuksen mukaan säätyjen kirjelmä myös määräsi, että Suomeen oli isojaon nopeuttamiseksi lähetettävä 20 maanmittaria lisää. Näistä kymmenen määrättiin Porin lääniin ja toiset kymmenen Hämeeseen. He eivät saaneet periä asukkailta mitään maksuja tai palkkioita vaan saivat kukin 500 hopeataalarin vuosipalkan kruunulta. Pohjanmaalla tuli entisten maanmittareiden jatkaa jo aloittamaansa isojakoa.

Säätyjen kirjelmä määräsi lopuksi kiistaa herättäneiden komissioiden asettamisesta. Komissiot I. säätyjen deputaatit nimitettiin Porin, Hämeen ja Pohjanmaan läänejä varten. Jokaiseen tuli viisi jäsentä, joten valmistelukunnan vaatimus kaikkien säätyjen tasa-arvoisesta edustuksesta ei toteutunut. Deputaatioiden tehtäviksi määrättiin:

- huolehtia isojaon nopeasta toimeenpanosta ja hyvän ja laillisen järjestyksen säilyttämisestä jakotoimissa,
- tasoitella syntyviä kiistoja kehoituksin sekä

¹³ Laukaalaisen valituksen esitti suomalaiselle valmistelukunnalle keljolaisten asianomistaja Vilppu Simonpojan pyynnöstä kapteeni Boije. Fin.Ber. 31. 5. 1756. Allmogens allm. besvär 1755—56, § 71, Kong. Maj:ts Resolution, § 47; BdP 7, s. 918, 1052—1053. Kongl. Maj:ts Bref . . . , ang. Torps och Nybygges anläggande på Hemmansägor, *Modée*, Utdrag VI, s. 4590—4591. *Kuusi*, Maataloudelliset uudistusvirtaukset, s. 51—52. *Jutikkala*, mt., s. 240—241.

— jättää seuraaville valtiopäiville selostus, mitä siihen mennessä on tehty, mitä vaikeuksia on esiintynyt ja miten niissä voidaan auttaa ja helpottaa, sekä miten tyytymättömät nopeammin kuin tavallisia oikeusasteita käyttäen voisivat saada riitansa ratkaistuiksi niin, että säädyt seuraavilla valtiopäivillä voivat päättää menettelystä kiistojen ratkaisemiseksi.

Deputeerattujen palkkion säätäminen jätettiin myös seuraavien valtiopäivien huoleksi. Nyt määrättiin vain päiväraha ja kyyditysmaksu säädyn mukaisesti siten korvattavaksi, että aateliset, pappis- ja porvarissäädyn deputeeratut saisivat kolme hopeataalaria päivässä ja parivaljakkokyydin, mutta talonpoikaisdeputeeratut yhden hopeataalarin ja yhden hevosen kyydin.

Annetut ohjeet osoittavat, että valmisteluvaiheessa käytetty nimitys talouskomissio oli liioitteleva. Uusien deputaatioiden tehtävänä oli taivuttelemalla väestöä avustaa isojakoasioissa maanmittaria, mutta ilman valmistelukunnan vaatimaa tuomio-oikeutta.

Valmistelukunta sai myös tehdä henkilöehdotuksen, jota se oli toivonutkin. Asia käsiteltiin valmistelukunnan viimeisessä kokouksessa 19. 10. 1756 ja säädyt hyväksyivät sen sellaisenaan.¹⁴ Läänien talousdeputaatioihin nimitettiin siten seuraavat henkilöt:

Porin läänin deputaatioon:

aatelissäädystä everstil. G. A. Hiärne ja akatemian sihteeri J. Olivecreutz,
pappissäädystä Euran kirkkoherra J. Laihiander,
porvarissäädystä Uudenkaupungin pormestari T. Hagert,
talonpoikaissäädystä Henrik Isakinpoika Ullner Perniöstä.

Hämeen läänin deputaatioon:

aatelissäädystä kapteeni O. E. Boije ja kornetti O. Tandefelt,
pappissäädystä Someron kirkkoherra C. Zidbeck,
porvarissäädystä Porvoon pormestari G. Hagert,
talonpoikaissäädystä Heikki Yrjönpoika Vilkkilä Lammilta.

Pohjanmaan läänin deputaatioon:

aatelissäädystä kapteeni H. J. Roos ja majuri C. C. de Carnal,
pappissäädystä Kälviän kirkkoherra M. Pazelius,
porvarissäädystä Pietarsaaren pormestari L. Blom,
talonpoikaissäädystä Jaakko Paavalinpoika Heikus Vöyristä.

Tässä yhteydessä käytetyistä aluenimityksistä huolimatta ensin mainittu deputaatio käsitti sittemmin toimialueekseen koko Turun ja Porin läänin ja toinen deputaatio toimialueekseen Uudenmaan ja Hämeen läänin.

¹⁴ R Strs Skriv. i inr.-civ. är. 21. 10. 1756. R 4970. SRA.

Säätyjen kirjelmä päättyy vahvaan korostukseen, että nämä toimenpiteet, mitaus ja vesiteiden suunnittelu sekä isojako ja kaikkiin näihin liittyvät väestöpoliittisesti tärkeät edistysaskeleet ovat varmimpia takeita Suomen auttamiseksi ja koko valtakunnan hyödyksi sillä tavoin, että vastaava edistyminen muutoin veisi monien miespolvien ajan. ”Valtakunnan säädyt ovat vakuuttuneita . . . , että Suomen asukkaat saavat laskea uuden aikakauden alkavan näistä valtiopäivistä lähtien, aikakauden, jolloin yhteiseksi auttamiseksi päätetyt keinot joutavat väistämättä väestön kasvuun, pellon ja niityn parempaan viljelykseen ja asukkaiden auttamiseen heidän köyhydestään.”

Vaikka ylisanojen runsaus ja edistysoptimismi olivat tavanomaisia ilmiöitä vapaudenajan valtiopäivien mietinnöissä ja lausunnoissa, voinee säätyjen itselleen esittämää tunnustusta pitää ilmauksena siitä, että ne todella tunsivat tehneensä poikkeuksellisen merkittävän ratkaisun ”Suomen ja koko valtakunnan hyödyksi”.¹⁵

Säätyjen 21. 10. 1756 päivätyn päätöksen edellyttämä asetus annettiin seuraavana keväänä, 5. 4. 1757. Se on jokseenkin lyhyt ja sen säännöksistä oli tärkein se periaate, että isojako oli toimitettava yhdenkin kyläläisen sitä vaatiessa.¹⁶ Vuoden 1734 laki oli antanut kylän aurinkojaolle horjuttamattoman turvan siten, että sen uusimiseen vaadittiin kaikkien kylänasukkaiden suostumus.¹⁷ Johdonmukaisesti tämän kanssa vuoden 1752 myönnytys isojaon hyväksi salli, että se voitiin toimittaa jos kaikki kylän osakkaat siihen suostuivat. Mutta aurinkojaon hylkääminen ja isojaon toteuttaminen yhdenkin kyläläisen vaatimuksesta osoitti nyt todella käänteentekevää ajattelutavan muutosta.

Asetuksen jakoteknisiä säädöksiä on niin tyhjentävästi käsitelty kirjallisuudessa¹⁸, että niihin ei ole aiheellista enempää puuttua. Sen sijasta voidaan kiinnittää huomiota erääseen piirteeseen, joka näyttää jääneen jakoperiaatteiden käänteentekevyyden varjoon.

Suomen isojako ei ollut ainoa valtiopäivillä käsitelty jakolaitosta koskeva kysymys. Ruotsin eri seuduilta esitetyissä valituksissa oli anottu maantieteellisen kartoituksen ja maanjakomittausten tehostamista. Jacob Faggotin hallitukselle esittämä muistio ”Yleisten olojemme sairaudesta” taas johti siihen, että salaiseen esitykseen otettiin isojakoa valtakunnallisena tehtävänä koskeva kohta. Valtiopäivien sitten työskenneltä jo pitkään Faggot maaliskuussa 1756 jätti säädylle muistion, jossa hän kiinnitti huomiota isojaon erityiseen välttämättömyyteen Skoonessa.

Valtaneuvos von Rosenin talouskomission mietinnössä esitetyn ohella valtio-

¹⁵ *Palmén*, Tvenne aktstycken, s. 173—182. *Kuusi*, Maataloudelliset uudistusvirtaukset, s. 49—54. *Sama*, Isojako Suomessa, s. 5—9.

¹⁶ *Modée*, Utdrag VI, s. 4601—4603.

¹⁷ 1734 Laki, Rak.k. 1 Kap. 4. §: ”Ingen hafve våld then by rifva, som i rätta solskifte lagd är, utan alle jordägare therom åsamjas”.

¹⁸ Esim. *Kuusi* mainituissa tutkimuksissaan, *Jutikkala* Talonpojan historiassaan.

päivillä oli siten käsiteltävänä kolme muutakin isojakoon kuuluvaa asiaa. Perusteellisimman valmistelun sai von Rosenin komission mietintö. Muista esityksistä ruotsalaisten rahvaanvalitusten anomus käsiteltiin salaisessa valiokunnassa, joka päätti, että Ruotsiin oli määrättävä 60 uutta maanmittaria entisten lisäksi nopeuttamaan isojakoa. Maantieteelliset kartoitukset jäivät siten syrjään. Päätöksen mukainen kuninkaallinen kirje lähti maanmittauskonttorille marraskuussa 1756. Faggotin muistiossa ehdotettu Ruotsin yleisen isojakoasetuksen luonnos taas valmisteltiin kamari-, talous- ja liikeputaatiossa. Säädyt hyväksyivät sen, mutta se oli sisällöltään erittäin yleisluontoinen. Siinäkin lausuttiin silti käänteentekevä ajatus, että yhdelläkin kylänosakkaalla oli oikeus vaatia koko kylä isojakoon. Muutoin kirjelmä puhui enemmän sarkajaon haitoista ja isojakon paremmuudesta ja sisälsi vain vähän normatiivisia ohjeita.¹⁹

Kolmannen asian, Faggotin Skoonea koskevan muistion, käsitteli samoin kamari-, talous- ja liikeputaatio. Se lähetti puoltavan lausuntonsa säädyille valtiopäivien ollessa loppuvaiheissaan. Ylemmät säädyt hyväksyivät sen heti ja talonpoikaissäätö epäröinnin jälkeen. Skooneen tuli määrätä 10 uutta maanmittaria kuten Faggot oli ehdottanut. Valtaneuvoskunta sai sekä yleisen isojakopäätöksen että tämän Skoonea koskevan päätöksen samaan istuntoonsa 28. 3. 1757. Molemmista päätettiin antaa asetus. Viikkoa myöhemmin valtaneuvoskunnalle esiteltiin sitten säätyjen laaja kirjelmä Suomessa suoritettavasta isojaosta. Kun tällöin todettiin, että ”se oli läheisesti samaa asiaa koskeva kuin täällä esitetty säätyjen toinen kirjelmä isojaosta, päätettiin, että molemmat yhdistetään yleiseksi asetukseksi”.²⁰

Suomen isojakoa koskeva säätyjen päätös, joka suomalaisessa valmistelukunnassa tapahtuneen valmistelun jälkeen oli yksityiskohtaisin, tuli näin ollen määräämään valtakunnallisen isojakotoimen suunnan. Suomea erikseen ei tässä enää asian saaman käänteen vuoksi lainkaan mainita, vaan asetus perustele toimenpiteen tarpeellisuutta ”ulkomaisten kansakuntien, erityisesti Englannin esimerkein”. Tämän toimenpiteen ansiosta saavutettaisiin monia etuja ”sekä Upplannissa että Valtakunnan monilla muillakin seuduilla”. Sen tähden ”Maaherrat, asianomaiset tuomarit ja virkamiehet veloitetaan valistamaan kansaa, erityisesti yksinkertaisempia”.

Skoonea koskeva päätöskin oli yleisluontoisempi kuin tämä valtakunnallinen isojakoasetus. Merkittävää on, että Skooneen asetus ei mainitse sitä periaatetta,

¹⁹ Kongl. Bref d. 5. Nov. 1756. Kongl. Bref och Förordn. till Landtmäteri Contoïret. LMSA. RSters Bref i inr.civ.är. 21. 10. 1756. Rådsprot. i inr.civ.är. 18. 3. 1755, f. 387—401; 28. 3. 1757, f. 552—553. SRA.

²⁰ Rådsprot. inr.civ.är. 28. 3., 5. 4. 1757, f. 553—553v., 623. SRA. *Modée*, Utdrag VI, s. 4598—4600. *Forsman*, Om skifte och annan jorddelning i by, s. 17—20. *Heckscher*, Sveriges ekonomiska historia III:1, s. 251—256. *Ingers*, Bonden i svensk historia II, s. 280—295.

että milloin yksikin kyläläinen vaatii isojakoa, se on toimitettava. Silti tämän normin katsottiin piankin koskevan myös Skoonea.²¹

Kun Suomea koskevaksi tarkoitettu säätyjen päätös pohjautui Faggotin ajatuksiin — sanakuviakin myöten kuten näkyy viittauksesta Englannin esimerkkiin — ei siinä ollut periaatteessa mitään niin selvästi vain Suomeen sidottua, etteikö se olisi vaivatta sopinut koko valtakuntaa palvelemaan kuten valtaneuvosto sitten päättikin. Arvioitaessa suomalaisen valmistelukunnan työtä ja vaikuttavuutta, on paikallaan todeta tämä Ruotsi-Suomen koko jakolaitoksen suuruudistuksen syntyprosessin erikoispiirre.

— Väestökysymys ja valmistelukunnan käsitys väestön lisäämisen mahdollisuuksista

Väestön vähäisyyttä, sen syitä sekä keinoja väestönkasvun edistämiseksi pohdittiin koko 1750-luvun ajan kuten edellä on useissa yhteyksissä todettu. Valtaneuvos von Rosenin komissio oli pitänyt väestön vähäisyyttä suuriruhtinaanmaan köyhyyden pahimpana syynä ja kuninkaan salainen valtiopäiväesitys oli lausunut samaa. Isojako auttaisi väestökysymystä tehdessään uusien tilojen perustamisen mahdolliseksi, mutta komission mietintö ja salainen esitys tähdensivät toistakin keinoja, suurempaa ankaruutta väestön maastamuuton estämiseksi.

Samat näkökannat esiintyivät myös valmistelukunnassa. Keskustelun viritti helmikuun alkupuolella 1756 O. E. Boijen mietinnön lukeminen, jonka jälkeen asia päätettiin ottaa valmistelukunnan työohjelmaan omana kysymyksenään. Boije katsoi, ettei väestökysymystä voida nopeasti ratkaista vaikka kaupunkeihin olisikin hankittavissa ulkomailta työvoimaa kuten edellisten valtiopäivien keskusteluissa on mainittu. Ennen kaikkea oli edistettävä maataloutta siten, että talollisten pojat ja tyttäret voisivat avioitua jo nuorina. Maataloudesta riippui, tuntisiko väestö halua maasta muuttoon vai pysyisikö se paikoillaan. Maastamuuton tyrehdyttäisi viljelymahdollisuuksien ja maatalouden tuoton paraneminen. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä myös lääkintölaitoksen heikkouksien korjaamiseen suuren lapsikuolleisuuden vähentämiseksi. Köyhien lasten hoitoa olisi parannettava lastenkoteja perustamalla ja maahan olisi saatava taitavia lääkäreitä ja välskäreitä varsinkin kulkutautien vaarallisen leviämisen rajoittamiseksi.¹

Boijen ohjelma sisälsi siis etupäässä ongelman syihin meneviä korjausehdotuksia joskin hän toisin kohdin ilmoitti luottavansa myös kieltävien normien tiukentamiseen. Mm. hän esitti, että pitäjänkäsityöläisten määrää oli vähennettävä ja loisten vapautta rajoitettava. Tälle kieltojen linjalle asettui Thure Ha-

²¹ *Ingers*, mt., s. 298.

¹ Fin.Ber. 12. 2. 1756. O. E. Boije, Ödmjukt Memorial, 12. 2. 1756. Bilagor.

gert, joka sovituksen työnjaon mukaisesti laati valmistelukunnalle 19. 2. 1756 muistion väestöasiasta. Hänkin totesi taloudellisen ahdingon väestön maastamuuton syyksi, mutta uskoi, että entistä ankarammat rajoitukset estäisivät muuttoliikkeen. Maaherrat, kruununpalvelijat, kirkonmiehet ja laivurit oli velvoitettava lujasti valvomaan Venäjälle ja Ruotsiin muuttamista. Leväperäisyydestä olisi sakotettava niin että asia korjaantuisi. Rovasti Mathesius ilmoitti tällöin heti, että hän ei voi yhtyä muistion ehdottomaan muuttokieltoon, sillä ”kaiken liikkeen estäminen Ruotsiin ei ole muuta kuin eräänlaista pakkoa”, vaikka Suomi onkin siinä tilassa, että se tarvitsee itse kaiken väkensä. Rovastin mielestä muuttokielto ei ollut oikea ratkaisu, mutta hänellä ei silti ollut rohkeutta vaatia mietintöön muutoksia ”jos muut voivat sen hyväksyä”.²

Valmistelukunta pani asian pöydälle. Thure Hagert ehdotti myöhemmin, että asiasta laadittavaan mietintöön tulisi lisätä kielto, joka rajoittaisi rykmenttien vapaata värväystä. Kun valmistelukunta ei tuntenut asiaa, Gabriel Hagert lupasi ottaa siitä selvää maa- ja merisotadeputaatiolta. Muutamaa viikkoa myöhemmin, 12. 4. 1756, hän kuitenkin ehdotti, että väestökysymystä koskevat ehdotukset liitettäisiinkin isojakoa koskevaan mietintöön. Enemmittä puheita ajatus hyväksyttiin.³

Valmistelukunnan omat pöytäkirjat eivät enää tämän jälkeen mainitse asiaa lainkaan.⁴ Muualta kuitenkin ilmenee, että valmistelukunta pari viikkoa myöhemmin muutti kantaansa ja laati Boijen ja Hagertin muistiot yhdistämällä mietinnön ”Väestönpuutteen estämisestä Suomessa”, joka jyrkähkössä muodossa ehdotti väestön muuttorajoitusten valvonnan tiukentamista.⁵ Uusi päätös on ilmeisesti johtunut Gabriel Hagertin saamista tiedosta, että maa- ja merisotadeputaatio oli kannattanut hänenkin edustamaansa holhoavaa linjaa. Väestökysymys oli ollut mainitussa deputaatiossa esillä tammikuussa erillisenä, puolustuslaitosta koskevana kysymyksenä. Deputaatio piti tärkeänä, että maastamuuton valvontaa tiukennettaisiin, mutta muutoin se ei syventynyt asiaan enemmälti vaan päätti lähettää sen kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle. Tämä puolestaan piti valvontaa perusteltuna, mutta ei myöskään käsitellyt asiaa laajemmin. Lyhyessä keskustelussa talonpoikaissäädyn puhemies Olof Håkansson huomautti ainoastaan, että ”armeijaan kirjoittaminen (enroullering) monin paikoin ajaa maasta pois väkeä”.⁶

² Fin.Ber. 19. 2. 1756. Thure Hagert, Memorial 19. 2. 1756.

³ Fin.Ber. 6. 3., 12. 4. 1756.

⁴ Vrt. myös *Ervasti*, mt., s. 166—167.

⁵ Mietintö 26. 4. 1756, päiväys ilmenee salaisen valiokunnan 24. 7. pöytäkirjasta. SU 24. 7. 1756, R 3046. SRA. FR SU 25. VA. Hämäräksi jää, mistä valmistelukunnan 26. 4. 1756 pöytäkirjan puutteellisuus johtuu. Pöytäkirjanpidossa ei ole havaittavissa muita aukkoja kuin 8. 7. 1756 pidetyn kokouksen pöytäkirjan puuttuminen kokonaan. Sen sijaan 26. 4. 1756 pidetyn kokouksen pöytäkirja on olemassa, mutta ei sisällä mainintaa tästä asiasta. Fin.Ber. 26. 4. 1756.

⁶ KECD 3. 2. 1756, R 3088, f. 206—208. SRA.

Havainto, että luottamus holhoavan linjan vaikutukseen oli ilmassa eri tahoilla, lienee se motiivi, joka sai valmistelukunnan muuttamaan kantaansa: väestökysymyksestä laadittiin eri mietintö jättämättä sitä vain isojakomietinnön erääksi osaksi. Siinäkin väestönpuute oli silti tarpeellista mainita Suomen taloudellisen kehittymättömyyden ja maatalouden heikkouden eräänä yleisenä syynä.

Salainen valiokunta ei uhrannut väestömietinnölle aikaansa enempää kuin mietinnön lukeminen kesti. Se totesi asian kuuluvan kamari-, talous- ja liike-deputaatiolle.⁷ Tämä puolestaan piti ehdotuksia hyvinä ja päätti, että ”deputaatio ottaa sen suoraan omaksi kannakseen”. Säädyille lähti siten seuraava mietintö:⁸

1. Palvelusväen muuttopäivä tulisi siirtää marraskuulle, jolloin purjehdusta ei enää harjoiteta ja siten vältetään siltä, että rengit kaupunkimatkoillaan siirtyvät laivoihin. Palvelusväen palkkapäivän siirtyminen on ”heille edullisempaa” . . . kun ”heidän rahansa riittävät paremmin kruunun ulostekoihin henkiveroa varten”. Palvelusväen palkkoja olisi myös nostettava.

Renkien laivoihin pestautumisen estämiseksi oli laivojen kippareille määrättävät sakkoja 100 hopeataalariin asti. Merimieskonttorit on järjestettävä valvoamaan pestausta ”kuten Turussa on jo tapahtunut”.

2. Laivureille on määrättävä vastaava sakko 10—50 hopeataalariin asti.

3. Talonpoikaispurjehtijoiden on saatava kruununvoudilta passi kutakin matkaa varten.⁹

Säätyjen käsittelyssä mietintö hyväksyttiin, vaikka se sai osakseen ankaraa kritiikkiäkin. Porvarissäädyssä sitä esitti hattujen kiihkeimpiin johtajiin kuullut Helsingin entinen ja Arbogan silloinen pormestari Olof Bidenius Renhorn, joka tuli näillä valtiopäivillä yleisesti tunnetuksi vallankumousvehkeilyä tutkimaan asetetun säätyjen komission terävänä ja leppymättömänä syyttäjänä.¹⁰ Pitkässä puheenvuorossaan Renhorn ilmoitti tuntevansa mietinnön sisällön jo ennestään, joten hän ei puhunut yhdeltä kuulemalta. Aiottujen toimenpiteiden tulisi estää väenpuutetta, mutta ne tuottaisivat täsmälleen vastakkaisen tuloksen. ”Varokeinoja voidaan kiertää ja ne myös varmasti kierretään; näin siksi,

⁷ SU:n ptk.ote 24. 7. 1756, valmistelukunnan mietinnöstä 26. 4. 1756. KECD. Handlingar, R 3089, f. 1103—1104. SRA. SU:n ptk. tältä ajalta puuttuu.

⁸ Valmistelukunnan päätöksen 26. 4. 1756 sisältö siis ilmenee vasta tässä yhteydessä. Ks. seuraava viite.

⁹ KECD 6. 8. 1756. R 3089, f. 1097—1102. SRA.

¹⁰ ”Renhorn . . . mer än någon av ledamoterna har bidragit att gifva denna kommission dess spejande, blodtörstiga karaktär”. Valtio-opillisen harrastuksensa ansiosta hän esitti pitkiä ja oppineita luentoja mm. siitä, että jokainen ihminen syntyy vapaana eikä kukaan hallitsevana, vielä vähemmän että hän voisi hallita mielensä mukaan. Kun Renhorn siteerasi valtiopäiväpuheenvuoroissaan uusintakin kirjallisuutta, mm. Mirabeau'n L'ami des hommes -teosta, hänen nimeensä liitettiin komission sanelemien kuolemantuomioiden jälkeen 1756 poliittisessa lentolehtiskirjallisuudessa tuon teoksen nimi, ”L'ami des hommes Renhorn”. *Malmström*, mt. s. 168.

että väen maastamuuton ja maassamuuton estämiseksi on turvauduttu keinoon, joka on pakko”. Päinvastoin pitäisi olla, että he pysyisivät maassa ja tekisivät ilolla työtään sen vuoksi, että heillä on vapaa valinta; ”se luonne pitäisi myös tämän mietinnön keinoilla olla” . . . ”Ennustan pelkästään poliittisilla perusteilla¹¹, että Suomessa väen vajuus kasvaa kolminkertaiseksi nykyisestä, vain siksi, että maassa pysymiseen on pakko”.

Oli luonnollista, että Gabriel Hagert — mietinnön ankaran holhouksen isä — käytti vastapuheenvuoron. Siinä hän vetosi maan olojen tuntemukseensa. Koska laivurit ja kipparit houkuttelevat väkeä ja ruotsalaiset kalanostajat tekevät samoin, deputaation ehdotukset olivat täysin oikeudenmukaisia. ”Ellei vakaavia keinoja käytetä, tuo väenpuutteesta kärsivä maa kiskotaan lopulta tyhjäksi”. Loviisan pormestari Forssel taas päinvastoin yhtyi Renhornin kritiikkiin, koska hän ”ikänsä tuolla rajaseudulla asuneena” tiesi, että kansa aina löytää kiertotiet ja ”renki ja piika lähtevät, kun kuulevat paremmista oloista, sillä pieni palkka ja pakko tekevät työn vihatuksi”, he palaavat harvoin tai ei koskaan, sillä ”varsinkin Liivinmaalla herrasväet pitävät erittäin hyvää huolta suomalaisista rengeistä ja piioista”. Muuttoliikettä voidaan estää vain parantamalla oloja. Samoin Ystadin pormestari C. G. Boberg moitti mietintöä ja vaati sitä luettavaksi uudelleen kohta kohdalta. Puhemies Kierman esti tämän ajanpuutteeseen viitaten. Asia oli silti jätettävä pöydälle ja sääty valitsi viisi jäsentään käymään mietintöä läpi.¹²

Kun asia oli uudelleen esillä kolme viikkoa myöhemmin, muut säädöt olivat jo hyväksyneet mietinnön. Talonpoikaissäätö hyväksyi sen sillä varauksella, että kruununvoudilta haettavaa passia koskeva vaatimus jäisi pois, koska passinhaku tulisi rahvaalle kalliiksi ja aikaa vieväksi. Sen vuoksi oli pidettävä edelleen voimassa rahvaanvalitusten resoluutioiden säätämä vanha menettely, että passin saisi hakea lähimmältä kruununpalvelijalta.¹³ Tämä talonpoikaissäädyn vaatimus, joka oli sangan tärkeä kaikille rannikoiden asukkaille ja tässä tapauksessa mahdollisesti suomalaisten esille ottama, toimitettiin muille säädyille pöytäkirjanotteena.¹⁴ Ritaristo ja aateli sekä pappissäätö olivat ottaneet sen huomioon. Kun porvarissäätö palasi uudelleen asiaan ja teki viimeisenä säätynä päätöksensä väittelyä herättäneestä mietinnöstä, aikaisemmat arvostelijat vaikenivat ja mietintö hyväksyttiin talonpoikien asettamin varauksin.¹⁵

¹¹ ”Jag spår på rena politiska grunder, att”.

¹² Suomalaiset Forsellin ja G. Hagertin sekä ruotsalaiset Västervikin pormestari Hanqvistin, Härnösandin pormestari Lundebergin ja Piteån pormestari Krögerin. Bgst. 17. 9. 1756. R 1324, s. 2832—2841. SRA.

¹³ Res. på Allmogens allm. besvär 1734, § 47, 1739, § 60. *Modée*, Utdrag II, s. 1174, 1410.

¹⁴ Bdst. 18. 9. 1756, BdP 7, s. 739, 978.

¹⁵ R ja A:n päätös 5. 10. 1756 käy ilmi muiden säätyjen myöhemmin tekemien päätösten yhteydessä. Prst. 6. 10. 1756. R 695, s. 1039. Bgst. 7. 10. 1756. R 1325, s. 3326. SRA.

Mietintö "Väestöpuutteen estämisestä Suomessa" oli siten loppuunkäsittely. Se ei tuottanut mitään rakenteellisesti uudistavaa ja muuttoliikkeen syihin puuttuvaa toimenpidettä, vaan korosti ainoastaan holhoavaa kieltojen linjaa ja uhkasi entistä ankarammin niitä, jotka toiminnallaan edesauttoivat maasta muuttoon halullisia. Käytännössä tällä ei voinut olla juuri mitään positiivista vaikutusta. Periaatteellisesti ratkaisu ei siis edustanut sitä muissa yhteyksissä mooneen otteeseen korostettua näkökantaa, että Suomen talouden kohentamiseksi oli tartuttava heikkouden syihin. Porvarissäädyssä noussut kritiikki väestömietintöä kohtaan sen sijaan tulkitsi tätä yleisemmin vallalla ollutta käsitystä, mutta valmistelukunnan mietinnössä nämä seikat jäivät kokonaan huomiota vaille eikä säätykäsittelyssä, ainakaan yhden säädyn ajamana, ollut yleeensäkään mahdollista kääntää jonkin mietinnön periaatteita kokonaan toisille urille. Kun väestökysymys keskeisenä asiana sisältyi valmistelukunnan työohjelmaan, tuo saavutettu lopputulos oli sangen vähäpätöinen. Kovin merkittävällä tavalla eivät väestöongelmia voineet helpottaa myöskään ne muutamat valmistelukunnan ulkopuolella käsitellyt ehdotukset lastenhoidon ja lääkintälaitoksen parantamisesta, joita jäljempänä lähemmin tarkastellaan.

— Hallinto- ja oikeudenhoitoalueiden jakaminen

Suomen lääni-, kihlakunta- ja pitäjäjaon sekä oikeudenhoidollisen aluejaon uudistaminen kuului myös hattujen sodan jälkeisistä ajoista alkaen harkittuihin uudistussuunnitelmiin. Erimielisyyttä ei 1750-luvulla vallinnut siitä, etteivätkö sellaiset toimenpiteet ja virkamiesten määrän lisääminen olisi olleet tarpeellisia. Uudistuksen tiellä vain olivat kruunun taloudelliset vaikeudet kuten ilmeni 1751—52 valtiopäivillä, kun Ylä-Satakunnan jakaminen useampiin kihlakuntiin kaatui kruunun menoarvion järkyttämättömyyteen. Tämän stabiliteetin takeena taas oli aatelittomien säätyjen, ennen muita talonpoikien, ehdoton kieltäisyys menojen lisäämistä kohtaan. Toisaalta tuona aikana esiintyi jokseenkin yleisenä se käsitys, että Suomen mittaaminen ja maantieteellinen kuvaaminen oli saatava suoritetuksi ennen läänijaon uudistamista. Vasta noiden toimenpiteiden tulosten perusteella katsottiin voitavan punnita paikallisten olosuhteiden vaatimuksia; näin olivat esittäneet mm. 1740-luvun Suomen asiain valmisteluelimet. Saman kannan omaksui myös von Rosenin talouskomissio: maa tuli jakaa useampiin maaherrakuntiin ja tuomiokuntiin ja lääneihin tuli perustaa lisää virkoja ja kruununpalvelijain toimia, sillä nykyiset virkamiehet ja kruununpalvelijat eivät voi pitkien matkojen ja huonojen yhteyksien vuoksi hoitaa ja valvoa maan hallintoa riittävän tehokkaasti. Mutta, komissio huomautti, kun

läänienkään järjestelyissä rajoista ei ole selvyttä, tulisi kaikissa hallintoalueiden järjestelyissä odottaa karttojen valmistumista.¹

Valmistelukunta aloitti työnsä tutustumalla tähän mietintöön. Kun Hiärne ja O. E. Boije olivat vaatineet 12. 2. 1756 luetuissa muistioissaan läänijaon uudistamista, suoritettiin nyt tehtävien jako. Keskustelun pohjaksi tarvittava lääninjakokysymyksen uudistusehdotus jätettiin professori Voltematin laadittavaksi. Hän ei liene kirjoittanut tätä esitystä koskaan; pöytäkirjat osoittavat, että hän oli valmistelukunnan passiivisimpia jäseniä yleensäkin. Kun mitään ehdotusta ei tullut, läänien jakoa koskeva asia jäi kaiken mielenkiinnon vieneiden mittaus- ja maanmittausmietintöjen varjoon. Vasta näiden valmistuttua asia toukokuussa tuli esille keskusteltaessa Savossa tarpeellisesta maantarkastuskomissaarin virasta. Keskustelun päätteeksi todettiin, että hallintoalueiden jako yleisenä toimenpiteenä olisi tärkeä; niinpä ”eräät herroista” lupasivat kirjoittaa siitä muistion.²

Herrat olivat Hiärne ja Nordenskiöld. Nordenskiöld oli valmis kiirehtimään uusien läänien perustamista jo ennen kartoituksen loppuunsaattamista, ainakin siten, että Turun ja Porin läänit ja Uudenmaan ja Hämeen läänit erotetaan toisistaan. Kartoituksen valmistuttua olisi tutkittava muiden läänien jakamista. Virkamiesten lukua oli lisättävä ja virkamiehiksi oli nimitettävä suomea hallitsevia henkilöitä.

Hiärne sen sijaan oli samalla kannalla kuin von Rosenin komissio: nykyisten läänien rajojen epäselvyys pakotti odottamaan mittauksen ja kartoituksen valmistumista. Silti voitaisiin hallintoalueiden jakoa kiirehtiä määräämällä muutamia maanmittareita käymään lääninrajoja. Lääninkanslioihin tulisi määrätä ylimääräinen virkamies valmistelemaan läänien jakamisesta aiheutuvia toimenpiteitä.

”Muut ensimmäisestä säädystä” hyväksyivät Hiärnen kannan, aatelittomat eivät. Mathesius katsoi, että virkamieskustannukset tulisivat huomattavasti suuremmiksi kuin virkamiesten ja kruununpalvelijain lisääntymisestä saatava hyöty. Hän ei siis lainkaan voinut yhtyä näihin ehdotuksiin. Talonpoikaissäädyn sihteeri Paleen, joka oli jälleen mukana kokouksessa, myönsi Hiärnen perustelut painaviksi, mutta arveli talonpoikien myöhemminkin vastustavan uudistusta. Se kysyisi huomattavia summia, joita ei voitaisi menosäännössä järjestää muutoin kuin sälyttämällä ne jakopalkkoina niiden maksettaviksi, jotka olivat jakopalkkalaitoksen ulkopuolella. Gadolin esitti tähän kiukkuisen huomautuksensa, että kaikki olivat velvollisia maksamaan yhtä paljon veroja, olivatpa ne jakopalkkoina tai kruunulle suoraan kannettuja, ja että näin hyödyllistä asiaa ei sopisi tuollaisin perustein vastustaa. Puolesta ja vastaan väittelyn jälkeen valmistelukunta päätti pyytää kamarikollegiosta Suomen maaherrojen v. 1747 asiasta an-

¹ Mietintö kuninkaan salaisen esityksen liitteenä, K.M:s Sekr.Propos. i inr.civ.är. 4. 11. 1755. Riksdagsacta R 3071. SRA. FR 353. VA. *Ervasti*, mt., s. 167—168.

² Fin.Ber. 5. 4., 6. 5. 1756.

tamat lausunnot.³ — Kun Gadolin oli täysin oikeassa eikä Paleenkaan voinut olla tietämätön asian todellisesta laidasta, jää hänen huomaautuksensa selitykseksi vain se, että talonpojat suorittivat veronsa mieluummin persoonattomalle kruunulle kuin jollekin tietylle henkilölle. Psykologiselta kannalta tämä ei ole yllättävää, sillä maksujen ja verotavaroiden kuljettaminen upseerin tai muun virkamiiehen kartanoon assosioi helposti ajatuksen siitä, että kyseinen henkilö nautti toisten tekemän työn hedelmiä ansiotta.

Lausunnot osoittivat, että myös maaherrat olivat asettaneet mittauksen ja kartoituksen tämän uudistuksen edellytykseksi. Valmistelukunnan enemmistö tuli nyt samalle kannalle: näiden valtiopäivien aikana asiaa ei kannattanut enää ajatella. Viikkoa myöhemmin, kesäkuun alussa 1756, Thure Hagert koetti kirjallisessa lausunnossaan uudistuksen tärkeyttä perustellen saada valmistelukunnan vielä muuttamaan päätöksensä. Enemmistö pysyi kuitenkin sillä kannalla, että ennen seuraavia valtiopäiviä ei ollut tehtävissä mitään. Tämä päätettiin ilmoittaa myös salaiselle valiokunnalle. Valiokunta käsitteli lausunnon syyskuussa ja päätti, että se tuli lähettää Kuninkaalliselle Majesteetille.⁴

Touko-kesäkuun vaihteessa käytyihin keskusteluihin vaikutti epäilemättä se, että juuri samaan aikaan oli salaisen valiokunnan ehdotuksesta neuvoteltu valtiopäivien päättämisestä 15. 6. 1756. Salainen valiokunta pyysi valtaneuvoskuntaa kiirehtimään kollegioita ja virkamiehiä valtiopäiväasioista annettavien lausuntojen nopeuttamiseksi. Neuvosto antoikin asianomaisille tätä koskevan määräyksen välittömästi.⁵

Valtiopäivien kiireellistä lopettamista ajoivat erityisesti hatut, mutta aikataulu ei pitänytään ja pian aiotun lopettamispäivän jälkeen paljastettu vallankaappausyritys ja sen selvittely pitkittivät valtiopäivätyön jatkumaan yli kesän. Tämä selvittely lienee myös vaikuttanut valmistelukunnan työssä vallinneeseen taukoon, kuten se häiritsi valtiopäivien työtä yleensä. Valmistelukunta piti kesällä yhden kokouksen, mutta muutoin sen työ oli keskeytyneenä syksyyn asti.

Suomen hallinto- ja oikeudenhoidollisen aluejaon uudistaminen kaatui siten toukokuiseen päätökseen. Syksyllä asiaa koskevaa pöytäkirjanotetta tarkistettaessa kukaan ei pyytänyt edes puheenvuoroa. Tällöin elo-syyskuun vaihteessa oletettiin jälleen, että valtiopäivät päättyvät tuota pikaa. Ne kestivät tosiasiaa vieläkin seitsemän viikkoa. Valmistelukunnan työssä näyttää kuitenkin tällöin, syyslokakuussa, vallinneen jo pyrkimys saada keskeneräiset asiat pois pöydältä; tämän ajan neljä kokousta käytettiin lähes kokonaan aikaisempien pöytäkirjojen lukemiseen.⁶

³ Fin.Ber. 6. 5., 11. 5. 1756. Nordenskiöldin ja Hiärnen lausunnot 11. 5. 1756. Bilagor.

⁴ Fin.Ber. 25. 5., 31. 5., 1. 6. 1756. Thure Hagertin muistio 31. 5. 1756. Bilagor. SU 7. 9. 1756, R 3053, f. 41—42. SRA.

⁵ Salaisen valiokunnan ja säätyjen keskustelut valtiopäivien lopettamiseksi. Bdst. 20. 5., 28. 5. 1756. BdP 7, s. 642, 644, 648—650. *Malmström*, mt. IV, s. 208—209.

⁶ Fin.Ber. 30. 8., 2. 9., 21. 9., 19. 10. 1756. — Viimeisessä kokouksessaan valmistelukunta nimesi aikaisemmin mainittujen talouskomissioiden jäsenet.

Valmistelukunnan ote työohjelmansa viimeisiin kysymyksiin, väestöä ja hallintoalueiden jakoa koskeviin asioihin oli siis kaikissa vaiheissa sangen kevyt. Hallinto- ja oikeudenhoidon uudistamista vastustivat päättävästi Mathesius ja talonpoikien puolesta Paleen, sen ainoaksi kiirehtijäksi osoittautui Nordenskiöld. Koko muu valmistelukunta asettui omankin työnsä kannalta helpoimman ratkaisun, lykkäämisen puolelle.

— Valmistelukunnan antamat erilliset lausunnot

Valmistelukunnan työskennellessä ohjelmansa parissa se muutamaan otteen joutui antamaan muiden valtiopäiväelinten siltä pyytämiä lausuntoja. Eräät näistä liittyivät läheisesti työohjelman pääkysymyksiin kuten Savon rahvaanvalituksessa esitetty anomus vesireitin perkaamisesta. Pien-Savon rahvas oli pyytänyt Itä-Suomen huonojen itä-länsi-yhteyksien parantamiseksi, että tällainen liikenne-reitti raivattaisiin Varkaudesta Päijänteeseen tai Kuopiosta Päijänteeseen. Kamari-, talous- ja liikeputaatiolle antamassaan lausunnossa valmistelukunta ainoastaan viittasi durchfartia koskevaan päämietintöön. — Siinähen itäisiin reittisuunnitelmiin suhtauduttiin sotilaallisista syistä erittäin pidättyvästi ja Savon vesitievalituskin sai kielteisen päätöksen.

Toisena Savoä koskevana asiana valmistelukunta puolsi Suur-Savon maantarkastuskomissaari Tuomas Malleniuksen pysyttämistä toimessaan edelleenkin. Hänet oli v. 1747 suomalaisen deputaation suosituksesta nimitetty sovittelemaan maanomistuskiiostoja asukkaiden kesken. Nimitys oli annettu ”toistaiseksi”. Valmistelukunta kuuli asiantuntijana kihlakunnantuomari Rehbinderiä ja antoi hänen puoltonsa perusteella oman lausuntonsa salaisen valiokunnan menosääntödeputaatiolle. Valitukseen annettu päätös oli myönteinen.¹

Useiden jäsenten muistioissa, joita valmistelukunnassa luettiin ennen oman työohjelman laatimista, pidettiin Suomen köyhyyden eräänä syynä kaupankäynnin heikkoutta. Valmistelukunta sovitti tämän vuoksi durchfart-reittiä koskevan lausuntonsa yhteyteen yleisluontoisen maininnan kaupunkien perustamisen tarpeesta. Salaisessa valiokunnassa asia kuitenkin putosi, ehkä maininnan ylimalkaisuuden vuoksi, eikä siitä siten mainita mitään myöskään säätyjen kirjelmässä kuninkaalle 21. 10. 1756, jota kirjelmää edellä on selostettu.²

Valmistelukunnan toimelias puheenjohtaja O. E. Boije otti sittemmin kesän kynnyksellä kauppa- ja kaupunkikysymyksen sekä manufaktuurien ja tehtaiden perustamisen tarpeen uudelleen esille. Kapteeni Nordencreutz ehdotti tällöin kauppalan perustamista Rantasalmelle. Valmistelukunta päätti lähettää salaisen

¹ Fin.Ber. 5. 4., 6. 5. 1756. Allmogens allm. besvär § 41, 110; Kungl.Majt:s Resolution, § 66. BdP 7, s. 898—899, 936—937, 1062—1063. *Mickwitz*, mt. II, s. 257—258.

² Ks. edellä s. 99—102.

valiokunnan kauppaja- ja manufaktuurideputaatiolle ehdotuksen, että Suomen sisämaan kauppaa ja kaupunkeja sekä teollisuutta koskevia kysymyksiä ryhdyttäisiin tutkimaan kokonaisuutena. Keskustelun jälkeen päätettiin samalle valiokunnalle lähettää myös ehdotus, että olisi tutkittava pellavan ja hampun viljelyn sekä lampaanhoidon sopivuutta Suomen taloudellisten olojen kehittämiseksi keinoina.³ Ehdotukset lähtivät sitten pöytäkirjanotteina, mutta mainittu deputaatio ei ehtinyt syventyä niihin lainkaan. Savoon perustettavaa kauppalaa koskeva aloite käännyttiin kamari-, talous- ja liikevaliokunnalle, joka katsoi ettei asialle ennen durchfart-reittien tutkimuksen valmistumista voida tehdä mitään; niinpä se oli jätettävä seuraaviin valtiopäiviin.⁴

Lammastaloutta koskeva aloite käsiteltiin yhdessä erään samaa asiaa koskevan rahvaan valituksen kanssa. Valituksessa pyydettiin oikaisua siihen epäkohtaan, että säätyläiset olivat ostaneet tiloja perinnöksi perustaakseen lammastarhoja. Tästä oli valitettu jo edellisillä valtiopäivillä sen johdosta, että kapteeni Henrik Löwing oli ostanut yli puolisataa tilaa Porvoon ja Orimattilan pitäjistä lampaanhoidon varten. Valiokunta otti nyt tyystin säätyläisiä suosivan kannan ja totesi, että tapahtuneisiin perinnöksiostoihin ei voida puuttua lainkaan, koska se järkyttäisi laillisesti hankittuja oikeuksia. Kun joku säätyläinen haluaa ostaa tiloja perinnöksi lampaanhoidon vuoksi, on se hänelle sallittava, mutta asujatalonpoika voi kilpailla hänen kanssaan, toisin sanoen, jos hän sitoutuu perustamaan lammastarhan, tila myytäköön hänelle perinnöksi. Resoluutio oli tämän lausunnon mukainen. Suomen lammastalouden mahdollisuuksien tutkiminen putosi täten matkan varrella kokonaan pois. — Löwingin perinnöksiostoista valitettiin sittemmin kaksilla seuraavillakin valtiopäivillä. Tämän vuoksi myssyjien hallitsemat valtiopäivät tekivät v. 1766 päätöksen, jolla kamarikollegio määrättiin peruuttamaan Löwingin lunastamat perintökirjat takaisin kruunulle, jotta talonpojat voisivat lunastaa ne. Samalla katsottiin, että Löwingin sitoumukset lammastarhojen ylläpitämisestä raukeavat.⁵

Valmistelukunta puuttui muutamaan otteeseen myös puolustuskysymyksiin, ensin varaväkeä koskevan asian yhteydessä kuten edellisessä luvussa on todettu. Tällöin tuli esille talonpoikaissäädyn karjalaisten valtuutettujen toivomus, että Karjalan rahvas saisi kiväärejä ja ampumatarvikkeita ”voidakseen yllättävän sodan aikana puolustautua ja rauhankin aikana torjua kuljeskelevia joukkioita jotka pitävät rajaseutua rauhattomana”. Thure Hagert lupasi esitellä tämän

³ Fin.Ber. 24. 5., 25. 5. 1756.

⁴ KECD 29. 7. 1756, R 3088, f. 866—867. SRA.

⁵ KECD 31. 8. 1756, R 3089, f. 1303—1305. RStr. till K.M. 13. 8. 1766, R 4997. Rådsprot. i inr.civ.är. 27. 8. 1766, f. 136v. SRA. Allmogens allm. besvär 1756, § 9, BdP 7, s. 876, 1029. — Löwingin lunastuksista ja perinnöksiostoriidoista, ks. *Danielson-Kalmari*, Piirteitä vapaudenajalta II, s. 315—319. *Paloposki*, Talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 348.

pyynnön puolustusdeputaatiassa.⁶ Pohjois-Karjalan rajaseudun asukkaiden epävarmuuteen oli valtiopäivillä kiinnitetty aikaisemminkin huomiota Uudenkaupungin rauhanteosta lähtien. Karjalaisten valtuutettujen — heidän nimiään ei mainita enempää kuin sitäkään, olivatko he kokouksessa itse läsnä⁷ — pyyntö ei siis ollut aivan poikkeuksellinen asia, mutta tälläkään kertaa sillä ei ollut mitään konkreettista tulosta.

*5 Maatalouden parantamiseen ja väestönpuutteen poistamiseen
tähänneitä muita uudistusehdotuksia*

Suomalaisen valmistelukunnan työ perustui kuninkaan salaisesta esityksestä ja von Rosenin talouskomission mietinnöstä irrotettujen ohjelmakysymysten käsittelyyn. Tavanomaisesti valtiopäivien käsiteltäväksi tuli koko joukko muitakin Suomea koskevia asioita. Niitä esittivät maaherrat valtiopäiväkertomuksissaan sekä säädetyt valituksissaan ja valtiopäivien aikana tekemissään aloitteissa. Pääosan niistä käsitteli kamari-, talous- ja liikeputaatio. Niiden lisäksi käsiteltiin valtiopäivillä eräitä sellaisia valtakunnallisia kysymyksiä, jotka koskettivat myös Suomea ja kuuluivat Suomen taloudellisen kohottamisen teemaan. Tässä yhteydessä on aiheellista tarkastella eräitä maatalouselinkeinon ja sen harjoittajien asemaan kohdistuneita ehdotuksia sekä valtakunnallisen väestönpuutteen esille nostamia reformiajatuksia.

Kruununtilojen perinnöksiosto, joka oli sallittu v. 1701 ja joka suuremmassa mitassa alkoi yleistyä vapaudenajalla, oli 1750-luvulle mentäessä jo ehtinyt aiheuttaa myös koko joukon problemeita. Suomessa perinnöksioston hinta oli alennettu kolmen vuoden veron summaksi v. 1741 tavallisten kruununtilojen osalta ja v. 1756 sama määrättiin koskemaan ratsutilaa. Samalla säädettiin rii-toja herättäneen ratsutilan augmenttien 'menettämättömyyden' kriteeriksi se, että peninkulman säteellä ratsutilasta sijaitseva augmentti katsottiin ratsutilalle niin tärkeäksi, että sitä ei saanut ostaa perinnöksi asuja vaan ratsutilallinen.

Perinnöksiostoja eivät suorittaneet yksin talonpojat vaan suuressa määrin myös aateliset, papit ja porvarit. Vuoden 1741 perinnöksioston hinnan alennus oli säädetty nimenomaan siksi, että talonpoika, jolla oli vähän rahaa, ei menettäisi mahdollisuuksiaan. Ostohinnan alentamisen aloitekin oli tehty rahvaan yleisessä valituksessa; vuonna 1723 perinnöksiostosta keskusteltaessa ritarihuoneella oli lausuttu, että hinta oli tehtävä niin korkeaksi, "että talonpojalta me-

⁶ Fin.Ber. 22. 3. 1756. Bdst. 21. 2. 1756, BdP. 7, s. 572.

⁷ Pohjois-Karjalasta olivat näillä valtiopäivillä mukana liperiläinen Yrjö Karttunen ja tohmajärveläinen Juho Partanen. *Paloposki*, mt., s. 429.

nisi halu ostaa” t.s. jotta he eivät kykenisi ostamaan vaan kruununmaata voisivat ostaa aateliset.¹

Itsessään perinnöksioston juridiset ongelmat ja niiden takana oleva doktriini olivat siksi mutkalliset, että talonpojat eivät pitkiin aikoihin yleisemmin käsittäneet ostotapahtuman merkitystä. Kruununtalolliset eivät ymmärtäneet aina vielä vuosisadan lopullakaan, ettei tila ollut heidän², toisaalta monet perinnöksioston suorittaneista olivat herkkiä muunsäätyisten houkutuksille ja myivät omakseen saamansa tilan kohta uudelleen.

Tämä jälleenmyynti ei sotinut lain kirjainta vastaan, mutta sen sijaan oli luonnollista, että kruunun etua valvova kamarikollegio ei voinut pitää oikeana tätä menettelyä. Yksityiskohtaisesti on tutkimatta, kuinka suuressa määrin jälleenmyyntiä on harjoitettu Suomessa, mutta ehkä melko paljon, koska Suomen maaherrat ovat kirjeissään kuninkaalle huomauttaneet siitä ja tämän perusteella asiaa koskeva lausuma otettiin kuninkaan salaiseen esitykseen v. 1755. Siinä huomautetaan, että kolmen vuoden veron ”aivan vähäisellä summalla” lunastettu tila pian on myyty paljon korkeammalla kauppahinnalla, joten osto on muuttunut ”liiketoimeksi”. Sen vuoksi Kuninkaallinen Majesteetti vaati, että vuoden 1723 perinnöksiostoasetuksen tarkoittama ”kruunun oikea ja täysi korvaus” myös toteutuu kruunun hyväksi. Ennen valtiopäivien alkamista antamassaan lausunnossa kamarikollegio oli ilmoittanut, että sen päämääränä on ollut kruunun edun katsominen, mutta kun rahvaan valituksen resoluutiossa v. 1741 alennettu ostohinta luo edellytykset tuollaiselle perinnöksiostolle jälleenmyyntiä varten, ei asiaa ole voitu auttaa. Kamarikollegio oli kirjeellä kuninkaalle esittänyt ehdotuksen, miten tulee menetellä kun myytävän omaisuuden arvo nousee yli kolmen vuoden veron. Salaisessa esityksessään kuningas toteaa, että kun vuoden 1741 säädös oli säätyjen päätös, on siinä pysyttävä valtiopäiviin asti. Nyt Kuninkaallinen Majesteetti esittää, että perinnöksiomyynti on Suomessa lakkautettava kokonaan siksi kunnes maa on mitattu ja asianomaisella tavalla verollepantu.³

Valmistelukunta ei ottanut työohjelmaansa tätä kysymystä siitä huolimatta, että se oli salaisessa esityksessä. Asiaan viittasi eversti Hiärne helmikuun lopulla valmistelukunnan pitkän liikamaa-keskustelun yhteydessä todeten sen, mitä esitys asiasta oli lausunut. Hän ehdotti, että asia jätettäisiin kamari-, talous- ja liike-deputaatiolle. ”Mutta ilmoitettiin”, pöytäkirja mainitsee hieman yllättävästi, ”että asia on jo jätetty sille deputaatiolle”.⁴

¹ *Almquist*, Om ärftlig besittningsrätt till jord före det sjuttonde seklets slut, kokonaan. *Almquist*, Till frågan om skattebondens jordägande rätt, s. 108—143. *Jutikkala*, Suomen talonpojan historia, s. 222—223. *Paloposki*, mt., s. 344—352.

² Ks. esim. *Jutikkala*, Talonpojan historia, s. 222—224 ja *Paloposki*, mt., s. 346 viitteineen.

³ K.M:ts Sekr. Propos. i inr.civ.är. § 3. Riksdagsacta R 3071. SRA.

⁴ Fin.Ber. 26. 2. 1756.

Deputaation käsitellessä asiaa se tutustui maaherra Piperin valtiopäiväkertomukseen, jossa maaherra valitti perintökirjojen viipymistä. Pyydettyinä selityksenä kamarikollegio silloin ilmoitti, että vuoden 1748 jälkeen, jolloin Pohjanmaan mittaus- ja verollepano alkoivat, ei perintökirjoja todella ollut voitu valmistaa, koska kukaan ei tiedä pysyviä manttaalilukuja.⁵ Deputaation harkitessa näitä seikkoja kapteeni Nordencreutz piti kolmen vuoden veroa liian mitättömänä. Hän arveli ”suomalaisten ja pohjalaisten mielellään maksavan kuuden vuoden veron”, jos vain ostajille voidaan järjestää jokin helpotus itse toimitusmaksujen ja -kirjojen hinnan keventämiseksi. Tämä herätti kuitenkin rovastien Laihianderin ja Mathesiuksen ankaran vastalauseen sen johdosta, että monet talot ovat sodan ja vihollisen vuoksi joutuneet autioiksi. Tähän yhtyivät ”eräät muutkin” ja Nordencreutz luopui kannastaan. Kamari-, talous- ja liikedeputaatio päätti täten esittää säädyille kolmen vuoden veron suuruisen ostohinnan säilyttämistä Suomessa ja perinnöksimyynnin jatkamista mittaus- ja veronpanotoista huolimatta. Säädyt hyväksyivät tämän lausunnon samansisältöisenä.⁶

Suomen kruununtilojen perinnöksiostoon ei siten tullut sitä katkeamaa, jota kamarikollegio oli suosittelut, eikä kollegion esittämästä perinnöksioston hinnan korottamisesta, jota Nordencreutzkin halusi puoltaa, myöskään tullut mitään. Nordencreutzin kantaa voinee pitää enemmän virkamiehen ajatuksena kuin poliitikon kannanottona; kollegion salaisen esityksen ehdotusta tilojen jälleenmyynnin estämisestä voitiin kieltämättä perustella sekä valtiotaloudellisin että oikeudellisin ja periaatteellisin tarkoituksenmukaisuussyin. Ne perustelut, joilla rovasstit puolustivat järjestelmän ennallaan säilyttämistä, koskivat ennen kaikkea talonpoikien etua, mutta sangen kuvaavaa on, että talonpojat itse eivät kamari-, talous- ja liikedeputaatioissa puhuneet mitään ja että juuri toissäätyiset esiintyivät heidän etujensa puolustajina. Tapahtunut oli osoituksena siitä, että juuri noiden muun säätyisten edut vaativat perinnöksioston huokeana säilyttämistä ja jatkamista.

Ajatus perinnöksimyynnin tilapäisestä keskeyttämisestä oli suoranaista seurausta Suomessa suoritettavista, maan taloudelliseen kohottamiseen tähdänneistä mittaus- ja veronpanotoimenpiteistä kuten sitä salaisessa esityksessä perusteltiinkin. Uudistusten seurausten arvioiminen oli tietenkin keskushallinnon byrokratian piirissä helpompaa kuin valtiopäiväpoliitikkojen piirissä kuten näkyy toisesta perinnöksiostoa koskevasta kysymyksestä, edellä mainitusta augmenttien ”menettämättömyyden” määrittelystä. Kun Henkirakuunarykmentin edustaja turku-

⁵ *Cederberg*, Maaherrojen valtiopäiväkertomukset, s. 230—231. — Maaherra huomautti kollegion antaneen perinnöksiostajalle ”vakuuskirjeen” tilanluonnon muuttumisesta, minkä kollegio lausunnossaan myönsi katsoen sen ainoaksi menettelyksi.

⁶ KECD 15. 12. 1755, 26. 3., 2. 4. 1756, R 3088, f. 43—44, 498—501. Mietintö R 3089, f. 234—242. R ja A:n päätös 9. 9. 1756 pöytäkirjan puuttumisen vuoksi mietinnön merkinnästä. Prst. 21. 6. 1756, R 695; Brgst. 9. 9. 1756, R 1325, s. 2530—2531. SRA. Bdst. 9. 9. 1756, BdP 7, s. 720. Rådsprot. i inr.civ.är. 20. 11. 1756, f. 698. SRA

lainen asessori Christoffer Rappe ehdotti puoli peninkulmaa menettämättömyyden rajaksi, kamari-, talous- ja liike-deputaatio sekä maa- ja merisotadeputaatio laajensivat sen täydeksi peninkulmaksi. Tätä seikkaa kiinnostavampia muita perusteita olivat kuitenkin se, että augmentti olisi ”samassa kylänjaossa ja sarkajaossa” ja/tai se, että tiloilla on yhteinen metsä.⁷ Näihin seikkoihin deputaatio tai sen kamarivaliokunta eivät kiinnittäneet mitään huomiota, vaikka ne heinäkuussa asiaa käsiteltäessä jo oikeastaan olisi voitu nähdä piankin vanhentuviksi, sillä suunnitellun isojaonhan tiedettiin poistavan sarkajaon ja sitä paitsi oletettiin koko isojakotoimen edistyvän paljon nopeammin kuin todellisuudessa sittemmin tapahtui. Asian käsittelyä edelleen säädyissä jatkettaessa tähän ei kiinnitetty huomiota sen enempää; talonpoikaissäätö kieltäytyi hyväksymästä ehdotusta, mutta siitä syystä, että se horjutti augmenttien asujien oikeusturvaa.⁸ Tämä aivan ymmärrettävästi oli talonpojille keskeinen näkökulma, joka tuli esille heidän vastustaessaan myös ruukkien harjoittamaa perinnöksiostoa ja muun säätyisten perinnöksiostoja lampaanhoitolaitosten perustamiseksi, josta edellä on mainittu.⁹

Suomea koskevien uudistusten yhteydessä tuli jatkuvasti esiin se seikka, että ”olosuhteet siellä (Suomessa) olivat erilaiset”. Eräs sellainen hallinnonala, jolla valtakunnallista uniformiteettia ei voitu lainkaan saavuttaa lähes kahden vuosisadan yhdenmukaistamispyrkimyksistä huolimatta, oli verohallinto ja verotuksen muodot. Regionaalisten edellytysten mukaan rakentunut talouden ja elinkeinojen harjoitus sinänsä oli niin vaihtelevaa, että täydellistä yhdenmukaisuutta oli mahdotonkin saavuttaa. Valtiopäivien tai valtaneuvoskunnan harkitessa kaukaisten seutujen verotusongelmia niiden oli siten jokseenkin vaikea, kamarikollegion

⁷ KECD 22. 12. 1755, 12. 7., 14. 7. 1756, R 3088, f. 80, 829—830, 843—848. Mietintö R 3089, f. 967—975. SRA.

⁸ Mietintö hyväksyttiin muissa paitsi talonpoikaissäädöissä, RoA 28. 8., Prst. 6. 9., Brgst. 26. 8., 28. 8. 1756. Förteckning över Frihetstidens utskottsutlåtanden 1755—56. SRA. Bdst. 2. 9., 9. 9. 1756, BdP 7, s. 698—699, 718. Kongl. Maj:ts Nådige Förklaring öfwer 1723 års Skatte Köps Förordning. *Modée*, Utdrag VI, s. 3982—3983. *Paloposki*, mt., s. 347—348.

⁹ Ks. ed. s. 114. Ruukkien perinnöksiostot tulivat keskusteltaviksi Vehmaan ja Ala-Satakunnan valtiopäivämiehen jättäessä säädyllään kirjelmän, jossa valitettiin kauppaneuvos Nordencreutzin Männäisten ruukille perinnöksiostamien 90 tilan talonpoikien puolesta ja pyydettiin kauppojen purkamista. Sääty oli samalla kannalla, koska talonpojille ei ollut jätetty tilaisuutta etuosto-oikeutensa käyttämiseen. Kamari-, talous- ja liike-deputaatio ei katsonut ehdotuksen puoltamista mahdolliseksi koska ”kauppojen purkamisesta seuraisi ruukin tappio”. Ruotsalainen talonpoika Otto Olovsson ilmoitti tähän talonpoikien erivän mielipiteen ja Uudenkaupungin valtuutettu Thure Hagert puolsi talonpoikien etuosto-oikeutta, mutta ostot jäivät säätyjen päätöksellä voimaan kuten deputaatio oli ehdottanut. Bdst. 17. 5. 1756, BdP 7, s. 731—735. KECD 21. 9. 1756, R 3088, f. 1028—1030. Mietintö R 3089, f. 1535—1541. Resol.: RoA, Prst., Bgst. 28. 9. 1756, Bdst. 2. 10. 1756; Förteckning över Frihetstidens utskottsutlåtanden 1755—56. SRA.

asiantuntijalausuntojenkaan avulla, muodostaa konkreettista kuvaa jollakin seudulla vallitsevista verotuksen muodoista ja niiden taustasta. Suurvalta-ajalla oli joidenkin seutujen verotusongelmia ratkaistu myös veronvuokrausjärjestelmän avulla, ja vaikka tämä menetelmä jo periaatteessakin oli vapaudenajalla vanhentunut, sellaista noudatettiin silti Pohjois-Karjalassa ns. ”hovileirijärjestelmänä”. Pohjanmaan liian vanhoihin ja muuttunutta maataloudenharjoittamista vastamattomiin veroperusteisiin oli saatu muutos vuosien 1746—47 valtiopäivien työn tuloksena. Samoilla vuosikymmenillä kiinnitettiin huomiota myös Pohjois-Karjalan vero-oloihin, mutta niiden kohdalla uudistuksen aikaansaaminen näytti monin verroin työläämmältä.

Uudenkaupungin rauhan jälkeen itäinen tutkijakunta tutustuttuaan Savonlinnan ja Kyminkartanon läänin oloihin lausui moitteensa paikallisen virkamieskunnan tasosta. Edelleen tutkijakunta ehdotti, että Pohjois-Karjalassa arviointiin perustuvat päivätyö- ja verosuoritukset oli korvattava pysyvällä, kiinteäksi määrättyllä verolla. Mainittu arviointi vastasi kaskitalouden vuotuisten satovaihteluiden vaatimuksia, mutta virkamiesten epäluotettavuuden vuoksi siitä oli tullut rahvaalle epäoikeudenmukainen rasitus. Tuon vuosikymmenen molemmilla valtiopäivillä oli valitettu myös hovileirijärjestelmästä, mutta tuloksetta. Termi hovileiri tarkoitti verojen vuokrausta, joka oli edelleen käytännössä Liperin pitäjässä kamreeri Printzin suvun kruunulle aikoinaan antaman velan panttina.

Valitukset koskivat siten kahta eri asiaa, anomusta päästä arviointijärjestelmästä ja anomusta päästä verovuokrausjärjestelmästä. V. 1738 Liperin pitäjä lähetti oman pitäjänedustajansa Matti Härkäsen talonpoikaissäätöyn nimenomaisesti näitä asioita hoitamaan. Hän oli edustajana myös seuraavilla valtiopäivillä ja tällöin säädetyt v. 1741 päättivätkin rahvaan yleisen valituksen resoluutiossa, että Pohjois-Karjalassa tuli suorittaa uusi veronpano kolmen vuoden kuluessa.

Hattujen sodan vuoksi uudistus ensin lykkääntyi ja sitten se jäi unohduksiin. Sen vuoksi Liperin pitäjä lähetti v. 1755 jälleen oman edustajansa Yrjö Karttusen talonpoikaissäätöyn mukanaan valitus, jossa anottiin vuoden 1741 resoluution täytäntöönpanoa. Keskustelun jälkeen sääty hyväksyi hänet jäsenekseen ”Liperin pitäjän erikoisen laadun vuoksi”, kuten hänen tuomansa valituksen ingressi hänen edustajuuttaan perustelee.¹⁰

Valiokuntakäsittelyssä kamari-, talous- ja liike deputaatio hyväksyi kesällä 1756 kamari- ja talousvaliokuntansa kannan, että valitus oli täysin aiheellinen ja

¹⁰ *Cederberg—Alho*, Lätisen ja itäisen tutkijakunnan asiakirjoja, s. 273—281. BdP 3, s. 69—70, 118—119, 357, 385—386, 575 (Kungl. Maj:ts Resol. på Allmogens besvär 1739, § 85). BdP 4, s. 335, 467—468 (Allmogens allm. besvär 1740, § 50; Kungl. Maj:ts Resol. på Allmogens besvär 1741, § 41). *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV: 1, s. 443—447. *Mickwitz*, De finska deputationerna II, s. 240—248. *Kuujo*, Taka-Karjalan verotus vuoteen 1710, s. 140—. *Schybergson*, Bidrag till Finlands inre historia 1721—1731, s. 98—102. *Paloposki*, Talonpoikaissäätödyn valtiopäiväedustus, s. 54—57.

että veronpanoon on nyt heti määrättävä ”niin monta maanmittaria kuin muualta Suomesta voidaan irrottaa ja työ vaatii”. Työ tuli aloittaa välittömästi, jotta se olisi seuraaviin valtiopäiviin mennessä valmis. Alivaliokunta katsoi myös, että viivästymisen syyt olisi tutkittava ja lykkäyksen aiheuttajat saatettava edesvastuuseen. Deputaatio hyväksyi tämänkin ja halusi omassa mietinnössään ”korostaa, että maakunnan väki on osoittanut suurta miehuutta asettuessaan puolustamaan seutuaan vihollista vastaan ja lähettämällä sotaan miehen talosta, jonka vuoksi rahvaan tulee saada nauttia myös Kuninkaallisen Resoluution lupausta vuodelta 1739, että se on vapaa ruodutuksesta”. Rajaseutu oli saanut sodan vuoksi paljon kärsiä, jonka vuoksi veronpanomenetelmää oli noudatettava ”lievemmin muodoin kuin muualla Suomessa.

Mutta miten sitten käytännössä oli meneteltävä, siitä mietinnön kirjoittajat eivät osanneetkaan sanoa oikeastaan mitään. ”Karjalan maakunta eroaa tyystin kaikista muista maakunnista”. Siellä ei makseta pysyvää maakirja- tai manttaali-veroa talolta, vaan tietyt, tehtävänsä määrätty veronpanomiehet, kylvön, karjan ja irtaimiston tarkastajat määräävät vuosittain joka talolle tietyn ruplaluvin arviouruplia (”arfviorubel”), jonka mukaan vero maksetaan, osaksi rahana, osaksi viljana ja tavarana. Tämän johdosta ”ja kun vanhemmat asetukset eivät tästä mitään lausu ja kun myöskään Kuninkaallinen Kamarikollegio ei voi tästä tiedottaa mitään enempää valaistusta, niin tämä veronpano suoritettane tavalla, joka tyydyttää rahvasta”. Näin ollen maanmittareille, arviomiehille ja paikallisviranomaisille sekä lääninhallitukselle jäi jokseenkin vapaat kädet sen ratkaisemiseen, ”miten talonsavut Karjalassa tulee ymmärtää ja katsoa veromanttaaleiksi”. Päätöksen sanamuoto on lähes uskomaton todistaessaan, että keskusvirasto ei yrityksestään huolimatta voinut saada selville kaukana toimivan alaisensa hallintoelimen menetelmiä.

Myös salainen valiokunta lausui mietinnöstä oman kantansa, koska maanmittarien määrääminen merkitsi menosäännön muutoksia. Valiokunta ei syvennyt asiaan sen enempää vaan hyväksyi mietinnön keskustelutta valtiopäivien jo kiirehtiessä toimintansa päättämistä. Samoin säädetyt hyväksyivät mietinnön, koska oli ilman muuta oikein, että ”Karjalan rahvaan on saatava esteettä nauttia Kuninkaallisen Majesteetin resoluutiota vuodelta 1741”, kuten porvarisäädyn pöytäkirja lausui. Mietinnön varsinaisesta asiasisällöstä ei siten keskusteltu lainkaan.¹¹

Säätyjen kirjelmä Karjalan hovileiristä ja veronpanosta tuli valtaneuvoskunnalle seuraavan vuoden alussa. Neuvoston päätös ei mainitse, että viranomaisten

¹¹ KECD 2. 4., 19. 7. 1756, R 3088, s. 491, 855—857; mietintö R 3089, f. 998—1002. SU 4. 9. 1756, R 3046. SRA. FR SU 25. VA. RoA 5. 10. 1756 (pöytäkirjaa ei ole, myönteinen päätös ja päiväys säätyjen kirjelmässä); Prst. 6. 10. 1756, R 695, s. 1140—1141; Brgst. 7. 10. 1756, R 1325, s. 3304—3305. SRA. Bdst. 2. 9. 1756 (jo ennen salaisen valiokunnan päätöstä menosääntöä koskevasta osasta!), BdP 7, s. 701 (pöytäkirja mainitsee virheellisesti, että kyseessä olisi ollut maa- ja merisotatalousdeputaation mietintö).

olisi tutkittava, miksi vuoden 1741 resoluutio oli jäänyt toimeenpanematta. Niinpä päätettiin vain, että uudistus oli nyt toimeenpantava ja siitä lähetetään kirje kamarikollegiolle ja maaherralle sekä avoin kirje rahvaalle tiedoksi.¹² Viime mainittu takasi, että asia tulisi esille seuraavilla valtiopäivillä kuin tilaustyönä; silloinkaan ei nimittäin ollut vielä tehty asian hyväksi yhtään mitään.

Kysymys rannikkoseutujen talonpoikien harjoittamasta purjehduksesta kuului vapaudenajan valtiopäivien toistuviin kiistanaiheisiin. Se kosketti paljon laajempaa talonpoikien ryhmää kuin edellä tarkasteltu Karjalan veronpano, ja siinä olivat näkyvämmiin esillä myös eri säätyjen erisuuntaiset, todella merkittävät edut. Purjehdusta koskevat kysymykset olivat v. 1752 jääneet hallituksen valmisteltaviksi kuten edellä on todettu. Mutta kun se ei ollut millään tavoin puuttunut asiaan, oli selvää, että purjehduskysymys nousi esille uusien valtiopäivien aloitettua työnsä. Tällöin Uudenmaan ja Hämeen sekä Turun ja Porin läänien maaherrat olivat esittäneet talonpoikaispurjehdusta vastustavan kantansa valtiopäiväkertomuksissaan ja suomalaiset talonpojat itse taas ryhtyivät muistuttamaan siitä säädysään ja vetoamalla edellisten valtiopäivien valiokuntamietintöön. Maaherrojen kertomusten valiokuntakäsittelyssä ei näihin kohtiin kiinnitetty huomiota — mikä ei ollut kovinkaan tavatonta — mutta talonpoikaissäädyn kääntymisen pappissäädyn puoleen aiheutti siellä ja porvarissäädyn pitkäkhön periaatekeskustelun.¹³ Sekään ei johtanut mihinkään tulokseen, mutta puolesta ja vastaan lausuttujen argumenttien vuoksi on aiheellista tarkastella muutamia näistä puheenvuoroista.

Talonpoikaissäädyllä oli aihetta lähestyä juuri pappissäätystä, koska ne olivat yhdessä edellisillä valtiopäivillä saaneet aikaan sen, että purjehdusta koskeva resoluutio ei saanut täysin kielteistä sisältöä vaan asia jätettiin avoimeksi. Kun talonpoikaissäädyn lähetystö tammikuussa 1756 kävi esittämässä asiansa, saapui pappissäätyn viikon kuluttua porvarissäädyn lähetystö pyytämään tietoa talonpoikien jättämästä pöytäkirjanotteesta. Lähetystön lähtöä edelsi porvarien kiihdyttynyt keskustelu, jossa todettiin, että viime valtiopäivillä purjehduskysymys ratkesi muissa paitsi pappissäädystä. Kun talonpojat nyt olivat kääntyneet papiston puoleen pöytäkirjanotteella, niin se oli ”sekä kyseenalaista että epätavallista ja lisäksi väärin, sillä kaikkien säätyjen on saatava tietää, mitä jollekin toiselle esitetään”. Pappissäädystä puhemies kuitenkin lupasi lähetystölle ainoastaan, että he varmasti saavat sen tietää ”sopivassa tilaisuudessa” kunhan sääty ensin itse ehtii perehtymään siihen. Yhtä kohteliaan sanakääntein porvarissäädyn lähetystöt käännettiin ovelta myöhemminkin. Porvarissäätystä sai sitä hermos-

¹² RStrs Skriv. till K. M. 17. 11. 1756, R 4970, nr. 313. Rådsprot. i inr.civ.är. 12. 1. 1757, f. 2—3. SRA.

¹³ *Cederberg*, Suomen maaherrojen valtiopäiväkertomukset, s. 64, 213—214. Bdst. 5. 1., 13. 1., 19. 5. 1756, BdP 7, s. 553, 555, 627. — Käsittely edellisillä valtiopäivillä, ks. edellä s. 46—48.

tuttaneen pöytäkirjanotteen keväällä ja huhtikuussa 1756 sääty teki saman päätöksen kuin ennenkin: purjehdus oli maan taloudellisen alennustilan ja kaupunkien heikkenevän liikevaihdon vaikuttavimpia syitä. Siksi se oli ehdottomasti kiellettävä.

Asia ei kuitenkaan edistynyt, sillä pappissääty ei suvainnut tehdä päätöstään. Siksi pormestari Renhornin johtama lähetystö vieraili kesäkuussa myös aatelisäädössä ja sai sen vaikutelman, että ”ei ollut syytä epäillä ritariston ja aatelin hyvää tahtoa tehdä porvarissäädyn toivomusten mukaisesti”. Pappissäätyä koettiin uudelleen kiirehtiä vielä syyskuussa, mutta pormestari Carl Bobergin johtama lähetystö sai vain ystävällisen vastauksen, että sääty tulee nopeasti päättämään asian.¹⁴ — Tämä oli todennäköistä muutenkin, koska valtiopäivät olivat jo loppuillaan.

Pappissäädyn aikailusta näkyi ilmeisen myönteinen asenne talonpoikaipurjehdukseen ja se oli porvareille sangen vaarallista. Se ei kuitenkaan johtunut papiston lämpimistä tunteista talonpoikien etuja kohtaan vaan toisesta vireillä olleesta asiasta, joka taas koski talonpoikien ja papiston välisiä suhteita. Pohjanmaan talonpojat olivat nimittäin anoneet ns. varsikymmenysten (skaftetionde) eli luonnosta, suoraan pellolta korjattavien elokymmenysten muuttamista heille mieluisammiksi viljakymmenyksiksi. Sääty laajensi anomuksen yleiseen valitukseen otettavaksi ja kaikkialla siellä toteutettavaksi, missä varsikymmenyksiä vielä kannettiin. Pappissääty, joka oli täysin haluton kymmenysjärjestelmän muutokseen, onnistui nyt torjumaan anomukset parhaalla mahdollisella tavalla: talonpoikaissääty sai tukea purjehduskysymyksessä ja suostui vastapalvelukseksi poistamaan yleisen valituksen varsikymmenyksiä koskevan kohdan. Pohjanmaan osalta nimenomaan huomautettiin, että ne jäävät voimaan ”privilegioiden, sopimusten ja entisen käytännön mukaan”.¹⁵

Pappissääty ja talonpoikaissääty hoitivat tämän kysymyksen tavalla, joka asian luottamuksellisuuden vuoksi jättää eräät yksityiskohdat päättelyn varaan.¹⁶ Kuitenkin voidaan nähdä, että pappissääty joskus keväällä 1756 oli asettanut omassa keskuudessaan ryhmän valtuutettuja valmistelemaan vastausta suomalaisten talonpoikaipurjehdusta koskevaan asiaan (”Deputerade öfwer Finska Bondeseg-

¹⁴ Prst. 30. 1., 7. 2., 21. 2., 28. 8., 10. 9. 1756. R 695, s. 377, 394—395, 424, 821, 908. Bgst. 30. 1., 24. 4., 15. 6., 28. 8., 10. 9. 1756, R 1325, s. 914—915, 1440—1442, 2015—2016, 2283—2284, 2289, 2601—2604, 2617—2618. SRA.

¹⁵ ”cronotiondesättning... skall förbehållas... efter privilegier, öfwerenskommelser och förra wanligheten i skafter”. Kungl. Maj:ts Resol. på Allmogens besvär 1756, § 18. BdP 7, s. 1033. Yleisestä reformista luopuminen, Bdst. 28. 8. 1756, BdP 7, s. 691. Kymmenysjärjestelmässä varsikymmenykset lopuksikin säilyivät kauimmin, viime vuosisadalle asti, juuri Pohjanmaalla. Ks. *J. G. von Bonsdorff*, *Finlands Kameral-Lagfarenhet I*, s. 413—417.

¹⁶ Lähteiden maininnat ovat tästä syystä sangen viitteellisiä ja professori *Kauko Pirisen* ystävällisesti antamat asiantuntijan tiedot ovat helpottaneet huomattavasti niiden tulkitsemista.

lation”). Valtuutettuihin kuuluivat ainakin professorit Gadolin ja Mennander sekä rovastit Tiburtius, Elg ja Mathesius. Nämä hoitivat yhteydenpidon talonpoikien kanssa ja esittivät purjehdusasian syyskuun puolivälissä säädylleen, sen jälkeen kun talonpoikaissäätö elokuun lopulla oli ilman mitään pöytäkirjassa esitettyjä perusteluita pyyhkinyt varsikymmenysten muuttamisvaatimuksen pois yleisestä valituksestaan. Pappissäätö ei silti ollut vielä tällöin syyskuussakaan valmis päättämään, se vain totesi, että purjehduskysymyksessä privilegit ovat toisia privilegioita vastassa ja kohtuus kohtuutta vastassa. Kun porvarien lähetystö vielä kerran oli käynyt tähdentämässä papiston ratkaisun kiireellisyyttä, asia vihdoin päätettiin 7. 10. 1756. Moniin historiallisiin dokumentteihin viitaten ”purjehdusdeputeeratut” esittivät yleensä myönteisen kannanottonsa, ainoastaan Mennander jonkin verran epäili purjehdusoikeuksien myöntämisen aiheellisuutta ja taloudellista tarkoituksenmukaisuutta. Kiivaimpina puoltajina esiintyivät Mathesius, Helleday ja Huss. Mathesius julisti, että papiston on nyt esiinnyttävä talonpoikien puolesta porvariston pakkokeinoja vastaan. Kun porvarit ovat alistaneet talonpojat niin ”sen jälkeen he asettavat papiston saman pakon alaisiksi”. Piispa Troilius ilmoitti tällöin kannattavansa purjehduksen sallimista, mutta moitti Mathesiusta aivan tarpeettomasta kiivaudesta.

Kun säätö kauan kestäneen väittelyn päätteeksi pääsi vihdoin äänestämään, kamari-, talous- ja liikedeputaation mietintö vuodelta 1752 kaatui äänin 22—14. Suomen talonpoikien oli siis saatava jatkaa purjehdustaan ja vuoden 1747 rajoitukset oli poistettava. Mietinnön kirjoittaminen jätettiin Gadolinin ja Mathesiuksen tehtäväksi. Siihen tuli merkitä, että purjehdus olisi sallittava rannikolta 3/4 peninkulman etäisyydellä asuville; von Rosenin komitea oli Pohjanmaalla suoritetun tutkimuksen yhteydessä ehdottanut tuoksi rajaksi täyttä peninkulmaa. Tämän muotoisena mietintö tarkistettiin ja hyväksyttiin toista viikkoa myöhemmin.¹⁷

Päätöksen ja tarkistuksen välillä säätö joutui pohtimaan, miten porvarissäätöä tulisi hyvittää, sillä se olisi kymmennyskysymyksessä ollut valmis tukemaan pappissäädyn toivomuksia. Rovasti Tiburtius esitti puheenvuorossaan, joka kaiken tapahtuneen jälkeen herätti närkästystä, että hän laskee sellaiset porvarien lupaukset ”hyvän ja ylellisen aamiaisen seuraukseksi”¹⁸; ei niistä pidä tehdä prinssiä ”sinä minulle, minä sinulle”, sillä sellainen on vastoin oikeutta ja kohtuutta. Piispa Troilius huomautti asian vakavuudesta koska porvarit katsovat purjehduksen privilegiokysymykseksi, jolloin rovasti Mathesius valtioviisaasti lausui, että onkin säädylle parempi, ettei se törmää muiden privilegioihin, esimerkiksi talonpoikien privilegioihin.¹⁹

¹⁷ Prst. 17. 9., 18. 9., 7. 10., 19. 10. 1756, R 695, s. 948—951, 970, 1054—1065, 1185—1186. SRA.

¹⁸ ”Jag räknar det för en följd af god och öfwerflödigt middagsmåltid”.

¹⁹ Prst. 9. 10. 1756, R 695, s. 1078—1079. SRA.

Kun aatelissäätö oli samalla kannalla kuin porvarissäätö, ei kahden pää-töksellä kahta vastaan ollut käytännöllistä merkitystä. Asia jäi siis taaskin avoimeksi ja lupasi jatkoa seuraavilla valtiopäivillä. Lopputuloksen suuntaa kuitenkin ennakoiti jo kahdesti ilmennyt papiston ja talonpoikien samannäköisyys, mitä porvarissäädyn oli erittäin vaikea ymmärtää.

Valtiopäivillä harkituista, Suomen maataloutta ja sen perusteita koskevista kysymyksistä eräs tärkeimpiä oli viljavarastojen perustamisen edistäminen.

Sekä tuon ajan esivallalla että maataloudenharjoittajilla itsellään oli sangen selkeä kuva viljan varastoinnin tärkeydestä. Katovuodet ja heikot vuodentulot olivat 1700-luvulla siksi yleisiä — niin paljon ilmastollisesti suotuisampi kuin tämä vuosisata olikin edelliseen verrattuna — että ylivuotisten varastojen kokoamisen välttämättömyys ei ajatuksena ollut suinkaan vieras. Vuosisadan puolivälissä tätä koskevat hankkeet tulivat aktuaaleiksi sen johdosta, että pitkä huonojen satojen kausi oli vuodesta 1739 lähtien aiheuttanut todellista nälänhätää eri puolilla Suomea. Ne kruunun avustuksella saadut viljalainat, joilla tilannetta oli helpotettu, aiheuttivat usein itsessään kadon jatkuvuutta, sillä etelämpää, mm. Baltiasta tuotu vilja ei sopinut siemenviljaksi kovinkaan hyvin. Tämän seurausta oli, kuten Pohjanmaan maaherra Piper lausui 1751 valtiopäiväkertomuksessaan, että ”toinen hedelmätön vuosi oli ojentanut toiselle kättä”. Samoin hän totesi, että maakunnan kohtalona oli aina ollut se, että ”hyvinä vuosina vilja kulkeutui täältä pois”, maamiehet myivät sen kauppiaille ja kauppiaat edelleen muualle.²⁰

Juuri viime mainittuun seikkaan liittyy ylivuotisten varastojen kokoamisen este: periaatteessa varastoinnin tärkeys oli helppo myöntää, mutta keskimääräis-sadot olivat sellaiset, että hyvän vuodentulon jälkeen talonpojan oli osittain pakko myydä viljansa selviytyäkseen suorituksistaan, toisaalta viljaylijäämän myynti tarjosi harvinaisen tilaisuuden nostaa kulutustasoa edes hetkellisesti. Niukkuudessa houkutteli ”ei entisellä kauwan eletä, jos ei Jumala vastaista anna” ja ”paremmin kerran kyllin kuin aina niuha” kuten savolaiset sanoivat.²¹

Salainen valiokunta kiinnitti hallituksen huomiota viljan varastoinnin tärkeyteen tammikuussa 1747. Hallitus puolestaan kehoitti maaherroja toimenpiteisiin makasiinilaitoksen kohentamiseksi. Tulokset olivat sangen vaatimattomia, jonka vuoksi kuninkaallisella kirjeellä elokuussa 1750 maaherroille annettiin ohjeet pitäjänmakasiinien aikaansaamiseksi. Kirjeen taustalla vaikuttivat suomalaisten maaherrojen Ehrenmalmin ja hänen jälkeensä Lillienbergin sekä Piperin raportit ja ehdotukset, toisaalta valtakunnan kasvava viljantuonti. Se kohosi 1740-luvulla vuosittain 500.000 viljatynnyrin määrään, mikä uhkasi ulkomaankaupan tasapainoakin. Kun vuodentulo syksyllä 1749 oli poikkeuksellisen hyvä, ajatus

²⁰ *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV:2, s. 74.

²¹ *Wirilander*, Savo kaskisavujen kautena, s. 690.

makasiinilaitoksen kehittämistä sai uutta tuulta. Kesällä 1750 hallitus antoi uuden kehoituksen maaherroille. Myös seuraavilla valtiopäivillä 1751—52 kysymyksestä keskusteltiin, tekemättä mitään erityistä päätöstä itse makasiinien rakennusohjelman toteuttamiseksi²²

Kesällä 1750 annetun kuninkaallisen kirjeen tarkoituksena oli saada jokaiseen pitäjään makasiini pitäjäläisten kanssa tehtyjen vapaaehtoisten sopimusten pohjalla. Niihin tuli hyvinä vuosina koota ylijäämäviljaa, sekä ruista että ohraa, joka olisi tallettajien vapaassa käytössä. Makasiinien hallintoa varten pitäjäläisten tuli valita omat luottamusmiehensä.

Nyt viisi vuotta myöhemmin voitiin todeta, että vapaaehtoisuus ei ollut tuottanut paljoakaan tuloksia. Uudellamaalla useat pitäjät olivat kyllä suostuneet siihen, että makasiineja perustettaisiin, mutta käytännössä niitä silti ei ollut saatu aikaan kuin kolme, ja niissä oli muutamia tuhansia tynnyreitä viljaa. Savon ja Kyminkartanon läänissä maaherra Nordenskiöld oli ”kaikintavoin kehoittanut ja innostanut” kansaa perustamaan viljamakasiineja ja saanut ”hyviä lupauksia, mutta toimeenpanosta täällä avoimella rajaseudulla en voi vakuuttua ennenkuin aika näyttää”. Turun ja Porin läänissä makasiineja oli perustettu vain Ylä-Satakunnan kihlakunnissa. Pohjanmaan maaherra Piper oli ”kaikella ahkeruudellaan” kehottanut rahvasta perustamaan viljavarastoja, mutta tulokset olivat niin vähäisiä, että kestäisi kauan ennenkuin saataisiin riittävästi tilaa. Läänien kruununmakasiinit olivat paremmassa kunnossa, mutta niihin varastoitu vilja ei maaherrojen käsityksen mukaan riittäisi alkuunkaan huonon vuodentulon ja nälänhädän sattuessa. Piper oli kehottanut pohjalaisia rakentamaan varastoja oman henkensä säilyttämisen (harv. valtiopäiväkertomuksessa) vuoksi, mutta kun ei se auta, hän vetosi hallitukseen, että kruunu rakentaisi kolme vähintään 20.000 tynnyrin varastoa kymmenysviljaa varten. Olemassa olevat Vaasan, Kokkolan ja Oulun kehnokuntoiset kruununmakasiinit vetivät yhteensä vain 15.000—18.000 tynnyriä, mikä 90.000 ihmisen kulutukseen oli mitätön määrä, sillä vuotuiseseen kylvöönkin olisi varattava 25—30.000 tynnyriä.²³

Kamari-, talous- ja liikeputaation kamarivaliokunta arvosteli antamassaan lausunnossa tätä heikkoa tulosta. Ainoa pätevä selitys siihen olisi kato, mutta sellaista ei ollut sattunut millään seudulla koko maassa tällä vuosikymmenellä. Sen vuoksi valiokunta piti parhaana, että pitäjät on velvoitettava rakentamaan

²² *Malmström*, mt. III, s. 72—74. *Heckscher*, mt. III:1, s. 147—152. *Cederberg*, Suomen historia vapaudenajalla II, s. 400—402.

²³ *Cederberg*, Maaherrojen valtiopäiväkertomukset, s. 93—95, 146, 161, 263—264. *Cederberg* on tulkinnut näitä toimittamansa lähdejulkaisun sivuja täysin päinvastaiseen suuntaan ja antaa kuvan, että ”maaherrat olivat onnistuneet yrityksissään” ja olivat innoissaan rahvaan auliudesta; *Cederberg* lausuu ”etenkin Satakunnassa perustetun makasiineja” mutta maaherra Lillienberg päinvastoin valitti, että niitä ei ole voitu saada aikaan ”kuin” (utom) Ylä-Satakunnassa. Pohjanmaan maaherran jyrkästä lausunnosta *Cederberg* ei mainitse. *Cederberg*, Suomen historia vapaudenajalla II, s. 402—403.

viljavarastoja. Toimeenpanoaikaa ei voitaisi määrätä, koska se riippuisi vuodentulosta, mutta maaherrat voitaisiin määrätä valvomaan, ettei asiaa enää laiminlyötäisi. Deputaatiossa asia pantiin pöydälle talonpoikien pyynnöstä, mutta viikkoa myöhemmin, 8. 3. 1756, hekin olivat valmiita hyväksymään ehdotuksen.²⁴ Tämän jälkeen se hyväksyttiin kaikissa säädyissä, viimeiseksi talonpoikaissäädystä, mutta sielläkin ilman keskustelua.²⁵ Päätöksen johdosta maaherroille annettu kuninkaallinen kirje on päivätty 9. 2. 1757.

Kirjeessä todetaan, että makasiinien perustaminen on jäänyt sangen vähäiseksi 7. 8. 1750 annetusta kuninkaallisen kirjeen kehotuksesta huolimatta. Valtakunnan säädöt ovat sen johdosta, estääkseen vahingon, jonka kelvoton yksityinen taloudenhoito aiheuttaa yhteiskunnalle (det allmänna), nähneet aiheelliseksi säätää, että pitäjänmakasiineja on perustettava koko valtakuntaan, ja maaherrat veloitetaan valvomaan, että tätä noudatetaan myös niissä pitäjissä, jotka tähän asti ovat laiminlyöneet asian. Makasiinin saivat perustaa myös useammat pienet pitäjät yhteisesti ja jokin pitäjän osakin sai perustaa oman makasiinin. Riittävän valistuksen levittämiseksi siitä, miten makasiinin perustaminen ja hallinto hoidetaan, kirjeeseen liitettiin ruotsalaisen talonpojan Jacob Larssonin laatimat mallisäännöt ja kirjanpitokaava.²⁶

Pitäjänmakasiineja, joiden ohjesäännöt hallitus vahvisti, todella tämän jälkeen perustettiin niin runsaasti, että niillä vuosikymmenen jälkipuolella ja 1760-luvulla on ollut merkitystä huonojen vuosien viljareservinä. Lainaustili, jonka korko tietenkin kartutti edelleen viljapääomaa, on toisaalta tavallisinakin vuosina tasoitannut keväisin ja kesäisin yleistä viljan puutetta. Siinä määrin kuin makasiinilaitosta tunnetaan, viittaavat kaikki tiedot kuitenkin yhdensuuntaisesti siihen, että talonpoikien hoidossa olleet makasiinit alkoivat rappeutua jo 1770-luvulla.²⁷

Väestönpuute oli niin laajakantoinen kysymys ja vaikutti niin monilla eri aloilla, että sitä käsittelivät valtiopäivilläkin useat eri valiokunnat, mutta siten, että työtä ei missään vaiheessa koordinoitu. Suomalainen valmistelukunta käsiteli myös maastamuuttoa, mutta ei siinä yhteydessä saanut hoitaakseen muuatta erityisilmiötä, vaikka siihen valmistelukunnan kokouksessa viitattiinkin, nimittäin Tukholman suomalaisen kalastajaväestön täydentämistä koskevaa aloitetta.²⁸

Tukholman kalastaja-ammattikunta oli perinteisesti pestannut Ahvenanmaalta ja Varsinais-Suomesta kalastajarenkejä palvelukseensa. Vuoden 1755 alussa hal-

²⁴ KECD 27. 2., 8. 3. 1756, R 3088, f. 355—356, 397. Mietintö, R 3089, f. 162—165. SRA.

²⁵ RoA 4. 5., 10. 5., Prst. 8. 6., R 695, Bgst. 15. 6. 1756, R 1323, s. 2014—2015. SRA Bdst. 21. 6. 1756. BdP 7, s. 664. RSt. Skriv. i inr.civ.är. 5. 7. R 4970; nr. 68.

²⁶ *Modée*, Utdrag VI, s. 4576—4587.

²⁷ *Alanen*, mt., s. 75—87. *Wirilander*, mt., s. 670—682. Systemaattista tutkimusta 1700-luvun viljamakasiinilaitoksesta ei ole suoritettu.

²⁸ Ks. edellä s. 106—110.

litus oli Tukholman ylikäsnyhaltijalle osoittamallaan kirjeellä kieltänyt tämän pestauksen. Kielto sopi täysin Suomen väestöpolitiikassa noudatettuihin periaatteisiin, mutta tuotti tietenkin ammattikunnalle melkoisesti vaikeuksia. Niinpä se toimitti — ilmeisesti Tukholman porvareiden kautta — asiasta valituksen valtiopäiville. Kamari-, talous- ja liike deputaation asetusvaliokunta sai valituksen hoidettavakseen, ja deputaatiolleen esittämässään mietinnössä se torjui esitetyn anomuksen. Ammattikunta ei ollut voinut esittää anomukselleen mitään privilegioiden suomaa tai muuta laillista tukea, vaan ainoastaan kauan noudatetun tavan. Monet asetukset, joihin valiokunta mietinnössään viittasi, sen sijaan päin vastoin kielsivät kaiken väen värväyksen Suomesta.

Deputaatio otti saman kannan ja säädyt hylkäsivät valituksen. Sekä valiokunnissa että säädyssä ruotsalaisten porvarien oli vaikea suostua tähän kielteiseen päätökseen; mm. lausuttiin, että ”pari renkiä sinne tai tänne ei merkitse Suomelle mitään.” Suomalaiset puolestaan olivat värväystä vastaan, sillä ”mikä tahansa luvallinen väylä tarjoaa tekosyy, jonka varjolla muu siirtolaisuus lisääntyy” kuten asian hyvin tuntenut ahvenanmaalainen talonpoika Erik Mattsson lausui. Porvarissäädyn keskustelussa tuli esille myös maininta, joka sattuvasti valaisee sitä, kuinka huomattava merkitys suomalaisilla oli ainakin tämän ammatin harjoituksessa ja ilmeisesti monella muullakin alalla. Tukholmalainen kaupunginviskaali Ström nimittäin perusteli suomalaisten renkien tarpeellisuutta sillä, että ”täkäläiset rengit eivät osaa suomenkieltä, mikä kuitenkin siinä ammatissa on välttämätöntä”. Tämä voidaan tulkita vain sen osoitukseksi, että sellaisessa joukkotyössä kuin nuotanvedossa tai suurten meripyydysten käsittelyssä, missä oli voitava käyttää kaikille ymmärrettäviä käskyjä ja yhtenäistä työterminologiaa, suomenkieli oli muodostunut vallitsevaksi työkieleksi. Tästä suomalaisen vallitsevuudesta puhuu myös kalastajista käytetty nimitys, ”notfinnar”, nuottasuomalaiset.²⁹

Edellistä paljon laajempi väestökysymyksen osa oli valtakunnan lääkintölaitoksen heikkoudesta johtunut nuorten ikäluokkien suuri kuolleisuus ja sen vaatima tarve lääkintölaitoksen kehittämiseen. Edellisillä valtiopäivillä tätä koskevat uudistusehdotukset oli lykätty odottamaan seuraavia valtiopäiviä. Tällä välin hallitus ei kuitenkaan ollut valmistellut minkäänlaista reformisuunnitelmaa ja säätyjen keskustelu lähti liikkeelle v. 1755 terveystoimikunnan valtiopäiväkertomuksesta. Kamari-, talous- ja liike deputaation asetusvaliokunta kiinnitti tällöin huomionsa pikkulasten suureen kuolleisuuteen, jonka taulustolaitos oli osoittanut. Kertomus esitti, että lastenkodit voisivat tehokkaastikin auttaa tilannetta.

²⁹ KECD 22. 12. 1755, 2. 4. 1756, R 3088, s. 79, 493. 7. 1., 16. 1. 1756, R 3099, f. 49—51, 81—82. Mietintö, Ang. Fiskareämbetetets i Stockholm ansökan att få tjänstefolk från Finland och Åland, R 3099, f. 209—212. Prst. 3. 5. 1756, R 695, s. 617. Brgst. 20. 6. 1756, R 1325, s. 1840—1842. SRA. Bdst. 29. 5. 1756, BdP 7, s. 653. — Aatelissäädyn päätös mietinnön hyväksymisestä ilmenee säätyjen kirjelmästä, RStrs Skriv. i inr.civ.är., R 4970. SRA. *Wolmar Bergh*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina, s. 226—230, 249.

Sen johdosta olisi perustettava orpojen koteja ja lasareetteja varsinkin varuskuntaseuduille, joilla köyhyys oli suurin ja joilla palveluksessa olevien sotilaiden lapset elivät kurjuudessa. Lastenkotihoidon tulisi kestää 10—12, toisinaan 14 ikävuoteen asti, ”jolloin he opetusta saaneina olisivat valmiita käsityöammatteihin ja manufaktuureihin”. Tämä ”ulkonainen” ei silti riitä, heidät tulee kasvattaa Jumalanpelkoon ja kristillisyyteen. Vasta silloin he olisivat valmiita vastaamaan itsestään.

Asetusvaliokunta katsoi, että näin laajaa kysymystä ei voitaisi ratkaista ilman perusteellista valmistelua. Siksi se ehdotti, että säädyt nimittäisivät lastenkotideputaation hoitamaan toimenpiteiden valmistelua seuraaviin valtiopäiviin asti. Kamari-, talous- ja liikeputaatio hyväksyi ajatuksen ja ehdotti antamassaan lausunnossa, että deputaatioon tulisi neljä aatelista ja kaksi jokaisesta muusta säädystä. Valmistelussa deputaation tulisi pyytää maaherrojen, konsistoreiden ja piispojen apua.³⁰

Säätyjen käsittelyssä lausuntoa ei sellaisenaan hyväksytty, koska sen ehdotukset olivat epäkäytännöllisiä kuten varsinkin pappissäädystä arvosteltiin. Jo perustetut lastenkodit toimivat lahjavaroin tai seurakuntien yhteydessä eikä niiden privilegioita saanut järkyttää. Pappissäätö toivoi voivansa vielä keskustella asiasta talonpoikien kanssa, jotta deputaation ehdotuksia voitaisiin korjata, mutta valtiopäivien ollessa loppuillaan tätä keskustelua aivan ilmeisesti ei enää käyty.³¹ Lastenkotideputaatiotakaan ei niin muodoin asetettu. Talonpoikaissäätö oli ainoa, jossa asia tämän jälkeen välillisesti mainittiin, kun todettiin, että muuan hakemus ”ehdotettuun hospitaali- ja lastenkotideputaation sihteerintömeen” aiheettomana raukeaa.³²

Myös oikeusdeputaatio käsittelee samaan aiheeseen liittyviä kysymyksiä. Kuninkaan valtiopäiväesityksen johdosta deputaatio otti kantaa alaikäisten avioliittolupaa koskevaan asetukseen vuodelta 1748. Kun tätä lupaa koskevien anomusten määrä alkoi 1740-luvulla kasvaa, siirrettiin tämä perinteellisesti hallitsijalle kuulunut oikeus luvan myöntämiseen kihlakunnankäräjille.³³ Asetukseen viitaten todettiin kuninkaallisessa esityksessä, että alaikäisten runsaasta avioliittosuudesta seuraa se epäkohta, ”kuten kokemus todistaa, että pikkulapset jäävät huonolle hoidolle, heille aiheutetaan mitä murheellisinta kärsimystä ja tuskaa ja heitä ojennetaan mitä paheksuttavimmalla tavalla”. Deputaatio katsoi, että samalla kun nuorena naimiselle oli saatava este, oli toisaalta käytettävä muitakin keinoja: valtakuntaan oli perustettava lastenkoteja sellaisille lapsille, jotka

³⁰ 29. 5. 1756, R 3009, f. 382—383. KECD 2. 7. 1756, R 3089, f. 729—734. Lausunto, R 3089, f. 661—672. SRA.

³¹ RoA 5. 10. 1756, Förteckning över utskottsutlåtanden. Prst. 31. 8. 1756, R 695, s. 832—837. SRA. Bdst. 18. 9. 1756. BdP 7, s. 742—743.

³² Bdst. 5. 10. 1756. BdP 7, s. 756.

³³ *Modée*, Utdrag VI, s. 2666—2667. — Konstitutionaaliselta kannalta tämä regaali-oikeuden siirto asetuksella alioikeuksille on sinänsä erittäin yllättävä toimenpide.

olivat vaarassa menehtyä huonon hoidon ja onnettoman kasvatuksen vuoksi. Deputaatio näki tarpeettomaksi todistella yleisesti tunnettua asiaa; se halusi vain painottaa, että ”Yhteiskunnan rikkaus ja voima on sen väenpaljoudessa, mutta se etu menetetään, jos päivittäin kuolee pikkulapsia kuten nykyisin.” Lastenkotien perustamista ei voida siis väistää, mutta ettei valtakunnan monilla veroilla raskautettuja alamaisia edelleen rasitettaisi, olisi varat koottava seuraavasti:

1. Kaikki 30-vuotiaat naimattomat henkilöt maalla ja kaupungeissa maksavat omaisuuden mukaan taksoitetun maksun 1—20 hopeataalaria.
2. Naimattomat mieshenkilöt maksavat sitä 50 ikävuoteensa asti ja sen jälkeen kaksinkertaisena 60 ikävuoteensa asti.
3. 60 ikävuotta täyttäneet vapautetaan, ”mutta he saavat maksaa vapaaehtoisesti jos hyväntahtoisuuttaan sen tekevät”. Nyt jo 50 vuotta täyttäneet maksavat kuten kohdassa 1 sanotaan alle 50 vuotiaista.
4. Tilaa hallitsevat talonpojat maksavat 25 ikävuodestaan alkaen.
5. Lesket ovat maksusta vapaat.
6. Maksut kantaa kruununvouti.

Koska varoja ei saataisi heti käyttöön mutta lastenkodin tarve on välitön, tulisi säätyjen pankin tallettaa kruunun tilille varoja, joilla heti perustettaisiin uusi lastenkoti Tukholmaan.³⁴

Ajatus perhekustannusten tasaamisesta naimattomien henkilöiden verottamisella, ts. eräänlaisella sosiaalisella tulonsiirrolla, ei ollut mitenkään vieras tuon vuosikymmenen poliittiselle ajattelulle. Nyt ehdotetun toimenpiteen taustaa on vaikea jäljittää kokonaisuudessaan, mutta sen eräiden lankojen voidaan nähdä johtavan Suomeen. Turun ja Porin läänin maaherra Lillienberg nimittäin oli ehdottanut valtiopäiväkertomuksessaan tällaisen veron säätämistä. Asiansa johdannoksi hän esitti historiallis-sosiologisen katsauksen muiden yhteiskuntien vastaavasta menettelystä: ”Pfalzissa kutsutaan sellaisia, jotka ilman kohtuullista syytä jättäytyvät korkeaan ikään asti naimattomiksi, nimellä vanhapoika (”Hagestoltzen”)³⁵ ja he maksavat tästä arveluttavasta vapaudestaan vuotuisen veron”. Roomassa sensorit ottivat valan nuorukaisilta, että he menevät avioon ja harjoittavat kunnan ammattia, kiinalaisten keskuudessa tuomitaan edelleenkin sakkoihin ne, jotka eivät kypsään ikään ehdittyään nai. ”Tämä verotus ei siis ole mikään uutuus eikä hyödytön päätelmä, vaan monet yhteiskunnat lisäävät sillä tavoin väkilukuaan.” Lillienbergin ehdotus päättyy yhteiskuntafilosofiseen ajatukseen, ettei vero voi loukata kenenkään vapautta, sillä vapaus ei ole siinä, että kukin saa tehdä mitä hän haluaa ja mieli, vaan vapaus ilmenee sellaisissa teoissa, joilla täytetään Luojan tarkoitus, edistetään ihmisen omaa parasta ja

³⁴ JD 3. 3. 1756, R 3089, s. 1860—1865. SRA. Perustutk. Toimik. Kok. 1755—56/F 5 B. VA.

³⁵ Kertomuksessa saksaksi ”Hagestoltzen”.

yhteiskunnan etua. Sen vuoksi tulee toteuttaa *Jus Hagestoltzianus* ja veron tuotosta kertyy rahasto, jolla edistetään eri ammatteja harjoittavien varhaista avioliittoisuutta jakamalla nuorille pareille avustuksia ja morsiuslahjoja. Veron määräksi sopi Lillienbergin mielestä 35 tai 40 vuotta täyttäneiltä vuorimiehiltä, kauppiailta ja käsityöläisiltä 1 hopeataalari vuodessa, ”kaikista muista suorituksista kokonaan riippumatta”, sekä säätyläisiltä, jotka nauttivat palkkaa, yksi prosentti sen määrästä. Vastanaineiden avioparien taas tuli saada ensimmäisen avioliittovuoden ajaksi vapautus kaikista henkilökohtaisista veroista.³⁶

Lillienbergin yhteishyvän filosofialla perusteltu ehdotus todistaa vieläkin välitömämmän sosiaalisen tulonsiirron ajattelua kuin oikeusdeputaation ehdotus naimattomien verottamisesta lastenkotien hyväksi. Ehdotusten toisiinsa liittymistä osoittavat silti monet seikat kuten veron määrä ja eräissä tapauksissa sen progressio, samoin ikärajan määrittely, joka tosin Lillienbergillä oli varovaisempi.

Kiinnostavaa olisi lähemmin ryhtyä tutkimaan tuon poliittisen ajattelun taustaa kysymällä, mistä vieraisiin maihin suoritettut vertailut olivat lähtöisin. Yhteyksien tarkempaan tutkimiseen ei tässä silti ole mahdollisuuksia koska sellainen johtaisi pääaiheen käsittelyn pitkillekin sivupoluille. Niinpä on tyydyttävä lyhyeen viittaukseen vapaudenajan eksotismin harrastuksesta, joka näkyy Lillienbergin vertailuissa vieraisiin oloihin. Ajallisesti ja maantieteellisesti kaukaisten esimerkkien hakeminen oli tavallista jo ennen fysiokratismia. Näkyvämmän tämä alkoi vaikuttaa muutamaa vuotta myöhemmin Carl Fredrik Schefferin ansiosta. Lillienbergin argumentukseen valitsema kiinalainen viisaus on puhuva todistus tästä yleiseurooppalaisesta harrastuksesta ja siihen sisältyvästä kiinalaisten ”luonnollisen yhteiskuntamoraalin” ihailusta. Ranskassa ilmestyi vuodesta 1735 lähtien useana niteenä *Du Halde'n Kiinan tutkimusten sarja Description géographique, historique, chronologique, politique et physique de l'empire de la Chine*, joka käänteentekevällä tavalla toi Kiinan ja sen olot eurooppalaiseen kirjallisuuteen. Teossarjaa käännettiin myös englanniksi ja saksaksi ja sen maanviljelyksen tärkeyttä korostavaan viisauteen vetosivat Montesquieu, Voltaire ja Hume kuten monet muutkin. Ruotsin Kuninkaallinen Tiedeakatemia löysi saman aiheen keskusteltavakseen pari vuotta perustamisensa jälkeen, v. 1741. C. G. Tessin kirjoitti päiväkirjaansa ja Scheffer vähää myöhemmin julkisesti myönteisestä asenteestaan ”kiinalaista tasapainoa”, Ta Hsyeh, kohtaan: hallitus- ja yhteiskuntajärjestelmän tuli rakentua luonnonjärjestykseen, joka yksin takaa myös kansakunnan turvallisuuden. Sen perustana on väkiluvun suuri määrä ja se taas riippui maatalouden asemasta, johon voidaan vaikuttaa lakien avulla.³⁷

Turussa lääninään hallinneen maaherra Lillienbergin ei ole tarvinnut tuntea näitä ajatuskulkua alkuperäiseen kirjallisuuteen tutustumisen perusteella, vaikka

³⁶ *Cederberg*, Maaherrojen valtiopäiväkertomukset 1755—1756, s. 153—154.

³⁷ *Osvald Sirén*, Kina och den kinesiska tanken i Sverige på 1700-talet, s. 1—31. *Sten Lindroth*, Kungl. Svenska Vetenskapakademiens Historia 1739—1918, I:1, s. 630—.

sekin on kyllä mahdollista hänen aikaisemman diplomaatturansa vuoksi. Oppineessa kirjallisuudessa oli tavanomaista suorittaa yhteiskunnallisten tapojen ja instituutioiden vertailua, ja tuon ajan ”kiinalainen entusiasmi” — kuten *Sten Lindroth* sitä nimittää — sekä maaherra Lillienbergin yhteistyö Pietari Kalmin ja P. A. Gaddin kanssa heidän taloudellisten harrastustensa edistämiseksi ovat ilmeisesti olleet ne taustatekijät, jotka ovat vaikuttaneet hänen ajatteluunsa kun hän ryhtyi ehdottamaan uudenlaista yhteiskuntapolitiikkaa. Sille oli ominaista juuri vuosisadan puolivälissä alkanut asenteen muutos; onni oli yhä edelleen oikean yhteiskuntapolitiikan tavoite, mutta se ei ollut merkantilismin ja kameralistiikan luoma abstrakti, valtakunnan rikkauden onni, vaan asukkaiden yksityistaloudellisen hyvinvoinnin onni. Tässäkin oli siis entinen ajattelutapa käännetty pääläelleen kun valtakunnankin rikkauden käsitettiin seuraavan nimenomaan yksityistalouden vakavaraisuudesta. Eksotismin harrastuksen tuloksena ajan sankareita olivat sekä Länsi-Euroopassa että Ruotsi-Suomessa ”hyvä villi” ja ”viisas kiinalainen”, jotka opettivat väestöpolitiikan ja talouspolitiikan tasapainoa, ”la balance Chinoise”.³⁸

Lillienbergin viittaukset vieraisiin oloihin eivät siis ole yllättäviä satunnaisuksia vaan yleistä ajatustottumuksia. Toisaalta sekä oikeusdeputaation ehdotus että Lillienbergin ehdotus tuovat etsimättä vertailukohteiksi paljon myöhempien aikojen perhepolitiikan menettelytavat ja sosiaaliset tulonsiirrot. Vertailukelpoisuus jatkuu, jos tarkastellaan niitä argumentteja, joilla oikeusdeputaation ehdotusta vastustettiin. Maskun ja Mynämäen kihlakunnantuomari Mauritz Ståhlhandske ei voinut hyväksyä katsantokantaa, että yksilön hyödyllisyys yhteiskunnalle voitaisiin mitata lasten elättämisellä. Hän katsoi hyödyttävänsä yhteiskuntaa, ”vaikka nykyisin naimattomanakin ja siis huoltamatta lapsia”. Vapaaehtoisesti hän oli silti valmis luovuttamaan kolmekin prosenttia palkastaan, mutta Suomeen perustettavan lastenkodin hyväksi ja edellyttäen, että se otetaan niin naineilta kuin naimattomiltakin”.³⁹ Aatelissäätö ei ollutkaan halukas hyväksymään ehdotusta vaan päätti pyytää siitä asetusvaliokunnan mietinnön. Tähän yhtyivät porvarissäätö ja talonpoikaissäätö. Papisto hylkäsi sen sellaisenaan ”kyseenalaisena ehdotuksena”.⁴⁰ Asetusvaliokunta yhtyi pappissäädyn hylkäävään kantaan: ehdotus oli todella kyseenalainen, sillä mikään laki täällä kotimaassa tai ulkomaillakaan ei tarkoita, että pitäisi rangaista niitä, jotka eivät ole avioituneet. Jos maksuja täytyisi joskus periä uloshakuteitsekin, jäisi tuotto kustannuksia heikommaksi. Ehdotukseen ei siis voida suostua kun muut keinot asian aut-

³⁸ *Martti Kerkkonen*, Eksotismi Ruotsi-Suomessa vapaudenajan aatehistoriassa, s. 230—233.

³⁹ R 104. SRA. Perustutk. Toimik.kok. 1755—56/F 5B. VA.

⁴⁰ RoA 20. 3. 1756, mietintöön kirjoitetun merkinnän mukaan; pöytäkirjaa tältä ajalta ei ole olemassa. Prst. 3. 4. 1756, R 695. Brgst. 10. 5. 1756, R 1325. SRA. Bdst. 17. 5., 18. 5. 1756, BdP 7, s. 635, 641.

tamiseksi ovat parempiakin kuin tämä.⁴¹ Tämä asetusvaliokunnan lausunto, vaikka olikin annettu hyvissä ajoin kesän alussa 1756, ei mennyt enää säätyjen käsitteltäväksi.

Väestökysymystä ryhtyi samanaikaisesti harkitsemaan myös pienempi salainen deputaatio salaiselta valiokunnalta saamansa toimeksiannon johdosta. Sen lähtökohtana oli taulustolaitoksen valtiopäiväkertomus, jossa nytkin annettiin ”hyödyllisiä tietoja yleisen talouden, maanviljelyn, kaupan, yleisen hallinnon ja teollisuuden sekä käsitöiden järjestämisestä”, joiden tietojen perusteella myös voitiin harkita väenvähyyden syitä. ”Jumalan siunauksella voidaan saavuttaa hyvä hyöty . . . , kun selvitetään tällä tavoin väenvähyyden varsinaiset syyt”.

Deputaation mietintö pääasiassa toisti aikaisemminkin kuultuja mielipiteitä: väestönkasvu nopeutuisi lääkintölaitoksen kohentamisella ja elinkeinojen tilan parantamisella sekä maastamuuton estämisellä. Viime mainitun suhteen ei kuitenkaan saada parannusta aikaan tiukentamalla muuttokieltoja vaan pikemminkin luomalla suurempi vapaus ja mahdollisuudet varallisuuden ja taloudellisten etujen voittamiseen; ts. ”oli käytettävä samoja keinoja maassa pysymiseen kuin houkuteltaessa vierasta väestöä maahan”. Lääkintölaitosta taas oli tehokkaasti kehitettävä, mm. perustamalla piirilääkäri virkoja lääninlääkärien virkojen lisäksi. ”Oikeiden lääkintötoimenpiteiden avulla voidaan pelastaa 30.000 lasta vuodessa” todetaan mietinnön päätteeksi. — Pelkkä lääkintölaitosta koskeva ohjelma käsitti 16 kohtaa, joista useimmat koskivat uudistetun laitoksen virkamiesten tehtäviä ja hallinnon yksityiskohtia.⁴²

Pienemmän salaisen deputaation ehdotus ei ehtinyt säätyjen käsittelyyn. Sen merkityksestä voidaan tässä yhteydessä todeta vain se, että ajattelutavan ilmauksena se kuvastaa sitä liberalismia, joka tuli esille monien muidenkin kysymysten käsittelyssä ankaraan holhoukseen luottavan linjan vastakohtana.

Lastenkotien ylläpitämiseksi luotavaa taksoitusveroa koskevat epäilykset olivat sikäli realistisia, että veron kokoaminen olisi tuottanut mitä todennäköisimmin tavattoman määrän vaikeuksia. Samaa voidaan lausua lääkintöhallinnon uudistuksen todellisista edellytyksistä, esimerkiksi lääninlääkärijärjestelmää tiheimmän piirilääkärlaitoksen perustamisesta. Kun lääninlääkärijärjestelmä toimi lääneittäin koottavien rahastojen tuotolla kuten edellisten valtiopäivien toimenpiteitä tarkasteltaessa on todettu, herätti tämäkin sitkeätä vastustusta. Seuraavilla valtiopäivillä 1760—62 valittivatkin Turun ja Porin, Savon ja Kyminkartanon, Uudenmaan ja Hämeen, Kalmarin, Länsipohjan, Pohjanmaan, Malmön, Kristianstadin, Gotlannin ja Hallannin läänien rahvas ”siitä kustannuksesta, mikä äskeisinä vuosina on asetettu heidän päälleen, kun heidän on maksettava näiden läänien lääkäreille 1 taalari 2 äyriä manttaalilta”. Valituksen johdosta ”Kuninkaallisen Majesteetin armollinen tahto on, että on mitä no-

⁴¹ FU 1. 6. 1756, R 3099, f. 1854—1858. SRA. Perustutk. Toimik.kok. 1755—56/F 5 B VA.

⁴² MSD 13. 5. , 22. 6. 1756. R 3058, f. 316, 863—872. SRA.

peimmin tutkittava, miten rahvasta vähiten rasittaen . . . ,” voidaan asia järjestää.⁴³ Valitus antaa erittäin puhuvan kuvan niistä vaikeuksista, jotka tuona aikana yleensä kohtasivat kustannuksia edellyttävien uudistusten toimeenpanoa.

Kaikesta huolimatta näillä valtiopäivillä saatiin Suomen lääkintölaitoksen kohdalla aikaan muuan uudistus. Monissa suomalaisissa rahvaanvalituksissa oli anottu Turkuun perustettavaksi sairaalaa, koska Tukholmassa ollut lasaretti ei voinut millään tavoin auttaa suomalaisia. Valitusdeputaatio yhdisti valitukset yleisen valituksen yhteyteen ”Suomen rahvaan valitukseksi”. Toisaalta sotapäällystös, maaherra Gyllenberg ja kenraali Ehrenswärd olivat ehdottaneet sairaalan perustamista Helsinkiin. Puolustusdeputaatio asettui kannattamaan tätä ja terveyskomissio puolestaan katsoi, että lääninlääkärilaitos voisi toimia tehokkaasti vain sillä edellytyksellä, että jokaisessa lääkäripiirissä olisi sairaala. Täten se puoli molempia hankkeita. Säädys hyväksyivät nämä ehdotukset ja siten Suomeen päätettiin perustaa kaksi sairaalaa, toinen Turkuun, toinen Helsinkiin. Edellinen avattiin v. 1759 ja sitä pidettiin yllä pääasiassa Turun ja Porin läänin alueelta kannettavin erityisin maksuin, ”lasarettikolehdein” ja muilla tavoin kerätyin varoin. Helsingin sairaalahanke sen sijaan edistyi verkkaisemmin. Sairaalaa pidettiin yllä kruunun varoin koska sen työllistäjänä oli suuri linnoitustyömaa. Sen tarpeiden vuoksi oli jo aikaisemmin ajateltu sotilassairaalan perustamista ja vuoden 1756 päätöstä ryhdyttiin toteuttamaan vanhan suunnitelman laajennuksena. Tuloksena oli eräänlainen sairastupa, jota toisinaan kutsuttiin ”hospitaaliksi”; vasta 1770-luvulla maaherra ehdotti, että hospitaali laajennettaisiin ”lasarettiksi”.⁴⁴

Valtiopäivien koollaolon viimeisen päivän varhaisena aamuhetkenä 21. 10. 1756 tehdyllä päätöksellä Suomi yhtä kaikki oli nyt saanut ensimmäiset varsinaiset sairaalansa. Tämä tapahtui sangen vähäisen valmistelun perusteella ja ehkä suurelta osalta sen ansiosta, että nyt ei ollut enää aikaa ryhtyä kiistelemään kustannuksista enempää kuin muustakaan, vaan jokaisessa säädysssä purettiin monien asioiden muodostamaa ruuhkaa nuijimalla nippukaupalla päätöksiä pöytään. Mihinkään ei ollut aikaa enää syventyä, sillä kello yhdeksältä alkava jumalanpalvelus ja valtiopäivien päättäjäisjuhlallisuuudet valtiosalissa eivät sallineet takertumista yksittäisiin asioihin.

⁴³ K.M:ts Resol. på Allmogens allm. besvär 17. 8. 1762. § 56. BdP 9, s. 691.

⁴⁴ Allmogens allm.besvär 1756, § 12; K.M:ts Resol. på Allmogens besvär 1756, § 63. BdP 7, s. 882, 1062. Perustutk.Toimik.kok. 1755—56/F 185, 257. VA. RStrs Skriv. i inr.civ.är. 21. 10.1756, R 4970, N:o 328. Rådsprot. i inr.civ.är. 17. 12. 1756, f. 893. SRA. O. E. A. *Hjelt*, Svenska och Finska Medicinala verkets Historia III, s. 83—99.

6 Säätyjen käsitys Suomen suuriruhtinaskunnan
alueellisesta laajuudesta

Säätyjen monissa keskusteluissa kävi usein ilmi — aivan erilaatuisissa asia-yhteyksissä esiintyen —, että Suomea koskeva tietämys oli yhä edelleen sangen horjuvaa. Tällaista epämääräisyyttä ilmeni suomalaisen valmistelukunnankin keskusteluissa kuten havainnollisesti näkyy helmikuussa 1756 käydyin maanjako- ja mittauskeskustelun yhteydessä syntyneestä mielipiteiden vaihdosta. Rovasti Mathesius käytti tuolloin pitkäkhön puheenvuoron Pohjanmaalla käynnissä olleista jakotoimituksista ja esitti toivomuksen, että valmistelukunta vahvistaisi maanjakojen perusteet sellaisiksi, ”etteivät enempää kruunu kuin asukkaatkaan kärsisi”. Tähän todettiin, että ”kun valmistelukunta on asetettu vain niitä asioita varten, jotka koskevat Suomea ja tapahtuvat Suomessa, eikä Pohjanmaata varten, jonka suhteen on toinen laatu, niin rovastin ehdotus kuuluu varsinaisesti kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle. Jos täällä päätetään jotakin Suomea varten ja se koituu myös Pohjanmaan hyväksi, niin hyvä”. Kun isojakomietintö sittemmin alkoi hahmottua, Mathesius vetosi tähän keskusteluun ja halusi mietinnössä selvästi sanottavan, että ”Pohjanmaan rahvaan tulee nauttia samoja etuja kuin Suomen rahvaan”.¹

Pohjanmaan erillisyyttä korostava käsitys tuli esille toisissakin yhteyksissä. Kun ruotsalaiset talonpojat olivat ilmoittaneet ehdottavansa varamieslaitoksen lakkauttamista, heidän ”suomalaiset säätyveljensä valmistelukunnassa” lausuiivat pitävänsä mitä tärkeimpänä, ettei sitä koskaan lakkauteta. He toivoivat tässä valmistelukunnan toimenpiteitä. Mathesius pyysi asian pantavaksi pöydälle ja neuvoteltuaan sittemmin pohjalaisten talonpoikien kanssa hän esitti, että ”he (pohjalaiset) eivät halua yhtyä suomalaisten talonpoikien lausuntoon laitoksen säilyttämisen puolesta”. Puolustusdeputaatiolle menevässä kirjelmässä ei siis saisi mainita Pohjanmaata.²

Myös Ahvenanmaan asemasta vallitsi erilaisia käsityksiä. Valmistelukunnassa luettiin maaliskuussa muuan majuri Hastfehrin muistio, jonka kamarivaliokunta oli lähettänyt lausunnolle. Kirjoittaja ehdotti, että Ahvenanmaalle pitäisi asettaa ”n.s. käskynhaltija sekä lääninsihteeri ja -kamreeri, ja tämä alue tulisi erottaa Turun läänistä ja liittää Tukholman lääniin, mihin se kuuluu”. Muistio jätettiin muodollisista syistä huomiotta, koska sitä ei ollut käsitelty allekirjoittajan omissa säädysissä eikä se ollut tullut erotteludeputaation kautta. Tämä katsottiin riittäväksi aiheeksi sen sivuuttamiseen, ”olletikin kun nuo esitykset sellaisinaan näyttivät vähemmän hyödyllisiltä”.³

¹ Fin.Ber. 19. 2., 1. 4. 1756.

² Fin.Ber. 22. 3. 29. 3. 1756.

³ Fin.Ber. 22. 3. 1756. Vrt. kamari-, talous- ja liikedeputaation mietinnön otsikko, ”Tukholman kalastaja-ammattikunnan anomus saada palvelusväkeä Suomesta ja Ahvenanmaalta”, edellä s. 126—127, alaviite 29.

Pohjanmaan asemasta lausuttuina mainitunlaiset kommentit eivät olleet vapaudenajalla aivan harvinaisia. Ajatus siitä, että Pohjanmaan ei ”kulunut” Suomeen, johtui osittain ruotsinkielisen rannikkoväestön vanhoista kulttuuri- ja kaupallisista perinteistä Ruotsiin, osittain sillä oli hallinnollisenkin perinteen taustaa. 1500-luvulla Suomea ja sen käskynhaltijakuntia määriteltäessä Pohjanmaan asemasta oli jäänyt epäselvä käsitys, joka jatkui Suomen herttuakunnan alueellista laajuutta koskevissa käsityksissä. Nimenomaan Suomen suuriruhtinaskunnan perustamisen jälkeen käsitys tämän hallintotermin peittämästä alueesta oli sangen hatara, eivätkä hallinnollisen kielenkäytön sanonnat parantaneet asiaa lainkaan. Vuoden 1614 kauppaordinantia mainitsi ”Norlannin kaupungit, nimittäin Gevle, Hudiksvall, Härnösand, Tornio, Oulu ja Vaasa...” Vuoden 1634 hallitusmuoto ei selventänyt suuriruhtinaskunnan alueellista ulottuvuutta vaan pyrki tarkoituksella osoittamaan, ettei Suomi muodostanut yhtenäistä kokonaisuutta. Se mainitsi hallintoalueiden yhteydessä Suomen läänit 4., 9., 12. ja 21. lääninä, mutta ilmoitti oikeudenhoidollisen aluejaon yhteydessä Turun hovioikeuspiiriksi ”suuriruhtinaskunnan ja molemmat Karjalat”. Laamannikunnat mainittiin Ruotsin vastaavien yksiköiden lomassa, mutta ei peräkkäin, ja sama sekoitettu järjestys vallitsi rykmenttiluettelossa. Kenraalikuvernööri von Rosenin valtakirjassa v. 1747 mainittiin hänen hallintoalueekseen ”Suomi sekä Pohjanmaa ja Ahvenanmaa”, mutta hänen ohjesääntönsä tehtäväluettelossa taloudellisen valvonnan ja kehittämisen kohdalla hänen alueekseen ”Suomi ja Pohjanmaa”.⁴

Oli selvää, että Pohjanmaa ei kuulunut Ruotsiin, mutta Suomen yhteydessä se oli silti erikseen mainittava kuten ilmenee näistä monista tapauksista. Sama horjuvuus Pohjanmaan ja Ahvenanmaan Suomeen liittymisen määrittelyssä näkyy myös ajan karttaselityksissä.⁵ Aikalaisten käsityksissä ei siis ollut aivan yksiselitteistä kuvaa siitä, mitä ”Suomi” oikeastaan tarkoitti. Ruotsalainen opinut C. Gjörwell, joka ehdotti mm., että Suomeen pitäisi perustaa sanomalehti (1760), kuvaili matkakertomuksessaan, että ”koko Turun lääni eli niin kutsuttu Suomi... on karua seutua”.⁶ Hänelle ja epäilemättä monelle muullekin Suomi siis edelleen oli maakunnan nimi.

Suomen taloudellisten ja hallinnollisten olojen uudistamistyölle näillä aikaisten hahmottomattomilla käsityksillä on epäilemättä ollut kielteinen merkitys. Ruotsin puolella ei — edellä käsitellyissä muutamissa tapauksissa ei edes suomalaisessa valmistelukunnassakaan — voitu tarkemmin mieltää, mistä oli kysy-

⁴ 1634 HM, 998, 23, 26, 31. *Hildebrand*, *Sveriges Regeringsformer*, s. 8—9, 18—19, 22, 24—25. *Ragnar A. Krook*, *Österbottens ställning*, s. 1—32. *Erkki Lehtinen*, *Hallituksen yhtenäistämispoliittikka*, s. 64—67.

⁵ Vrt. esim. mietinnön otsikko ”Perinnöksiosto Suomessa ja Pohjanmaalla”, KECD 2. 4. 1756, R 3088, f. 498—501. SRA. *Einar W. Juva*, *Suomen suuriruhtinaskunta*, s. 97—116.

⁶ *C. Gjörwell*, *Anteckningar på en resa ifrån Stockholm till Finland år 1759*, s. 70.

mys, kun asioita käsittelevät eivät tienneet Suomessa vallitsevista oloista ja hallintoalueista tai siitä, mitä milloinkin tarkoitettiin kun lausuttiin ”suuriruhtinas-kunta”, ”Suomi”, ”Suomi ja Pohjanmaa”. Keskustelussa mukana oleva varmaan sai toisinaan käsityksen, että nimitykset olivat identtisiä, toisinaan käsityksen, että oli kysymys jostain muusta. Ääritapauksessa joidenkin hallinnonalojen tuntemus oli Ruotsin viranomaistenkin keskuudessa niin vähäinen, että keskusvirasto ei voinut päästä selville, millaiset olivat jonkin kaukaisen kolkan vero-olot kuten Pohjois-Karjalan verotuksen uudistamista koskeneessa päätöksessä ilmeni.⁷

Erityisesti läänien ja oikeudenhoitoalueiden uudistamistarpeen ymmärtämistä on vaikeuttanut se seikka, että Ruotsin läänit, kihlakunnat ja tuomiokunnat olivat huomattavasti pienempiä kuin Suomen vastaavat yksiköt, mutta tätä seikkaa ei Ruotsissa tunnettu. Tämän seurauksena ruotsalaiset eivät myöskään havainneet, että mm. Suomen talonpoikaisedustus rakentui eri perusteille kuin Ruotsin talonpoikien edustus ja oli toisenlainen kuin valtiopäiväjärjestys olisi edellyttänyt.⁸ Puhuttaessa Suomen hallinnon ja oikeudenhoidon kysymyksistä keskustelijoilla ei siten ollut oikeata mielikuvaa Suomen neljän läänin peittämän alan ja alueyksiköiden todellisesta laajuudesta. Virheellistä kuvaa korosti edelleen monesti esiintynyt väkilukujen heikko tuntemus, jonka vuoksi arvailtiin — vaikka tabellilaitoksenkin tiedot olisivat olleet käytettävissä —, kuten pappissäädystä v. 1756, että ”siellä tuskin elää väkeä enempää kuin jossakin Ruotsin maakunnassa”. ”Siellä” oleva maa mahtoi siis olla melko vähäpätöinen. Tällainen kuva oli omiaan herättämään epäilyksiä Suomen kohentamisen kannattavuudestakin, varsinkin kun kukoistava Skoone usein mainittiin paljon runsaamman koron tuottavana sijoituskohteena.⁹

Paljon laajempi tapausvalikoima tietenkin osoittaa vastakkaisen, Suomen kehittämiseen myönteisesti suhtautuneen ajattelutavan voimakkuutta, ja tällä oli ratkaiseva vaikutus poliittisen valtioelimen poliittisiin päätöksiin. Suomea koskevia käsityksiä tarkasteltaessa on tässä yhteydessä paikallaan nimenomaisesti todetakin, että tähän kysymykseen kuului kaksi eri ilmiötä: toisaalta säätyjen keskuudessa vallinnut käsitys Suomesta sinänsä, toisaalta tämän käsityksen laadusta riippunut kannanotto — myönteinen tai kielteinen — siihen, oliko Suomen olojen kehittäminen tarpeellista ja oliko se tarkoituksenmukaista. Hyvin todennäköistä on, että syvempi ja laajempi reaali-informaatio todellisista oloista olisi vaikuttanut myönteisesti Suomen kehittämisen tehokkuuteen. Puuttuva tietämys saattoi johtaa toimenpiteiden laatua koskevaan virhepäätelmään kuten ilmeni valtaneuvoskunnan arvelussa, että suomalaisten primitiiviset asumistavat muu-

⁷ Ks. edellä s. 118—121.

⁸ *Paloposki*, Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 36. *Renvall*, Ruotsin valtion aika, s. 222—226.

⁹ Ks. edellä s. 85—86.

tettaisiin toiseksi käskyllä tai että heidän maataloutensa tasoa nostettaisiin yksinkertaisesti kieltämällä kaskeaminen.¹⁰ Mutta eräs tiedonaspekti puuttui kokonaan eikä sen puutetta voitu edes korjata, vaikka siihen muutaman kerran viitattiinkin; nimittäin tulevaisuuden epävarmuuteen. Aivan ilmeisesti enemmän kuin Suomea koskevien käsitysten epätarkkuus on poliittisten päätösten valmisteluun yhtenä realiteettina vaikuttanut epäilyksiä herättävästi se seikka, että uudistusten vaatimien pääomien siirtäminen vaaroille alttiiseen Suomeen saataisi osoittautua epätarkoituksenmukaiseksi toiminnaksi. Näiden valtiopäivien aikana ei ollut havaittavissa aktuaalisia, Suomea uhkaavia ulkopoliittisia vaaroja, mutta Pohjansodan, hattujen sodan ja pohjoismaisen kysymyksen kriisin jälkeen oli luonnollista, että heräsi kysymys, eikö esimerkiksi Skoonen kehittäminen olisi ollut tarkoituksenmukaisempaa kuin Suomen kehittäminen.

7 Valtiopäivien työn tulokset

Valtiopäivien päättämistä taloudellisista uudistuksista epäilemättä huomattavin saavutus oli jako-olojen uudistus, joka toteutettiin koko valtakuntaa koskevana. ”Faggotin harvinaisen menestyksen selittää hänen kykynsä näppäillä juuri niitä kieliä, joiden sointiin aikalaisten ajatukset resonivat. Jakolaitosuudistus vahvistaakin poikkeuksena Tegnérin tuomion vapaudenajasta: se yritti kaikkea eikä saanut mitään valmiiksi.”¹ Tähän *Heckscherin* sointuvaan arviointiin voi hyvin yhtyä vaikka ei myöntäisikään hänen käyttämänsä Tegnér-sitaatin osuvuutta.

Muita erittäin tärkeitä, mutta vaikutusaltaan suppeampia ratkaisuja olivat suuriruhtinaskunnan maantieteellistä mittausta, vesistöjen perkausta ja perinnökiöstoa koskevat päätökset. Väestökysymystä ja hallintoalueiden jakamista koskevissa asioissa valtiopäivillä sen sijaan ei ollut saatu aikaan ratkaisua, vaan käydyt keskustelut olivat jääneet vastauksiksi kysymyksiin, joiden tärkeys silti myönnettiin yleisesti. Koko valtakunnan kannalta merkittävää oli kansallisen rauhanohjelman ja defensiivisen puolustuksen välineiden, linnoitusten ja saaristolaivaston rakentamisen jatkuvuus. Saaristolaivaston erottaminen muusta laivastosta ja Ehrenswärdin nimitys saaristolaivaston komentajaksi, häneen valtiopäivillä kohdistetusta kritiikistä huolimatta, lujitti turvallisuuden tunnetta.²

Suomen taloudellista kohottamista koskevien suunnitelmien valmistelussa suomalaisella valmistelukunnalla oli ratkaiseva osuus. Toisaalta valmistelukunnan työskentely osoitti useinkin, että sen jäsenillä oli sangen eriäviä käsityksiä uudistusten tärkeysjärjestyksestä mutta myös noudatettavista menettelytavoista. Kum-

¹⁰ Ks. edellä s. 66—67.

¹ *Heckscher*, *Sveriges ekonomiska historia* II:1, s. 252.

² *Nikula*, mt. s. 371—376, 436—438.

mankaan tyyppiset erimielisyydet eivät selity säätyjakautuman eivätkä puoluejakautuman perusteella kuten ilmeni vastakkaisista asennoitumisista vesitiekysymykseen ja maatalouden edistämiseen tai kiistaan holhoavan linjan tai liberaalisen linjan paremmuudesta väestön vähyyden probleemia käsiteltäessä. Käytettyjen keinojen tarkoituksenmukaisuusarvioinneissa näkyi samoja piirteitä kuin edellisten valtiopäivienkin kamari-, talous- ja liike deputaation istunnoissa. Jyrkästi holhoavan tai liberaalisen linjan kannatusta eivät tuolloinkaan selitä puolue- tai säätyperusteet.

Valmistelukunnan työhönsä suhtautumisessa näkyy yleisenä linjana asiallinen määrätietoisuus alkuvaiheiden hapuilun jälkeen. Ensimmäisissä kokouksissa esitetyt muistiot sisälsivät niin laaja-alaisia uudistusehdotuksia, että ilman eversti Hiärnen ansioksi luettavaa ohjausta työ olisi ilmeisesti jatkossakin muodostunut hapuilevaksi. Alkuvaikeuksia tarkasteltaessa on toisaalta muistettava, että von Rosenin komission mietintö ei tarjonnut kovinkaan konkreettista lähtökohtaa Suomen talouden kohottamiselle vaan ainoastaan joukon yleisluontoisia totemuksia. Päästyään järjestelmällisen työn alkuun valmistelukunta todella yritti ratkaista ohjelmaansa kuuluvien kysymysten aineellista sisältöä. Tässä suhteessa valmistelukunnan rooli poikkeaa asiallisesti 1740-luvun suomalaisen deputaation julistavasta roolista; sellainen ei nyt ollut tarpeenkaan samalla tavoin kuin hattujen sodan jälkeisessä vaiheessa, jolloin toistamiseen koettu miehitys ja taloudelliset huolet raskauttivat mieliä ja valtakunnan suhteet Venäjään olivat veitsenterällä. Vaikka varoittaviakin ääniä kuului, ei silti vallinnut sellaista turvattuudentunnetta koska suhteet Venäjään olivat toiset ja maan puolustusjärjestelmä lujittui edelleen. Ilmeisen selvään on yleisenä ajattelutapana ollut optimistinen luottamus kansallisen rauhanohjelman korostaman sisäisen rakennustyön onnistumiseen; Suomen taloudellisen kehittämisen ohjelma oli tämän eräs osa.

V POMMERIN SODAN AIHEUTTAMA KRIISI JA
SUOMEN KYSYMYKSET 1760—62
VALTIOPÄIVILLÄ

*1 Hattujen "kansallisen rauhanohjelman" murtuminen Pommerin sotaan
ja sodan vaikutukset vuoteen 1760 asti*

Hattujen hallitseva asema oli syksyllä 1756 päättyneillä valtiopäivillä näyttänyt aivan horjumattomalta. Valtiopäivien määräämä kuninkaan nimileimasin takasi neuvoston päätöksen ehtoitta toteutuvaksi eikä ulkopuolelta katsoen ollut näkyvissä sellaisia tekijöitä, jotka olisivat antaneet aiheita epäilyksille hattuvallan jatkuvuudesta. Itse asiassa tuon vuosikymmenen puoliväli kuitenkin muodostui vapaudenajan säätyvallan ja yhden puolueen vallan kulminaatiokaudeksi. Yhden puolueen hallitseva systeemi alkoi murentua monista erilaisista, sekä sisäpolitiikkaan että ulkopolitiikkaan liittyvistä syistä. Hattupuolueen vallankasvu nosti nimittäin myös säätytietoisuutta sen lujimmissa asemissa, aatelis- ja porvarissäädyissä ja "mahtavilla pormestareilla oli yhtä suuri halu puolustaa tasa-arvon periaatetta aatelien vastaan kuin vapauden periaatetta kuninkaallista majesteettia vastaan."¹ Säätyjen keskeisten etuvastakohtien lisäksi niiden sisällä oli eriäviä ryhmäintressejä kuten alemman ja ylemmän aateliston ja alemman ja ylemmän papiston kesken ja kuten porvarissäädyssä taas kysymys uusista tapulikaupungeista lietsoi monia riitoja. Intressien eroavuuksiin perustuvia kriisin aineksia oli siten hattupuolueen omassa keskuudessa jo ennenkuin Pommerin sota Ruotsin osalta alkoi, niin lujaksi kuin kuninkaallisten pyrkimysten murskaaminen näyttikin tekevän tuon puolueen. Carl Fredrik Scheffer esitti syyskuussa 1756, valtiopäivien vielä ollessa koolla, kritiikkinsä ja varoituksensa säätyvallan äärimmäisistä seuraamuksista. Praktisia toimenpiteitä ehdottamatta hän kirjoituksessaan "Ajatuksia meidän hallitustapamme vielä puuttuvista ehdoista" ennusti, että kuninkaan konstitutionaalisesti heikko asema tulisi johtamaan kriisiin, jonka välttämiseksi olisi tarpeen muuttaa konstituutiota. Mutta aivan selvää oli, että juuri tätä ennen koettu todellinen kriisi ja aseelliseksi suunnitellun kuninkaanvallan lisäämisyrityksen kärsimä tappio aiheuttivat sen, että valtiosäännön muuttaminen poliittisella sopimuksella ei tuon vuosikymmenen jälkipuolella

---

¹ Ks. *Malmström*, mt. IV, s. 207.

ollut lainkaan ajateltavissa. Hattujen johtoryhmään kuuluneen Schefferin tulkinta tilanteen vaatimuksista on tätä taustaansa vasten asetettuna sangen mielenkiintoinen ja osoittaa hänen poliittisen oivaltamisen kykyään siitä, että Montesquieun juuri edellisenä vuonna julistama vallanjako-oppi todella tulisi valtioelämän vaikuttavaksi periaateiksi. Vastakohta vannoutuneiden hattujen enemmistön idealistiseen ajatustapaan nähden on tässä kohden aivan jyrkkä; esimerkiksi edellä usein mainittu eversti G. A. Hiärne ei tätä konstituution rakenteellista heikkouden piirrettä havainnut lainkaan kuten ilmenee eräästä hänen mieterunostaan, jossa hän 1756 tulkitsi vallitsevan valtiosäännön vaihtoehdoksi vain orjuuden (träldom, slafveri).² Tämä ajatus säätyvallan pyhyydestä ei — kuten tunnettua — ollut mitenkään ainutlaatuinen, vaan sekä johdantavien että rivimieshattujen piirissä se oli yleinen katsomustapa niin kauan kuin puolue yksin ja suvereenisti hallitsi tilanteen.

Valtiopäivien vielä koolla ollessa Ruotsi solmi heinäkuussa 1756 Tanskan kanssa meriunionin, joka käytännössä merkitsi molempien valtojen aluksille turvaa brittiläis-ranskalaisen merisodan aikana. Kohdistuessaan nimenomaan Englantia vastaan liitto merkitsi suurpoliittista kannanottoa. Seuraavana vuonna Englannin kanssa liittoutunut Preussi hyökkäsi Saksiin, jonka rinnalle asetui Itävalta, Ranska ja Venäjä. Näiden valtojen, varsinkin Ranskan aktiivinen diplomatia alkoi tällöin heti painostaa Ruotsia Westfalenin rauhan takajana liittoon mukaan, jolloin myös Preussin teesi protestanttien ja katolisten uskonsodasta olisi menettänyt vaikuttavuutensa. Monista syistä, joiden vuoksi Ruotsi taipui, on mainittava huoli Ruotsin kauppapoliittisista eduista, jotka näyttivät olevan uhatut, huoli Venäjän vaikutusvallan lisääntymisestä keski-Euroopassa sekä lopuksi, mutta ei vähiten, halukkuus lähteä sotaan Fredrik II vastaan. Katsottiinhan Preussin kuninkaan yllyttäneen sisartaan Ruotsin kuningataria äskettäin selvitetystä kuninkaanvallan lisäämisyrityksessä. Näin Ruotsikin kallistui Preussin vastaiseen liittoon, joskin maaliskuussa 1757 Ranskan ja Itävallan kanssa tehty sopimus von Höpkenin käsityksen mukaan tarkoitti ainoastaan — painottaessaan status quo'n säilyttämistä — diplomaattista aktiiviteettia ilman sotaa.³

² Schefferin muistion on julkaissut *Olof Jägerskiöld*, C. F. Scheffer och 1750-talets författningskris, s. 180—196. *Jägerskiöld*, Hovet och författningsfrågan 1760—1766, s. 9—13.

Hiärnen vallankaappausyritystä ja sen jälkeen langetettuja tuomioita käsittelevä runo on päivätty ”valtiopäivien aikana Tukholmassa 23. 7. 1756, samana päivänä, jolloin kreivit Horn ja Brahe sekä kapteenit Ståhlswärd ja Puke mestattiin Ritarihuoneen luona”. Kostoa huutava runo lausuu: ”Lakeijanluonteiset orjat (trälar) sokeasti juoksevat / syöksyäkseen orjuuteen (slafveri) / Mutta orjuudella (träldom) on kallis hintansa / sillä kirves on saava palkkansa. Sinä, jos samoja ajatuksia vaalit, ota opiksesi heidän tuhostaan / mutta ellei siitäkään viilene veresi / sama kuolo olkoon osasi.” *G. A. Hiärne*, Werser giorde wid Åtskilliga Tillfällen 1744—1798. Handskriftssaml. Vf. 116. KB.

³ Sotaanliittymisen kauppapoliittisia motiiveita on painottanut *Holmberg*, Oderhandeln, s. 120—. Sotaan liittymistä koskevat neuvoston pöytäkirjat on julkaistu, *Handlingar rörande*

Tätä ohjelmaansa hallitus ei kyennyt kauaakaan säilyttämään, vaan sopimus johti väistämättömään eskalaatioon. Ulkoasianhoidon ohjeissaan 1. testamentissaan neuvostolle salainen valiokunta oli lokakuussa 1756 tähdentänyt rauhaa ja neutraaliteettia, mutta velvoittanut hallituksen mahdollisten konjunktuurien hyväksikäyttöön. Testamentin ohjeiden ristiriitaisuus oli aivan ilmeinen ja harkittukin; ohjeiden isänä oli Ruotsin Pariisiin lähettiläs Ulrik Scheffer. Kansliapresidentti von Höpkenin epäröidessä Carl Fredrik Schefferin johtama valtaneuvoskunnan enemmistö teki kesäkuussa 1757 päätöksen 17 000 miehen armeijan lähettämisestä sotaan Stralsundissa olevan 3 000 miehen vahvuisen osaston tueksi. Tätä koskeva subsidiosopimus Ranskan kanssa tehtiin syyskuussa ja niin Ruotsi oli monin takein sidottu suurvaltatasodan osapuoleksi. Tanska puolestaan Bernstorffin johdolla säilytti neutraaliteettinsa, jolloin meriunioni menetti merkityksensä ja kahden pohjoismaan välillä intressien yhteisyyden vuoksi ylläpidetty yhteisymmärrys päättyi.⁴

Ruotsin heikko valmius sotaan oli tunnettu tosiseikka, mutta liittolaisten sotilaallinen voima herätti luottamusta siihen, että valtakunta voisi hankkia etuja ilman vakavampia uhrauksia. Sodan hyväksymisen puolesta painoi myös täysin sisäpoliittinen näkökohta hattupuolueen mahdollisuudesta voittaa arvonantoa menestyksellisellä sodalla. Vaikka mitään vuoden 1741 entusiasmia ei ilmennykään, esti tuo sisäpoliittinen tilannearvio edellytysten kriittisen tarkastelun.

Taloudellisesti sodankäynnin tuli perustua Ranskan subsidioihin, mutta ne osoittautuivat riittämättömiksi. Subsidioiden korottaminen ei asiaa muuttanut, koska sen ehtona oli myös joukkojen lisääminen. Taloudellista ahdinkoa pahensi vuodentulon heikkous syksyllä 1756, jonka seurausvaikutukset tuntuivat seuraavinakin vuosina. Kato ja sen aiheuttama suuri viljantuonti olivat syynä myös siihen, että kansliapresidentti von Höpken oli 6. 12. 1756 kuninkaalle esittämässään mietinnössä ”Närwarande Conjunctur i Europa” erittäin horjuvalla kannalla. Talouden laskusuuntaa osoittavat setelikannan lisääntyminen kaksinkertaiseksi vuosina 1755—1760 ja se, että tavaroiden hintaindeksi (v. 1735 = 100) nousi 160 pisteestä v. 1756 220 pisteeseen v. 1760. Tämän jälkeenkin hintojen nousut jatkuivat yhä huimemmin; v. 1764 indeksi oli 320 pisteessä.⁵

Sveriges deltagande i sjuåriga kriget: 1. Canzli-Presidenten, RiksRådet, Friherre Anders von Höpken: Til Kongl. Maj:t angående närwarande Conjunctur i Europa. Stockholm 6 December 1756. 2. Öfwerläggningar i Rådet (d. 21. Febr. 1757— d. 21. September. 1757) Handlingar rörande Skandinaviens Historia 23, s. 115—403.

⁴ *Jägerskiöld*, Den svenska utrikespolitikens historia, s. 195—202. *G. Carlquist*, Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser med Danmark åren 1752—1765, s. 128—. *L. Trulsson*, Ulrik Scheffer som hattpolitiker, s. 173—.

⁵ *Trulsson*, mt., s. 208—211. Mietintö 6. 12. 1756, ks. ed. viite 3. Inflaation kehitys, *Amark, K.*, En svensk prishistorisk studie, s. 160—.

Sotilaallisesti valtakunta oli lähes yhtä valmistautumaton kuin v. 1741. Tämä yllättävältä vaikuttava asiointi selittyy siitä, että noudatettu turvallisuuspolitiikka oli nojannut defensiiviseen torjuntaan, jonka kulmakivenä olivat Suomen linnoittaminen ja saaristolaivasto. Ruotujakoisen armeijan offensiivinen kenttäkelpoisuus sensijaan oli vähäinen. Myös Suomesta lähetettiin sittemmin sotavoimaa Pommeriin, mikä turvallisuuspolitiikan kannalta ei merkinnyt akтуаalista vaaraa, mutta aiheutti linnoitustöiden huomattavan hidastumisen. Hallitus aikoi keskeyttää Viaporin ja Svartholman rakennustyöt kokonaan, mutta Ehrenswärdin todistelun perusteella niitä jatkettiin sen verran, että työt pysivät käynnissä.

Ehrenswärd, jonka mielipidettä konjunktuurien hyväksikäytön mahdollisuudesta ei liene kysytty ennen hänen valtiopäiviltä lähtöään syksyllä 1756, kuten hänen elämäkertansa kirjoittaja *Nikula* katsoo, tiesi erinomaisen hyvin armeijan heikon taisteluvälmiuden. Joukkojen varustus oli riittämätön ja niiden kuri ja taistelumoraali heikko. Vaikka sota koskikin valtakunnan vanhoja voittomaita, ne silti äärialueina olivat sekä Ruotsissa että Suomessa tavalliselle kansalle jokseenkin yhdentekeviä. Kenraali itse suhtautui kaikkea muuta kuin innostuneesti kesäkuussa 1757 saamaansa käskyyn lähteä Pommeriin. Jätettyään linnoitustöiden johdon langolleen eversti G. A. Hiärnelle Ehrenswärd matkusti kesällä Tukholmaan ja sieltä syksyllä Pommeriin. Sotaretken aikana hänestä tuli Pommerissa olevien sotavoimien viides ja viimeinen ylipäällikkö.⁶

Muutamista onnistuneistakin operaatioista huolimatta Pommerin sota muodostui Ruotsi-Suomen joukoille erittäin vaikeaksi ja valtakunnalle poliittisesti tarkoituksettomaksi. Liittokunta, joka sodan alkaessa näytti murskaavan vahvalta, oli liian hajanainen ja heikko saavuttaakseen strategisen voiton. Ruotsin ja Venäjän suhteita kiristi yhteisestä vastustajasta huolimatta keskinäinen epäluuloisuus. Ruotsin ja Ranskan sodanpäämäärät taas olivat erilaiset jälkimmäisen katsoessa Englannin pääviholliseksi. Ruotsin sotilaallisten suoritusten Ranskassa nauttima arnostusta kuvastaa Ranskan ulkoministeri de Choiseul'in huomautus muistiossa hallitukselleen syyskuussa 1760: "Ruotsin sodankäynti on vaeltamista Stralsundista Peenelle ja Peeneltä Stralsundiin".⁷

Kuningas Adolf Fredrik ei tietenkään hyväksynyt sotaa ja kuningatar Loviisa Ulrika vehkeili valtaneuvostoa vastaan. Hovin ja neuvoston välistä jännitystä kiristi edelleen se, että kuningas otti hoiviinsa ja henkikaartiin useita vuoden 1756 säätykomission kuulustelemlia ja syyttämiä henkilöitä. Tukholmassa, Taalainmaalla ja Värmlandissa ilmenneen rojalismin ja vehkeilyjen vuoksi hallitus asetti, kuninkaan ollessa poissa istunnosta, "ettei toimenpiteen tielle tulisi mitään esteitä", kuninkaan nimileimasinta käyttäen komission tutkimaan ja

⁶ *Nikula*, Ehrenswärd, s. 272—.

⁷ *Carlquist*, mt., s. 218.

tuomitsemaan nämä hankkeet. Komission puheenjohtaja valtaneuvos Palmstierna sai laajat valtuudet valtakunnan turvallisuuden takaamiseksi ja käyttöön 2 000 hopeataalaria ilman tilitysvelvollisuutta. Komission tutkimukset, joissa käytettiin myös kidutusta, osoittivat rojalistien yhä edelleen todellakin toimineen mielialan kiihottamiseksi kuningashuoneen puolesta hallitusta vastaan. Tätä voitiin pitää luonnollisena, mutta yhtä itsestään selvää ei ollut, olivatko nämä puuhailut epärealistisia. Hallituksen piirissä kuulustelujen tulokset synnyttivät joka tapauksessa melkoisen hermostuneisuuden, jota lisäsi epä-tietoisuus kuninkaan osuudesta vehkeilyihin ja vuosikymmenen viime vuosina 1757—59 vaikeus saada tarkkaa kuvaa hallituksen vastaisen mielialan laajuudesta yleensä. Kiihotuksesta annetuissa vankeus- ja raippatuomioissa ei kuningasta voitu mainita, mutta sen sijaan puhuttiin rikollisten yhteydenpidosta ”erääseen tiettyyn herraan”. Kun neuvosto oli valmis lieventämään tuomioita, mutta kuningas itse ei halunnut asiaan tutustua vaan ilmoitti allekirjoittavansa neuvoston ”hyvin harkitsemat päätökset”, neuvostolle jäi epäselväksi, johtuiko se ”tavallisista syistä” l. välinpitämättömyydestä ja laiskuudesta, vai johtuiko se kuninkaan itsesytyksistä.

Komission puheenjohtaja Palmstierna vaati loppuvuodesta 1759 itsepintaisesti, että jokin määräraha olisi varattava palkkioiksi sellaisille, jotka antavat tietoja valtakunnalle vaarallisesta vehkeilystä. Ajatus kaatui joulukuussa 1759 valtaneuvos Löwenhielmin käytettyä kaiken kaunopuheisuutensa ja joukon opineita esimerkkejä todistaakseen ilmiantojärjestelmän tuhoisuuden vapaudelle.⁸

Komission kuulustelemista henkilöistä, jotka olivat huomattavassa yhteiskunnallisessa asemassa, oli suomalaisia vain yksi, everstiluutnantti Anders Henrik Ramsay. Hovipuolueeseen kuuluvana hän oli ollut jonkin verran mukana vuoden 1756 vallankaappaus-hankkeessa. Hän kuitenkin säästyi kuulusteluilta ja mahdollisesta rangaistuksesta häviämällä Tukholmasta eikä häntä tavattu ennen kuin valtiopäivien jälkeen. Saatuaan käskyn tulla komission kuultavaksi Ramsay anoi oikeutta esiintyä valtuutetun asiamiehen kautta. Kirjeessään hallitukselle joulukuussa 1758 komissio ilmoitti, että tätä ei häneltä Suomessa asuvana voida kieltää, mutta asian laatuun nähden siihen ei voida käytännössä suostuakaan. Vapaalla jalalla olevien kuulusteleminen valtuutettujen kautta on tässä tapauksessa käymätöntä jo siksi, että silloin ei valankaan avulla voida taata täydellistä salassapitoa. Toisekseen valtuutetun kuulustelu ei valaisisi Ramsayn tekemisiä.

Ramsay siis joutui kuulusteltavaksi, mutta hän kielsi kaikki syytökset vehkeilystä hallitusta vastaan. Syytökset perustuivat erään tukholmalaisen portieeri Tiberigin kuulusteluissa esittämiin väitteisiin. Omassa kirjeessään hallitukselle kesällä 1759 Ramsay todisteli koko prosessin olevan lainvastaisen, mutta nyt

⁸ Handlingar till upplysning af Konung Adolf Fredriks och rådets inbördes ställning efter 1756 års riksdag, s. 258—306. *Malmström*, mt. IV, s. 325, 354—363.

se oli tehnyt hänestä hänen omassa ympäristössään epäilyttävän henkilön, varsinkin kun komissio puhutusta salassapidon tärkeydestä huolimatta oli kerran käsitellyt häneen kohdistettuja syytteitä avointen ovien juttuna.

Kun hallitusta alkoi tässä vaiheessa selvästi hermostuttaa sen itsensä asettaman työväliseen, Palmstiernan komission, häikäilemätön toiminta, jonka kohdeeksi joutuneiden oikeusturvaa näkyvästi loukattiin ja josta lausuttu kritiikki kävi yhä äänekkäämmäksi, Ramsay vapautettiin syytöksistä komission tuomion kautta.⁹ — Ramsay itse liittyi seuraavilla valtiopäivillä myssyihin. Kun rauhansopimuksen solmiminen Preussin kanssa toukokuussa 1762 Hampurissa tasoitti puolueiden välisiä vastakohtia ja valtiopäivien työn lopettamista alettiin kiirehtiä, säädetyt 20. 6. 1762 soivat Ramsaylle 24 000 hopeataalarin hyvityksen sen johdosta, että häntä vastaan tehty ilmianto oli ollut väärä ja hän oli joutunut ”kokemaan kärsimyksiä” komission kuulusteluissa.¹⁰ — Sama sovinnonhenki tuotti vapauden monille vuoden 1756 valtiollisille vangeille.

Päättävän vuosikymmenen mukana meni mailleen hattupuolueen vain muutama vuosi sitten ehdottoman lujalta näyttänyt valta-asema. Puolue, joka v. 1739 oli noussut hallitukseen julistaen, että se oli ”taipuvaisempi meidän maailmamme yleisten olojen kunniaakkaaseen järjestelyyn kuin noloon aloillaan pysymiseen ja ujoon rauhaan” oli Pommerin sodassa jo toistamiseen osoittanut, etteivät sen ja Ruotsi-Suomen voimat riittäneet sellaiseen järjestelijän tehtävään. Sekä ulko- että sisäpolitiikassaan hattupuolue oli v. 1760 ajautunut umpikujaan ja lähelle hajaannustaan. Tessinin taitavuus ja persoonallinen voima olivat pelastaneet sen ensimmäisestä katastrofista, vuosien 1741—43 sodasta ja sen seurauksista. Vuoden 1752 jälkeen kansliapresidentti Anders Johan von Höpkenin valtiomiestaito ei siihen riittänyt, ei varsinkään enää Pommerin sodan aikana.¹¹

Sisäpolitiikassaan hallitus epäonnistui samoin. Finanssitilanne ja rahanarvon aleneminen, 1750-luvun puolivälin katovuodet ja niiden aiheuttama suuri viljantuonti, rojalistien ja myssyjen arvostelu sekä hattujen omassakin piirissä syntynyt kritiikki virkamiesvaltaa ja virkamiesten väärinkäytöksiä sekä poliittista vainoa ja valtiiovallan yleistä holhousta vastaan, jota Forsskåhlin ja Norden-crantzin teokset osoittivat, johtivat valtaneuvoskunnan piirissä yhä kasvavaan neuvottomuuteen.¹² Se hermostuneisuus, jonka Palmstiernan komission työsken-

⁹ Kongl. Kommissionen, af Rådet d. 19. oct. 1757, förordnad ang. Upproriska Stämp-lingar. Oordnade Kommittehandl. Första Serien, vol. 184. SRA.

¹⁰ *Tor Carpelan*, Ättartavlor II, s. 852. RoA 21. 6. 1762. RAP 23, s. 490.

¹¹ *Linnarsson*, Riksrådens licentiering, s. 159—160. *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 321—323.

¹² Uppsalan yliopiston dosentti Petter Forsskåhl julkaisi v. 1759 teoksen *Tanckar om Borgerliga Friheten*, joka aiheutti painokanteen, ja Anders Nordencrantz taas arvosteli kirjoituksissaan hattuja vuodesta 1756 alkaen puolustaen mm. painovapautta. Ks. *Lagerroth*, *Frihetstidens författning*, s. 508—542. *Danielson-Kalmari*, Piirteitä vapaudenajalta II, s. 347—350. *Brolin*, *Hattar och mössor*, s. 361—378.

tely aiheutti, lisääntyi huolten mukana keväällä 1760, jolloin finanssitilanteen ja inflaation korjaamiseksi oli harkittava uusia keinoja — niitä keksimättä. Kesäkuun 3 päivänä 1760 hallitus teki päätöksen kutsua säädyt koolle lokakuun 15 päiväksi kuten edelliset valtiopäivät olivat päättäneet. Vapaudenajan sisäisessä periodisoinnissa Browalliuksen laatimasta, pienemmän salaisen deputaation mietinnöstä v. 1752 alkanut ortodoksisen valtio-opin ”dogmaattinen kausi” tai ”hallitsevan neuvoston kausi” alkoi vuosikymmenen lopulla muuttua ’kriittiseksi periodiksi’.¹³ Hattuhallituksen takana olleiden uskollisten rivimiesten horjussa sen ainoana turvana oli — aivan paradoksaalista kylläkin — paitsi Ranskan myös Venäjän ja Tanskan tuki. Venäjälle oli tärkeätä sitoa hattujen Ruotsi edelleen Pommerin sotaan; Tanskalle taas oli tärkeätä varjella hattuja kaatumasta Adolf Fredrikin ja Lovisa Ulrikan vaikutusvallan kasvuun, jolloin Holsteinen kysymys joutuisi jälleen vaaralliseen vaiheeseen.¹⁴

2 Valtiopäivätyön alkaminen ja suomalaisen taloudellisen valmistelukunnan perustaminen

Valtiopäivien kokoontuessa 15. 10. 1760 tarjoutui kaikille hallituksen arvostelijoille tilaisuus poliittiseen vaikuttamiseen ja varsinkin hovipuolueelle ja myssyille tämä mahdollisuus merkitsi kauan tavoitellun revanssin todennäköisyyttä. Kun valtiopäivät 20 kuukautta koolla oltuaan päättivät työnsä kesäkuun lopulla 1762, puoluepoliittiset toiveet olivat toteutuneet vain vähäiseltä osalta eikä mitään vallankeikausta ollut tapahtunut. Onnistuttuaan kokoamaan voimansa hatut voittivat ensin puhemies- ja valiokuntavaalit, mutta sen jälkeen puolue uhkasi hajota lisensiointikysymykseen. Säätyjen kokoonnuttua puolueen johto neuvotteli päivittäin keinoista tilanteen hallitsemiseksi. Tähän johtavaan ryhmään kuuluivat, paitsi Axel von Fersen, eversti Hiärne, everstiluutnantti H. H. Boije, turkulainen hovioikeudenneuvos Christoffer Rappe ja Augustin Ehrenswärd heti Pommerista palattuaan marraskuulta alkaen. Samoin tähän ryhmään kuului ruotsalainen eversti Carl Fredrik Pechlin, mutta kun hän siirtyi lisensiointikysymyksessä pian myssyjen linjoille ja vaati koko valtaneuvoston vastuuseen asettamista, sopu rikkoutui. Eversti Hiärne muisteli valtiopäiväkuvauksessaan, että ”Pechlin vehkeili luottamuksensa meiltä.” Hovioikeudenneuvos Rappe puolestaan tapahtuma-aikana kirjoittamissaan kirjeissä vaimolleen käytti Pechlinistä huomattavasti voimallisempaa kieltä ja hänen tuo-

¹³ *Jägerskiöld*, *Hovet och författningsfrågan*, s. 11—14. *Malmström*, mt. IV, s. 409—452 eri kohdin. — Mainitut, *Lagerrothin* antamat periodinimitykset (den dogmatiska perioden, den kritiska perioden) ovat sattuvuutensa ansiosta yleistyneet hänen teoksensa *Frihetstidens författning* ilmestymisestä lähtien (1915).

¹⁴ Ks. *Malmström*, mt. IV, s. 450—452. *Carlquist*, mt., s. 242—247.

miostaan saivat osansa myös Ehrenswärd, Hiärne ja professori Gadolin, jotka olivat Pechlinin kannalla. ”Kaikki luottamus meidän väliltämme on loppunut” hän sanoo näistä puoluekumppaneistaan.¹

Rappen käsityksen mukaan lisensointi oli ratkaistava siten, että ”päämiehet”, jotka olivat puoltaneet sotaan ryhtymistä ilman säätyjen koolle kutsumista asiasta päättämään, olivat menettäneet säätyjen luottamuksen, ts. heidät oli lisensoitava. Siinä olikin heidän rangaistuksensa, sillä täysin perustuslain vastaista oli Rappen mielestä ryhtyä toteuttamaan myssyjen ja hattupuolueen oman opposition vaatimusta ”jonkinlaisesta oikeudenkäynnistä, jossa syytetyiltä vaadittaisiin korvauksia rahasakkojen muodossa”. Lisensointikysymys ratkesikin näin sen jälkeen kun Pechlin oli saatu suostumaan sovintoon — sillä hinnalla, että Ranskan lähettiläs d’Havrincourt maksoi hänelle runsaan palkkion uudesta käännöksestä. Koko valtaneuvoston erottamisen sijasta lisensoitiin helmikuussa 1761 vain valtaneuvokset Carl Fredrik Scheffer ja Nils Palmstierna sotaan ryhtymiseen eniten vaikuttaneina. Jälkimmäisen syntitaakkaa lisäsi hänen pahamaineinen komissionsa. Kansliapresidentti von Höpken erosi omasta pyynnöstään ja Carl Gustaf Tessin teki saman myöhemmin. Kesäkuussa 1761 hattujen asema oli kuitenkin jo lujittunut niin vahvaksi, että lisensoidut herrat kutsuttiin takaisin. Heistä vain Scheffer palasi, jolloin Claes Ekeblad nimitettiin kansliapresidentiksi ja hallitukseen tuli aivan vuoden lopulla kaksi kunnianarvoisaa ja ikääntynyttä myssyveteraania, Gustav Bonde ja Thure Bielke.

Kaikkien vaikeuksien alkusyy oli juuri Ruotsin sidonnaisuus Pommerin sotaan. Puolueiden välisen ankaran riidan aiheuttaneen joululoman aikana hatut vuoden 1762 ensi päivinä aloittivat neuvottelut kuningasparin kanssa esittäen kuningattarelle toivomuksen, että hän ryhtyisi välittämään rauhaa. Kun säädty palasivat joululomalta tammikuun lopulla, ne saivat ensi uutisina kuulla, että Venäjän keisarinna Elisabeth oli kuollut 5. 1. 1762. Tämä kuolemantapaus muutti koko keskieuropalaisen asetelman, sillä keisarinnan seuraaja Pietari III ryhtyi hankkimaan rauhaa Preussin kanssa. Maaliskuussa säädty päättivät ryhtyä rauhanneuvotteluihin ja toukokuun alussa Pommerin sota vihdoin päättyi Ruotsinkin osalta status quo’n säilyttämiseen. Tämä ulkopoliittikan rasituksen laukeaminen kevensi oitis myös sisäpoliittista tilannetta ja johti mm. kuningasparia vastaan v. 1756 säädetyin ”valtakunnan aktin” (riksakten) mitätöimiseen. Suostunnoista päättäminen oli aiheuttanut kuukausien keskustelun sen johdosta, että säädty pelkäsivät veroa voitavan käyttää niiden tuomitseman Pommerin

¹ G. A. Hiärne, Lefwernesbeskrifning. Manusskriptssaml. 48 a, 48 b, s. 67—69. SRA. Nikula, Christoffer Rappes brevväxling, s. 36 ja useissa kohdin.

sodan rahoittamiseen. Nyt tämäkin kysymys voitiin hoitaa nopeasti loppuun ja valtiopäivät olivat valmiit päättämään työnsä juhannuksena 1762.²

Valtiopäivillä tavanomaisesti käsiteltujen valtiopäiväkertomusten, valitusten ja erilaisten taloudellisten kysymysten hoitamiseen ulkopoliittikan varjo ja jatkuva puoluepoliittisesti jännittynyt ilmapiiri luonnollisesti vaikuttivat häiritsevästi ja vaimentavasti. Tämähän näkyy edellä viitatusuostuntakysymyksenkin kohdalla. Suomen asiain käsittelyssä ilmeni samanlaista pitkittymistä, joskin toisaalta voidaan katsoa, että esimerkiksi kiista Pohjanlahden tapulikaupungeista sellaisenaan oli niin suuresti säätyjen, ennen kaikkea porvarissäädyn, sisäistäkin solidaarisuutta rikkova, että käsittelyn pitkittyminen oli luonnollista. Kuten edellisilläkin valtiopäivillä oli asetettu Suomen asiain erityisdeputaatio, niin myös nyt nimitettiin vastaavanlainen elin. Tätä edellyttivät edellisten valtiopäivien eräät päätöksetkin, mm. päätös lääninen talousdeputaatioiden työn tarkastamisesta.

Suomalaisen valmisteludeputaation asettamisen tarve todettiin ensi kerran joulukuussa 1760 kamari-, talous- ja liikeputaatiassa. Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra Anders Johan Nordenskiöldin valtiopäiväkertomuksen tarkastamisen yhteydessä kapteeni O. E. Boije nimittäin ehdotti, että Suomen taloutta koskevien kysymysten käsittely olisi jätettävä siksi kunnes Suomeen määrätty talousdeputaatiot antavat kertomuksensa ja ehdotuksensa keinoista ja menetelmistä Suomen kohentamiseksi. Tähän ajatukseen Suomen asiain keskitetystä hoitamisesta näyttäisi jo sisältyvän viite suomalaisen erityisvaliokunnan asettamisesta. Se ei aivan selvästi ilmene puheenvuorosta, mutta ilmeisesti sitä oli suomalaisten keskuudessa harkittu. Kirkkoherra Laihiander tuki Boijen ehdotusta ja enemmittä keskusteluitta se hyväksyttiin.³

Kun salainen valiokunta puolestaan tammikuun lopulla käsitteli näistä kertomuksista ensimmäistä, Pohjanmaan talousdeputaation kertomusta, deputaation puheenjohtajana toiminut kapteeni Herman Julius Roos ehdotti, että ”tavanmukaisesti asetettaisiin suomalainen valmistelukunta tarkastamaan näitä kertomuksia”. Hans Henrik Boije valaisi tämän jälkeen puheenvuorossaan millä tavoin edellisten valtiopäivien suomalainen valmistelukunta oli asetettu, miten se oli toiminut ja miksi se oli ehdottanut mm. juuri noiden läänideputaatioiden perustamista. Valmistelukunta olisi siis nykyin tarpeellinen. Kenraali Ehrenswärd yhtyi tähän, mutta katsoi sen perustamisen kuuluvan säädyille. Tätä ei salainen valiokunta pitänyt tarpeellisena, koska oli kyse valmistelusta ja säädyt kuitenkin saisivat kaikki asiat ratkaistavikseen. Näin valiokunnasta päätettiin nimittää valmistelukuntaan kahdeksan jäsentä ja valmistelukunnan tehtäväksi

² Katsaus seuraavan kirjallisuuden perusteella: *Malmström*, mt. V, s. 1—211. *Jägerskiöld*, Hovet och författningsfrågan, s. 15—118. *Jägerskiöld*, Den svenska utrikespolitikens historia II:2, s. 211—216. *Linnarsson*, Riksdagens licentiering, s. 159—180. *Nikula*, Christoffer Johan Rappe och 1760—62 års riksdag.

³ KECD 9. 12. 1760, R 3210, s. 72—74. SRA.

määriteltiin ”Suomeen asetettujen deputaatioiden työn tarkastaminen ja lausuntojen antaminen salaiselle valiokunnalle siihen liittyvistä asioista”.⁴

Kamari-, talous- ja liike-deputaation tuli nimittää valmistelukuntaan yhtä monta jäsentä. Mutta kun aatelisia normaalisti tuli kaksi kertaa enemmän kuin muiden säätyjen edustajia, oli sieltä tarpeen valita ainakin kymmenen jäsentä, neljä aatelissäädystä ja kaksi kustakin muusta säädystä. Tällöin taas talonpoikia olisi tullut valmistelukuntaan kahta vähemmän kuin muun säätyisiä, ja sen vuoksi kamari-, talous- ja liike-deputaatio päätti 17. 2. 1761, että se valitsee kaksi talonpoikaissäädyn jäsentään ja talonpoikaissäätty itse saa valita kaksi lisää. Porvarissäädynkään deputaatiojäseneet eivät olleet valmiita heti nimeämään jäseniään vaan halusivat neuvotella ensin säätynsä kanssa. Siten valmistelukunnan jäsenistö oli monella tavoin valittua. Tämä lopputulos oli hie-man erikoinen sikälikin, että valmistelukuntaan määrättävät talonpojat haluttiin valita juuri suomalaisten keskuudesta, mutta kamari-, talous- ja liike-deputaatiossa taas heitä ei ollut kuin yksi: Matti Matinpoika Jomalasta. Kun ahvenanmaalaisen ei katsottu omaavan suomalaisten olosuhteiden tuntemusta, kävikin lopuksi niin, että kaikki neljä suomalaista talonpoikaa olivat säätynsä valitsemia.

Valmistelukunnan kokoonpano muodostui siten seuraavaksi ⁵:

Salaisesta valiokunnasta

Ritaristo ja aateli: everstiluutnantti Hans Henrik Boije
 kapteeni Fredrik Ramsay
 kapteeni Mikael von Törne
 kauppaneuvos J. J. Vult von Steyern

Pappissäätty: piispa Karl Fredrik Mennander
 kirkkoherra Gabriel Fortelius

Porvarissäätty: pormestari Gabriel Hagert
 pormestari Thure Hagert

⁴ SU 28. 1. 1761. R 3143, f. 269—271. SRA. FR SU 26. VA.

⁵ SU 14. 2. 1761, R 3143, f. 442—443. RVA. FR SU 26. VA. KECD 6. 2., 17. 2. 1761, R 3210, s. 177—181. SRA. Bdst. 9. 2. 1761, BdP 8, s. 136. Porvarissäädyn pöytäkirja ei mainitse kamari-, talous- ja liike-deputaation 17. 2. 1761 edellyttämistä neuvotteluista, joten deputaation jäsenet lienevät suorittaneet mielipidetiedustelunsa yksityisesti säädyn jäsenten kanssa. Tulos ilmoitettiin silti 17. 2. 1761 tehtynä päätöksenä pöytäkirjanotteella, joka lähetettiin valmistelukunnalle. R 3190. SRA. FR 354. VA. — Toiston välttämiseksi viitataan jatkossa jälleen vain valmistelukunnan (Fin.Ber.) pöytäkirjan päivämäärään.

Kamari-, talous- ja liikedeputaatiosta

Ritaristo ja aateli: paroni Petter Hummerhielm
paroni Josias Cederhielm
majuri Jacob Nordencreutz
kapteeni Lars Glansenstierna

Pappissääty: kirkkoherra Petter Niklas Mathesius
kirkkoherra Johan Laihiander

Porvarissääty: raatimies Nils Burtz
raatimies Petter Stenhagen

Talonpoikaissääty: Mikael Spikbacka
Heikki Moijos
Heikki Groth
Heikki Pylkkänen

Valtiopäivien pitkän keston aikana jäsenkunta muuttui jonkin verran. Josias Cederhielm pyysi toukokuussa 1761 vapautusta valmistelukunnan työstä muiden valtiopäivätehtävien vuoksi. Saman vuoden elokuussa taas Petter Hummerhielmin ilmoitettiin matkustaneen pois valtiopäiviltä. Edellisen tilalle tuli kapteeni O. E. Boije, jälkimmäisen tilalle kapteeni H. J. Roos.⁶ Kummastakin vaihdosta valmistelukunta hyötyi, koska lähtijät olivat olleet sangen passiivisia osallistumaan työhön, molemmat tulijat taas Suomen talousasiain käsittelyyn perehtyneitä ja valmistelukunta-ajatuksen kannattajina aktiivisia.

Elokuussa 1761 kirkkoherra Mathesius Laihianderin kannattaessa yritti saada Jaakko Steniusta (vanhempaa) valmistelukunnan jäseneksi, mutta valmistelukunnan enemmistö ei hyväksynyt ehdotusta, koska oli määrätty, että ”puolet jäsenistä oli valittu salaisesta valiokunnasta ja puolet kamari-, talous- ja liikedeputaatiosta”. Tästä päätöksestä huolimatta — joka ajatus ei aivan tarkoin siis pitänyt paikkaansa — H. H. Boije ajoi läpi päätöksen, että Stenius sai läsnäolo- ja puheoikeuden vaikkakaan ei äänioikeutta.

Ennen vuodenvaihteen 1761—62 lomaa valmistelukunta kokoontui 8. 12. ja loman jälkeen vasta 28. 4. 1762. Porvarissäädyn aikaisemmista edustajista oli tällöin paikalla vain Burtz ja uusina olivat mukana pormestarit Anders Ignatius ja Lars Sacklén sekä tarkastaja Jonas Lexell. Ignatius oli saapunut myöhemmin valtiopäiville kilpailemaan Burtzin kanssa Helsingin edustajanpaikasta. Molemmille myönnettiin sija porvarissäädystä ja tämän kerran Ignatius osallistui myös valmistelukunnan kokoukseen, mutta mitään osallistumisen selittävää syytä ei ole havaittavissa. Esityslistallakin oli vain maanmittausta koskevia asioita.

⁶ KECD 30. 5. 1761. R 3210, s. 414—415. Fin.Ber. 6. 6., 10. 8. 1761. SRA.

Toisista tähän kokoukseen osallistuneista porvareista Sacklén oli läsnä tämän jälkeen kahdesti, Lexell ei kertaakaan.⁷

Valmistelukunnan puheenjohtajana toimi Hans Henrik Boije. Ainoa puheenjohtajaa koskeva maininta tässä uudessa valmistelukunnassa sisältyy ”puheenjohtaja” H. H. Boijen järjestäytymiskokouksessa pitämään puheeseen, jossa hän lausui, että hänelle on suotu ”tunnustus ja kunnia olla kanssaveljeni valitsemana jäsenenä ja puheenjohtajana neuvotteluissa, joissa päätetään (toimenpiteistä) isieni synnyinseudun (fosterbygd) avuksi ja siunaukseksi”. Näin ilmaistu ajatus ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että puheenjohtajuudesta oli sovittu jo salaisessa valiokunnassa. Tämän puolesta puhuu sekin, että hattupuolue oli Pechlinin kanssa tehdyn sopimuksen ansiosta saanut tilanteen hallintaansa ja nyt oli täysi syy pyrkiä varjelemaan saavutetun edun säilyttämistä.

Tämä hattulinjan varmistaminen näkyy myös suomalaisen valmistelukunnan kokoonpanossa. Sekä salaisesta valiokunnasta että kamari-, talous- ja liikedepuutaatiosta valituista jäsenistä valtaenemmistö oli hattuja. Aatelisista everstiluutnantti Hummerhielm oli ilmeisesti lähempänä myssyjä kuin hattuja, mutta hän oli erittäin passiivinen valmistelukunnassa. Toinen ruotsalainen, Josias Cederhielm oli varma myssy.⁸ Valmistelukunnan kolmas täysin ruotsalainen jäsen Vult von Steyern oli ehdoton hattu ja samoin miltei kaikki suomalaiset. Myssyjä olivat varmuudella rovasti Mathesius ja vain kerran valmistelukunnan kokoukseen osallistunut pormestari Ignatius. Ilmeisesti myssyihin kuulunut oli kapteeni Ramsay; talonpoikaissäädyn Heikki Moijos taas toisinaan esitti lähellä myssyjen kantaa olevia mielipiteitä. Valtiopäivien pitkän keston aikana tapahtuneet puoluesuhteiden heilahtelut tuntuivat valmistelukunnassa siten, että raatimies Stenhagen liittyi myssyihin v. 1761 Pohjanmaan tapulikaupunkikysymyksen vuoksi.⁹ Savolainen Heikki Pylkkänen taas samaan aikaan syksyllä 1761 osoitti muissa yhteyksissä kallistumista myssyjen leiriin.¹⁰ Valmistelukuntaa valittaessa molempia oli perustellusti voitu pitää hattuuina.¹¹

Työn alkaessa valmistelukuntaan kuului vain kolme selvästi ruotsalaista henkilöä. Kun Hummerhielmin ja Cederhielmin tilalle tulivat suomalaiset O. E. Boije ja H. J. Roos, jäi ruotsalaisista vain Vult von Steyern. Tätä suomalaisen

⁷ Fin.Ber. 28. 4., 7. 5., 12. 5. ja 24. 5. 1762.

⁸ Cederhielmin puoluekannasta: *Jägerskiöld, Hovet och författningfrågan*, s. 45—46. *Linnaeusson*, mt., s. 268. Hummerhielm, joka matkusti valtiopäiviltä ennen niiden päättymistä, on ilmeisesti ollut yhtä passiivinen muussakin toiminnassaan, koska tuota vuosikymmentä koskeva valtiopäivien tutkimus ei mainitse häntä lainkaan. Ks. ed. mainitut teokset ja *Gunnar Olsson, Hattar och mössor*.

⁹ *Nikander*, Kokkolan kaupungin historia, s. 25, 57—. *Brolin*, mt., s. 11—12. *Renvall*, mt., s. 303—304.

¹⁰ *Paloposki*, Talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 300—302.

¹¹ Jäsenten elämäkertatiedot, toiminta viroissa ym. ks. *Aarni Mononen*, Suomen asiain valmistelukunta vuosien 1760—62 valtiopäivillä. Suomen ja Skandinavian historian laudaturtyö 1962. Helsingin yliopisto.

paikallistuntemuksen hallitsevuutta voi pitää hieman yllättävänä. Edellisillä valtiopäivillä ruotsalaisia oli ollut viisi jäsentä.¹² Valittujen tarkastelussa on toisaalta otettava huomioon, että ne ryhmät, joista valittiin, eivät olleet kovin suuret: jos suomalaisuutta ts. suomalaisten olojen asiantuntevaa hallintaa ja samanaikaisesti hattuihin kuuluvuutta pidettiin tärkeinä — kuten pidettiin — ei salaiseen valiokuntaan tai kamari-, talous- ja liikeputaatioon jäänyt jäljelle montakaan suomalaista; jälkimmäisestäähän ei talonpoikaisedustajia saatu riittävästikään vaan sääty sai valita heidät suoraan keskuudestaan. Se hieman hämmästyttävä seikka, että O. E. Boije ja H. J. Roos eivät heti tulleet valituiksi, taas ilmeisesti johtui siitä, että valmistelukunnan tehtäväksi ensin suunniteltiin nimenomaan Suomen läänien talousdeputaatioiden työn tarkastaminen ja he olivat olleet sellaisten puheenjohtajina. Muita läänien talousdeputaatioissa toimineita olivat Laihiander, G. Hagert ja T. Hagert. Edellisten valtiopäivien valmistelukunnassa taas olivat istuneet Nordencreutz, H. H. Boije ja O. E. Boije, Mennander, Mathesius ja molemmat Hagertit.¹³ Kontinueitti vuoden 1756 valmistelukunnasta läänindeputaatioiden kautta uuteen valmistelukuntaan oli siis erittäin huomattava.

Suomalaisten jäsenten alueellisen sijoittumisen kannalta voidaan havaita, että Uudenmaan ja Hämeen, Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänit olivat saaneet vahvan edustuksen. Sen sijaan Itä-Suomea, Savoia ja Karjalaa edustivat vain talonpoika Heikki Pyökkänen ja muutaman kerran kokouksiin osallistunut rovasti Stenius. Kun vapaudenajalla yleensä otettiin huomioon regionaalisen näkökulman tärkeys, oli valmistelukunnan kokoonpano tältä kannalta epätavallinen.¹⁴

Sihteereikseen valmistelukunta ensi kokouksessaan valitsi monista hakijoista Henkirakuunarykmentin auditöörin Otto Carlstedin ja Kamarirevision kanslistin Zachris Gustaf Boijen. Heidän pitämänsä valmistelukunnan pöytäkirjat valaisivat keskustelupöytäkirjoina sangen tarkoin työn kulkua. Valmistelukunta piti yhteensä 35 kokousta 17. 2. 1761—24. 5. 1762 välisenä aikana. Työ keskittyi ratkaisevasti vuodelle 1761, huhti-toukokuussa 1762 pidettiin vain 5 kokousta, joiden osanottajamääräkin oli sangen niukka.

3 Taloudellinen valmistelukunta Suomen asiain käsittelijänä

Valmistelukunnan ensimmäisessä kokouksessa puheenjohtaja Boije lausui ilonsa siitä, että hän oli saanut syntyä Suomen suuriruhtinaskunnassa, mistä hänen

¹² *Mononen*, m. kirj., s. 22.

¹³ Ks. ed. s. 81—83, 103.

¹⁴ *Gränström*, Om regionalismen och enthetssträfvande i vårt riksdagsskick, s. 283—285. *Paloposki*, mt., s. 395—399 ja aikaisemmin eri kohdin.

esi-isänsäkin olivat kotoisin. Nyt hän, arvoisien herrojen ympäröimänä, jotka oppineisuudellaan ja kypsyydellään tulisivat suosiollisesti auttamaan häntä, toivoi valiokunnan selviytyvän ”monien vaikeiden ja arkaluontoistenkin tehtävien hoitamisesta siten, että työn tulos koituu esi-isiemme synnyinseudun (fosterbygd) siunaukseksi ja parhaaksi ja sen talouden kohennukseksi”. ”Työn seuraukset valmistavat meille nyt elävien ja tulevienkin asukkaiden kiitollisuuden tai moittivan muiston. Yhteisellä halulla ja rohkeudella autamme Suomea, ... Mutta samalla muistamme, että olemme kaikki ruotsalaisia miehiä ja Ruotsin kansalaisia.”.

Pitkässä ja juhlavassa tervehdyksessään Boije siis puhuessaan patriotismista Suomea kohtaan piti aiheellisena samalla muistuttaa jokaisen velvollisuuksista ottaa huomioon Ruotsi ja valtakunta. Kun ensin esitetty korostus kaikin tavoin liittyy hattujen sodan jälkeisen Suomen auttamisen ideologiaan, näkyi jälkimmäisessä hallitsevan hattupuolueen valtakunnallista kokonaisuutta tähdentävä muistutus, jota ei tullut unohtaa suomalaisen paikallispatriotismin vuoksi. Jälkimmäistä huomautusta tuskin voi pitää vihjauksenakaan ”suomalaiseen separatismiin”, josta hatut 1738—39 valtiopäivillä suoraan syyttivät suomalaisia, mutta sitä voi pitää jonkinlaisena ennalta ehkäisevänä äänenvaimentajana, ettei keskustelu riistäytyisikään syytelyksi Suomen tarpeiden laiminlyömisestä.

Se seikka, jonka Boije kokonaan jätti mainitsematta, oli valiokunnan ”monien ja arkaluontoistenkin tehtävien” lähempi määrittely. Yksityiskohtaisesti hän ei olisi voinutkaan niitä ilmoittaa, mutta hän ei luonnehtinut ohjelman suunta- viivojakaan. Valmistelukuntahan oli katsottu tarpeelliseksi Suomen läänien talousdeputaatioiden kertomusten tarkastamisen tähden, mutta toisaalta edellisten valtiopäivien valmistelukunta oli toiminut Suomen taloudellisen auttamisen ohjelman käsittelijänä. Siten jäsenet epäilemättä odottivat työstään jotain vastaavanlaista kuten valmistelukunnasta käytetyt nimityksetkin kuvastavat sitä, että sillä katsottiin olevan laajempia tehtäviä.¹ Jäsenkunnan koostumuksen perusteellahan valmistelukunta jatkoi vahvasti edellisen valmistelukunnan ajattelutapaa kun siinä oli mukana kuusi samaa jäsentä. Vuonna 1756 nimitettyjen läänindeputaatioiden jäseniä taas valmistelukunnassa oli viisi. Kaikista näistä näkökohdista lähtien näytti siten siltä, että valmistelukunnan työhön kuuluisi valtiopäivien omaksi asiakseen ottaman Suomen taloudellisen kohentamisen ohjelman käsittely kokonaisuutena eikä vain talousdeputaatioiden jo suorittaman työn ja isojakoon liittyvien kysymysten tarkastaminen ja niistä lausuminen.

Valmistelukunnalla ei ollut nyt evästyksenään sellaista ohjelmaa kuin von Rosenin talouskomission mietintö oli ollut edellisillä valtiopäivillä. Kahden valio-

¹ ”Finska Hushållsberedningen”, ”Finska Hushållningsberednings Deputation”, ”Beredningen öfwer Finska Hushållningsärenden”, ”Deputation öfwer ärenden rörande Hushållningens upphjelpande i Finland”. SU 28. 1., 14. 2., 22. 6. 1761. R 3145, s. 271, 442 v., 968v. SRA. FR SU 26. VA. KECD 9. 12. 1760, 6. 2., 17. 2., 30. 5. 1761, 15. 5. 1762. R 3210, s. 72, 177—178, 183—, 414—415, 1184. SRA.

kunnan yhteisenä valmisteluimenä valmistelukunta ei myöskään saanut omaa ohjesääntöä. Näillä molemmilla seikoilla oli vaikutuksensa työskentelyyn siten, että se ei muodostunut siinäkään määrin keskitetyksi kuin vuonna 1756, jolloin valmistelukunta oli eversti Hiärnen laatimalla työohjelmalla rajannut tehtävänsä. Kun tämän valmistelukunnan puheenjohtaja H. H. Boije toimi — kuten kysymystä tutkinut *Mononen* on luonnehtinut — tasoittelevana ja sovittelevana enemmän kuin ohjaavana, määräytyi valmistelukunnan työn kohde suuresti ulkopuolisten aloitteiden sanelemaksi.²

Tälläkin tavoin muotoutuva työohjelma tuli sisältämään kaksi jo perinteellisesti Suomen talouden kohottamiseen liittyvää kysymystä: isojakoasiat, joiden käsittelylle läänindeputaatioiden kertomukset antoivat aineistoa, ja sen ohella koskenperkaus- ja vesireittikysymykset. Sen sijaan sivuun jäi edellisen valmistelukunnan perinnökseen tarkoittama lääninuudistuskysymys ja väestökysymys. Aivan uutena tuli eläintauteja koskevien asiain käsittely Suomessa kesällä 1761 raivonneen epidemian vuoksi, sekä kamarikollegion Suomen provinssikonttorin kamreerin nimitys, johon valtiopäivät viran avoimeksi tultua sekaantuivat. Samanlaista detaljeihin puuttumista merkitsi Uudenkaarlepyyn ja sen naapurikylien rajojen selvittely. Makasiinien perustaminen, joka edellisillä valtiopäivillä oli punnittu Suomen taloudellisen kohentumisen erääksi edellytykseksi, tuli nyt esille Sauvon ja Kemiön makasiinien pohdintana.

Seuraavassa tarkastellaan valmistelukunnan toimintaa valtiopäiväkoneiston kokonaisuudesta käsin, jolloin valmistelukunnan työ kunkin kysymyksen kohdalla muodosti vain yhden käsittelyvaiheen — kuten vastaavasti oli laita edellisten valtiopäivien valmistelukunnankin kohdalla.

— Suomen isojakoasetuksen synty

Edellisten valtiopäivien aikana isojakokysymysten vaikeimpia ongelmia olivat olleet maanluontoa ja yhteismaan jakamista sekä rajariitoja koskevat asiat. Valmistelukunnan nyt ryhtyessä tutkimaan läänien talousdeputaatioiden kertomuksia tuli työn ensi vaiheessa noiden pulmien sijasta esille joukko muita asioita, jotka koskivatkin maanmittauksen virkamiehiä. Turun ja Porin sekä Uudenmaan ja Hämeen läänien deputaatiot ilmoittivat, että niillä oli itse asiassa sangen vähän kerrottavaa isojakotoimen edistymisestä koska niiden alueilla ei ollut maanmittarien puutteen vuoksi suoritettu jakotöitä juuri lainkaan.

Pohjanmaan deputaatio valitti samaa. Sen kertomuksesta ilmeni, että Pohjanmaalla oli toiminut pääasiassa ”vanhan komission” maanmittareita, jotka suorittivat verollepanotöitä. Uuden komission miehiä 1. vuoden 1756 isojakopää-

² *Mononen*, m. kirj., s. 24—27.

töksen edellyttämiä maanmittareita Pohjanmaalle ei ollut määrätty yhtäkään. Suomen maanmittauksen johtaja Runeberg oli katsonut, että säätyjen isojakopäätös edellytti vanhan komission veronpanomittareiden siirtyvän isojakoon heti veronpanon päätyttyä, mutta tämän järjestäminen ei käynytkään helposti päinsä. Uuden komission maanmittareiden palkat olivat 500 hopeataalaria vuodessa ja vanhan komission miesten palkat vain 333 ½ taalaria. Edelliset olivat sitäpaitsi menosäännössä, jälkimmäiset maksoi kansa suoraan maanmittarille. Tällöin Runeberg oli ryhtynyt taivuttamaan vanhan komission miehiä anomaan siirtoa uuteen komissioon ja viivyttänyt heitä Pohjanmaalla. Täten ensimmäisenä maanmittari Stierwald ryhtyi suorittamaan isojakoa Laihialla v. 1759. Hänen palkkauksensa täytyi kuitenkin järjestää kiertoteitse: maanmittari Gutzén, joka oli siirretty uuteen komissioon, anoi ja sai kuninkaallisen majesteetin luvan jäädä jatkamaan veronpanotöitä Liminkaan vanhan komission palkalla ja Stierwald sai hänen palkkansa ja paikkansa uudessa komissiossa. Seuraavana vuonna Runeberg pidätteli useampia vanhan komission miehiä Pohjanmaalla. Läänin talousdeputaatio oli hyväksynyt marraskuussa 1760 nämä toimenpiteet, ”vakuuttuneena siitä, että säätyjen päätös ei tarkoittanut, että Pohjanmaata pidettäisiin huonompana kuin muita seutuja”. Näin järjestellen isojako oli saatu alulle Laihian, Isonkyrön, Vähäkyrön ja Lapuan pitäjissä. V. 1760 työtä oli suorittamassa kuusi maanmittaria.

Turun ja Porin läänin deputaatio ei ollut v. 1757 eikä vielä seuraavanakaan vuonna saanut sille menosääntöön luvattuja varoja. Kamarikollegiossa lausuttiin syyksi yleinen varojen niukkuus valtakunnan tulojen pienennyttyä mm. kadon vuoksi.³ Paljon painavampi tekijä oli kuitenkin pian se seikka, että vuoden 1757 jälkipuolelta alkaen Pommerin sodan rahan nielevyys vaikutti valtiovarain heikkouteen. V. 1759 Turun ja Porin läänin deputaation ja Runebergin välillä syntyi vakavia erimielisyyksiä deputaation vaadittua Vesilahdelle ja Teiskoon kahdeksaa maanmittaria. Runeberg taas oli katsonut, että neljän maanmittarin toiminta näin pienissä pitäjissä olisi sitonut pitäjänmiehiäkin kerralla liikaa paalutus- ja muihin apumiehen töihin. Sitäpaitsi Runeberg toimi vesireittien ja koskenperkausten suorittamisen ja tutkimisen vuoksi yhteistyössä Ehrenswärdin kanssa. Sen vuoksi oli työohjelmaan täytynyt ottaa Vesilahden ja Teiskon ohella muitakin pitäjiä.

Kaikki nämä tyytymättömyyden aiheet tulivat läänin deputaatioiden kertomuksissa esille. Valmistelukunta katsoi Runebergin menetelleen väärin, kun hän oli pidätellyt vanhan komission maanmittareita Pohjanmaalla; heidät olisi pitänyt lähettää eteläisiin lääneihin. Sen sijaan valmistelukunta antoi tunnustusta siitä, mitä he sitten Pohjanmaalla olivat saaneet aikaan. Yhtä kaikki haluttiin kuulla ylijohdaja Faggotin mielipide maanmittarien puutteesta ja heidän sijoit-

³ Kam.koll.prot. 3. 3. 1757. KKA. *Kuusi*, Isojaon alkuvaiheet Pohjanmaalla, s. 92—95.

tamisestaan. Runebergiltä tiedusteltiin tarkempaa selostusta hänen menettelynsä perusteluista.⁴

Molemmat antoivat selityksensä piankin, mutta niissä ei ilmennyt mitään oleellisesti uutta. Valmistelukunta ei lukemisen jälkeen edes keskustellut niistä.⁵ Runeberg sen sijaan palasi syksyllä 1761 maanmittarien sijoitukseen ja palkkaukseen. Muistiossaan valmistelukunnalle hän vaati maanmittarien palkkauksen tasoittamista, etteivät iäkkäämmät maanmittarit jäisi huonommalle palkalle. O. E. Boije arveli tämän johdosta, että Runebergin esityksestä olisi pyydettävä Faggotin lausunto. Puheenjohtaja H. H. Boije ilmoitti asiasta jo keskustelleensa Faggotin kanssa, joka oli todennut asian olevan kuten Runeberg oli esittänyt. Faggot oli ilmoittanut esittäneensä asian myös hallitukselle. Valmistelukunta päätti tällöin ottaa saman kannan lopullisessa isojakomietinnössään.⁶

Mietintöä myöhemmin käsiteltäessä valmistelukunta ehdottikin, että vanhan komission 10 maanmittaria siirrettäisiin uuteen komissioon 500 taalarin palkalla. Sen sijaan muut palkkauksen järjestelyjä koskevat ehdotukset kuten ajatus palkan suorittamisesta mitatun tynnyrinalan mukaan, jota von Törne ehdotti, kaatuivat keskusteluissa. Valmistelukunta hylkäsi myös erilaiset ehdotukset maanmittarien työn kontrollista. Tätä koskenut keskustelu, jossa rovasti Mathesius esiintyi aktiivisena, osoitti sattuvasti läänin deputaatioissa toimineiden henkilöiden ja Runebergin välistä luottamuspulaa. Faggot piti urakkapalkan luontoista, mitattuun tynnyrinalamäärään perustuvaa palkkausta täysin mahdollottomana työolosuhteiden ja mittaustointien vaihtelevuuden vuoksi. Kontrollielimeksi taas hänen käsityksensä mukaan sopi nimenomaan Suomen maanmittauksen johto eikä sitä voitu uskoa läänin deputaatioiden haltuun.⁷

Näitä erimielisyyksiä ilmeni muulloinkin O. E. Boijen, Mathesiuksen ja Roosin puheenvuoroissa. Vastakkaiset ajattelutavat, läänien talousdeputaatioiden näkemys Suomen taloudellisesta kohentamisesta edustuslaitokseen kytkettyjen elinten välityksellä ja toisaalta hattubyrokratian edustama virkamiesjohtoinen hallinnollinen linja, tuntuivat siten edelleen näilläkin valtiopäivillä vaikuttavina voimina.⁸ Valmistelukunnan työtehoa tämä epäluottamuksen henki ei tietenkään

⁴ Fin.Ber. 28. 3., 7. 4. 1761. *Kuusi*, Isojako Suomessa 1757—1809, s. 12—16.

⁵ Fin.Ber. 6. 6. 1761.

⁶ Fin.Ber. 17. 10. 1761.

⁷ Fin.Ber. 31. 10. ja 4. 11. 1761.

⁸ H. H. Boijen esitettyä 17. 10. 1761, että valmistelukunta ehdottaisi Faggotin nimittämistä vuorikollegion vuorineuvokseksi hänen suurten ansioidensa vuoksi ja että Runebergiä ehdotettaisiin nimitettäväksi hänen seuraajakseen, O. E. Boije vaati asiaa lepäämään. Tällöin kokoukseen osallistunut professori Gadolin esitti Faggotin ansioista niin pitkän puoltolauseen, että O. E. Boije perui oman ehdotuksensa. Valmistelukunta lähettikin tästä ehdotuksen, mutta salaisessa valiokunnassa sitä ei ilmeisesti koskaan luettu ja asia raukesi. Tähän viitaten ruotsalainen *Thulin* on katsonut, että valmistelukunta halusi nimenomaan nöyryyttää Runebergiä. Puheenjohtajan asenteen johdosta *Kuusi* taas katsoo, ettei selaisesta ollut kysymys. Kuitenkin, kuten *Mononen* on arvellut, O. E. Boijen motiivina var-

voinut parantaa. Tämä ilmeni pyrittäessä isojakokysymyksessä mm. edellä viitattuun ”lopulliseen isojakomietintöön”. Sinänsä tärkeät asiat kuten maanmittarien sijoittaminen eri lääneihin ja heidän palkkauksensa olivat käytännöllisiä järjestelytehtäviä, mutta ensin käsiteltyinä ne loivat valmiita mielipiteitä kun itse jakoperiaatteisiin liittyvät ongelmat olivat vielä käsittelemättä.

Toisaalta valmistelukunnan oman työohjelman määrittelemättömyys itse asiassa esti näkemästä, mikä sen oma osuus näiden valtiopäivien isojakokeskustelussa oli. Kohta työn alettua voitiin läänindeputaatioiden kertomusten perusteella tutustua läänien, pitäjien, kylien ja talojenkin rajariitoja koskeviin asioihin. Uudenmaan ja Hämeen deputaatio oli esittänyt, että noilla riidoilla oli erittäin hallitseva vaikutus Suomen talouden takapajuisuuteen. ”Kun maanomistuksesta on syntynyt riita, oikeudenkäynti on ollut aina pitkä.” Riitapuolet menevät tuomioistuimesta toiseen... ja ylemmästä asteesta juttu palautetaan tarkempaa tutkimusta varten alempaan. ”Täten on tapahtunut, että tämmöisiä juttuja ei ole saatu päätökseen yhden miespolven aikana, onpa esimerkkejä, että niitä ei ole saatu loppuun koskaan, vaan yksinkertainen rahvas on köyhdyttänyt niissä itsensä. Rahvaan on kuultu sen tähden sanovan, että on parempi jättää tai luovuttaa riidanalainen maa kuin saada siitä jotakin tällaisten pitkäaikaisten ja kalliiden oikeudenkäyntien kautta.” Mutta, kuten oli monesti todettu, vain harvat uskoivat tätä puhetta.

Deputaatio ehdotti siksi, että kruununtillallisten välisten riitujen ratkaisu annettaisiin sille, mutta asianomaiset saisivat vedota säätyihin jos olisivat tyytymättömiä. Rälssi- ja perintömaata koskevat riidat pitäisi jättää hovioikeuden ratkaistaviksi ellei deputaatio saisi niitä sovitelluiksi.⁹

Valmistelukunnan keskusteluissa rovasti Mathesius lausui, että olisi saatava yhtenäiset säännöt riitujen ratkaisemiseksi. ”Mutta nyt hän oli saanut tietää,

---

maankaan ei ollut vastustaa Faggotin palkitsemista vaan pikemminkin estää Runebergin virkauran nousu, sillä vastakohta luottamusmiehinä läänindeputaatioissa olleiden henkilöiden ja virkamies Runebergin välillä oli aivan selvästi näkyvässä. Näin ei voidakaan puhua valmistelukunnan halusta tai haluttomuudesta ”nöyryyttää”, sillä kysymyksessä ei ollut sen yhtenäinen kanta. Aivan uuden asian yhteydessä läänindeputaatioiden tyytymättömyys maanjakoviranomaisia kohtaan tuli esille kapteeni Roosin viikon kuluttua syyttäessä 24. 10. 1761 Runebergiä ja maanmittareita aikailusta veronpanotoimituskirjojen hoitamisessa asukkaille. Kapteeni halusi ryhdyttävän toimenpiteisiin Runebergiä vastaan ja vaati asetusta Runebergin ja maanmittarien työn järjestelyiksi. Häntä kannatti heti Mathesius, joka syytti Runebergiä siitä, että ”säätyjen deputeerattujen kunniaa ja arvoa loukataan kun esiintyy vastaansanomista ja deputaatiolle uskottujen tehtävien suoritusta vaikeutetaan”. Kun nämä tapaukset sattuivat näin lähellekin, oli kyseessä aivan ilmeinen suunnitelmallisuus Runebergin auktoriteetin horjuttamiseksi. Roosin aloite hautautui puheenjohtaja Boijen ehdotukseen, ”vielä ei ollut aika tehdä siitä päätöstä”. *Fin.Ber.* 17. 10., 24. 10. 1761. *Thulin*, *Historisk utveckling af den svenska skifteslagstiftningen*. *Kuusi*, *Isojako Suomessa 1757—1809*, s. 20—21. *Mononen*, m. kirj. s. 54—55.

⁹ *Ekonomiedeputationens i Nylands och Tavastehus län riksdagsberättelse 1760*. R 3368. SRA. FR 354. VA. *Kuusi*, *Isojako Suomessa*, s. 18—19.

että kamari-, talous- ja liikeputaatio sekä oikeusputaatio ovat asettaneet keskuudestaan yhteisen alivaliokunnan käsittelemään isojakoriitoja.” Hänen mielestään valmistelukunnan oli sen tähden nopeasti päätettävä ehdotuksensa ja esitettävä ne tuolle yhteisvaliokunnalle ennenkuin se tekee omat päätöksensä. Tämän jälkeen tässä ja seuraavassa kokouksessa käytyjen pitkien keskustelujen sisältö, niin myös puheenjohtaja Boijen lausunnot, koskettelivat laajasti sekä itse rajariitojen vaikeutta ja niiden purkamisen nopeuttamisen tarvetta että toisaalta Mathesiuksen mainitsemaa menettelytapakysymystä valmistelukunnan ja kyseisen yhteisvaliokunnan yhteistyöstä. Lopputuloksena oli 28. 3. 1761 tehty päätös, että valmistelukunta pyytää yhteisvaliokunnalta selostuksen sen mietinnön suuntaviivoista, esittää siihen omat Suomea koskevat ajatuksensa ja pyytää sitten yhteisvaliokuntaa ottamaan ne huomioon lopullisessa mietinnössään. Puheenjohtajan ehdotuksesta päätettiin samalla, että valmistelukunnassa, kamari-, talous- ja liikeputaatioissa sekä mainitussa yhteisvaliokunnassa tulisi isojakoasiain käsittelyssä aina olla läsnä jonkun maanmittarin. ”Hän lausuisi ensin mielipiteensä lisävalaistukseksi ennen kuin valiokunta tekee päätöksen.” Kamari-, talous- ja liikeputaation jäsenenä Cederhielm ja Mathesius saivat tehtäväkseen ilmoittaa molemmat päätökset deputaatiolle.¹⁰

Ammattimaanmittarin keskusteluihin osallistuminen olisi luonnollisesti tuonut eräitä etuja. Vallitsevaan valtiopäiväkäytäntöön tuollainen virkamiehen tekniseen asiantuntemukseen nojaava valiokuntatyöskentely ei kuitenkaan kuulunut eikä se sitä myöskään edellyttänyt. Päätös unohtui valmistelukunnalta itseltäänkin ja deputaatiolle tarkoitetut terveisetkin lienevät jääneet matkan varrelle. Menettelytapaa koskeva päätös taas osoitti, että valmistelukunnan vaikutusmahdollisuudet isojakokysymykseen näyttivät tuolla hetkellä erittäin vähäisiltä. Isojakoa harkitsemaan asetetun yhteisvaliokunnan vuoksi ratkaiseva käsittely oli tapahtuva valmistelukunnan ulkopuolella, joka nyt joutui vain odottamaan.

Silti pyrittiin valmistelukunnan piirissäkin valmistautumaan lausuntojen antamiseen hankkimalla esimerkiksi edellisten valtiopäivien asiakirjoja ja säätyjen päätös vuodelta 1756.¹¹ Näiden maaliskuisten toimenpiteiden jälkeen kului kevät, kesä ja syysy lokakuulle asti ennenkuin isojaosta ryhdyttiin keskustelemaan. Tällöin O. E. Boije kertoi, että yhteisvaliokunta oli saamassa mietintönsä valmiiksi. Kun täällä valmistellaan ”ajatuksia isojaosta Suomessa”, yhteisvaliokunta oli lykännyt mietintönsä lopullisen toimittamisen muutamalla päivällä. Boije itse oli Gabriel Hagertin kanssa valmistellut Uudenmaan ja Hämeen läänin isojakoa koskevaa lausuntoa, joka heidän mielestään oli valmis lukemista ja vahvistamista varten. Hagert kylläkin arveli, että asian tärkeyden vuoksi saattaisi olla mahdotonta muutamassa päivässä käsitellä lausuntoa, jonka valmistelukunta haluaa antaa. Kapteeni Roos puolestaan ilmoitti olevansa valmis antamaan lau-

¹⁰ Fin.Ber. 14. 3., 28. 3. 1761.

¹¹ Fin.Ber. 14. 3. ja 18. 3. 1761.

sunnan Pohjanmaan isojakoasiasta. Molempien sulattamista samaan toimitukseen näin lyhyessä ajassa hänkin epäili. Pormestari Gabriel Hagertin ehdotuksesta päätettiin sen vuoksi pyytää lykkäystä.¹²

Valmistelukunta muutti pian kuitenkin mieltään. Tutkittuaan Hagertin isojakomuistiota valmistelukunta päätti kirkkoherra Laihianderin kehoituksesta, että yhteisvaliokunnalle ei lähetetäkään mitään vaan tuli menetellä päinvastoin: valiokunta valmistakoon omat ehdotuksensa ja valmistelukunta voi tehdä niihin tarpeelliset lisäykset ja lähettää ne sitten kamari-, talous- ja liikeedeputaatiolle. Tämän jälkeen käydyissä keskusteluissa syntyi jälleen kiistaa entisestä aiheesta: maanmittarien palkkauksesta. ”Useimmat jäsenet” olivat sitä mieltä, että oli ehdotettava maanmittarien palkan korottamista 150 hopeataalarilla, jotta näihin töihin saataisiin ”kykenevimät”. Kun kenttätyötä tehdään 5 kuukautta vuodessa, tämä korotus merkitsisi taalarin päivärahaa ruoka- ym. menoja varten. Kapteeni O. E. Boije, tällä kertaa kirkkoherra Laihianderin tukemana, vastusti ehdottomasti tätä viitaten muiden virkamiesten palkkoihin. Toisen kiistan aiheen muodosti juuri tuolloin kysymys maanmittareiden ja jakotoimitusten kontrollista, jossa taas Mathesius esiintyi aktiivisena. Marraskuun alussa koko valmistelukunta sitten sai tilaisuuden ensi kerran kuulla, mitä kamari-, talous- ja liikeedeputaation sekä oikeusdeputaation yhteisen valiokunnan laatima isojakolausunto sisälsi. Muutoin ei tätä koskeva työ nyt ehtimiseen pidetyistä kokouksista huolimatta ollut edistynyt vielä oikeastaan lainkaan.¹³

Kun samainen lausunto oli kamari-, talous- ja liikeedeputaatiossa koko valmistelu saikin uuden ja epäilemättä odottamattoman käänteen. Blekingen läänin maaherra C. H. Strömfelt ja samasta läänistä oleva tunnettu valtiopäivämies ja säätynsä puhemies Olof Håkansson tekivät yhdessä ehdotuksen oman lääninsä isojakoehdotukseksi. Olof Håkansson ehdotti samalla deputaatiossa, että muidenkin läänien edustajat tekisivät omia läänejään varten samanlaiset.¹⁴ Keskustelu kääntyi nyt uusille urille ja lopputuloksena olivat erilliset isojakoasetukset Blekingeä, Skaraborgin lääniä, Ahvenanmaata ja Suomea varten.¹⁵

Jälkimmäisiä koskevan aloitteen teki valmistelukunnassa ”pormestari Hagert”, joka tarkoittanee asiaa ennestään lähellä ollutta Gabriel Hagertia. Hän viittasi siihen, ettei Suomea lainkaan mainittu erikseen yleisessä isojakomietinnössä, jonka vuoksi se ei voisi sopia ”tuolle maankolkalle, joka on Ruotsiin nähden kokonaan erilainen laadultaan”. Valmistelukunta hyväksyi ehdotuksen yksimielisesti, mikä monien aikaisempien kiistelyiden jälkeen osoittanee sitä, että asiaa oli jo ennen kokousta valmisteltu. Tähän viittaa sekin, että Boijen ja Hagertin

¹² Fin.Ber. 24. 10. 1761.

¹³ Fin.Ber. 28. 10., 31. 10., 2. 11., 3. 11., 4. 11. ja 7. 11. 1761.

¹⁴ KECD 11. 12. 1761, 11. 3., 6. 4., 7. 4., 3. 5. 1762. R 3210, s. 869, 1033—1034, 1083—1084, 1088—1091. SRA.

¹⁵ *Kuusi*, Isojako Suomessa, s. 19. Mainitut isojakoasetukset yllä luetellussa järjestyksessä, *Modée*, Utdrag VII, s. 5428—5436, 5439—5441, 5436—5439, 5271—5280.

sekä Roosin muistioiden perusteella tehtävä lausunto annettiin nyt kauppaneuvos Vult von Steyernin kirjoitettavaksi samoin kuin myöhemmin ehdotus Suomen isojakoasetukseksi.¹⁶ Kun tämä valmistelukunnan jäsen siihen astisissa isojakokeskusteluissa ei ollut ilmeisesti koskaan käyttänyt yhtään puheenvuorokaan, voi valintaa pitää yllättävänä. Se ei myöskään sopinut yhteen kamari-, talous- ja liikedeputaatioissa lausutun periaatteen kanssa, että läänien edustajat tekisivät asetusehdotukset koska juuri he tunsivat parhaiten kotiseutujensa olosuhteet. Selitys mahdollisesti sisältyy niihin kiistoihin, joita valmistelukunnassa oli ilmennyt läänindeputaatioissa toimineiden Runebergiä kohtaan tunteman epäluottamuksen vuoksi. Vult von Steyern oli näihin kiistoihin osallistuneiden O. E. Boijen, Hagertin ja Roosin muistioiden muokkaajaksi mahdollisimman ulkopuolinen henkilö.

Kauppaneuvos teki työnsä vajaan kuukauden kuluessa joskin hänen ehdotustaan sitten sorvattiin useissa kohdin. Asetusehdotuksen tekeminen vei sen sijaan enemmän aikaa Vult von Steyernin valitellessa kiireitään. Vasta viiden kuukauden kokoustaunon jälkeen, huhtikuussa 1762, valmistelukunta sai sen käsitelläkseen. Kirkkoherra Laihiander ehdotti, että kaikki läänindeputaatioissa olleet saisivat oman kappaleensa ehdotuksesta. O. E. Boije, Mathesius, Laihiander ja Roos tekivätkin seuraavissa kokouksissa useita huomautuksia, joiden vuoksi valmistelukunta antoi lausunnon ja asetusehdotuksen lopullisen muokkauksen pormestari Sacklénin tehtäväksi. Tätäkin päätöstä voi pitää yllättävänä, sillä Sacklén ei ollut valmistelukunnan jäsenkään vaikka hän olikin jonkin verran tutustunut valmistelukunnan työhön osallistuttuaan kutsuttuna muutamaan kokoukseen. Nopeasti hän kuitenkin suoriutui annetusta tehtävästä ”tarkastaa ja muuttaa ehdotukset toimituskirjaan vietäväksi”. Valmistelukunnalle hän jätti ehdotuksensa 10. 5. 1762 ja se hyväksyttiin sellaisenaan.¹⁷

Monien ja mutkallisten vaiheiden jälkeen sekä paljolla työllä ja vaivalla synnytetty lausunto ja ehdotus Suomen isojakoasetukseksi oli nyt vihdoinkin valmis. Lopullinen toimitte päivättiin ja allekirjoitettiin 12. 5. 1762.

Kun viimeisissä kokouksissa ei ollut silti käsillä mitään erityistä asioiden ruuhkaa, selittää kiirehtimistä tietenkin osittain tarve saada asia muualla käsiteltäväksi. Mutta toisaalta kauan jatkuneen hitaasti kiiruhtamisen jälkeen 10. 5. tehty päätös merkitsi valmistelukunnan omaa mutkatonta pyrkimystä päästä vihdoinkin eroon asiasta, joka käsittelynsä polveilun johdosta jo lienee väsyttänyt valmistelukunnan.

Tämän polveilun oli aiheuttanut ennen kaikkea se, että valmistelukunnan puheenjohtaja H. H. Boije joko ei saanut otetta valmistelukunnan tehokkaaseen johtamiseen tai aktiivisena puoluemiehenä monien muiden tehtäviensä ja puoluetoiminnan vuoksi ei välittänyt siihen paneutua. Hänestä tuli juuri

¹⁶ Fin.Ber. 9. 11., 11. 11. ja 5. 12., 8. 12. 1761.

¹⁷ Fin.Ber. 28. 4., 7. 5., 10. 5. 1762.

näiden valtiopäivien aikana v. 1761 Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherrakin, uskollisena hattuna säätyjen painostuksella. Valmistelukunnan työssä Boijen otteen keveys näkyy mm. siinä ,että valmistelukunta joulukuussa 1761 harkitsi pitkään, oliko isojakolausuntoa lähetettävä ollenkaan kamari-, talous- ja liikeputaatiolle vai pitäisikö se lähettää suoraan säätyjen istuntoihin. ”Mutta lopuksi valiokunta kuitenkin sopi, että oli parasta ja varminta”... lähettää se tuolle deputaatiolle. Kaikki keskustelu olisi ollut tarpeetonta, jos puheenjohtaja olisi huomauttanut valmistelukunnan asemasta salaisen valiokunnan ja deputaation valmisteluimenä. *A. R. Cederberg*, joka ensimmäisenä on yhteenvedon omaisesti valaissut valmistelukunnan työskentelyä, onkin epäilemättä arvioinut oikein pitäessään tätä valmistelukuntaa tehottomampana kuin edellisten valtiopäivien vastaavaa elintä. Hän lausuu hieman jyrkästi, että siihen ”ilmeisestikään ei kuulunut henkilöitä, jotka persoonallisilla kyvyillään olisivat vaikuttaneet asioiden kulkuun”.¹⁸

Kamari-, talous- ja liikeputaatio hyväksyi valmistelukunnan lausunnon ja asetusehdotuksen. Deputaatio teki asiaan ainoastaan sen lisäyksen, että Pohjanmaan talousputaation puheenjohtajalle kapteeni Roosille puolletaan majurin valtakirjaa ”ilman vuoroa siinä virassa, joka hänellä nyt on”.¹⁹ Talonpoikais-sääty ja muut aatelittomat hyväksyivät ehdotukset ilman keskustelua.²⁰ Aatellisäädyssä oli aikaisemmin jo käsitelty ja hyväksytty Blekingen ja Skaraborgin läänien asetukset sekä koko muuta Ruotsia koskeva asetus, mutta nyt sääty asetuikin vastustamaan Ahvenanmaan asetusta. Viitaten siihen, että uusi yleinen isojakoasetus (Ruotsin muita läänejä koskeva) oli jo hyväksytty, sääty piti ”arveluttavana” hyväksyä erillisiä ”provinssiasetuksia”, jollainen Ahvenanmaata varten laadittu asetusehdotus oli. Tämän vuoksi Ahvenanmaan ehdotus tulikin hyväksytyksi kolmen säädyn päätöksellä. Mutta kun Suomen isojakoasetus tuli käsittelyyn, sääty ei enää pitänytäkään tärkeänä tuota kannanottoaan, vaan hyväksyi sen sellaisenaan. Ehdotus oli tarkoitus lukea kuten tavallista, mutta vapaa-herra von Nackrej arveli puheenvuorossaan, että lukemiseen oli turhaa kuluttaa aikaa, joka oli jo kovin tiukalla, ”koska Suomen herrat, jotka olivat sen nähneet, olivat siihen tyytyväisiä”. Niin ehdotus hyväksyttiin ilman, että sääty tuns sen sisältöäkään²¹ — Tämä ei ollut aivan poikkeuksellista, sillä valtiopäivätyön viime päivinä säätyjen istuntoihin ruuhkautui, kuten juuri tuolloinkin, niin runsaasti asioita, etteivät säädyt niistä olisi lankaan muulla tavoin selvinneet.

Näin aikaansaatu Suomen isojakoasetus on huomattavasti laajempi ja yksityiskohtaisempi kuin mikään muu noista rinnakkaisasetuksista. Vaikka asetuksen

¹⁸ *Cederberg*, Suomen historia vapaudenajalla II, s. 193.

¹⁹ KECD 15. 5., 18. 5., 19. 5. 1762. R 3210, s. 1175—1177, 1184—1185, 1219. SRA.

²⁰ Prst. 21. 6. 1762, R 698, s. 3156. Brgst. 21. 6. 1762, R 1346. SRA. Bdst. 21. 6. 1762, BdP 9, s. 517.

²¹ RoA 17. 6., 19. 6., 21. 6. 1762. RAP 23, s. 455, 487, 493. — Ahvenanmaan isojakoehdotus, KECD 19. 5. 1762. R 3210, s. 1219. SRA.

sisältöä onkin kosketeltu kirjallisuudessa²², on paikallaan huomauttaa eräistä sen keskeisistä kohdista.

Suomen isojakoaetus korostaa sekä nimellään että useissa eri kohdissa, että toimenpide suoritetaan maan yleisen talouden kohottamisen eräänä osana.²³ Mielenkiintoinen on tältä kannalta Suomeen nimitettävien talousdeputaatioiden asemaa koskeva kohta. Suomalainen valmistelukunta oli kaikissa isojakovalmisteluissa pitänyt selvyytensä, että läänindeputaatioiden työ tulee jatkumaan ja että ne kompetenssikiistat, joita valtiopäivienkin aikaiset keskustelut ilmensivät, ratkaistaisiin deputaatioiden eduksi. Näin ei käynyt vaan tuloksena oli velvoitus yhteistoiminnasta viranomaisten kanssa kuten jäljempänä todetaan. Mutta sen sijaan deputaatiot saivat kiitosta suorittamastaan työstä ja ne velvoitettiin ”huolehtimaan yleisen talouden muistakin alueista”. ”Kuninkaallinen Majesteetti ei ole halunnut näitä talouden alueita ja osia erikseen luetella jotta se, missä asioissa deputaatiot hyvin neuvoin, rohkaisuin ja varoituksin voivat saada aikaan parannuksia, jäisi deputaatioiden omaan huomaan; ja elleivät deputaatioiden varoitukset väärinkäytöksistä ja huonosta taloushoidosta tehoa, tulee asiasta antaa tieto maaherralle, joka tarttuu siihen mitä nopeimmin... Minkä ohella Kuninkaallinen Majesteetti uskoo Armollisen luottamuksensa, että ne kaikessa sellaisessa varovaisuudella ja sovitellen hoitavat asiat Yleiseksi parhaaksi ja itse kunkin vapauksia ja oikeuksia seuraten.”²⁴

Deputaatioille näin annetut oikeudet ”neuvoin, rohkaisuin ja varoituksin” puuttua maan yleisen talouden eri tehtäviin tekivät niistä muodollisesti erittäin vaikutusvaltaisia elimiä. Periaatteessa tämä ratkaisu merkitsi Suomen talouden kehittämistä säätyjen valvonnassa, valtiopäivien väliaikoinakin niiden asettamien säätyperustisten deputaatioiden kautta. Kun 1751—52 valtiopäivillä oli hattujen taholla lausuttu tämän suuntaisesta toiminnasta epäilyksen sanoja ja haluttu luottaa enemmän byrokratian ja ylhäältä tulevan ohjauksen paremmuuteen, oli kaava nyt itse asiassa päinvastainen. Kuinka tehokkaasti deputaatiot sitten käytännössä voisivat toteuttaa nuo muodollisesti laajat valtuutensa, jäi riippumaan monesta eri seikasta. Siihen vaikuttaisi tietenkin paitsi deputaatioiden oma kyvykkyys, myös yleinen taloudellinen kehitys, sekä tärkeänä seikkana se, minkälaisiksi suhteet deputaatioiden ja virkamieskunnan välillä muodostuisivat. Viime mainittu tekijä oli erittäin tärkeä, mutta edellisten vuosien kokemukset eivät olleet kovin rohkaisevia.

Maan eteläisten läänien myönnettiin kärsineen maanmittarien puutteesta ja siksi määrättiin kymmenen maanmittaria Turun ja Porin lääniin ja yhtä

²² *Kuusi*, Isojako Suomessa, s. 21—23. *Jutikkala*, Talonpojan historia, s. 248—249. *Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, s. 506—507.

²³ ”Kongl. Maj:ts Förordning angående det, som ytterligare til Stor-skiftes Delningens befordrande och Hushållningens uphielpande i Finland kommer at i akt tagas.” *Modée*, Utdrag VII, s. 5271—5280.

²⁴ 15. §, *Modée*, mt. VII, s. 5280.

monta Uudenmaan—Hämeen lääniin. Suomen maanmittauskomission johtajan oli määrättävä heidän alueellinen sijoittumisensa ja mittaustointen suoritus, mutta deputaatioiden kanssa neuvotellen. Asetuksen määrittelyt eivät olleet aivan yksiselitteisiä kun deputaatioille toisaalta kuului töiden ”valvonta” (öfwerinseende), mutta ”mitä tirehtööriin tulee, kuuluu hänelle määrätä maanmittarien luku ja kunkin työt, valita henkilöt, johtaa heitä työssä ja tutkia ja tarkastaa heidän työnsä, ennenkuin ne annetaan deputaatioille”.²⁵ Deputaatiot saivat nyt myös tuomioistuimen aseman, jota oli vaadittu edellisilläkin valtiopäivillä, josta valmistelukunnassa oli keskusteltu maaliskuussa 1761, ja jota O. E. Boije, Roos ja Hagert olivat vaatineet jälleen marraskuussa. Ensinnäkin deputaatioiden tuli sovittelevina välityseliminä taivutella kiisteleviä osapuolia. Ellei se tyydytä, osapuolet voivat pyytää deputaation päätöksen, joka deputaation tulee silloin antaa. Jos kiistan osapuolet vaativat deputaatiota vahvistettavaksi, deputaation on kutsuttava kaksi jäävitöntä uskottua miestä, jotka kiistaosapuolet nimeävät. Lisätyn deputaation päätöksestä on oikeus valittaa kuninkaalle.²⁶

Deputaation ja maanjakoviranomaisten hallinnollista toimeksiantoasemaa ja vastuun jakautumista epäilemättä hämärsivät ne asetuksen sanonnat, joissa deputaatiot edellä lueteltujen tapausten lisäksi vielä mainitaan. Kun joku anoo isojakoa vakinaiselta maanmittarilta, tulee tämän kehoittaa asianomaista deputaatiota avustamaan jaossa kiistojen estämiseksi . . .” ja jos deputaatio havaitsee ratkaisun kylänmiesten (vaatimusten) yhdistämiseksi ja isojako on sitten siten toimeenpantu, antakoon deputaatio sille vahvistuksen ja ilmoittakoon sen maaherralle”. Mutta, kuten paria pykälää myöhemmin sanotaan, jos syntyy tyytymättömyyttä jakokappaleisiin jonkun menettäessä hedelmällistä maata ja saadessa heikompaa tilalle, niin ”Kuninkaallinen Majesteetti jättää Armollisen Luottamuksensa TalousDeputaatiolle, että Deputaatio tasoittaa lähimain jokaisen (tilukset) vähimmäistarpeeksi ja parhaaksi kuten on Maanmittarin velvollisuus, ja senjälkeen asianomainen Tuomari, kun juttu voi tulla hänelle, tarkoin ottaa huomioon kohtuuden tässä asiassa . . . , ettei ketään jätetä kärsimään menetystä”.²⁷

Vakinaisten maanmittarien työ, myös isojakotapauksissa, jäi siis maaherran valvontaan. Tämän lisäksi se, että tuomaria koskeva lausuma, joka oli ehdollinen²⁸, sekä toisaalta tuomio-oikeuden uskominen deputaatioille laajimmassa osassa isojakotapauksia, olivat omiaan aiheuttamaan ristiriitoja kuten säädyt myöhemmin 1765—66 valtiopäivillä totesivat.²⁹

Ruotsia ja Ahvenanmaata varten annetuissa isojakoasetuksissa ei isojaon suorittamiseen määrätty lainkaan läänindeputaatioita ja riitojen ratkaiseminen jäi

²⁵ 2. §, *Modée*, mt. VII, s. 5271—5272.

²⁶ 4. ja 14. §§, *Modée*, mt. VII, s. 5273, 5278—5280.

yksinomaisesti tuomioistuinten tehtäväksi. Ruotsin isojakotoimi ei seuraavilla valtiopäivillä aiheuttanutkaan sellaista arvostelua kuin Suomen isojako.

Deputaatioihin liittyvänä kysymyksenä on lopuksi mainittava, että Savo ja Karjalaa varten asetetut deputaatiot eivät olleet muiden läänien talousdeputaatioiden rinnakkaiselimiä kuten on päätelty.³⁰ Niiden perustamiseen johti noiden maakuntien rajaolojen tutkiminen kuten jäljempänä todetaan.

Sen ohella, että asetuksessa lisättiin Suomeen lähetettävien maanmittarien lukumäärää, säädettiin siinä myös heidän palkkauksestaan. Siten maanmittarien tuli saada 150 hopeataalarin päiväraha aikaisempien palkkaetujensa lisäksi.³¹ Täten valmistelukunnassa kiistaa herättänyt palkkauskysymys ratkesi kuten enemistö oli vaatinutkin.

Isojaossa noudatettavien varsinaisten jakoperiaatteiden kannalta Suomen isojakoasetus merkitsi perääntymistä ”puhdasoppisen” isojaon tavoitteista. Viljelijöille jaettavien maakappaleiden tuli olla keskenään edes jotenkuten samanarvoisia ”jotta ketään ei jätetä kärsimään menetystä” kuten edellä siteerattu 10. § lausui. Tämän huomioonottamisesta seurasi, että maan sai jakaa useina ja vastaavasti pienempinäkin lohkoina. Tuottamaton takamaa voitiin jättää yhteismaaksi. — Ruotsin vastaava asetus velvoitti jakamaan maan viljelijälle 2, 3 tai enintään 4 lohkona. Käytännössä monilohkoisuutta tuli edistämään se, että jako usein toimitettiin kolmessa erässä: pellot, niityt ja metsät jaettiin erikseen. Milloin aivan erityisen hyvin hoidettu maa vaihtui toiselle, tuli aikaisemman omistajan saada siitä korvausta arviomiesten lausunnon mukaan. Toisaalta pyrittiin estämään se, ettei joku kylänosakas holtittomasti ryöstäen huontaisi maata silloin kun isojakoa tiedettiin odottaa.³²

Muuan isojakoasetuksen säännös tuli huomattavalla tavalla muuttamaan suomalaisen maaseudun kasvoja: tontin muutto. Valmistelukunnan jäsen kapteeni Lars Glansenstierna, joka oli kotoisin Hämeen ryhmäkylien alueelta, ehdotti valtiopäivillä jättämässään mietinnössä tontinmuuttopakkoa sellaisilla seuduilla, joissa

²⁷ 8. ja 10. §§, *Modée*, mt. VII, s. 5275—5277.

²⁸ ”såsom det ock åligger Landmätaren, och derefter wederbörande Domare, enär målet til honom komma kan”.

²⁹ KECD 15. 4. 1766. R 3353. SRA. *Kuusi*, Isojako Suomessa, s. 45. — Myssyjen hallitsemat valtiopäivät kohdistivat murhaavan kritiikin talousdeputaatiota vastaan toisaalta niiden vähäisen hyödyn, toisaalta konstitutionaalisten periaatteiden vuoksi. ”Epäjärjestyksenä täytyi pitää, että maaseudulla oli toimessa henkilöitä, jotka eivät olleet kuninkaan eivätkä hallituksen alaisia, ja että heidän tuomiostaan valtakunnan alamainen saattoi menettää omaisuutensa, joskaan ei tuomarin pahasta tahdosta, niin hänen kokemattomuutensa ja taitamattomuutensa vuoksi.” Tässä istunnossa laaditun mietinnön isä oli suomalainen myssy, Turun hovioikeuden asessori Samuel Ehrenmalm.

³⁰ Vrt. *Cederberg*, Suomen historia vapaudenajalla II, s. 431—432. *Sama*, Jaakko Stenius vanhempi, s. 228—234.

³¹ 2. §, *Modée*, mt. VII, s. 5272—5273.

³² 10. ja 11. §§, *Modée*, mt. VII, s. 5276—5277. *Jutikkala*, Talonpojan historia, s. 249.

”talot olivat rykelmässä kuin marjat tertussa”. Hollolan molempien kihlakuntien talonpojat olivat rahvaanvalituksessaan kannattaneet samaa menettelyä. Asetus ei kuitenkaan ollut niin jyrkkä, että se olisi tehnyt tämän pakolliseksi. Sen sijaan suositeltiin tontin muuttoa ja maanmittarin tuli siihen kehottaa kyläläisiä. Sen, joka tilustensa sijainnin vuoksi täten muutti, tuli saada kyläläisiltä työapua ja rakennustarpeita ja rahaa. Tämä oli kohtuullista, koska muutto tuotti etua myös jäljelle jääneille kyläläisille heidän päästessään väljemmin asumaan. — Ruotsin isojakotoiminnassa ei muutosta vielä 1700-luvulla puhuttu mitään. Suomesakin yhdessä asumisen tottumus hidasti ryhmäkylien purkautumista, mutta aikaa myöten tuolla säännöksellä on ollut huomattava vaikutuksensa.³³

Ahvenanmaan isojakoasetus oli kamari-, talous- ja liikeedeputaatiossa laadittuna paljon lähempänä Ruotsin yleistä kuin Suomen asetusta. Erillisen saaristoaseman vuoksi kylän isojaon toimeenpano lähti kylläkin liikkeelle kihlakunnanoikeuden päätöksestä eikä maaherran määräyksestä kuten Ruotsissa, mutta yhtäläisyyksinä voidaan nähdä mm. säädös lohkojen luvun enimmäismäärästä. Peltomaa tuli jakaa 3 tai 4 kappaleena ja niityt ja metsä muutamina kappaleina. Toimitusten tarkastamisen ja niitä koskevat valitukset Ahvenanmaalla taas hoiti kihlakunnanoikeus.³⁴

— Vesitie- ja koskenperkauskysymykset

Suomen huonojen liikenneolojen korjaaminen vesitieyhteyksien rakentamisen avulla kuului näidenkin valtiopäivien käsiteltäviin kysymyksiin. Suomen puolustuksen arka asema oli jo 1740-luvulla jarruttanut vesitiehankkeiden todellista kehittämistä. Seuraavalla vuosikymmenellä taloudellisten resurssien huomioonottaminen ja entistä voimakkaampi epäily kanavien epäkäytännöllisyydestä alkoi vaikuttaa samaan suuntaan. V. 1756 nämä näkökohdat sanelivat sen, että suurisuuntaiset vesitieunelmat vaihtuivat ajatukseen koskien perkaamisesta veneväyliksi, jolloin raivaukset tulvia poistamalla olisivat tukeneet samalla maanviljelystä. Suomalaisten valmistelukunnan muotoilema koskenperkausohjelma ja Ehrenswärdin sekä muiden linnoituseksperttien kiinnittäminen työn johtoon osoittivat näiden näkökohtien vaikuttavuutta.

Ehrenswärdin lähdettyä Pommerin sotaan jo v. 1757 myös koskenperkausohjelma jäi hänen lankonsa eversti G. A. Hiärnen johdettavaksi. Suomessa tehtiinkin sängen monilla koskilla raivaustöitä vuosina 1757—60 kuten maaherra Wallenin kirjeet hallitukselle ja valtiopäiväkertomus koskenperkaustöistä osoittavat. Suurimmat työt oli tehty Kokemäenjoella perkaamalla Niemistön-

³³ 13. §, *Modée*, mt. VII, s. 5278. *Kuusi*, Isojako Suomessa, s. 22. *Jutikkala*, mt., s. 249.

³⁴ *Modée*, mt. VII, s. 5436—5439.

koski 1757—59, Kuokkalankoski 1759, Nokiankoski 1757 ja 1759, Tyrväänkoski ja Vammalankoski 1757—58, Niskakoski ja Patajankoski 1757—59, Vuorionkoski 1759 sekä Ruokokoski, Kankaanpäänkoski ja Ketolankoski 1758. Tämä kaikki oli ollut mahdollista rahvaan suorittamien 8661 vapaaehtoisen päivätyön ansiosta. Töitä oli tehty osittain samanaikaisesti joen yläjuoksulla ja suupuolella, mutta niiden painopiste oli ollut alussa latvapuolella. Tästä aiheutui väliaikaisesti tavallista pahempia tulvia keskijuoksulla, mikä taas herätti rahvaan tyytymättömyyttä. Väestön suhtautuminen näihin töihin yleensä on ollut vaihtelevaa. Eversti Hiärne kirjoitti hallitukselle v. 1758, että väestö on auliisti auttanut koskenperkaustöitä suorittaen vapaaehtoisesti ja ilman palkkiota tuhansia päivätöitä — seikka, joka mainittiin sitten edellä viitatussa valtiopäiväkertomuksessakin. Sen sijaan majuri H. H. Boije, jonka Ehrenswärd ennen Pommeriin lähtöään oli määrännyt valvomaan Hämeen jokien perkaamista, valitti v. 1759, että rahvas vastustaa näitä töitä eivätkä monetkaan ymmärrä niiden tuottamaa hyötyä. Maaherra Wallen kirjoitti Turusta samanlaisia raportteja, mutta huomautti monien seutujen asukkaiden myötämielisyydestäkin. Tämän johdosta valtaneuvosto käski kirjeessään maaherra Wallenille v. 1759, että rahvaalle tuli välittää kiitos sen avuliaisuudesta, mutta samalla oli varoitettava niitä, jotka olivat yrittäneet jarruttaa tai estää töiden suorittamista. Samalla valtaneuvoston kunta päätti, että Turun ja Porin läänin jokien perkauksesta tehdään ehdotus salaiseen valtiopäiväjärjestysesitykseen. Näin tapahtuikin ja säädyille esitettiin, että menosääntöön otettaisiin 20.000 hopeataalaria tuon läänin jokienperkaustöihin.¹

Suomalainen valmistelukunta sai valtiopäiväkertomuksen ja kuninkaan salaisen esityksen tästä kesäkuussa 1761. Asiakirjat jätettiin vesiteihin ja koskenperkaukseen perehtyneiden jäsenten luettaviksi. Valmistelukunta ei tehnyt vielä mitään päätöstä, miten asiasta laadittaisiin lausunto.² Aikaa myöten valiokunnalle tuli muitakin vesiväylien ja koskien perkauksia koskevia rahvaanvalituksia, mietintöjä ja aloitteita, joiden kaikkien käsittelyssä ilmeni valmistelukunnan pidättyvä asenne.

Ehrenswärdin kertomusta käsiteltiin myöhemmin kesällä pariin otteeseen puheenjohtaja H. H. Boijen kirjoitettua siitä lausunnon. Valmistelukunta oli tällöin jo ehtinyt perehtyä muiden, jäljempänä mainittavien koskenperkausasioiden yhteydessä näihin kysymyksiin ja suhtautunut epäilevästi töiden rahoitukseen. Kuultuaan nyt Boijen lausunnon valmistelukunta pani asian pöydälle majuri Nordencreutzin pyynnöstä. Hänhän oli toiminut Ehrenswärdin alaisena

¹ Strömrensningarbetet i Finland. Oordnande kommittéhandl., Andra serien, vol. 71. Rådsprot. i inr.civ.är. 3. 3. 1760, s. 308—309. K.M:ts Sekr.Propos. i inr.civ.är. 1760, § 6. R. 4972. SRA. — *Päivi Söderlindin* tutkimuksen ”Suomen vesitiekysymys vapauden ajan jälkimmäisellä puoliskolla 1742—1766” ansiosta ei tässä ole tarpeen laajemmin käsitellä mainittuja koskenperkaustöitä. Ks. main. tutk. s. 123—135.

² Fin.Ber. 6. 6. 1761.

koskenperkaustoimikunnassa ja tunki siten siihen liittyvät asiat erittäin hyvin. Pari viikkoa myöhemmin hänellä silti ei ollut mitään huomauttamista tai lisättävää Boijen ehdotukseen. Valmistelukunnan lausunto tuli täten 27. 8. 1761 hyväksytyksi ilman keskustelua.

Ehrensward oli esittänyt, että tulvien ehkäisemiseksi jo suoritettujen koskenperkaustöiden ohella oli tarpeen kehittää myös vesiteitä. Hän oli suunnitellut rakennettavaksi yhteyden Näsijärvestä Helsinkiin ja toisen yhteyden Näsijärvestä Poriin. Koska eteläinen reitti sellaisenaan toteutettuna vaatisi noin 25 sulkua, joita edelliset valtiopäivät olivat nimenomaisesti kehoittaneet välttämään, Ehrenswardilla oli suunnitelma pulman ratkaisemiseksi hieman uudella tavalla. Lopenjärveä lähtökohtana käyttäen rakennettaisiin yhteys Hämeenlinnaan Vanajavedelle ja sieltä Pyhäjärvelle ja toinen yhteysreitti perattaisiin Nukarin kautta jokia pitkin Helsinkiin. Näihin väyliin tarvittaisiin Ehrenswardin tutkimusten mukaan 10 sulkua, mutta niiden lukua voitaisiin edelleen vähentää, jos tyydyttäisiin uudelleen lastaukseen ja maitse kuljetukseen pohjoisessa Pispalan kohdalla Näsijärvestä Pyhäjärveen, etelässä taas suoraan Nukarista 4 1/2 peninkulman matkalla Helsinkiin asti. Pyhäjärveltä oli 5 sulkua rakentamalla mahdollisuus kulkea Kokemäenjokea Niskakoskelle, mistä voitiin maakuljetuksien hoitaa viimeiset 3 peninkulmaa Poriin. Jos tämäkin väli haluttaisiin vesitienä kulkukelpoiseksi, olisi rakennettava 7 sulkua. Sulut olisi tehtävä puusta. Erilaiset nostolaitteet, joista edellisillä valtiopäivillä oli puhuttu, olivat Ehrenswardin mukaan kalliita, kehoja ja lyhytikäisiä.

Suunnitelman kustannukset olisivat Ehrenswardin mukaan 50.000 hopeataalaria vuodessa noin 15 vuoden ajan l. 7 1/2—8 kultatynnyrin pääoma. Ensi vuosina voitaisiin käyttää vähemmänkin, kunhan määrärahaa myöhemminä vuosina korotettaisiin.

Vesitieyhteyksien parantamisesta seuraisi yleisen hyvinvoinnin nousu, "valtakunnassa yleensä ja Tukholmassa ja Suomessa erityisesti". Varsinkin puutavarakuljetusten helpottuminen olisi tärkeätä, koska rannikoilta ei puuta enää saatu riittävästi. Myös maanpuolustus lujittuisi tämän johdosta, mutta ei välittömästi vaan välillisesti siten, että nouseva hyvinvointi tekisi mahdolliseksi tiheimmän asutuksen. Puolustuksen ja vesiteiden keskinäinen suhde oli aikaisemmin sangen mutkattomasti katsottu puolustukselle epäedulliseksi, koska läpikulkuväylät saataisivat helpottaa vihollisen liikehtimistä. Kun näiden näkökohtien huomioonottamisen tärkeys oli vaikuttanut siihen, että koskenperkaus ja vesitieasiat oli annettu Ehrenswardin käsiin, tämä lähtikin nyt 1760 aivan eri taholta punnitsemaan asiayhteyksiä. Hän lausui, että "oli totinen tosi", että niin kauan kuin valtakunta ei pysty elättämään edes omaa armeijaa sodan aikana, se ei myöskään pysty puolustautumaan. Maa oli liian harvaan asuttu hankkiakseen sotilaat ja ostaakseen samanaikaisesti ulkomailta viljaa. Jos maa olisi tiheimmin asuttu ja kummallakin puolen viiden peninkulman etäisyydelle vesitiestä yhtä hyvin viljelty kuin saaristo, se pystyisi sodan aikana asettamaan riittävän oman

armeijansa ja vielä elättämään nämä joukot. Sodan aikana vesitieyhteydet turvaisivat sisämaan kaupankäynnin Tukholman kanssa, Ehrenswärd lausui, joskaan ei selittänyt millä tavoin se kävisi mahdolliseksi.

Vesiteiden tärkeyttä oli ennenkin perusteltu juuri taloudellisilla tekijöillä, mutta sängen yleisluontoisesti. Ilmeistä on, ettei näitä seuraamuksia ollut aikaisemmin tällä tavoin yksilöity eikä niitä varmastikaan ollut kytketty puolustuksen tekijöihin positiivisina vaikutuksina. Merkittävää myös oli Tukholman edun korostaminen, jonka epäilemättä toivottiin vaikuttavan painavasti loppuratkaisun.³

Kokonaan eri asia on, oliko Ehrenswärdin käsitys liian optimistinen, sillä ainakin ajatus Kokemäenjoen kahlitsemisesta tuon ajan teknisten ja käytettävissä olleiden taloudellisten resurssien avulla oli ilmeinen utopia. Hänen asenteensa joka tapauksessa oli nyt vesiteiden rakentamista puoltava ja hänen asemansa vuoksi tämän saattoi olettaa vaikuttaneen asian käsittelyyn.

Suomalainen valmistelukunta, jonka kanta siis oli puheenjohtaja H. H. Boijen muotoilema, piti Ehrenswärdin vesitiesuunnitelmien toteuttamista tärkeänä. Valmistelukunta ei siltikään uskonut niin kalliiden yritysten toteuttamiseen, vaan ehdotti varovaisemmin, että määrärahoja tulisi myöntää vuosittain 20.000—25.000 hopeataalaria eli puolet Ehrenswärdin ehdottamista määristä. Suomen taloudellisen kehityksen tukemisen ei katsottu riittävän näidenkään sijoitusten perusteluksi, vaan valmistelukunta yhtyi korostukseen, että Tukholmalle koituisi monia etuja. Rannikon metsät olivat jo vähiin hakatut ja siksi ”Tukholman kaupungille välttämätön puutavara kallistuu vuosi vuodelta ja muutamman vuoden kuluttua se loppuu”. Vesitiet tekisivät mahdolliseksi sisämaan runsaiden metsävarojenkin kuljetuksen. Lausunnossa huomautettiin lopuksi, että määrärahojen saannille olisi ratkaisevaa, että rauha ja paremmat ajat palaisivat, ettei varojen niukkuus olisi ”alitusena esteenä kuten nyt”.⁴ On merkille pantavaa, että lausunnon antamisen ajankohtana, kesällä 1761, ei näköpiirissä ollut tekijöitä, jotka olisivat viitanneet Pommerin sodasta irrottautumisen mahdollisuuksiin.

Lausunto lähetettiin nyt salaiselle valiokunnalle, jolta asia oli saapunutkin. Sielläkään ei syntynyt keskustelua vaan asiasta päätettiin kysyä valtiovaraindeputaation mielipidettä. Tälle tielleen asia jäikin eikä salainen valiokunta enää käsitellyt koko kysymystä näillä valtiopäivillä.⁵

Kun Suomen taloudellisen kohentamisen ydinkysymyksestä tehtyä esitystä hoidettiin sängen passiivisesti, voitaneen katsoa, kuten *Söderlind* on esittänyt, että ”väsymys” oli tehnyt valmistelukunnan passiiviseksi. Sen jäsenet eivät enää uskoneet, että suunnitelmista tulisi totta edes heidän toivomansa rauhantilan

³ Riksdagsrelation 1. 11. 1760. SRA. *Söderlind*, mt., s. 136—139.

⁴ Fin.Ber. 27. 8. 1761.

⁵ SU 1. 9. 1761. R 3144, f. 307—308. SRA. FR SU 26. VA.

palautuessa. Mennander, joka edellisillä valtiopäivillä oli esiintynyt suunnitelmien kriitikkona, ei ollut nyt valmistelukunnan kokouksissa läsnä asiaa käsiteltäessä. Ehrenswärd itse oli kyllä harkinnut asiaa paljonkin, mutta valtiopäivien jälkeen hän kyllästyi sekä koskenperkaustoihin että vesitiekysymyksiin.⁶ Kun varojen niukkuus esti toteuttamasta edellisiäkin töitä, lienee valmistelukunnallekin ollut selvää, että todella merkittävien vesiteiden tai edes venekelpoisten reitien raivaaminen tulisi jäämään toiveeksi. Siltikin voidaan pitää hieman yllättävänä sitä passiivisuutta, jota valmistelukunta osoitti Suomen talouden kohottamisen ratkaisevaksi tekijäksi käsitettyä Durchfart-suunnitelmaa kohtaan. Tässä hatut itse asiassa tunnustivat parin vuosikymmenen aikaiset omat suunnitelmansa tuulentuviksi. Suomalaisen valmistelukunnan muodollisesti hyväksyvä suhtautuminen Ehrenswärdin suunnitelmiin oli eräänlainen ele kasvojen säilyttämiseksi. Tämä lopputulos olisi ehkä luontevammin sopinut myssyjen päätökseksi seuraavilla valtiopäivillä; hehän lopettivat koskenperkaustyötkin vaikka siinä toiminnassa oli kieltämättä saatu paljon aikaan.

Ehrenswärdin vesitiekavaailujen lisäksi suomalainen valmistelukunta käsiteli myös toisen vesitiesuunnitelman, joka herätti enemmänkin keskustelua. Se oli maisteri Jacob Stenius nuoremman ehdotus ”Liikenteen edistämiseksi Pohjanlahdelta Savoan, Ruotsin Karjalaan ja Pohjois-Hämeeseen”. Jacob Stenius vanhempi, joka oli Pielisjärven kirkkoherra, oli koskenperkauskiinnostuksensa vuoksi neuvotellut Savonlinnan ja Kyminkartanon läänin, sittemmin Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra Nordenskiöldin sekä kesällä 1757 Ehrenswärdin kanssa Suomen vesitieasioista. Hänen poikansa Jacob Stenius nuorempi taas oli v. 1757 puolustanut Turun akatemiassa väitöskirjaansa ”Om bästa sättet att anlägga Forsbyggnader”. Maisteri Chydeniuksen hukuttua Kokemäenjokeen samana vuonna Stenius nuorempi tuli Ehrenswärdin johtamiin koskenperkaustoihin, mistä hän sitten sai lisänimen ”Koski-Jaakko” erotuksena isästään ”Korpi-Jaakosta”. Stenius nuorempi toimi maisteri Anders Janssonin kanssa ensin Länsi-Suomessa ja valtaneuvoston määräyksestä työnjohtajana vuodesta 1759 Pohjanmaalla. Valtiopäivien aikana hän oli edelleenkin raivaamassa Oulujoen ja Pyhäjoen koskia. Näinä vuosina hän joutui käytännössä harkitsemaan kaakosta luoteeseen Keski-Pohjanmaalle suuntautuvan vesitieyhteyden avaamista, jota tuolloin olivat ehdottaneet maisteri Johan Lagus väitöskirjassaan ”Ajatuksia talouden kohottamisesta Karjalassa” v. 1756 sekä ennen häntä Samuel Chydenius muistiossaan kamarikollegiolla v. 1752. Sekä isä että poika Stenius olivat siis monin tavoin olleet Suomen koskenperkausohjelmien ja vesitiekysymysten hoitamisessa mukana. V. 1761 Stenius vanhempi lähti valtiopäiville sen jälkeen kun Porvoon piispa Nylanderin poisjääminen oli varmistunut. Pappisäätyyn hänet otettiin pitkäkhön erimielisyyden jälkeen vasta elokuussa 1761.

⁶ Ks. *Nikula*, Augustin Ehrenswärd, s. 484—486.

Hän pyrki myös suomalaiseseen valmistelukuntaan, ja vaikka hänelle ei voitu suda jäsenoikeutta, hän puheenjohtaja Boijen ansiosta sai läsnäolo- ja puheoikeuden.⁷

Chydeniuksen ja Laguksen esittämät suunnitelmat eivät sinänsä olleet mikään uusi ajatus vaan ne perustuivat erittäin vanhaan rajantakaisten kauppiesten reittiperinteeseen. Tätä reittiä on paljon kuljettu 1700-luvulla — kuten se eräin hankaluuksin on käyttökelpoinen vielä meidän päivinämme.⁸ Steniuksen suunnitelman perustana olivat lisäksi hänen tutkimusmatkansa kesällä 1760, jolloin hän kulki Pyhäjokea ja selvitti Pohjois-Hämeestä, Pohjois-Savosta ja Oulujärven suunnilta Pyhäjärvelle tai sen läheisyyteen tuovia reittejä. Suunnitelmansa näiden reittien perkaamisesta hän esitti valtiopäiväkertomuksessaan. Koska koskenperkaukset olivat kamarikollegiolle alistetut, hänen kertomuksensa joutui valtiopäiville tämän keskusviraston kertomuksen yhteydessä. Salainen valiokunta lähetti sen asian laadun vuoksi valmistelukunnalle kohta sen perustamisen jälkeen, maaliskuussa 1761. Pari päivää myöhemmin liitettiin asiakirjoihin mukaan kollegion puoltolause.⁹

Stenius lausui ehdotuksessaan¹⁰, että hänelle ”uskotuista töistä mikään ei voisi olla tärkeämpää kuin etsiä vesiväyliä, joilla yhdistetään Pohjanmaa Hämeen, Savon ja Karjalan pohjosiin pitäjiin”. Edullisimmat veneväylät olisivat tällöin seuraavat:

1. Oulusta Oulujokea Oulujärvelle ja sieltä Kajaanin ja Sotkamon kautta Pielisjärvelle.
2. Pyhäjoen pitäjän kirkolta Pyhäjokea Pyhäjärvelle, josta saadaan Maanselän yli yhteys Savoan, Karjalaan ja Hämeeseen.

Chydenius oli pitänyt parempana Oulujoen reitin perkaamista, Stenius sen sijaan puolsi Pyhäjoen reitin rakentamista. Se vaati vähemmän kustannuksia kuin Oulujoen väylä, sulkua ei tarvittaisi juuri lainkaan ja sen vaikutusalue olisi paljon laajempi. Kustannusten kokonaismääräksi Stenius sai työkohteittain suoritettun erittelyn perusteella 24.000 hopeataalaria.

Toimenpiteen suorittamisen puolesta puhuivat monet eri seikat: karjalaisten ja sisä-Suomessa asuvien talonpoikien pitkät veronmaksu- ja kauppamatkat kruununmakasiineihin Anianpeltoon ja Loviisaan helpottuisivat, sillä nyt oli satojen kuormahevosten rehunakin kuljetettava mukana; toisekseen helpotettaisiin reitin

⁷ A. R. Cederberg, Jaakko Stenius vanhempi, s. 177—181. *Söderlind*, mt., s. 160—163.

⁸ Erään mahdollisen reitin selosti v. 1556 kuulusteltu Nousia Venäläinen, jonka selostuksen mukaan Kustaa Vilkuna kesällä 1661 kulki tuon saman reitin. Nousia Venäläisen kertomuksen on *Kustavi Grotenfelt* julkaissut: Een korttelig underwissning um then wäg, som rydzerne drage ifrå Kexholm oc in til Ulå udi Norboten, s. 154—160. *Eino S. Repo*, Muinaisten laatokankarjalaisten kauppatiellä. *Apulehti* n:o 43—44/1963 (selostus akateemikko Kustaa Vilkunan johtamasta matkasta 1661).

⁹ *Fin.Ber.* 28. 3. 1761.

¹⁰ Mietinnön on julkaissut *Päivi Cederberg*, Jaakko Stenius nuoremman mietintö Pohjanmaan koskenperkauksista vuosien 1760—1762 valtiopäiville, s. 153—189.

avulla kauppayhteyksiä, suolanhankintaa, kruununveroihin tarvittavan rahan hankintaa sekä maanviljelyn tehostamista ja väestön lisääntymistä. Rajan yli käytävää salakauppaa tuskin pystyttäisiin kokonaan estämään, mutta reitti vähentäisi sitä.

”Ei voi olla käymättä jokaisen oikeudenmukaisen Ruotsin miehen sydämelle,
— että viljanpaljous, joka noilla maakunnilla on, jää sieltä kuljettamatta vaikka vuosittain uhrataan huomattavat summat viljan ulkomailta ostamiseen,
— että tervaa voitaisiin tuottaa kaksinverroin, . . .
— että arvossaan mittaamattomat metsät, . . . arvokas mänty ja mastopuut tuhlataan kaskeamiseen,
— että teuraskarjaa ja lihaa ei saada markkinoille,
— että tuhansia leivisköitä voita . . . menee yli rajan . . .”

Viipurin ja Lappeenrannan menettäminen venäläisille on aiheuttanut sisämaassa talouspulan. ”Kuinka nykyiset ja tulevat (asukkaat) alamaisesti kiittäisivät ja ylistäisivätkään Lempeätä Hallitustamme . . . asiointilan muuttamisesta.”

Stenius esitti lopuksi ehdotuksensa hieman irrallisessa loppuosassa, että reitin merkitystä täydentämään pitäisi perustaa kauppala Pyhäjärven kappeliin Raahen ja Kokkolaa varten ja toinen Oulujoen reitin varteen Kiantajärven rannalle Oulun porvareita varten. ”Pyhäjärvi ei olisi kauppalaa varten ollenkaan paha sijainniltaan”; Kajaani nimittäin ei asiaa auta, päin vastoin kuin luullaan.

Suomalainen valmistelukunta käsittelee Steniuksen ehdotusta heinäkuussa 1761, jolloin siinä oli mukana sekä kamarikollegion lyhyt puoltolausunto koko pyydetyn summan myöntämisestä että lähetteenä ilman kannanottoa ote valtaneuvoskunnan pöytäkirjasta 10. 6. 1761. Valmistelukunta yhtyi puheenjohtaja Boijen ehdotuksesta siihen kantaan, että vaihtoehdoista Pyhäjoen reitin perkaus olisi edullisempi ratkaisu. Käydystä keskustelusta voidaan todeta vain rovasti Mathesiuksen yleisesti puoltava puheenvuoro, jossa hän kuvaili Pyhäjoen raivaustyön helppoutta, koska joesta tarvitsisi perata vain irtokiviä. Vähällä vaivalla voitiin saada veneväylä Savoon asti.

Valmistelukunta oli asialle myönteinen, mutta koska valtakunnan rahatilanne oli ”nyt” kireä, katsottiin töihin voitavan ehdottaa vain 4.000 hopeataalaria, jolla oli tehtävä työtä niin pitkälle kuin ne riittivät. Työhön oli käytettävä sotaväkeä kenraali Ehrenswärdin kanssa sovittavalla tavalla. Tämä kaikki oli salaiselle valiokunnalle ilmoitettava.¹¹

Jonkin erehdyksen vuoksi lausunnon kirjoittaja rovasti Mathesius esitti valmistelukunnan puoltavan Steniuksen anomaa 24.000 hopeataalaria sellaisenaan. Tarkistustilaisuudessa tämä tietenkin oikaistiin, mutta samalla syntyi uusi väittely asiasta yleensä. Pormestari Thure Hagert, vaikka olikin ollut edellistä

¹¹ Fin.Ber. 7. 7. 1761.

päätöstä tekemässä, kiisti nyt Pyhäjoki-suunnitelman hyödyn kokonaan ja vaati, että se oli hylättävä. Gabriel Hagert yhtyi kannattamaan häntä. Hän taas ei ollut osallistunut edelliseen käsittelyyn ja nyt hän korosti, että ”poliittinen harkinta” oli tarpeen; puolustuskäyttökohtien vuoksi kanavia ja läpikulkuvesiteitä oli pidetty aikaisemmin vaarallisina ja se seikka oli myös nyt otettava huomioon.

Puheenjohtaja Boije ryhtyi tällöin puoltamaan aikaisempaa päätöstä. Jos siinä ei kuitenkaan voitaisi pysyä, olisi pyydettävä asiaa aina hoitaneelta kamarikollegiolta selvitys näiden suunnitelmien kaikista vaiheista ”alusta nykyisyyteen”. Rovasti Mathesius jatkoi tähän, että puolustuskäyttökohtien vaatima varovaisuus on ollut tarpeen. Nyt suunniteltu reitti ei kuitenkaan merkitsisi vaaraa, sillä vihollisjoukkoja ei voida kuljettaa sitä pitkin. Jos sellaista tapahtuisi, reitille olisi helppo rakentaa esteitä. Sen vuoksi puolustusdeputaation kuuleminen, johon Hagert oli viitannut, ei ole tarpeellista.

Tämän jälkeenkin keskustelu jatkui pitkään. Sen lopputuloksena valmistelukunta päätti pyytää kamarikollegiolta lisää asiaa valaisevaa aineistoa.¹² Tämä aineisto oli tarkasteltavana syyskuussa 1761 ja nyt todettiin jälleen Chydeniuksen ja hänen työnsä jatkajan Steniuksen ansiot Pohjanmaan koskenperkaustöissä. Asiakirjoja oli tavattoman runsaasti ja ne koskivat jokien perkausta vuodesta 1752 alkaen. Pitkän lukemisen ja selostamisen jälkeen valmistelukunta hyväksyi Steniuksen ehdotuksen samassa muodossa kuin jo heinäkuun alussa. Pyhäjoen reitin rakentamiseen tulisi siis käyttää 4.000 hopeataalaria ja työhön Kemin ja Kajaanin komppanioiden miehiä. Lausunnon kirjoittajaksi määrättiin nyt sihteeri. Lausunnon mukana päätettiin salaiselle valiokunnalle antaa liitteinä koko kertynyt asiakirjamäärä.¹³

Valmistelukunta oli tällä kertaa koolla poikkeuksellisen mieslukuisena.¹⁴ Mitään keskustelua ei silti syntynyt, ei edes hankkeen puolustuspoliittisesta kyseenalaisuudesta. Asiaa vastustaneet Gabriel Hagert ja Thure Hagert todennäköisesti katsoivat jarrutuksen tai vastustuksen nyt jo turhaksi. On aivan selvää, että Porvoon pormestari Gabriel Hagertin ja aikaisemmin Uudenkaupungin, vuodesta 1760 alkaen Turun pormestarina toimineen Thure Hagertin vastustava kanta johtui omien ja muidenkin etelä-Suomen kaupunkien intressien huomioonottamisesta. Hämeen, Savon ja Karjalan etelä-Suomeen suuntautuneen liikenteen vähentymisen mahdollisuus oli ilman muuta heidän edustamiensa intressipiirien kannalta epäedullista. Mitään ristiriitaa ei siten olekaan — kuten on katsottu olevan — siinä, että Gabriel Hagert v. 1747 oli puoltanut Saimaan ja Päijänteen välistä vesitietä, mutta vastusti nyt Pyhäjoen suunnitelmaa.¹⁵ Tuollainen suunnitelmanhan olisi toteutettuna ilman muuta merkinnyt Porvoolle etuja

¹² Fin.Ber. 3. 8. 1761 (asia pöydälle valmistelukunnan vajaalukuisuuden vuoksi), 10. 8. 1761.

¹³ Fin.Ber. 16. 9. 1761.

¹⁴ Poissa olivat vain majuri Nordencreutz, piispa Mennander ja rovasti Fortelius.

¹⁵ *Päivi Cederberg*, mt., s. 162.

kun Savon ja Hämeen takamaiden kauppa olisi suuntautunut entistä tehokkaammin etelärannikolle.

Puolustuskysymys, jonka pormestarit valitsivat lyömäaseekseen, oli sellaiseen sängen tarkoituksenmukainen aikaisemmat vesitiekeskustelut huomioonottaen. Mathesiuksen puolustusta koskeva arviointi ei taas osoittanut sodankäynnin tuntemusta vaan oli sängen harrastelijamainen ajatus ja todisti, että sotilasasioissa rovasti olikin maallikkoveli. Mutta ilmeistä on, ettei asian ratkaiseminen riipunutkaan enää sotilaalliselta kannalta ehkä kyseenalaisista seikoista vaan laajojen alueiden taloudelliset edut painoivat enemmän. Valmistelukunta oli jo niin päättävästi asettunut kannattamaan Steniuksen suunnitelmaa, että pormestareiden oppositio jäi merkitsemään vain vähäistä viivytystä.

Steniuksen ehdotusta ja valmistelukunnan lausuntoa siitä käsiteltiin salaisessa valiokunnassa vasta seuraavan kesäkuun lopulla. Viipymisen syinä olivat todennäköisesti salaiselle valiokunnalle monilta deputaatioilta jatkuvasti tulvi- neet asiakirjat, toisaalta Pommerin sodan ja rauhanneuvottelujen aiheuttama paine. Siten kolme päivää ennen valtiopäivien päättymistä, salaisen valiokunnan viimeisessä istunnossa vallinneen asiaruuhkan yhtenä detaljina, hyväksyttiin Pyhäjoen perkaussuunnitelman keskusteluitta. Säädylle sitä ei enää lähetetty lainkaan vaan päätöksestä tuli tiedottaa kuninkaalle.¹⁶

Steniuksen vesitiesuunnitelma oli monista vastaavanlaisista ehkä realistisimpia. On tietenkin vaikeata lausua mitään varmaa sen kustannusarvion pitävyydestä, jos sitä olisi sellaisenaan ryhdytty panemaan toimeksi. Valmistelukunnan ehdottamilla ja salaisen valiokunnan myöntämällä 4.000 hopeataalarilla olisi voitu hankkia osa porista, rautakangista, kiiloista, veneistä ym. työkalustosta ja maksaa osa työnjohtajien ja sotilaiden palkoista ja päivärahoista.¹⁷ Silti sekin jäi kokeilematta, kuinka pitkälle tuo erä olisi todellisuudessa riittänyt. Käsiteltään salaisen valiokunnan päätöksen valtaneuvoskunta antoi kyllä menosääntökonttorille ja kamarikollegiolle ohjeen ryhtyä asiassa toimenpiteisiin.¹⁸ Mutta kun seuraavat valtiopäivät v. 1755 alkoivat, todettiin kamarikollegion valtiopäiväkertomuksessa, että asian hyväksi ei ollut suoritettu mitään. Näin tämänkin vesitiesuunnitelman valmistelut menivät lähes täysin hukkaan. Jonkin verran nimittäin saatiin aikaan sillä tavoin, että Stenius ryhtyi jatkamaan Pyhäjoen koskien raivaamista, joka oli aloitettu jo aikaisemmin yleisen koskenperkaussuunnitelman osana. Kun uusia varoja ei kuitenkaan saapunut, työ vähitellen kutistui ja päättyi kokonaan jo v. 1763.¹⁹

¹⁶ SU 21. 6. 1762. R 3144, f. 1317v.—1318. SRA. FR SU 27. VA.

¹⁷ Ks. Steniuksen kustannuslaskelmaa, *Päivi Cederberg*, mt., s. 174—175.

¹⁸ Rådsprot. i inr.civ.är. 20. 7. 1762. SRA.

¹⁹ *Päivi Cederberg*, mt., s. 164.

— Muut valmistelukunnassa käsitellyt asiat

Kuten edellä on todettu, valmistelukunta sai kokouksiinsa runsaasti erilaatuisia asioita koskevaa aineistoa. Erään ryhmän tästä muodostivat läänien talousdeputaatioiden kertomukset, joihin sisältyi elinkeinojenharjoituksen kuvauksia ja parannusehdotuksia. Mm. eteläisten läänien deputaation kertomuksissa tarkasteltiin ohjesäännön mukaisesti väestönpuutetta ja sen syitä, maa- ja karjataloutta sekä metsiä ja niittyjä, pellavan ja hampun viljelyä, kalastusta, liikennettä, jakoloja ja elinkeinoja yleensä talouden kohottamiseksi. Työskentelyn alkukokouksissa tapahtunut näiden kertomusten lukeminen merkitsi tietenkin informaatiota Suomen oloista, mutta itse ehdotuksiakaan valmistelukunta ei pyrkinyt hyödyntämään kuin pieneltä osalta. Tämä koski jakokysymyksiä ja liikenneasioita. Toisaalta pyrittiin valtiopäivillä tutkimaan kalastusta perustamalla kalastusdeputaatio. Muutoin ei kertomusten yksityiskohtiin enää myöhemmin palattu kuin parissa yhteydessä. Samoin kävi valmistelukunnalle lähetettyjen, maaherrojen valtiopäiväkertomusten esittämien asioiden suhteen.¹

Turun ja Porin läänin deputaation kertomuksen liitteenä oli Turun akatemian sihteerin Johan Olivercreutzin muistio, jossa hän ehdotti yksityisten makasiinien perustamista Sauvoon ja Kemiöön. Valmistelukunta päätti, epäiltyään aikansa sellaisten kannattavuutta, lähettää asiasta puoltolauseen kamari-, talous- ja liike-deputaatiolle. Se puolsi sitä edelleen ja valtiopäivät hyväksyivät ehdotuksen.²

Olivercreutzin ehdottamien yksityisten makasiinien perustaminen tuskin olisi tarvinnut valtiopäivien siunausta lainkaan; pitäjänmakasiinienkin perustamis-päätökset vahvisti hallitus.³ Kuten edellä on todettu, pitäjänmakasiinien perustamisesta oli keskusteltu laajasti edellisillä valtiopäivillä. Sekä maaherrojen että läänindeputaatioiden kertomukset olisivat kylläkin tarjonneet perustan asian käsitteilylle nytkin, mutta valmistelukunta ei ryhtynyt laajentamaan keskustelua makasiinilaitosta kokonaisuudessaan käsitteleväksi.

Osittain samalla tavoin kävi väestökysymyksestä käydyn keskustelun. Myöhäissyksyllä 1761 kapteeni O. E. Boije ja pormestari Gabriel Hagert pyysivät, että keskeneräisiä asioita ryhdyttäisiin nyt tarkastamaan. Näin luettiin uudelleen Uudenmaan ja Hämeen läänin talousdeputaation kertomus. Sen väestökysymystä koskevassa osassa ehdotettiin — ehkä edellisten valtiopäivien aikaisen ajatustenvaihdon vuoksi — että lääniin olisi perustettava lastenkoti. Kauppaneuvos Vult von Steyern arveli ”sellaisen vaativan tarkkaa tutkimista”. Sen vuoksi ei päätetty mitään, vaan kauppaneuvokselle jätettiin tilaisuus ”ajatella

¹ Fin.Ber. 27. 2., 6. 3., 11. 3. 1761.

² Fin.Ber. 11. 3., 14. 3. 1761. KECD 12. 8. 1761, R 3210. SRA. RoA 31. 8. 1761, RAP 22, s. 20, 99. Bdst. 17. 8. 1761, BdP 8, s. 581.

³ Ks. esim. *Modée*, Utdrag VII, s. 5098—5099. *Ingers*, Bonden i svensk historia II, s. 250—254.

lähemmin asiaa”.⁴ Hän ei ilmeisesti kuitenkaan ajatellut, koska siihen ei myöhemmin palattu missään yhteydessä. Toisten valtiopäiväelinten keskusteluihin asiasta valmistelukunnalla ei ollut osuutta.

Kun sama läänindeputaatio oli arvostellut myös kaskeamisen haittoja, todettiin heti edellisen jälkeen, että sekin vaati tarkempaa miettimistä. Asiaan päätettiin palata, mutta valmistelukunta ei lähemmin sopinut, kenen vastuulle asian valmistelu jäisi. Näin se sitäkin varmemmin unohtui kokonaan. Sama toistui sitten mm. vielä jahtivoutien asemaa koskevan rahvaanvalituksen lausunnon suhteen. Pohjanmaan kaupungit taas olivat valittaneet, että renginpalvelukseen saapuneita talollisten poikia ja vävyjä oli otettu sotamiehiksi heidän kotipitäjiinsä. Talonpojat puolestaan valittivat samasta asiasta päinvastaiselta kannalta: kaupunkien porvarit yrittivät estellä heille palvelukseen menneiden ottamista ruotusotamiehiksi. Valitukset olivat saapuneet ja ne luettiin valmistelukunnalle eri aikoina, jolloin raatimies Nils Burtz vaati niiden käsittelyä yhdessä ja toisiinsa vertailtuna. Valmistelukunta päätti tehdä näin, mutta kun Burtz itse ei asiaa enää ottanut esille, vertailu ja samalla lausunnon antaminen jäivät tekemättä.⁵ Tätä unohtuneiden asioiden luetteloa olisi mahdollista vielä jatkaa, mutta se ei liene tarpeen.

Kesällä 1761 valmistelukunta puuttui kahteen ajankohtaiseen kysymykseen, Suomessa raivoavan karjaruton johdosta tarvittaviin toimenpiteisiin ja kamarikollegion Suomen provinssikonttorin kamreerinviran täyttöön.

Suomen karjatalous kärsi aika ajoin pahoja suoneniskuja ruton johdosta. Sekä isonvihan että pikkuvihan jäljillä seurasi ruttoaalto, joka tarttui nautakarjaan ja hevosiin ja jopa kanoihin ja kissoihinkin. Miehituksiin ja venäläisten kauppamatkoihin liittyneenä ilmiönä tauti, joka oli todennäköisesti pernaruttoa, tuli Suomeen venäläisten hevosten ja karjan mukana. Samaan viittaa se, että se 1750-luvun lopulla riehui pohjois-Venäjällä ja hieman myöhemmin Suomessa. Toisaalta hevosten kokoaminen ja kuljetus Pommerin sotaan loi edullisen tilaisuuden ruton leviämislle.

Karjarutto raivosi Suomessa erityisesti kesällä 1761, jolloin myös valmistelukunnan puheenjohtaja Boijelle tiedotettiin siitä. Elokuussa suomalaisten säätyläisten lähetystö eversti C. G. Schmidefeltin johdolla kävi esittämässä huolestumisensa taudin leviämisestä. Lähetystö toivoi valmistelukunnan toimenpiteitä, jotta lääkärit saataisiin kiinnittämään vakavampaa huomiota valvontaan. Kauppaneuvos Vult von Steyern lausui tietävänsä, että kamarikollegiossa oli harkittu keinoja epidemian pysäyttämiseksi. Seuraavana päivänä kauppa-

⁴ Fin.Ber. 3. 11. 1761.

⁵ Fin.Ber. 7. 7., 28. 10., 3. 11. 1761.

neuvos kertoi hallituksen määränneen, että Suomeen oli lähetettävä lääkkeitä ja lääkäreitä kruunun laskuun. Myös terveystoimikuntaan oli otettu yhteyttä.⁶

Valmistelukunnan mahdollisuudet hoitaa tällaista äkillistä tapausta olivat vähäiset tai olemattomat. Asiaan palattiin silti myöhemmin professori Gaddin lähetettyä valmistelukunnalle muistion, jossa hän ja teologian tohtori Hartman pohtivat keinoja epidemian rajoittamiseksi. Valmistelukunta katsoi parhaaksi, että Gaddin muistio menisi terveystoimikunnalle. Tämän jälkeenkin valmistelukunnalle saapui kirjeitä ja anomuksia, joissa käsiteltiin nyt jo heikkenevän ruton taloudellisia seuraamuksia ja toivottiin verohelpotuksia. Näihin ei katsottu voitavan puuttua, vaan päätettiin, että maaherrojen pitäisi tutkia karjatalouden tappioita. Tämä taas kävisi päinsä lähettämällä asiasta kirjelmä salaiselle valiokunnalle.⁷

Valiokunnan pöytäkirjat eivät kuitenkaan mainitse kirjelmästä mitään. Valmistelukunnan mahdollisuuksien kannalta voidaan todeta, että kun se ei Tukholmasta käsin tietenkään olisi voinut vaikuttaa itse ruton torjuntaan paljoakaan, niin samaa ei voida ilman muuta sanoa sen mahdollisuuksista vaikuttaa ruttotappioiden seurauksiin. Valmistelukunta ei silti katsonut aiheelliseksi liittää verohelpotusanomuksiin omaa puoltoaankaan, vaan lähetti asiakirjat edelleen.

Kamarikollegion kamreerinviran täyttämiseen valmistelukunta tarttui vapaudenajalle hyvin ominaisella tavalla. Kollegio toimi alueellisesti suoritettujen työnsuoritusmuksien mukaisesti kolmena eri konttorina. Näistä kaksi ensimmäistä hoiti useimpien Ruotsin läänien kameraaliasiat ja kolmas I. Suomen provinssikonttori Suomen neljän läänin ja Västerbottenin sekä Västernorrlandin asiat. Kutakin provinssikonttoria johti kamreeri alaisinaan apukamreeri (kammarförvant) ja muuta henkilökuntaa. Suomen provinssikonttorin perustamisesta 1637 alkaen sen kamreerina oli ollut ruotsalainen virkamies. V. 1746 kamreeriksi oli nimetty ruotsalainen Erik Iggström toiselta ehdokassijalta ja suomalaissyntyinen Josef Enquist, joka oli palvellut kollegiossa 21 vuotta, sivuutettiin.

Pian tämän jälkeen kokoontuneiden valtiopäivien aikana suomalainen deputaatio kiinnitti huomiota Enquistin syrjäyttämiseen ja ehdotti kollegioon kahta kamreerin virkaa, joista toisen alaisiksi kuuluisivat suomalaiset asiat. Valtiopäivät eivät ehtineet enää asiaa käsitellä, mutta se ratkesi suomalaisten toivomalla tavalla kaikkien säätyjen yksimielisellä päätöksellä v. 1752. Virkaan nimitettiin Enquist ja hän toimi kamreerina kuolemaansa asti vuoteen 1760.⁸

Suomalaisessa valmistelukunnassa kamreerikysymyksen otti esille rovasti Lai-

⁶ Fin.Ber., 3. 8., 4. 8. 1761. Karjarutoista yleensä, ks. *Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, s. 531—533. *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV:2, s. 164—178. *Halila*, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, s. 225—227.

⁷ Fin.Ber. 10. 8., 5. 9. 1761.

⁸ *Alanen*, Suomen provinssikonttori, s. 235—244. *Paloposki*, Talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 376—377.

hiander — sattumoisin päivälleen vuoden kuluttua kamreeri Enquistin kuolemasta — 7. 7. 1761. Laihiander ehdotti, että kamarikollegiolta tiedusteltaisiin, miksi virkaa ei ollut täytetty. Kollegio vastasi muutaman viikon kuluttua, että se oli pitänyt Enquistin nimitystä kamreeriksi v. 1752 hänelle annettuna henkilökohtaisena tunnustuksena. Hänen palkkansakin oli nostettu kamreerin palkan tasolle vasta v. 1756 myöntämällä hänelle erillinen 550 hopeataalarin vuosipalkkio apulaiskamreerin palkan lisäksi. Hänen tehtäviään oli hoitanut hänen kuolemansa jälkeen Suomen provinssikonttorin apulaiskamreeri C. H. Steinhausen. Viran uudelleen täyttämiseen olisi saatava kollegion mielestä säätyjen suostumus, jolloin se myönteisessä tapauksessa halusi puoltaa Steinhausenin nimitystä.

Raatimies Burtz kannatti kollegion ehdotusta ja ilmoitti esittävänsä asian ”nyt heti” myös salaiselle valiokunnalle. Edelleen hän halusi, että Suomen provinssikonttorin tehtävien määrän lisääntymisen vuoksi, ja koska kamreeri Iggström oli jo erittäin iäkäs, olisi konttoriin perustettava toinenkin apulaiskamreerin virka. Siihen hänellä oli ehdokaskin: tilintarkastaja A. G. Westberg. Muut eivät olleet vielä valmiita päättämään asiaa ja Gabriel Hagertin ehdotuksesta se pantiin pöydälle. Syyskuun puolivälissä keskustelua jatkettaessa Thure Hagert sanoi varta vasten hankkineensa lähempiä tietoja kyseisen viran luonteesta ja puoli kamarikollegion lausuntoon sisältyvää ratkaisuehdotusta. Mathesius ja Stenhagen korostivat yleisluontoisesti mainitunlaisten virkamiesten suomenkielen taidon välttämättömyyttä. Valmistelukunta päätti lausunnossaan ottaa huomioon, mitä ”tähän asti on esitetty”.⁹

Valmistelukunnan lausunnossa kiirehditettiin siten kamreerin viran täyttämistä, Steinhausenin nimittämistä virkaan ja Burtzin ehdottamaa toisen apukamreerin viran perustamista sekä Westbergin nimittämistä siihen. Sen sijaan mainintaa tällaisiin virkoihin tarpeellisesta suomenkielen taidosta ei tullut lausuntoon.

Salaisessa valiokunnassa mietintö lokakuun alussa 1761 sai vastatuulta mysyihin kuuluvan rovasti Alinin huomauttaessa, että ”pyhä lupaus kuninkaalle kuuluvien oikeuksien ja valtaneuvoston arvovallan puolustamisesta” esti häntä hyväksymästä tällaista asiainhoitamisen tapaa, ”niin valmis kuin hän olikin uhraamaan voimansa Suomen olojen edistämiseksi”. Tämän laatuinen nimitysasia ei lainkaan kuulunut säädyille vaan kuninkaalle eikä salainen valiokunta siis voi asiaan sekaantua loukkaamatta silloin kuninkaan oikeuksia. Suomalaisen valmistelukunnan puheenjohtaja H. H. Boije käytti tällöin heti puheenvuoron, jossa hän vakuutti, ettei nyt ollut kysymys ylennyksestä vaan, kuten säätyjen päätökset 1752 ja 1756 osoittivat, säädyille kuuluvasta asiasta.

Alinin arvosteleva puheenvuoro ja Boijen vastalausunto eivät olleet sattumanvaraisia vaan liittyivät ajankohtaiseen ja laajaan polemiikkiin. Edellisten valtiopäivien aikana säädyt olivat hyväksyneet ns. virkamietinnön (tjänste-

⁹ Fin.Ber. 7. 7., 5. 9., 16. 9. 1761.

betänkandet), jolla haluttiin estää virkoja koskevien asioiden tuominen valtiopäiville. Mietintö luetteli vain vähäisen määrän tapauksia, jolloin virkaylennystä tai vastaavaa asiaa koskevia anomuksia voitaisiin ottaa käsiteltäviksi. Seuraavilla valtiopäivillä todettiin, ettei virkamietintö pystynyt sulkemaan tietä virkaasiain tulvalta; *Malmströmin* laskelman mukaan salaisen valiokunnan 229 mietinnöstä suurin osa koski tavalla tai toisella virkojen täyttöö. Kesällä 1761 virkoja koskevia asioita tuli säätyihin ehtimiseen. Erään nippuratkaisun yhteydessä tuli mm. hovioikeudenneuvos Christoffer Rappe Turun ja Porin läänin maaherraksi ja Hans Henrik Boije Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherraksi ja näiden lisäksi eversti Anders Henrik Ramsayta ehdotettiin Savonlinnan ja Kyminkartanon läänin maaherraksi ja kihlakunnantuomari Ehrenmalmia hovioikeuden asessoriksi. Boije, Rappe, Ramsay ja Ehrenmalm lausuvat silti toisissa yhteyksissä arvostelunsa tämänlaatuisista sopimattomista menettelyistä. Periaatteet, oikeammin perustuslain selvä säädös, eivät kuitenkaan riittäneet esteeksi, sillä käytännöksi muodostunut menettely ja ylennyslistat eivät tuoneet virkoihin yksin hattuja vaan myös eräitä myssyjä. Erityisesti talonpojat ja porvarit olivat järjestelmissä virkoja, ja suomalaisista Porin pormestari Lars Sacklén tunnettiin tässä toimessa hyvin aktiiviseksi. Aatelissäätö ja pappissäätö puolestaan yrittivät jarruttaa puuttumista virkojen täyttöön. Vasta kun ympäri maata kiertävät huhut virkojen täytössä käytetyistä rahasummista ja ”virkojen kauppaamisesta” tulivat loppukesällä 1761 huomiota herättävän äänekkäiksi, maamarsalkka onnistui saamaan pappissäädyn, porvarien ja talonpoikien puhemiehet omalle kannalleen, ettei uusia virantäyttöä ja ylennysvuoroa koskevia kysymyksiä enää otettaisi esille. Syyskuussa säädyissä tehtiin tarvittavat päätökset, joilla uusien virkakysymysten käsittely säädyissä kiellettiin. Viimeisenä päätöksen hyväksyi porvarissäätö 11.9.1761. Puoluerajat olivat usein menneet tässä ristiin; hattupuolueen johtomiehistä pormestari O. B. Renhorn oli johdonmukaisesti vastustanut näiden asioiden käsittelyä valtiopäivillä. Porvarissäädystä nyt asiaa ratkaistaessa hän oli sairaana, mutta vaikutti silti säädyn kannanmäärittelyyn lähettämällä kirjallisen lausuntonsa. Siinä hän jokseenkin kärkevin sanakääntein vaati, että säätyjen oli kunnioitettava niitä lakeja, jotka ne itse olivat säätäneet, ja että niiden oli lopetettava omavaltainen tunkeutumisensa alueille, joihin niiden toimivalta ei ulottunut.¹⁰

Suomalaisen valmistelukunnan lausunto salaiselle valiokunnalle lokakuun alussa osui siten ajankohtaan, jolloin vastaavanlaisten asioiden käsitteleminen valtiopäivillä oli juuri saanut tuomionsa. Rovasti Alinin ja pormestari Renhornin lausunnot itse asiassa sisälsivätkin saman kannanoton, puolue-eroavuudesta huo-

¹⁰ *Malmström*, mt. IV, s. 185—191, V, s. 93—103. *Edler*, Om börd och befördran under frihetstiden, s. 58—81. *Nikula*, Christoffer Johan Rappe och 1760—62 års riksdag, s. 164—167.

limatta. Säädetyt eivät kylläkään kyenneet pitämään sitäkään päätöstä, jonka ne olivat tehneet syyskuussa, mutta se ilmeni vasta myöhemmin.

Sopiko suomalaisen valmistelukunnan tuoma kamreerikysymys ”vanhojen” virkaa koskevien asioiden joukkoon oli muodollisesti akateeminen tulkintapulma, periaatteessa se nyt lokakuun alussa ei sopinut siihen joukkoon kuten Alin puheenvuorossaan koetti osoittaa.

Kaikesta huolimatta Boije pyrki todistamaan, että asia sopi käsiteltäväksi. Hän viittasi paitsi aikaisempiin päätöksiin 1752 ja 1756, myös siihen että ”iäkäs Iggström” oli valittanut suomalaiselle valmistelukunnalle tehtäviensä paljoutta. Valitukset oli luettu valmistelukunnalle, Boije lausui. Näin ollen nyt käsiteltävä kamreerikysymys oli ”jo vireille pantu asia”.

Valmistelukunnan pöytäkirjat eivät tue Boijen väitettä, mikä ei silti tietenkään todista, etteikö Iggström olisi voinut joskus käydä valmistelukunnalle valittamassa työmääräänsä ja etteikö jokin hänen paperinsa olisi luettu siellä, esimerkiksi ennen jonkin kokouksen virallista alkamista. ”Vireille panon” argumentiksihan tämä ei silti olisi riittänyt ja salainen valiokunta päättikin, että se ensin tutustuu noihin kamreeri Iggströmin valituksiin.¹¹

Tätä koskevaa asiakirjojen luovutuspyyntöä ei koskaan esitetty valmistelukunnalle. Talvella ja keväällä syntyi säätyjen kesken uudelleen erimielisyyksiä virkakysymysten käsittelystä. Aatelissääty oli valmis jättämään vireillepannutkin asiat sikseen, mutta aatelittomat taas vaativat niiden loppuun käsittelyä, kuitenkin vasta valtiopäivien päätösvaiheessa. Kiistan ollessa kuumimmillaan aatelissäädystä harkittiin jo mahdollisuutta lähettää kotiin ”lakia rikkovat valtiopäivämiehet” ja koota ”perustuslakia noudattavat valtiopäivämiehet plenum plenorum-istuntoon”, mutta ”perustuslaillisten” ajatus kaatui poliittiseen mahdottomuuteensa. Renhornin ponnistelut porvarissäädystä eivät tuottaneet sen enempää tulosta ja kesäkuussa juuri ennen valtiopäivien päättymistä aatelin oli taivutettava. Tuloksena oli kokonaisen virkakysymysten suman purkautuminen viime hetkellä.¹²

Suomen provinssikonttorin kamreerikysymyksenkin ratkaisu sai odottaa näihin päiviin asti. Vajaata viikkoa ennen työn päättymistä salainen valiokunta 18. 6. 1762 käsitteli asian. Kamreeri Iggströmin valituksia ei ollut esillä eikä niistä kukaan huomauttanutkaan. Ehdotus Steinhausenin nimittämisestä hyväksyttiin. Sen sijaan toisen apulaiskamreerin virka ei saanut kannatusta ja sen perustaminen raukesi. Steinhausenin nimityksen vahvisti valtaneuvosto 29. 6. 1762.¹³

Puuttuessaan kollegion virkakysymykseen valmistelukunta noudatti jo täysin tavaksi tullutta menettelyä, jota sitä paitsi oli aikaisemmin käytetty juuri tä-

¹¹ SU 1. 10. 1761. R 3144. SRA. FR SU 26. VA.

¹² *Malmström*, mt. V, s. 176—182. *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 327—328.

¹³ SU 18. 6. 1762. R 3144. SRA. FR SU 27. VA. *Alanen*, Suomen provinssikonttori, s. 240—244.

mänkin viran kohdalla. Enempää kesällä kuin syksylläkään 1761 valmistelukunta ei kiinnittänyt huomiota siihen periaatekriittikkiin koko menettelyn kyseenalaisuudesta, jota silloin jo oli esitetty eri säädyissä. Mielipiteet eivät jakautuneet tuonakaan hetkenä säädyittäin eivätkä säätyjen sisällä puolueittain. Tämä kuvastuu myös valmistelukunnassa, jossa ilmeisesti kaikki jäsenet kannattivat asiaa. Epäilemätöntä on, että he toisaalta tunsivat tarkoin virkoja koskevien asioiden nostattaman myrskyn, mutta itse asian tärkeys, Suomen provinssikonttorin toimikelpoisuuden takaaminen suomalaisille otollisella tavalla painoi enemmän kuin muutoseikka. Tässä suhteessa kamreerikysymyksen hoitaminen yksityistapauksena heijastaa säätyjen virkoihin puuttumisen yleistä luonnetta: varsinkin alemmille säädyille valtiopäivät muodostuivat toistuvasti aukenevaksi forumiksi käsitellä asioita, joihin hallinto- ja oikeuslaitoksen byrokratian hoitamina ei olisi ollut mahdollisuutta vaikuttaa. Virkakysymyksiin tarttumisen houkuttimena oli niin ollen ennen kaikkea sosiaaliryhmyykseen pohjaava halu kulkea ovesta, joka oli avoinna vain valtiopäivien koolla ollen.

4 Valmistelukunnan ulkopuolella käsitellyt Suomen talouskysymykset

Suomalaisen valmistelukunnan työ ei näilläkään valtiopäivillä merkinnyt kaikkien Suomen taloutta koskevien asioiden keskittämistä vaan osa niistä hoidettiin sääntömääräisissä valiokunnissa. Käytännössähän näin oli tapahtunut edelliselläkin kerralla, mutta silti silloin oli havaittavissa eräs poikkeuksellinen piirre, nimittäin sekä vuosien 1751—52 että 1755—56 valtiopäivien ohjelmallinen, periaatteellinen ja toistuva korostus teemasta ”Suomen taloudellinen kehittäminen”. Valtiopäivillä oli tuolloin kokonaisvaltaiseen ohjelmaan pyrkivä asenne, joka sitten kuvastui teemaa käsittelevien valiokuntamietintöjen ja niistä tehtyjen säätyjen päätösten nimityksissä. Itse tuo ilmaisu toistui monien eri aiheiden keskusteluissa ja osoitti pyrkimystä hahmottaa Suomen taloudelliset kysymykset erääksi tietyksi kokonaisuudeksi. Käytännössä oli silti todettava, että tuo kokonaisuus rikkoutui regionaalisesti suppeampien tai laajempien erityiskysymysten hoitamiseksi.

Ilmeinen ero on kuitenkin havaittavissa siinä, että valtiopäivillä 1760—62 ei keskusteluissa esiinny tätä pyrkimystäkään kokonaisuohjelman hahmottamiseen kuin viisi vuotta aikaisemmin. Sitä kuvastava ilmaisu ”Finlands ekonomiska upphjelpande” tulee esille vain harvoin kuten Suomen läänien talousdeputaatioiden tehtävämäärityksen yhteydessä. Täten myös useat Suomea koskevat taloudelliset kysymykset käsiteltiin eräinä eri seutu- tai läänejä koskevinä erillisinä asioina; ne eivät olleet osa ”Suomen kehittäminen” -nimistä teemaa. Toisaalta eräät aikaisemmin nimenomaisesti Suomen yhteyteen yksilöidyt asiat käsiteltiin yleisen, valtakunnallisen tilan detaljina. Melko selväpiirteinen suhtau-

tumistapojen ja asiayhteyksien ajattelun muutos on siis havaittavissa 1750-luvun mentyä mailleen. Tähän vaikuttaneina syinä ovat olleet useat eri tekijät. Hattujen sodan ja sen aiheuttaman ahdingon siirtyminen yhä kauemmas menneisyyteen ja toisaalta monien jo suoritettujen toimenpiteiden tuottamat korjaukset vähensivät painetta; Suomi ei 1760-luvulla ollut tietenkään enää sama maa kuin Suomi 1740-luvulla. Epäilemätön vaikutus on ollut myös sotilaspoliittisen mielenkiinnon kääntymisellä etelään ja valtakunnan itäisen kyljen turvallisuuden kasvulla sekä käynnissä olevien linnoitustöiden että parantuneiden idänsuhteiden ansiosta. Näissä oloissa suomalaisten asiat olivat yhtä tärkeitä kuin minkä tahansa muun seudun ja sen asukkaiden asiat; ei siis ollut motivoitua ehtimiseen huomauttaa Suomen talouden ensisijaisuudesta.

Saman suuntainen kehitystendenssi sisältyi myös näiden vuosien vilkastuvaan oppilliseen harrastukseen, joka yhä enemmän kohdistui esifysiokratismien aatteiden maahantuontiin. Tämän virtauksen suosijoina oli koko joukko merkittäviä hattupuolueen johtomiehiä, Carl Fredrik Scheffer, Axel von Fersen, Carl Gustav Tessin, Anders Johan von Höpken sekä monia muita, jotka vaikuttivat sekä politiikan että oppineiden maailman piirissä. Scheffer julkaisi jo v. 1757 anonyymien, ranskasta käännetyn kirjoitelman, joka käsitteli välttämättömyyttä yhdistää kauppa- ja finanssieteen viisauden valtio-opin opetukseen.¹ Kaksi vuotta myöhemmin hän julkaisi paljon merkittävämmän teoksen, käännöksen Mirabeau'n kirjasta *L'Ami des Hommes*, joka käsitteli väestöoppia.² Teoksen keskeisiä ajatuksia havainnollistavat sen lukujen otsikot "Maanviljelyksen edullisuudesta väestön lisääntymiseen", "Keinoista maanviljelyksen parantamiseksi" ja "Työstä ja rahasta".

Tämä "esifysiokratian lipunkantajien anti merkitsi ennen kaikkea uuden sosiaalifilosofian tuntemuksen ja kannatuksen levittämistä" (Heckscher). Taloudellisen kirjallisuuden ilmestyminen lisääntyi näinä vuosina erittäin suuresti, ja siinä ilmeni kahdenlaatuinen tendenssi: halu kehittää oloja liberaaliseen suuntaan ja toisaalta pyrkimys entistä tarkemmin ohjata ja säädellä tulevaa kehitystä; ts. kaksi ristiriitaista pyrkimystä. Taulustolaitoksen tuottamat mahdollisuudet oli käytettävä hyväksi luomalla "yleismetodi" kuten Anders Berch kirjoitti v. 1759 tiedeakatemian sihteeri Pehr Wargentinille. Se tarkoitti väestömäärien suhteisiin ja toisaalta yhteiskunnan tarpeisiin nojaavan suunnitelmatalouden rakentamista, eli "poliittisen arvioinnin suorittamista maatalouden,

¹ Tanckar om nödwändigheten att innefatta handels- och finance-kunskap uti statsvetenskapen.

² Tanckar på sedernas werkan på folkmängden i ett land, ranskalainen alkuteos *L'Ami des Hommes, ou traité de la Population*.

vuorityön, käsityöalojen, kaupan ja kaikkien elinkeinojen harjoittamisen perustaksi”; ts. ”poliittisen aritmetiikan” toteuttamista.³

Kun taloudellisten olojen kehittämisen lääkkeisiin sisältyi ristiriitaisuuksia, niin sitä enemmän yhtenäisyyttä sisältyi siihen, että kysymyksiä oli tarkasteltava valtakunnalliselta kannalta. Suomen asioiden hoitamisen muotokaan ei näin ollen tarvinnut siinä määrin keskitystä kuin edellisillä valtiopäivillä. Suomalaisen valmistelukunnan ohella sekä salainen valiokunta että kamari-, talous- ja liikedeputaatio käsitelivät siten monia Suomea koskevia asioita valtakunnan yhtä kolkkaa koskevinä erillisinä asioina. Seuraavassa tarkastellaan eräitä näistä ongelmista. Yleiseltä kannalta tärkein oli väestöongelma, koska väestön vähäys vaikutti niin moniin muihin taloudellisiin kysymyksiin.

— Väestökysymys

Valtaneuvoskunta päätti valtiopäivien koolle kutumisesta huhtikuun puolivälissä 1760. Tämän jälkeen mutta ennen säätyjen kokoontumista neuvosto joutui harkitsemaan väestöongelmia kun kauppakollegio ja manufaktuurikonttori herättivät keskustelun valtakunnan tekstiiliteollisuudesta ja sen edellytyksistä. Tällöin nämä viranomaiset totesivat, että väenpuute valtakunnan monilla eri tahoilla oli estänyt teollisuuden täyden käynnin. Tämän johdosta Carl Fredrik Scheffer, joka noina vuosina toistuvasti esiintyi valtaneuvoston keskusteluja hallitsevana ja vastuuseen alttiina hahmona, käytti tilaisuutta hyväkseen esittäen väestökysymyksestä laajan muistionsa. Siinä kuvastuvat erittäin havainnollisesti hänen kontaktinsa esifysiokratismiin ja sen aatteiden edustajiin.

Väenpuute oli provinseissa johtanut siihen, että monin paikoin oli maksettava kaksin-kolminkertaisia palkkoja työväen saamiseksi maataloille ja manufaktuureihin. Tyytymättömyys ja valitus hallitusta vastaan kasvavat kun valtakunta kärsii vaivasta, joka voitaisiin laeilla ja asetuksilla poistaa. Sen vuoksi, Scheffer lausui, ”olen epäröimättä ryhtynyt harkitsemaan korjauksia asiaan”. ”Pari vuosikymmentä sitten tilanne ei ollut tällainen”. Mutta silloin myös valitsi pakko, joka määräsi ”ylimääräiset” lapset joka talosta hakemaan leipänsä mistä tahansa. Näiden pakkolakien alaisuudessa Ruotsin kansa eli puoli vuosisataa. Sitä vastoin meidän nykyinen hallitustapamme on lempeämpi ja itse kansakunta on valistuneempi. Epäilystä ei ole, etteikö yhteiskunta oli edistyneempi ja viihtyisämpi: pakko on poistettu, talojen jakaminen sallittu, joka

³ *Heckscher*, Anders Berch och den ekonomiska vetenskapens första steg i Sverige, s. 33—49. *Sama*, Fysiokratismens inflytande i Sverige, s. 1—2, 9—12. *Sama*, Sveriges ekonomiska historia III:2, s. 840—843, 850—861. *Sirén*, Kina och den kinesiska tanken i Sverige, s. 26—27.

miehelle on jätetty oikeus tulla isännäksi ja elättää itsensä tarvitsematta ryhtyä palvelijan ammattiin, ihmisten lisääntymistä on helpotettu eikä sotapalvelus ole rangaistus.

Näillä asetuksilla on ollut kaksi tavoitetta: poistaa pakkolakien seurauksena ollut ulkomaille muutto ja toiseksi edistää väestön lisääntymistä, joka varmuudella seuraa vapaiden elinkeinojen ja tilanjakamisen vallitessa. Nyt on koko kysymyksen ydin seuraava: onko parempi palauttaa vanhat lait, jotka tuovat hetkellisen korjauksen palvelusväen saantiin, mutta estävät tulevan väestönkasvun, vai onko parempi säilyttää nykyiset asetukset, jotka turvaavat valtakunnan tulevan voiman (styrka). ”Sen vastaus on erilainen, joka työskentelee vain omaksi hyväkseen (som endast hushållar för sig), kuin sen vastaus, joka toimii Valtakunnan hyväksi”... ”Rehellisen kansalaisen velvollisuus on seurata jälkimmäistä”, Scheffer lausui siteeraten sen jälkeen Ciceroa: ”Mihi autem non minori cura est, qualis Respublica post mortem meam Futura sit, quam qualis hodie sit”.

Tämän yhteiskuntapoliittisen johdannon jälkeen Scheffer selosti ajatustensa vaatimia johtopäätöksiä. Tehtaita ja manufaktuureita ei ole liikaa kuten joskus hätäisesti luullaan sen johdosta, että niitä on perustettu entistä enemmän. ”Mekaaninen työ” tulee myös aikaa myöten saamaan riittävästi työvoimaa, ”sillä ei ole epäilystäkään, että maanmuokkauksen ja maatalouden vaivalloisesta ammatinharjoituksesta tulee siirtymään entistä enemmän väkeä kaupunkiin, joissa elämää ilahduttavat useammat hovit kuin maalla ja joissa käsityö- ja manufaktuuriammattien työnteko on keveämpää kuin maalla”. Runsaan maatilojen perustamisen ansiosta tulee siis väistämättä syntymään ylijäämää, joka muuttaa kaupunkiin. Tuloksia vain ei nähdä vielä, mutta tämän tietäminen kehottaa kehittämään teollisuutta edelleen; sen ohella on silti jatkettava maatalouden aseman helpottamista, että sekin elinkeino ”paremmin maistuisi” (blefwe mera smakeligit).

Kauppakollegioille olisi annettava tehtäväksi selvittää, paljonko teollisuudessa ja manufaktuureissa palvelee väkeä, mikä on sen sukupuoli- ja ikäjakautuma jne., jotta nähdään sen suhde maatalousväkeen. Scheffer arveli, että teollisuusväestön määrä lopuksikin lienee hyvin pieni.

Valtaneuvokset eivät päättäneet mitään eivätkä Schefferin aivoitukset herättäneet ainuttakaan puheenvuoroa.¹ Aivan ilmeisesti Schefferin edustama tapa käsitellä tätä yhteiskunnallista ongelmaa näin laaja-alaisesti ja se tapa, jolla hän suhteutti väestöilmiöt ja tulevaisuuden taloudellisen kehtyksen, olivat liian vieraita suureita, jotta valtaneuvosto lainkaan olisi havainnut niiden osuvuuden ja ennustavuuden. Schefferin esityksessähän itse asiassa hallituksen piirissä kaiketi ensimmäisen kerran kehiteltiin ajatusta maaseudulle syntyvästä väestöpainesta, joka muuttoliikkeenä tulisi purkautumaan teollisuuteen ja kaupunkielinkeinoi-

¹ Rådsprot. i inr.civ.är. 15. 4., 2. 9. 1760, s. 791, 343—357. SRA.

hin, raskaasta maanmuokkauksesta sinne, missä ”elämää ilahduttavat useammat huvit”. Toisaalta Schefferin jyrkät kannanotot aikaisempaa palkollispakkolainsäädäntöä vastaan ja ”nykyisen hallitustapamme lempeyden” puolesta ovat saattaneet epäilyttää neuvostoa. Se tietenkin yhtyi konstituution kiittämiseen, mutta tästä ei seurannut, että se olisi hyväksynyt sosiaalipoliittisen liberalismiin johtopäätökseksi väestökysymyksen ratkaisemiselle. Asian käsittely päin vastoin näytti nytkin kulkevan holhoavien keinojen harkitsemiseen.

Schefferin aktiivisuus ei siis tuottanut tulosta eikä hallitus ottanut väestökysymystä yleiseen enempää kuin salaiseenkaan valtiopäiväesitykseen.² Mutta valtiopäivien kokoonnuttua lokakuussa 1760 asia näyttikin olevan niin ”yleisen valittelun aiheena”, että valtaneuvos Löwenhielm otti sen maaliskuussa 1761 valtaneuvostossa keskusteltavaksi. Löwenhielm toimi näiden valtiopäivien aikana suomalaisten rahvaanvalitusten yhtenä ratkaisijana, tehtävässä johon valtaneuvosto kulloinkin määräsi muutamia jäseniään. Jo kymmenen vuotta aikaisemmin hän oli kuulunut kuninkaan matkaseurueeseen ”maan (Suomen) oloja tuntevana”.³ Voidaan siis olettaa, että Löwenhielm oli nytkin liikkunut suomalaisten kysymysten parissa ja väestönpuute ”yleisenä valittelun aiheena” oli osaltaan myös suomalaista perua.

Löwenhielmin ”keinot ja ratkaisut” (medel och utwägar) yhä tuntuvamman väenpuutteen korjaamiseksi olivat sangen yksinkertaiset. Schefferin ajatuksista ei niissä näy jälkeäkään vaan hän totesi, että ”maan lapset antavat houkutella itsensä ulkomaille, toivossa saada siellä leipänsä vähemmällä vaivalla”. Ratkaisua olisi etsittävä siis tämän muuttoliikkeen estämisen avulla. Toisaalta lastenkoteja olisi lisättävä, mutta vaikeutena on ”kruunun kassa, joka ei salli tulla kaikille avuksi”. Asiaa voitaisiin ehkä parantaa kolehtien avulla. Joka tapauksessa kysymys olisi vietävä nyt koolla oleville valtiopäiville, jotta ”säädyt voisivat antaa K.M:lle hyviä neuvoja”. Valtaneuvoskunta piti ehdotusta hyvänä ja päätti näin.⁴

Täten hallitus meni aidan matalimmasta kohdasta yli, vaikka sen olisi Pommerin sodan vuoksi vallinneen ulkopoliittikan kritiikin keskellä ollut taktisestikin tarkoituksenmukaista pyrkiä määrätietoisella esiintymisellä ohjaamaan valtiopäivien työtä kaikilla muilla aloilla. Toisaalta on nähtävä, että maaliskuussa 1761 tarmokkaan toiminnan hetki oli jo ohi ja että menettely väestökysymyksenkin kohdalla, sen tärkeydestä huolimatta, oli vain yhtenä detaljina kertomassa siitä,

² Yleinen valtiopäiväesitys oli näinä vuosikymmeninä jo muuttunut juhlavasti muodolliseksi katsaukseksi eikä sisältänyt käsittelyn pohjaksi tarkoitettuja todellisia esityksiä. Se kiitti ”väestön lisääntymisen hyödyllisyydestä K.M:n hellää huolenpitoa maataloudesta, manufaktuureista ja tabellilaitoksen työstä”. Salainen esitys ei edes maininnut asiaa. — K.Maj:ts Allm. Propos., 15. 10. 1760. R 1907. K.Maj:ts Secr. Propos. i inr.civ.är. 11. 12. 1760. R 4972. (Riksdagsacta) SRA.

³ Ks. edellä s. 61—63. *Paloposki*, Talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 333.

⁴ Rådsprot. i inr.civ.är. 30. 3. 1761, s. 677—685. SRA.

että hallitus oli lyöty: tammi-helmikuun vaihteessa käyty lisensiointikeskustelu oli vienyt neuvostosta kansiapresidentti von Höpkenin ja valtaneuvokset Palmstiernan ja Schefferin. Väestökysymyksen edellinen alustaja Scheffer ei siis ollut enää kuulemassakaan Löwenhielmin mietteitä; tämä itse puolestaan oli saanut kaksi viikkoa aikaisemmin kuulla korkeimman hattujohdon lausuntona salaisessa valiokunnassa, että ”kaikkein vähiten voitiin Löwenhielm armahtaa”, koska hän oli vastoin parempaa tietoaan poikennut laista. Hänen syyllisyytensä pääasia ei ollut sodan aloittamisen kannatus vaan nyt esitetty väite, että hallituksella oli ollut siihen oikeus. Christoffer Rappen pienemmälle salaiselle deputaatiolle kirjoittaman lausunnon mukaan perustuslain vastaisuuden puolustajille saattoi seurata vain säätyjen luottamuksen menetys, muut erehtyneet saattaisivat päästä varoituksella.⁵

Tätä taustaa vasten asetettuna Löwenhielmin valtaneuvostossa maaliskuun lopulla osoittama oma-aloitteisuus voidaankin siten ehkä nähdä pyrkimykseksi löytää jokin silta, jota pitkin lähestyä säätyjä. Hallituksella itsellään ei ollut mielipidettä eikä ohjelmaa, mutta aloitteen tekijän persoona epäilemättä korostui näinkin. Hän vain ei löytänyt hankkiaan asialle muuta ratkaisua kuin hallituksen neuvottomuudesta kertovan esityksen; siispä ”säädyt voisivat antaa hyviä neuvoja”.

Toimitusdeputaation kautta asia saapui kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle, joka lähetti sen taas kamarivaliokunnalleen. Tämä laati asiasta mietinnön. Se ei esittänyt nimenomaisia konkreettisia ratkaisuehdotuksia talouden tai alempien sosiaaliryhmien olojen parantamisesta. Sen sijaan siinä kiinnitettiin huomiota ulkomaille muuttaneiden kansalaisten takaisin houkuttelemiseen ja ulkomaalaisten käsityöläisten Ruotsiin muuton lisäämiseen. Löwenhielmin esitys valtaneuvostossa oli kiinnittänyt huomiota juuri edelliseen seikkaan. Mutta lisäksi mietintö korosti yleisen tilanteen vaikutusta väestökysymykseen. Väestön vähyyden tärkeimmäksi syyksi nähtiin sodan aiheuttama rekrytointi, joka oli vienyt ”ruotsalaisen nuorison” joko sotapalvelukseen tai sitä pakoon. ”Alituinen epävarmuus hengestä ja omaisuudesta on niin painava taakka (en tryckande börd), että ihmiset muuttavat rauhallisempiin maihin.” Niistä taas ei kukaan halua tänne, ”Tanska on rauhantilassa ja lisännyt hyvinvointiaan muiden kärsiessä ahdinkoa”.

Mihin on ryhdyttävä? On tehtävä tunnetuksi, että sotaa ei käydä Ruotsin rajojen sisällä ja että rajat ovat vapaat ja avoimet, että muukalaiset saavat

⁵ Ks. *Linnarsson*, Riksdagens licentiering, s. 161—176. *Malmström*, Sveriges politiska historia V, s. 36—39. *Nikula*, Christoffer Johan Rappe och 1760—62 års riksdag, s. 147—148.

harjoittaa elinkeinojaan maalla ja kaupungeissa ja että he nauttivat Ruotsin kansalaisoikeuksia.⁶

Alivaliokunta oli jo kiistellyt siitä, tulisiko kansalaisoikeudet (Svensk Mannarätt) luvata vain kaupunkielinkeinoja harjoittaville vai muillekin, esim. kuninkaankartanoihin tuleville tai yhteismaiden (allmänning) viljelijöiksi ryhtyville. Kamari-, talous- ja liikedeputaatio tarttui samaan, mutta katsoi ”että deputaatio ei tässä liiku ollenkaan omalla alallaan”, jonka vuoksi se halusi lähettää mietinnön salaiselle valiokunnalle, ”joka ryhtynee parhaisiin ja sopivimpiin toimiin ja keinoihin”.⁷

Kiista kansalaisiksi kelpuutettavien piirin laajuudesta oli oikeastaan merkityksetön samoin kuin deputaation loppulausunto, että oman väestön houkuttelevinen ulkomailta takaisin olisi sinänsä suotavaa. Mietintöhän ei antanut valtaneuvoston pyytämiä hyviä neuvoja eikä toisaalta kukaan syventynyt pohtimaan, olisiko houkuttelu realistista ja todellisia tuloksia tuottavaa. Sitä paitsi kaikki mietinnön valmisteluun käytetty aika oli kulunut hukkaan muutoinkin. Salainen valiokunta nimittäin ei kiireidensä keskellä ehtinyt esittelyttää koko asiaa eikä se siten mennyt myöskään säädyille. Deputaation päätös neuvon kymisestä salaiselta valiokunnalta jäi käsittelyn lopputulokseksi.⁸

— Ulkopuolisten henkilöiden perinnöksiostot talonpojan oikeusturvan uhkana

Näillä valtiopäivillä herätti perinnöksiostokysymys poikkeuksellisen paljon keskustelua talonpoikaissäädystä. Vuoden 1756 selitys augmentin perinnöksiostosta, jota sääty ei ollut hyväksynyt, oli kuluneiden neljän vuoden aikana jo ehtinyt osoittautua augmentin asujille erittäin kohtalokkaaksi.¹ Heti valtiopäivien alussa suomalaiset valittivat ja pian tämän jälkeen säädystä luettiin 41 suomalaisen henkilön allekirjoittama valitus siitä onnettomuudesta, johon he olivat joutuneet vuoden 1723 asetukseen annetun selityksen johdosta. Sääty ”heltyi” tämän johdosta ja päätti, että asiasta on ilmoitettava toisille säädyille pöytäkirjanotteella tai otettava se yleiseen valitukseen.²

Mutta sihteerin kirjoittamaa otetta käsiteltäessä säädyn hellyys ei enää ollut jakamaton. Eräät ruotsalaiset, hattujen Lars Thorbjörnsson ja Jöns Larsson

⁶ ED 7. 7. 1761, R 3261, f. 285. KECD 14. 7., 21. 7. 1761, R 3210, s. 512, 517. KEU 14. 8., 9. 9. 1761, R 3216, f. 169—169v., 187v.—188. — Mietintö, Ang. Folckstockens ökande, R 3216, f. 666—669. SRA.

⁷ KECD 1. 10., 17. 11. 1761, R 3210, s. 651—652, 784—785. SRA.

⁸ Tämän varmistaa myös valiokuntamietintöjen korttidiaari, Förteckning över frihetens utskottsutlåtanden, KECD 17. 11. 1761. SRA.

¹ Ks. edellä s. 114—116.

² Bdst. 3. 11., 14. 11. 1760, BdP 8, s. 40, 63.

katsoivat, että epäkohta oli suomalaisten ja he saisivat esittääkin sen omissa nimissään. Väittelyn jälkeen enemmistön päätökseksi kuitenkin tuli, että epäkohta oli niin yleinen, että se oli esitettävä koko säädyn nimissä.

Asiasta laadittu pöytäkirjanote kuvailee synkin sanoin augmentinasujien oikeudellista turvattomuutta kun ratsutilan omistajat ovat ostaneet augmentteja.

Asujat, ”joiden esi-isät ovat ottaneet tilan autiona viljelyyn ja sitä sitten sukupolvesta toiseen hiellä ja vaivalla pitäneet pystyssä, ovat vaimoineen ja lapsineen saaneet tarttua kerjuusauvaan”. Suomessa ratsutilalliset olivat myös, lunastettuaan augmentin kolmen vuoden veron hinnalla, myyneet sen korkeasta summasta aivan ulkopuolisille, ”jotka ovat ajaneet asujaparan maantielle ja katkeran kohtalon huomaan”. Sitä paitsi oli sattunut niinkin, että asuja oli jo tallettanut lunastussumman lääninkonttorille ennen vuotta 1756, mutta silti menettänyt oikeutensa perintökirjaan.

Näiden seikkojen vuoksi sääty vaati vuoden 1756 asetuksen kumoamista ja palaamista vuoden 1723 asetukseen. Sellaisiin augmentteihin, jotka eivät olleet sarkajaossa ratsutilan viljelysten kanssa, oli perintöoikeus palautettava asujan käsiin.³

Muutamien ruotsalaisten väite, että tämä kysymys koski vain suomalaisia tapauksia, ei pitänyt aivan paikkaansa, sillä tuolloin, joulukuun puolivälissä 1760, sääty oli ehtinyt saada myös kahta Kalmarin läänissä Fagerhultissa sijainnutta augmenttia koskevan valituksen käsiteltäväkseen.⁴ Jatkossa tulikin näiden pitkien valtiopäivien aikana yhä uusia tapauksia esille ja talonpoikaissäädyn asenne muuttui entistä vaativammaksi. Samoin tulivat jälleen esille muunsäätyisten, ulkopuolisten henkilöiden kuten maaherra Boijen ja kapteeni Löwingin perinnöksiostot. Tätä koskevia asiakirjoja jopa painettiin propagandalehtisiksi.⁵

Kaikki säädyn ponnistelut jäivät silti tuloksettomiksi eikä asiaa saatu edes valiokuntakäsittelyyn. Täten vuoden 1756 selitykseen ei saatu mitään muutosta, sillä toiset säädyn eivät olleet halukkaita asettumaan talonpoikien puolelle tässä asiassa, olihan niillä itselläänkin kieltämätön intressinsä, jota voitiin sitä paitsi perustella yleisellä edulla. Talonpoikaissäädyn kannalta perinnöksiostokysymys oli siis luisumassa vaaralliseen suuntaan muunsäätyisten yhä laajemmin havaitessa ostoasetusten tarjoamat mahdollisuudet. Seuraavilla valtiopäivillä tämä seikka toisaalta tuotti talonpoikaissäädylle tukea kaikkien säätyjen yhdessä vastustaessa v. 1765 hallituksen ohjelmaa perinnöksimyynnin pysäyttämiseksi.

³ Bdst. 16. 12. 1760, BdP 8, s. 83, 760—762.

⁴ Bdst. 1. 12. 1760, BdP 8, s. 69—70.

⁵ Bdst. 16. 3., 2. 4., 16. 4., 25. 5., 27. 7. 1761, 15. 2. 1762, BdP 8, s. 240, 272, 274, 284, 287, 328, 511, BdP 9, s. 166.

— Kiista Pohjanmaan kaupunkien tapulioikeuksista ja talonpoikaispurjehduksesta

Muuan näiden valtiopäivien kiistakysymyksiä oli Pohjanmaan ja Länsipohjan kaupunkien vaatimus tapulioikeuksista. Ulkomaankauppaa holhoavan lainsäädännön vuoksi tapulioikeus oli vain Tukholmalla, Turulla ja Gevellä. Poliittinen taistelu uusien tapulioikeuksien myöntämisestä oli jatkunut jo 1600-luvun alusta lähtien, ja vapaudenajalla tapulikaupunkeja koskevien anomusten esittäminen alkoi vuoden 1734 valtiopäivillä. Sen aiheutti ennen kaikkea tuolloisen taloudellisen asetelman muuttuminen: Suomen jälleenrakennus oli jokseenkin suoritettu ja suomalaisten yleisempi, poliittisiin ja taloudellisiin asioihin kohdistuva aktiivisuus alkoi tuntua myös valtiopäivätyössä.¹ Hattujen sodan aikana ja vuosien 1746—47 valtiopäivillä Pohjanmaan ja Länsipohjan kaupungit sekä maalaispitäjät ajoivat kauppakysymyksen ratkaisua. Tapulikaupungin oikeuksien myöntäminen Pohjanmaan rannikkokaupungeille olisi kuitenkin vähentänyt niin suuresti Tukholman ja myös Turun kauppaetuja, että näiden porvarit pyrkivät kaikkiin tavoin kumoamaan pohjalaisten perustelut. ”Kun väitettiin, että Pohjanmaa ei vielä ollut niin asuttu ja viljelty, että tapulikaupungin perustaminen olisi ollut aiheellista”, Vaasan pormestari Henrik Pipping lausui, niin tämä ei suinkaan pitänyt paikkaansa. Pohjanmaalla oli runsaasti tuotteita ja ”tapulikaupungin ansiosta ne kymmenkertaistuisivat. Muussa tapauksessahan Tukholmalla ei olisi ollut mitään syytä pelätä niiden kilpailuakaan”, Pipping päätteli v. 1746. Tällöin, Turun rauhansopimuksen alueluovutusten jälkeen, myös itä-Suomen kauppaolot olisivat parantuneet Pohjanmaan tapulikaupunkien ansiosta, ja tämä selittää sen seikan, miksi myös Savon ja Karjalan talonpojat vaativat samaa.

Kaikki nämä anomukset, joita suomalainen deputaatiokin asettui puoltamaan, kaatuivat tuloksettomina. Ehdotuksia vastustivat näinä vuosina jatkuvasti sekä Tukholman porvarit että kauppakollegio, jonka perusteluissa korostuu ”koko valtakunnan etu eikä yksityisen paikkakunnan etu”. Keskusviraston formaalisen ja siten absoluuttisesti pätevän argumentin takaa kuultaa sangen hyvin Tukholman vaikutusvalta, mutta uusien tapulikaupunkien perustamisen tiellä olivat lisäksi myös toiset suomalaiset kaupungit. Turku, Helsinki ja 1730-luvulla myös Hamina pitivät ehdotusten toteuttamista omalle kaupalleen vahingollisena.² Tässä

¹ Ks. *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 260—265. *Renvall*, Suomenkielen käyttö talonpoikaissäädystä, s. 131—132. *Paloposki*, Vuoden 1734 valtiopäiväkutsun vaikutus, s. 84—89. Pohjanmaan tapulikaupunkikysymys 1600-luvulla, ks. *Fyhrvall*, Om det bottniska handelstvanget, s. 29—66. *Armas Luukko*, Etelä-Pohjanmaan historia III, s. 235—239, 266—267. *Pentti Virrankoski*, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III, s. 372—377.

² *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV: 2, s. 308—311. *Halila*, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, s. 286—289. *Mickwitz*, De finska deputationerna II, s. 309—319. Henrik Pippingin pitkän memoriaalin lähes kokonaisuudessaan on siteerannut *E. G. Palméu*, Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling, s. 163—169.

kysymyksessä ei siten syntynyt mitään ”suomalaisen yhteisyyden” rintamaa, vaan etelä-Suomen ja sisämaan — pohjois-Suomen kaupallis-taloudelliset intressit näkyivät samalla tavoin vaikuttavina kuin esim. Steniuksen vesitiesuunnitelman käsittelyn yhteydessä.

Pohjanmaan maaherrat olivat säännöllisesti esiintyneet tapulioikeuksien myöntämisen puolesta. Erittäin mielenkiintoinen on se näkemys, jonka v. 1734 maaherraksi nimitetty Karl Frölich vuoden 1738 valtiopäivillä esitti: ”Kun kauppaa käydään sillä tavoin kuin nyt, niin maantuotteet ovat siinä määrin laskeneet hinnassa, että näiden (Pohjanmaan) kaupunkien porvarien on, sitten kun he pitkät ajat ovat odotelleet Tukholmassa, ollut pakko tarjoilla tavaroitaan taloissa ja pakko myydä ne ostohintaa halvemmalla. Mitä porvari voi silloin antaa talonpojan työstä ja miten saattaa talonpoikaa rohkaista ahkeroimaan maanviljelyssä, kun hän kaikella ahkeralla työllään, hiellään ja verellään tuskin kykenee hankkimaan itselleen vaatimattoman ylläpidon . . . ja kruununverot. Maasta katoaa kansa, porvarien kaikki halu ja harrastus häviää, kauppa ja purjehdus rappeutuvat ja heikkenevät.”³

Tämä vastuussa olevan virkamiehen kuvaus ”minulle armossa uskotun läänin” oloista antaa suuressa määrin samanlaisen kuvan taloudellisen heikkouden rakenteellisista piirteistä ja niiden seurannaisvaikutuksista kuin mitä vähää myöhempi Suomen taloudellisen auttamisen ohjelma sisälsi.

Frölichin jälkeen maaherra Gustaf Piper yritti 1750-luvulla mitä vakuuttavimmin perustella vapaamman kaupunkäynnin tarpeellisuutta. Hänen valtiopäiväkertomuksensa v. 1751 ja Pohjanmaanrahvaanvalitus eivät silti auttaneet asiaa. Resoluutio lupasi ainoastaan, että ”Kuninkaallinen Majesteetti armossa tulee lausumaan asiasta erikseen”. Kaupunkien kauppakysymys tuli luonnollisesti esille myös Pohjanmaan talonpoikaispurjehdusta tutkineen komission kertomusta käsiteltäessä. Rahvaanvalituksen resoluutioon viitaten Piper koetti virkistää hallituksen muistia kirjeellään v. 1753, mutta turhaan. Hän palasi luonnollisesti tähän kysymykseen myös 1755 valtiopäiväkertomuksessaan korostaen, että kaikilla Ruotsin asukkailla tuli olla samat oikeudet, että Pohjanmaa, jolla oli 70 peninkulmaa rannikkoa, kykeni laivanrakennukseen ja purjehdukseen, pystyi värväämään purjehtijat ja tuottamaan tavaraa, mutta kaikki ”nämä Jumalan ja luonnon suomat edut” menettävät merkityksensä sen sijaan että ne auttaisivat kukoistukseen.⁴ Näillä valtiopäivillä kysymys ei silti ollut laajemmin käsiteltävänä eikä kuulunut lainkaan esimerkiksi suomalaisen valmistelukunnan ohjelmaan kuten edellä on todettu. Sen sijaan varsinainen taistelu alkoi säätyjen seuraavan kerran kokoontuessa 1760. Pohjanmaan talousdeputaatio oli

³ Alanen, mt., s. 309.

⁴ K.M.:s Resol. på Allmogens Besvär 29. 6. 1752, § 38. *Modée*, Utdrag V, s. 3227. Myös BdP 7, s. 412. *Cederberg*, Maaherrojen valtiopäiväkertomukset 1755—56, s. 252—253. Alanen, mt., s. 310—311. *Fyhrvall*, mt., s. 103—117.

kertomuksessaan ehdottanut vapaampaa purjehdusoikeutta, mutta kysymyksen käsittely lähti näillä valtiopäivillä silti liikkeelle vasta Pohjanmaan ja Länsipohjan kaupunkien edustajien valituksista ja aloitteista. Niihin yhtyivät talonpoikaisääty ja pian myös papisto ja monet aatelissäädyn puhujat. Useissa eri muistioissa motivoitiin tapulikaupunkien välttämättömyyttä seikoilla, jotka ilmenevät osaksi jo edellä mainitusta, muistioiden sävy vain on muuttunut erittäin kärjekkääksi. Tässä suhteessa vie muista voiton suomalaisen valmistelukunnankin jäsenenä toimineen Kokkolan raatimiehen, Petter Stenhagenin memoriaali, joka julkaisemisensa vuoksi ilmeisesti eniten myös vaikutti mielipiteisiin sekä puolesta että vastaan. Stenhagen perusteli viennin ja tuonnin tärkeyttä aivan yleisvaltakunnallisilla syillä, sillä ”Suomen kaupunkien asukkaiden vapaampi purjehdusoikeus tuo etua kaikille asukkaille, varsinkin kun jokia perataan ilman julkisia kustannuksia ja tuhannet viljatynnyrit kulkevat sisämaasta rannikolle”. Hän tähdensi Pohjanmaan varakkuutta kunhan sen edut vain voidaan käyttää oikein; ”kieltämätön totuus on, että Kaikkein Korkein on Pohjanmaata niin siunannut kauppavaihtoon soveliailla tavaroilla, että sitä voitaisiin verrata johonkin kuningaskuntaan”. Stenhagen vetosi myös vapauden ideologiaan vaatiessaan, että ”vapaan yhteiskunnan rajojen sisällä” on poistettava aidat, jotka asettavat yhteiskunnan jäsenet eri arvoisiksi. ”Jo kauan ennen Suvereniteetin aikaa” pohjalaiset olivat purjehtineet Riikaan, Tallinnaan ja moniin muihin kaupunkeihin . . . Nykyistä talouden heikkoa tilaa voitiin parantaa vain vapauden avulla, suomalla jokaiselle oikeus edistää elinkeinojaan ja nauttia maan antimista. Sitä kautta myös kasvava nuoriso voidaan pitää maassa, sen sijaan että se nyt puutteenalaisuudesta vaeltaa laittomasti kotimaassa tai muuttaa ulkomaille.⁵

Aatelissäädyssä majurit de Carnall ja Fredrik Ehrenswärd puolsivat Pohjanmaan kaupunkien oikeutta saada purjehdusvapaus. Edellinen lausui muistiossaan, ettei Tukholman privilegioihin voida vedota, koska ne olivat aikaisemmalta ajalta kuin Pohjanmaalla oli yhtäkään kaupunkia. Mutta myöskään vuoden 1617 purjehdussääntöön ei voida vedota, sillä jokaisen on myönnettävä, että ”valtakunnantalouden keinot ovat ja niiden täytyy olla vaihtelevia aikojen vaihteluiden mukaan”. Monien kotimaisten tekijäin lisäksi de Carnall viittasi siihen, että vallitseva pakko hyödytti nimenomaan Venäjää ja sen kauppiaita. Ehrenswärdin memoriaali ei ollut paljoakaan lievempi hänen puhuessaan Tukholman ja Turun ”monopolistisesta asemasta”.⁶

Säätyjen käsittelyssä tapulikaupunkikiista kiehui kuumimmillaan kesällä 1761,

⁵ Perustutk. Toimik. Kok. 1760—62/ F 128 A. VA.

⁶ RoA 22. 9. 1761, RAP 22, s. 107—111. Perustutk. Toimik. Kok. 1760—62/ F 19 A, 20. VA.

jolloin vaatimuksia tuettiin monilla muistioilla ja vastamuistioilla.⁷ Talonpoikaissäätö oli jo maaliskuussa ehtinyt tehdä päätöksen, että Pohjanmaalle tulee myöntää kolmelle kaupungille tapulioikeus. Päätöksen syntyä ei voida lähemmin selvittää, mutta sen lähtökohtana on mahdollisesti ollut Pohjanmaan talousdeputaation kertomuksessa esitetty anomus.⁸ Porvarissäätö sen sijaan pani asian pöydälle. Kun Hernösandin pormestari Körning tämän jälkeen vaati tapulioikeuksien myöntämistä myös Länsipohjan kaupungeille, pappissäätö 25. 5. 1761 hyväksyi tämän ja yhtyi samalla talonpoikaissäädyn päätökseen Pohjanmaan kaupunkien osalta.

Enempää talonpoikaissäätö kuin pappissäätöykään eivät katsoneet edes valio-kuntakäsittelyä tarpeelliseksi. Kun Tukholman, Turun ja Gevlen edustajat ryhtyivät vastahyökkäykseen, he saattoivat vedota myös tähän pitäen sitä muodollisena virheenä. Monivaiheinen ja kiihkeä taistelu muuttui entistä tärkeämmäksi, kun sen ratkaisun yhteyteen liitettiin talonpoikien kauan vaatima talonpoikaipurjehduksen vapauttaminen. Tällöin Oulun, Kokkolan, Kristiinan, Vaasan, Uudenkaarlepyyn ja Raahen porvarisedustajat jättivät oman uuden muistionsa, jossa he ilmoittivat suostuvansa talonpoikaipurjehduksen vapauttamiseen tapulioikeuksien hinnalla.⁹ Tämä luettiin talonpoikaissäädyssä 2. 11. 1761. Hie-man tämän jälkeen saapui puolestaan aatelissäädyn lähetystö ilmoittamaan, että se aikoo hyväksyä tapulikaupunkioikeuksien myöntämisen Pohjanmaan ja Länsipohjan kaupungeille samoin kuin pohjalaisten talonpoikaipurjehduksen.

Aatelissäädyssä asiaa muiden mukana ajoi myös Pohjanmaan maaherraksi kesällä 1761 nimitetty eversti G. von Groth. Hän tosin ei ollut vielä käynytkään läänissään — kuten luultavasti ei ehtinyt käydä siellä lainkaan ennen kuin jo seuraavana vuonna sai pyytämänsä eron —, mutta hän katsoi nyt olevansa velvollinen laskemaan sekä tapulikaupunkioikeuksien että talonpoikaipurjehduksen vapauttamisen ”säätynsä helläksi sydämenasiaksi”. Uuden maaherran memoriaali noudatteli läheisesti Ehrenswardin ja de Carnallin lausumia ”raja-seudun miehuullisuudesta ja uskollisuudesta” ja sen tulevasta kukoistuksesta vapauden vallitessa, jolle ”itse luonto oli antanut edellytykset”. Aivan ilmeisesti asiaa ajaneet suomalaiset olivat avustaneet vanhaa everstiä tai ehkä kokonaan-kin kirjoittaneet hänen muistionsa.

Säädyn keskustelussa erittäin monet kannattivat tapulioikeuksien myöntä-

⁷ Näistä useimmat ovat käytettävissä myös Perustutkimustoimikunnan valokuvauttamina: 1760—62/F 75: rovasti Mathesiuksen muistio puolesta, F 128: Tukholman, Turun ja Gevlen valtiopäiväedustajien vastine, F 129: Pohjanmaan ja Länsipohjan kaupunkien edustajien vastine edelliseen, F 224: ”Pohjanmaan, Savon ja Karjalan papiston” puolto. VA. Useat keskusteluissa esitetyt muistiot on myös painettu, ks. *Jørgensen, Calonius-Naumannska Samlingen*, s. 139.

⁸ Bdst. 9. 3. 1761, BdP 8, s. 201, 780—781. Ks. *Danielson-Kalmari*, Piirteitä vapauden-ajalta II, s. 383—385. *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 328.

⁹ Perustutk.Toimik.Kok. 1760—62/F 172. VA.

mistä. Puheenvuorojen paljoudesta maamarsalkka päätteli, että säädyn enemmistö näytti tukevan ehdotusta, että Pohjanmaalle myönnettäisiin kolmelle ja Länsi-Pohjaan kahdelle kaupungille tapulioikeudet. Tällöin H. H. Boije ja Christoffer Rappe puheenvuoroissaan huomauttivat, että asia ei ollut niin. Edellinen katsoi, että kummallekin maakunnalle voitaisiin myöntää korkeintaan yksi tapulikaupunki. Molemmat vetosivat Suomen olojen tuntemukseen ja Rappe lausui jyrkästi, että hän Pohjanmaan tuntevana hyvin tietää, ettei siellä ole vientitavaraa eikä sinne ole olemassa paljoakaan tuontitarvetta. Tästä keskustelu virisi uudelleen ja kumpikin kannanotto sai jälleen tukea. Kun maamarsalkka sitten määräsi toimitettavaksi äänestyksen, se päättyi tapulioikeuksien kannattajien voittoon. Kun sääty kuukautta myöhemmin laati päätöksestä pöytäkirjanotteen, päätös pyrittiin käärimään sellaiseen pumpuliin, että se olisi porvarissäätyä kohtaan ”mahdollisimman huomaavainen”.¹⁰

Porvarissäädyn enemmistö, jossa Tukholman, Turun ja Gevlen rinnalla seisivat myös etelä-Suomen ylämaan kaupunkien porvarit, vaati nyt koko asiakimpun palauttamista hallitukselle, koska viranomaisten lausuntoja ei ollut pyydetty missään vaiheessa. Sääty vetosi siihen, että kysymyksessä oli privilegioasia, joka vaati neljän säädyn yhtäpitävän päätöksen. Talonpoikaissäädyn ratkaisevan käsittelyn alkaessa Helsingin edustaja Burtz kävi säätynsä puolesta ilmoittamassa, että sääty on suostunut talonpoikien toivomukseen augmenttitilan perinnöksiomyynnistä vain asujalle, ja että ”sääty vielä tänään käsittelee talonpoikaispurjehdusasian ja päätynee luultavasti talonpojille suosiolliseen ratkaisuun”. Aatelissäädyn ja pappissäädyn puolesta ilmoitettiin hetkistä myöhemmin, että ne ovat myönteisesti ratkaisseet tapulioikeuskysymyksen eivätkä kannata asian jättämistä hallituksen tutkittavaksi.

Näiden monien evästysten jälkeen alkoi talonpoikaissäädyn oma ja pitkäksi venynyt keskustelu. Enemmistö oli välittömän myönteisen ratkaisun kannalla ja samaa osoitti äänestyskin, mutta vaikeasti selitettävissä olevan tulkinnan perusteella säädyn katsottiin päättäneen, että asia menee hallituksen hoidettavaksi.¹¹ Tämä täysin selvään virhetulkintaan perustunut päätöksen selittäminen toiseksi ja toimenpiteen onnistuminen johtuivat joltisellakin varmuudella lahjon-

¹⁰ RoA 22. 9., 16. 10. 1761, RAP 22, s. 107—111, 226—229, 263—272. von Grothin votum pöytäkirjaan 22. 9., s. 71—72. Bdst. 2. 11., 5. 11. 1761, BdP 9, s. 4—5, 36, 541—542.

¹¹ Bdst. 5. 11. 1761, BdP 9, s. 9—22, äänestys s. 22. Äänestysehdotus oli seuraava: Joka haluaa säädyn pysyvän aikaisemmassa päätöksessään (= tapulioikeudet myönnetään), vastaa Jaa. Joka ei sitä halua, vastaa Ei. Jos Ei voittaa, asia siirretään hallitukselle. Tämän jälkeen pöytäkirja lausuu: Aloitettiin äänestys, jolloin todettiin, ”että oli 73 Jaa, vastaan 53 Ei-ääntä paitsi 14 poissaolevaa, ja siis enemmistön olevan 73 Ei-ääntä, jotka olivat suostuneet siihen, että asia siirretään Kuninkaalliselle Majesteetille ja Neuvostolle”. Säädyn pöytäkirjojen julkaisija *Sten Landahl* on tekstin alaviitteessään huomauttanut, että ”Voteringsiiffrorna torde vara omkastade”, mutta selitys on epätydyttävä, sillä huomaa-mattomuus olisi varmasti tullut ilmi pöytäkirjan tarkistamisen yhteydessä kuten huomautti jo *Malmström*, joka ensimmäisenä pani merkille tämän virheen.

nasta. Yleisesti tunnettua on — ja oli jo aikalaisille —, että Oulun, Kokkolan ja Vaasan porvarit sopivat lahjusten käytöstä tapuliasian edistämiseksi. Mutta rahaa ei ollut ainoastaan Pohjanmaalla vaan myös Tukholmassa ja siellä paljon enemmänkin. Kanslianeuvos Christer Horn kertoo valtiopäivämuistiinpanoissaan, että tapulikysymystä ja talonpoikaispurjehduksen vapauttamista vastaan käytettiin lahjuksia, joihin varat lainattiin Tukholman porvariston Leski- ja Orpokassalta. Tällä tavoin ”tapuliasia saatiin takaisin nurin”. Yhteenvetona säätyjen ja puolueiden suhtautumisesta Horn kirjoittaa, että ”aatelissäätö oli puolesta, pappissäätö samoin, talonpoikaissäätö ensin puolesta, mutta suoritti sitten käännöksen, kun taas porvarissäätö oli vastaan koko ajan. Sillä tavoin menikin asia K.M:n hoidettavaksi”. Puolueyhtenäisyys oli aukoton vain myssyillä; he olivat tapulivapauden kannalla. Hatuista monet horjuvat menivät ensin samaan ryhmään, mutta palasivat sitten vastustamaan tapulivapautta.¹²

Jälkimmäinen koskee oikeastaan vain talonpoikaissäädyn hattuja. Huomioon ottaen tämän säädyn päätöksen tulkinnan, joka jäi viralliseksi kannaksi, voima-suhteet olivat lopuksi todella kaksi säätyä kahta vastassa. Varsinaiset mieli-piteet kylläkin olivat kolme säätyä puolesta ja ainoastaan porvarit asiaa vastaan, mutta tämäkin olisi riittänyt asian kuninkaalle lykkäämiseen sen jälkeen kun porvarissäätö voimallisesti korosti, että purjehduskysymys oli luonteeltaan privilegioasia.¹³ Sekä tapulioikeustaistelu että talonpoikaispurjehduksen ratkai-seminen siirtyivät siis jälleen seuraavilla valtiopäivillä käytäviksi.

5 Valtiopäivien työn tulokset

Pommerin sota oli varjostanut monia v. 1762 päättyneiden valtiopäivien aikaisia neuvotteluja. Sodasta irrottautuminen kevensi sekä poliittisia että taloudellisia näköaloja ja toi helpotuksen tunteen koko valtakuntaan. Sodan kalleus oli tullut näkyviin myös monien Suomen taloudellista kehittämistä tarkoitta-neiden aloitteiden kaatajana, näin silloinkin kun nimenomaan sodasta ei puhuttu kuten Pyhäjoen perkaussuunnitelman rahoituksen kohdalla.

Merkittävin Suomea koskeva uudistus oli epäilemättä Suomen oman isojako-asetuksen aikaansaaminen. Ratkaisu tapulioikeuksien saamiseksi Pohjanlahden rannikkokaupungeille oli sekin ollut jo käden ulottuvilla. Se oli kuitenkin kaa-tunut Tukholman johtamaan vastustukseen, johon liittyivät muut tapulikau-pungit ja monet ylämaankaupungitkin. Sen perusteluna oli taitava vetoaminen

¹² Christer Horn, Riksdagsjournal 1761, f. 21v., 23v., 30, 43v. Manusskriptssaml. D 945. KB.

¹³ Käsittelyä 1760—62 valtiopäivillä ovat selostaneet *Malmström*, mt. V, s. 104—107; *Danielson-Kalmari*, mt., s. 382—400; *Renvall*, mt., s. 328—331. Kaupunkien yhteistyöstä, *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV:2, s. 308—315.

asian privilegioluonteeseen. Pohjanlahden rannikkokaupunkien vaatimusten saama kaiku oli kuitenkin niin laaja, että laajempaa vapautta vaativien voittoa voitiin jo ennustaa. Asian puolestahan puhuivat monet sellaisetkin, joille se ei ollut omakohtainen intressikysymys.

Suomen taloudellisen kehittämisen teeman kannalta taisteluun sisältyy eräitä sellaisia piirteitä, jotka ovat ilmenneet muissakin yhteyksissä. Taistelun loppuvaiheissa se muuttui osittain puoluekysymykseksi, kun tapulivapauden laajentamista vastustivat porvarissäädyn ja talonpoikaissäädyn hatut ja sen puolesta puhuivat myssyt. Asian innokkaimmista ajajista silti monet olivat hattuja kuten Stenhagen ja Ehrenswärd. Tätäkään kiistaa ei näin ollen voi pitää ensisijaisesti puoluekysymyksenä, mutta sitä selvemmin siinä näkyvät regionaaliset intressiyhteydet kuten Pohjois-Pohjanmaan—Pohjois-Karjalan reittikysymyksessäkin. Regionaalisesti Suomi ei muodostanut etupiiriä, jonka vastakohtana olisi ollut Ruotsi, vaan Suomessa eri ryhmät siis näyttivät muodostavan omia intressipiirjään. Vastakohta pohjalaisen ja pohjoissuomalaisen ajattelun ja Suomenlahden rannikolta kotoisin olevien ja yleensäkin eteläsuomalaisten ajattelun välillä rikkoi säätyrajat sekä porvarissäädyssä että talonpoikaissäädyssä. Monistiset selitysyhteydet, nojasivatpa ne säätyjakoon tai puoluejakoon tai henkilöiden suomalaisuuteen, merkitsevät niinollen yksinkertaistamista, jolle ei ole todellisuudessa katetta.

Näillä valtiopäivillä jäi jokseenkin vaille huomiota pari sellaista asiaryhmää, jotka edellisillä valtiopäivillä olivat kuuluneet suomalaisen valmistelukunnan ohjelmaan sangen keskeisinäkin. Maan maantieteellinen mittaus jäi itse asiassa syrjään, ja silloin myös sen tuloksiin kytketty toinen reformi, hallinnollisen aluejaon uudistaminen jäi käsittelemättä. Sen sijaan kamari-, talous- ja liikeedeputaatio totesi läänien ja maakuntien rajoista vallitsevan eri käsityksiä ja halusi tietoja noista rajoista. Kun seuraavilla, myssyjen hallitsemilla valtiopäivillä sitten palattiin maantieteelliseen mittaukseen, se havaittiinkin tarpeettomaksi isojakotoimen jarruttajaksi. Tällöin hautautui myös hallinnollisen aluejaon uudistamisen käsittely.

Näidenkin valtiopäivien työn leimallisena piirteenä voidaan nähdä edelleenkin vallitseva pyrkimys jatkuvaan valmisteluun ja halu uuden ja laajemman informaation hankkimiseen. Suomeen määrätyt läänien talousdeputaatiot palvelivat tätäkin tehtävää samalla kun ”Suomen talouden kaikinpuolinen kehitystyö” jätettiin niiden käsiin. Kun ne esittivät seuraavilla valtiopäivillä kertomuksensa aikaansaannoksistaan, ei ollut niiden omaa syytä eikä niiden toiminnan vähäisyyden vika, että valtiopäivät päättivätkin lakkauttaa ne samoin kuin kaikki muutkin säätyjen erikoisdeputaatiot. Tähän päätökseen sisältyy yllättävä paradoksi; hatuthan olivat ajaneet kuten *Renvall* on korostanut, Suomen asiain kehittämistä ns. hallinnollisella ja virkamieslinjalla vastakohtana myssyjen erityisdeputaatiolinjalle. Silti juuri hattujen aikana nuo erityisdeputaatiot kuitenkin asetettiin, mutta kun myssyt pääsivät valtaan v. 1765, he sanoutuivat irti aikaisemmin

vaatimastaan järjestelmästä. Selitystä on haettava ns. nuorempien myssyjen ohjelmasta, joka ei nojannut vanhan myssypuolueen poliittiseen toimintalinjaan. Käsitys Suomen asiain hoitamisen muodoista ehti siis vaihtua uudenaikaiseksi. Erilaisten käsitysten murroskautena olivat juuri nämä, 1762 päättyneet valtiopäivät, joilla monet ristiriidat olivat repineet hattupuolueen entistä hegemoniaa.

VI SUOMEN TALOUS 1762—65 JA LÄÄNIEN TALOUSDEPUTAATIOIDEN TOIMINTA

1 Suomen talouden yleiskuva Pommerin sodan jälkeen

Valtiopäivien päättyessä 1762 hattupuolue oli edelleenkin muodollisesti hallitseva puolue, mutta "muistutti hajalle lyötyä armeijaa" kuten *Malmström* on luonnehtinut asiaa. "Päällystö ei tiennyt, mihin sen joukot olivat hajaantuneet eivätkä joukot tienneet, ketkä olivat sen omaa päällystöä." Hovioikeudenneuvos Rappe oli vakavasti huolissaan siitä, oliko hallitusjärjestelmällä mahdollisuuksia edes säilyä, kun häikäilemättömyys ja hajanaisuus omassa puolueessa lamauttivat säätyjen toimintakyvyn valtakunnan finanssien korjaamiseksi ja talouden järjestämiseksi. Varsinkin Pechlinin toiminnan laskemattomuus katkeroihti Rappea. Hän kirjoitti vaimolleen, että "P(echlin) on yhtä vahingollinen ollessaan puolesta kuin vastaanakin", sillä kaikki on yhtä tuloksetonta kun se on väliaikaista. Hallitustapa näyttää kulkevan kohti loppuaan. "Tämä ei oikeastaan ole mitään valtakunnan hallitsemista enää lainkaan. Asiain hoitaminen halvaantuu eikä todellista intoa ole missään."

Rappen helmikuussa 1762 kuvailema hattupuolueen rakoilu näkyi myös nimityspolitiikassa, mm. erään heidän katkerimman vastustajansa, rovasti Sereniuksen nousuna Strängnäsin piispaksi. Tilapäinen äänten enemmistön hankkiminenkaan ei toisaalta voinut haihduttaa näkemästä sitä tosiasiaa, että itse valtiosääntöä oli korjattava. Rappen lailla tästä oli nyttemmin samaa mieltä myös Axel von Fersen, joka katsoi välttämättömäksi, että jo kuningas Adolf Fredrikin aikana olisi luotava vallantasapaino, ettei kruununprinssi Gustav valtaan noustessaan heittäisi yli laidan koko säätyvallanjärjestelmää. Carl Fredrik Schefferin kanta oli aivan sama kuten hän oli jo aikaisemminkin tuonut sen julki valtaneuvostossa. Sen jälkeen kun Pommerin sodassa vihdoin saatiin aikaan rauhansopimus kuningasparin välityksen ansiosta ja säädetyt kiihtolisuuden osoituksena mitätöivät vuoden 1756 valtioaktin, toivottiin yleisesti, että kuningasparin ja puolueiden kesken olisi mahdollista rakentaa yhteistyö valtiosääntöuudistuksen ratkaisemiseksi. Tästä ei kuitenkaan tullut mitään.

Pommerin sota oli vaikuttanut ennen kaikkea talouselämään. Syksyllä 1762 Ranskan hallitus kutsui lähettiläänsä d'Havrincour'in tämän omasta pyynnöstä kotiin. Hänen paikkansa oli tyhjänä yli vuoden ja välinpitämättömyytensä vielä

konkreettisempänä ilmauksena Ranska lopetti myös subsidioidensa maksamisen. Kun valtiovarainvajausta täytettiin parissa kuukaudessa 24 milj. kuparitaalarin setelinannolla, oli seurauksena hillitön inflaatio ja taloudellisen kriisin huipensi Skoonen karjarutosta aiheutunut, siihen mennessä suurin viljantuonti. V. 1764 se nousi 700 000 tynnyriin. Oli aivan ilmeistä, että hattupuolue ei voisi enää seuraavissa vaaleissa saavuttaa enemmistön luottamusta.¹

Suomessa kaikista talouspoliittisista toimenpiteistä ja reformeista huolimatta oli maataloudella pysyvänä vastuksena ”epidemicus Finlandiae” eli halla. Jako-oja voitiin uudistaa järkevämmiksi ja viljelystekniikalla kuten ojituksella voitiin jonkin verran rajoittaa hallan ulottuvuutta, mutta pohjoisten luonnonolojen omaa mahtia ei silti voitu torjua kovin pitkälle, kun esimerkiksi kasvinjalostuksen mahdollisuudet eivät vielä olleet käytettävissä. Tässä suhteessa maatalous oli päinvastoin luonnon armoilla sitäkin ankarammin, kun kadon jälkeisinä vuosina oli turvauduttava eteläisempään siemeneen, joka ei kestänyt kylmyyttä senkään vertaa kuin kotimainen, oman pellon sadosta saatu siemen.²

Juuri maatalouteen kohdistunut Suomen taloudellinen kehitystoiminta sai uutta vauhtia ajanjaksona, jolloin useatkin epäedulliset luonnonolosuhteet pienensivät viljasatoja. 1750-luvun puolivälin kesät olivat epätavallisen sateisia ja kylmiä. Valtiopäivien koollaolon vuosina 1760—62 kaikki kesät olivat heikkoja ja valtiopäivien hajaantuessa kesäkuussa 1762 huoltotilanne oli sangen kireä. Sitä vaikeutti myös edellisenä vuonna raivonnon karjaruton uusiutuminen. Niinpä Turun ja Porin läänin maaherra Walleen esitti toukokuussa hallitukselle kertomuksessaan läänin tilasta, että rahvas monin paikoin kärsii viljan puutetta. Hän oli sen vuoksi antanut täydellisen viljanvientikiellon, samoin hän oli kieltänyt viinanpolton. Hän tiedusteli myös, voitaisiinko Liivinmaalta tuottaa viljaa. Neuvosto hyväksyi maaherran toimenpiteet ja päätti, että Liivinmaalta oli ostettava viljaa. Maaherra palasi viljantuontiin myöhemmin kahdesti pyytäen, että Liivinmaalta tulevasta viljasta ei tarvitsisi maksaa tullia. Kamari- ja kauppa-kollegio olivat puoltaneet maaherran anomusta viitaten kuninkaalliseen kirjeseen 1755, jonka mukaan viljantuonti voitiin pulan vallitessa vapauttaa tullimaksuista. Neuvosto ratkaisikin asian näin.³

Seuraavina vuosina vuodentulot vaihtelivat alueittain ja Pohjanmaa, mutta erityisesti Itä-Suomi kärsivät erittäin huonoista sadoista 1762—64.⁴ Toisaalta koskenperkaustyöt, joihin rahvas osallistui päivittäin, jäivät keskeneräisiksi ja sellaisina tuottivat osittain päinvastaisen tuloksen kun oli tarkoitettu. Kokemäenjoen varsilta valitettiin, että patolaitteet aiheuttivat pelloille tulvia ja rahvas

¹ *Malmström*, mt. V, s. 212—225. *Nikula*, Christoffer Johan Rappe och 1760—62 års riksdag, s. 156—158. *Jägerskiöld*, Hovet och författningsfrågan, s. 47—.

² *Alanen*, Suomen historia vapaudenajalla, s. 518—519.

³ Rådsprot. i inr.civ.är. 11. 5., 8. 6. 1762, 390—394, 600, 608—609. SRA.

⁴ *Alanen*, mt., s. 518. Rådsprot. i inr.civ.är. 22. 8., 24. 9., 9. 10., 7. 11. 1764 (maaherra de Geerin kirjeiden käsittelyä), s. 407—409, 683—685, 789—802, 953—956. SRA.

tunsi pettymystä, koska kruunu ei ollut sijoittanut niin paljon omia varojaan kuin oli luultu sen sijoittavan.

Suomen koskenperkausten johtaja, kenraali Ehrenswärd piti näinä vuosina koko työn kannattavuutta kyseenalaisena. Maaherra Boijella oli positiivisempi käsitys perkaustöiden hyödyllisyydestä, mutta hänkin korosti kruunun varojen lisäämisen tarvetta.⁵ Siihen taas ei ollut mahdollisuutta eikä hallitus kyennyt suoriutumaan edes jo menoarviossa myönnettyistä menoeristä.

Näinä vuosina eräät muutkin seikat näyttävät ärsyttäneen suomalaisia — kuten perinnöksiostokysymys ja talonpoikaispurjehduksesta neuvostolle tehdyt valitukset osoittavat.⁶ Näyttäisi siltä, että yleiset olosuhteet Suomessa olivat 1760-luvun ensi puoliskolla vähemmän suotuisat myös läänindeputaatioiden tai kuten niitä nyt kutsuttiin, läänien talouskomissioiden, toiminnalle. Samaan suuntaan vaikutti se, että komissiot itse eivät saaneet maanmittaushallinnolta sitä tukea, jota ne ilmiselvään olivat odottaneet.

2 Läänien talousdeputaatioiden toiminta vuoteen 1765

Läänien talousdeputaatiot saivat muodollisesti erittäin laajat valtuudet ”neuvoin, rohkaisuin ja varoituksin” puuttua alueidensa taloudenhoitoon. Niiden tehtäväkenttää ei edes määritelty vaan työkohteet jäivät ”deputaatioiden omaan huomaan” kuten asetus lausui.¹

Tämä vastasi sitä valmistelukunnassakin korostettua käsitystä, että Suomen asiat vaativat erillisen ja erilaisen käsittelyn ja että ”Suomen olojen hoitaminen oli jätettävä suomalaisten itsensä tai Suomessa toimivien henkilöiden käsiin”.²

Työohjelman väljyys on luultavasti herättänyt toiveita, jotka parin seuraavan vuoden aikana eivät toteutuneet. Deputaatioiden työ keskittyi edelleen isojaon tarkkailuun. Taloudenhoidon muihin aloihin ja yleistaloudellisiin kysymyksiin deputaatiot puuttuivat valtiopäiväkertomuksissa esittämässään ehdotuksissa, mutta eivät toimikautenaan 1763—64.

Deputaatioiden jäsenistössä tapahtui v. 1756 määrättyyn henkilökokoonpanoon nähden eräitä muutoksia. Uudenmaan ja Hämeen läänin deputaation jäsenen, kornetti O. Tandefeltin tilalla toimivat kapteeni R. H. Tandefelt ja myöhemmin kapteeni B. J. Jägerhorn. Puheenjohtajana toimi edelleen kapteeni O. E. Boije ja muina jäseninä rovasti Zidbäck, pormestari Gabriel Hagert ja talonpoika Heikki Vilkkilä.

⁵ *Söderlind*, m. tutk., s. 149—154.

⁶ Ks. jälj. s. 215—.

¹ Ks. edellä s. 161.

² *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 306.

Turun ja Porin läänin deputaation puheenjohtajan, eversti G. A. Hiärnen tultua ensin Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherraksi ja sittemmin valta-neuvokseksi, puheenjohtajana toimi kapteeni Gustav von Kothen. Jäseninä toimivat edelleen vapaaherra Olivecreutz, kirkkoherra Laihiander, pormestari Thure Hagert ja talonpoika Heikki Ullner Perniöstä.

Pohjanmaan deputaation puheenjohtajana toimi edelleen kapteeni Roos. Toisen aatelissäädyn jäsenen, majuri de Carnallin sijasta työhön osallistui loppuvaiheissa v. 1764 vääpeli M. G. Clementjeff. Muina jäseninä olivat edelleen kirkkoherra Pazelius, pormestari Blom ja talonpoika Jaakko Heikus Vöyristä sekä myöhemmin Mikko Spikbacka Kruunupyystä.

Kyminkartanon läänin ja Karjalan talousdeputaatiot perustettiin vasta v. 1762. Niiden tehtävät määrättiin rajoitetummiksi kuin aikaisemmin perustettujen deputaatioiden, sillä niiden tuli avustaa maakuntien rajojen kuvaamisessa ja mittauksessa.

Kyminkartanon läänin deputaation puheenjohtajaksi määrättiin kapteeni Karl Fredrik Jägerhorn ja jäseniksi kapteeni Karl Johan von Fieandt, Pieksämäen kirkkoherra Samuel Krogius, raatimies Gerhard Backman Loviisasta ja hänen tilalleen v. 1763 raatimies Märten Ulric Ihshedahl sekä talonpoika Heikki Pylkänen Mikkelistä ja työn alettua hänen tilalleen talonpoika Antti Pöhlö Mikkelistä.

Karjalan deputaation puheenjohtajaksi määrättiin kapteeni Fredrik Wilhelm Ladau, majuri Fredrik Gyllenswan, Pielisjärven kirkkoherra Jacob Stenius, raatimies Gottfrid Weckström Loviisasta ja heti 1763 alusta hänen tilalleen kauppias Johan Petter Flachsen Loviisasta. Talonpoikia edusti ensin valtiopäivämies Juho Partanen Tohmajärveltä, mutta hänen sairautensa vuoksi hänen tilalleen tuli v. 1763 talonpoika Efraim Sidensnöre myös Tohmajärveltä.³

Vaikka deputaatiot keskittyivät isojaon suorittamiseen liittyvään tarkastus- ja tarkkailutoimintaan, niiden työmäärä on silti ollut erittäin suuri. Uudenmaan ja Hämeen läänin deputaatio piti vuoden 1763 alussa Helsingissä kokouksen, jossa se ilmeisesti suunnitteli toimintaohjelmansa. Seuraavana kesänä se oli koolla useita viikkoja tarkastaen isojakotyötä Pälkäneellä, Hattulassa, Kalvolassa, Längelmäellä ja Tyrvännössä. Deputaation pöytäkirjat selostavat pitkään jakotointen edistymistä, paikallisia riitoja ja niiden sovittelua sekä numerotietoja tiloista ja tiluksista. Valtiopäiväkertomukseensa deputaatio liitti ehdotuksen, että monien riitojen nopeammaksi ratkaisemiseksi olisi asetettava uskottuja miehiä (gode

³ Deputaatioiden tukena ollut henkilömäärä on vaihdellut myös satunnaisesti paikkakuntien tarpeen mukaan, joten mainittujen lisäksi useammatkin henkilöt ovat tilapäisesti osallistuneet deputaatioiden työskentelyyn. *Ekonomiekommissioner i Finland. Protokoll och Handlingar. R 3367—3370. SRA. Kuusi, Isonjaon alkuvaiheet, s. 83—84. Cederberg, Suomen historia vapaudenajalla II, s. 424—432.*

män) eli välittäjiä (compromissarier), jotka sovittelisivat osapuolten vaatimuk-
sia, ”tehtävä, joka deputaatiolla on ollut 27. 7. 1762 asetuksen mukaan”.⁴

Tehty ehdotus on aivan ilmeisesti tarkoittanut, että deputaatio halusi välitys-
tehtävän järjestettäväksi aivan uudella tavalla eikä pitänyt tähän asti käytettyä
deputaatiomenettelyä onnistuneena.

Turun ja Porin läänin deputaatio teki aivan saman ehdotuksen ”compro-
missaareista”. Muutoin tämänkin deputaation työ keskittyi isojaon seuraami-
seen ja työlääseen, mutta usein tuloksettomaan riitojen sovitteluun. Ehdotukset
sovittelun uudelleenjärjestelystä ovat perustuneet aivan ilmeisesti yhteiseen sopi-
mukseen.⁵

Suurimman työmäärän suoritti epäilemättä Pohjanmaan deputaatio. Sen lähes
kolmetuhatsivuinen pöytäkirja ja asiakirjat osoittavat deputaation osallistuneen
Isokyrön, Vähäkyrön, Lapuan, Laihian ja Koivulahden maanjakotyöhön. Käy-
tännössä tämä merkitsi sitä, että deputaatio oli mukana toimituksen valmiste-
lussa, sovitteli ristiriitoja ja tarkasti toimitussuunnitelman. Tällöin merkittiin
havaitut virheet ja määrättiin tarpeelliset muutokset, jonka jälkeen deputaa-
tion puheenjohtaja Roos varmensi asiakirjat allekirjoituksellaan. Vasta tämän
jälkeen maanmittausinsinööri pani jaon toimeen ja merkitsi rajat. Vähäkyrössä
deputaatio katsoi aiheelliseksi vaatia koko isojakosuunnitelman kumoamista, mikä
aiheutti tietenkin riidan maanjakoviranomaisten kanssa. Vaatimuksen perus-
teena oli, että talot saisivat niittynsä liian monina lohkoina.

Pohjanmaan deputaatio oli pitänyt kokouksiaan muuallakin, aina Torniossa
asti (1763—1764). Se oli valmistanut v. 1764 isojako-ohjelman mm. Kokkolaa ja
Närpiötä varten, mutta maanmittarien puutteessa työtä ei voitu aloittaa. Sa-
moin kävi Kauhavalla, Härmässä ja Ilmajoella. Myös Limingan, Kalajoen ja
Lohtajan miehet kääntyivät deputaation puoleen kiirehtien jakotyön aloitta-
mista.

Deputaation toimintaa vaikeutti juuri maanmittarien puute, mutta sen ohella
sillä oli erimielisyyksiä vt. maaherra Johan Mathesiuksen kanssa. Deputaatio
katsoi, että peltojen isojako voitaisiin aloittaa Kemissä, Pudasjärvellä, Palta-
mossa ja Sotkamossa. Näin oli jaettu mm. Koivulahden pellot. Maanmittaus-
johtaja Runeberg ja hänen kanssaan Faggotkin olivat samaa mieltä. Maaherra-
na toimiva Mathesius sen sijaan katsoi, että veron määräämisen vuoksi myös
metsät oli mitattava ja kamarikollegio asettui samalle kannalle.

Tämän toimintansa ohella deputaatio oli yhteistyössä Länsipohjaan määrä-
tyn rajakomission kanssa läänien välisen rajan määräämiseksi. Sama selvitys

⁴ Riksdagsrelation, Rahkola by i Hollola sockn d. 4 Dec. 1764, § 9. R 3367, f. 1134—
1171. SRA.

⁵ Ekonomiedeputationens i Åbo och Björneborgs län Berättelse, R 3367, f. 1092—1115.
KECD 7. 8. 1766, R 3353, f. 1199—1199v. SRA.

suoritettiin Karjalan vastaisen rajan määräämiseksi. V. 1764 deputaatio osallistui Kokkolan kaupungin ja maaseurakunnan välisen rajan sovitteluun.⁶

Valtiopäiville tämäkin deputaatio esitti kertomuksen jakotoiminnan nopean suorittamisen vaikeuksista ja oman ehdotuksensa oikeudenkäyntien lyhentämiseksi. Muuan seikka, josta deputaatio valitti, oli maanmittarien välinpitämättömyys neuvotella riittävästi talonpoikien kanssa suunnitteluvaiheessa.⁷

Tämän deputaation tarmo ja pikkupiirteisiin asti ulottunut uutteruus sekä tästä aiheutunut työkausien yhtäjaksoinen pituus jatkuvassa arkisessa uurasuksessa ovat toiminnan leimaa antavia piirteitä. Ne saavat tuon toiminnan näyttämään pikemminkin virkamiesvaltuuskunnan työltä kuin säätypohjaisesti valitun luottamuselimen periaatteita valmistelevalta toiminnalta. Kun sitten deputaatiolla raskaan työn ja eri virkamiestahoille kärjistyneiden suhteiden ohella oli vaikeuksia määrärahojensa saannissa, oli tietty katkeroituminen sangen helposti ymmärrettävissä seuraavien valtiopäivien moittiessa läänien talousdeputaatioita mm. työn kalleudesta. Pohjanmaan deputaatiolla oli valtiopäivillä lisäksi vastassaan arvostelu, joka johtui sen kaikkien pöytäkirjojen, asiakirjojen ja valtiopäiväkertomuksen myöhästymisestä. Tämäkin, deputaatiosta itsestään riippumaton sattuma, kävi tietenkin aseeksi kun myssyt ryhtyivät taisteluun hattuvallan luomuksia, niiden mukana läänien talousdeputaatioita vastaan.

⁶ R 3369, f. 1—2715 (pöytäkirja), R 3370, f. 1—833, (asiakirjat), R 3367 (erillisiä asiakirjoja), SRA. *Kuusi*, mt., s. 100—106. *Kuusi*, Isojako Suomessa vv. 1757—1809, s. 38—40. *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV:2, s. 34—39.

⁷ Berättelse ang. the Hinder som wid delningswårcket i berörde Landsort möta; Betänkande om Rättegångs ärendernas förkortande i ägotwister, molemmat päivätty 8. 12. 1764 Torniossa. R 3367, f. 40—77, 79—105v. SRA.

VII SISÄPOLITIIKAN JA SUOMEN TALOUDELLISEN KEHITTÄMISEN KÄÄNNE MYSSYJEN HALLITSEMILLA VALTIOPÄIVILLÄ
1765 — 66

1 Yleispoliittinen tilanne, valtiopäivien koollekutsuminen ja vaalien tulos

Edellisten valtiopäivien salainen valiokunta oli suunnitellut valtiovarainhoidon huomattavan ulkomaisen lainan varaan. Kun Ruotsi ei saanut aiottua lainamäärää ja Ranska lopetti myös subsidionsa, hallitus aikoi vuoden 1763 lopulla turvautua säätyjen kutsumiseen ylimääräisille valtiopäiville — niin vaaralliseksi kuin ne hallitukselle muodostuisivatkin. Tällöin Ranskan hallitus katsoi aiheelliseksi muuttaa politiikkaansa ja täyttää kauan tyhjänä olleen lähettiläänpaikkansa. Uusi lähettiläs parooni de Breteuil saapui Tukholmaan joulukuussa 1763. Hänen lähin tehtävänsä oli valtiopäiväkutsun estäminen. Seuraavana keväänä valmistunut selvitys valtiovaraintilasta osoitti kuitenkin musertavaa alijäämää, jonka peittämiseen lähettilään lupaamat apurahat eivät riittäisi. Mutta ratkaisevassa käsittelyssä 1. 5. 1764 valtiopäiväkutsusta päättäminen lykättiin syksyn. Neuvoston enemmistö kallistui tähän ratkaisuun ulkopoliittisista syistä.

Valtakunnan suhteet Venäjään olivat nimittäin Pommerin sodan jälkeen läheneet kriittiseen suuntaan Katariina II:n yhtyessä hallituksensa kantaan ”ranskalaisen” suuntauksen heikentämisestä Tukholmassa. Puolan August II:n yllättäen kuoltua 1763 Venäjä ja Preussi tekivät seuraavana vuonna sopimuksen Puolan asioihin puuttumisesta. Sen salaisessa klausuulissa osapuolet sopivat politiikkansa tavoitteeksi Ranskan vaikutusvallan eliminoimisen Puolasta. Kun Ranska johti Ruotsin politiikkaa — venäläisen käsityksen mukaan —, oli sietämätöntä, että se saisi jälleen otteen myös Puolasta. Ulkovaltain mielenkiinnon kääntymistä Ruotsiin osoitti edelleen sekin, että asemapaikalleen saapuneen Ranskan lähettilään kannoilla tulivat myös hänen englantilainen ja preussilainen virkaveljensä Tukholmassa kauan isännättä olleisiin lähetystöihin.

Tukholmassa tähän kysymyskopleksiin liittyi myös ajatus valtiosäännön mallillisesta korjaamisesta Karl Fredrik Schefferin laatiman, vallanjako-oppiin perustuvan ehdotuksen mukaan. Kuningatar Lovisa Ulrika oli henkilökohtaisesti mukana tässä sovinnon suunnittelussa, kompositiopolitiikassa kuten sanottiin, ja

johon osallistui molempien puolueiden johto. Kun puoluemiehet eivät katsoneet voivansa luottaa kuningattareen eivätkä toisiinsa ja kun myös Pariisissa ja Pietarissa, jotka kumpikin seurasivat neuvotteluja tiiviisti, epäiltiin kuningatarta kaksinaispeleistä, suunnitelma valtiosääntöuudistuksesta ja puoluesovinnosta ei edistynyt. Tulokseen vaikutti myös Venäjän uusi Tukholman lähettiläs Ivan Andrejevits Osterman, jonka tuli hallituksensa ohjeiden mukaan työskennellä siten, että ”tasapainoinen vastakohtaisuus” säilyy. Hattuhallitukselle tuli osoittaa kaikkea korrektaa huomaavaisuutta, myssyt oli erotettava hovista ja varsinaiset hovipuolueen kannattajat oli saatava epäilemään sekä myssyjä että hattuja. Mitä tärkein tehtävä oli lopuksi se, että ”valtiosääntö oli säilytettävä puhtaana”.

Kesän 1764 mentyä hallituksen asema alkoi taloudellisista syistä kiristyä entisestään. Valtiovarain tila pakotti valtaneuvoskunnan syyskuussa ottamaan vastenmielisen ja ratkaisevan askeleen kohti tilinteon hetkeä: valtiopäivät kutsuttiin koolle tammikuussa 1765. Pian valtiopäiväkutsua koskeneen päätöksen jälkeen valtaneuvoskunta lokakuussa päätti hyväksyä, yhden äänen enemmistöllä ja vastoin kuninkaan kantaa, Ranskan hallituksen tarjoaman apurahasopimuksen. Se sitoisi Ruotsin politiikan Ranskasta riippuvaksi vuoteen 1772 asti. Asiaa oli harkittu jo kauan ja epätoivoinen finanssitilanne sai nyt niukan enemmistön heittämään epäilykset sikseen, vaikka ei voitukaan olla varmoja siitä, peittäisivätkö apurahat valtiontalouden vajauksen. Ne eivät peittäneet, mutta sen sijaan subsidiosopimus teki lopun vielä työläästi yllä pidetyistä kompositioneuvotteluista. Valtiopäivien kynnyksellä hatut olivat entistä enemmän hajalla ja heidän suhteensa hoviin olivat lähes täydellisesti katkenneet. Myssyt ottivat vaalipropagandassaan vallitsevasta tilanteesta kaiken irti ja odottivat vaalivoittoa; tällä kertaa heidän toiveensa vihdoinkin toteutuivat.¹

Valtiopäivien alettua puolueiden kannatus voitiin ensi kerran mitata puhe- miesvaaleissa. Ne päättyivät kaikki myssyjen voittoon. Samoin kävi valiokunta- vaaleissa. Kun myssyjen asema täten oli selkeästi todettu, salainen valiokunta ryhtyi tutkimaan valtiotaloutta, Ranskan subsidio-sopimusta ja ulkopolitiikkaa yleensä sekä puolustuspolitiikkaa ja linnoituskysymyksiä. Monet suomalaiset nousivat näillä valtiopäivillä esille huomattavina myssyinä ja heidän tyytymättömyytensä ”ei kohdistunut vain vallassa olevaan puolueeseen, vaan alkoi asettua koko vallitsevaa ajatustapaa vastaan ja saada käytännössä olevaa järjestelmää kumoamaan pyrkivän radikalismien piirteitä”. (*Renvall*)²

Tämä määrittäminen on sattuva olettaen, että ”järjestelmällä” tarkoitetaan niitä muotoja, joita oli tähän asti noudatettu esimerkiksi Suomen talouden kehittä-

¹ *Malmström*, mt., s. 221—245. *Jägerskiöld*, Den svenska utrikespolitikens historia, s. 221—227. *Sama*, Hovet och författningsfrågan, eri kohdin. *Linnarsson*, Riksrådens licentierin, s. 181—185. *Amburger*, Schweden und Russland 1762—1772, s. 61—118. *Walther Mediger*, Moskaus Weg nach Europa, s. 684—688.

² *Renvall*, Ruotsinvallan aika, s. 331—334.

misessä, erilaisia Suomen asiain valmistelukuntien ja läänien talouskomissioita, tai olettaen, että tarkoitetaan talouden doktriineita kuten esimerkiksi kaupunkien luokittelua ylläpitävää ja talonpoikaispurjehduksen kieltävää merkantilismia. Sen sijaan ei voida sanoa, että ”järjestelmää kumoamaan pyrkivä radikalismi” olisi kohdistunut juuri lainkaan itse konstituution järjestelmään. Konstituution perusteisiin muutoksia vaatinut kompositiopolitiikka oli kuin laiva, joka oli purjehtinut karille jo ennen valtiopäiviä ja myssyjen voiton ylivoimaisuuden vuoksi se oli sitten uponnut kokonaan.

Nyt vihdoinkin valtaan päässeillä myssyillä ei nimittäin ollut halua ryhtyä kaventamaan säätyjen asemaa. Motiivina oli eräällä tavoin poliittispsykologinen asennoituminen, johon sisältyi myös kauan odotetun revanssin maku. Käsiteltäessä perustuslakiasioita kuten mietintöä lakien toimeenpanosta, myssyt tähdensivät, että kyseessä ei ollut perustuslakien reformi vaan olevien perustuslakien noudattamisen vaaliminen. Vaatimus hallitusmuodon aiheuttaman valtiomahtien epätasapainon korjaamisesta menetti merkityksensä, myssyt lausuvat, kun sitä nyt vaati puolue, joka kymmenen vuotta aikaisemmin oli itse torjunut tasapainottamisen tendenssit. Hattujen onnistuttua jälleen solmimaan suhteet hoviin, valtiosäännön muuttamisella kuningasvaltaiseen suuntaan oli myssyjen keskuudessa sitäkin vähemmän kannatusta.³

Näillä valtiopäivillä saatiin aikaan todella laajakantoisia ratkaisuja eräisiin kauan ajettuihin uudistuksiin kuten kaupunkien tapulioikeuskysymykseen ja talonpoikaispurjehdukseen sekä uusi ratkaisu isojaon aiheuttamien kiistojen oikeuskäsittelyyn. Painovapaussäädös taas toteutti kokonaan uutta yhteiskunnallista ajattelutapaa. Monet näistä uudistuksista koskivat nimenomaan Suomea ja Suomen taloudellista kehittämistä. On aivan ilmeistä, että kun vaalivoiton vakuuttavuus antoi mahdollisuudet, niin revanssinhalu puolestaan johti kärjistyksen ja myssyt hylkäsivät sellaisiakin toimintoja, joiden hoitamisessa puolue oli ollut aikaisemmin hattujen kanssa yhteistyössä. Tällainen, aikaisemmin yhteistyössä sovittu asia olivat Suomen taloudellisen kehittämisen muodot. Myssyt olivat hyväksyneet Suomen erityisvaliokunnat ja läänin deputaatiot, mutta nyt he hylkäsivät ne samoin kuin he hylkäsivät kaikki muutkin säätyjen erikoisdeputaatiot hattuvallan muotojen ilmentyminä. Myssyt ryhtyivät nyt käyttämään ”säädylle laillisesti ja luonnollisena kuuluvaa oikeutta ottaakseen pelkäämättä ja täydellisesti tutkittavaksi niiden sairauksien syyt, joista valtiourumis kärsii”, kuten maamarsalkka Thure Gustaf Rudbeck tervehdyksessään säädylleen lausui. Sairauksien vakavin syy oli valtionfinanssien heikko tila, mutta sillä tietenkin olivat omat syynsä, jotka eivät olleet voittamattomien ulkopuolisten tekijöiden ja olosuhteiden aiheuttamia. Finanssikriisi päinvastoin johtui siihen astisen politiikan virheistä, eikä mikään ollut myssyille mieluisampi

³ *Malmström*, mt. V, s. 408—414. *Trulsson*, Ulrik Scheffer, s. 514—516. *Jägerskiöld*, *Hovet och författningsfrågan*, erityisesti s. 268—310, 326—335.

kutsumustehtävä kuin käydä ylivoimaisen enemmistönsä turvin todellakin pelkäämättä paljastamaan hattujen erheitä. Valtiovaraindeputaatio totesi jo helmikuun 19 päivän mietinnössään, että valtiovarain vajuus johtui, paitsi sodankäynnistä ja linnoitustöistä, myös monista uusista viroista sekä ylimääräisten komissioiden, oikeuksien ja deputaatioiden perustamisesta. Niiden kustannukset olivat viime vuosina nousseet aivan kohtuuttomiksi, mutta ne eivät sitä paitsi sopineet edes perustuslakien puitteisiin.⁴ Näin ollen Suomen läänien talousdeputaatiotkin joutuivat vaaravyöhykkeeseen jo myssyjen ohjelmaluonteisessa julistuksessa annetun tuomion perusteella. Asetelman luonteeseen kuului, että vastapunnukset, kertomukset deputaatioiden todellisista saavutuksista, tulivat tämän jälkeen oimaan kovin keveitä.

2 *Küsta Suomen talouden kehittämisen muodoista ja erikoisvaliokuntien ja läänindeputaatioiden lakkauttaminen*

Suhtautuminen hattujen toimenpiteisiin sai kriittisen leiman heti alusta alkaen. Kun valiokuntien työskentely valtiopäivien järjestäytyttyä alkoi, herätti taloutta koskevien asiain kohdalla melkoista huomiota kuninkaan salaisen esityksen toinen kohta, jossa hallitus vaati perinnöksioston täydellistä keskeyttämistä.¹ Talonpoikaissäätö kääntyi tällöin kolmen muun säädyn puoleen ”säilyttääkseen privilegionsa”. Koska asia koski myös näiden etua, ne ottivat kamari-, talous- ja liikeputaatioissa empimättä hallituksen esitykseen kielteisen kannan.²

Samaan aikaan deputaatiolle alkoi saapua Suomen läänien talousdeputaatioiden pöytäkirjoja, asiakirjoja ja valtiopäiväkertomuksia. Se ohjasi ne välittömästi kamari- ja talousvaliokunnalleen, joka oli jo ehtinyt kaivatakin niitä.³ On kuitenkin merkillepantavaa, että tässä samassa alivaliokunnassa alettiin esittää jo kritiikkiä ennen asiakirjojen saapumistakin.

Kapteeni Roos oli ehdottanut 1. 3., että kamari-, talous- ja liikeputaatio ei käsitteisi isojakoasioita ennen kuin hänen johtamansa Pohjanmaan deputaa-

⁴ RoA 21. 1. 1765, RAP 24, s. 4. *Malmström*, mt. V, s. 258—259, 264—265.

¹ Kongl. Maj:ts Secreta Propos. i inr.civ.är. 5. 2. 1765, § 2. R 4985 (Riksdagsacta). SRA.

² KECD 22. 2. 1765. R 3353, f. 10—10 v. SRA. — Valtiopäivät alkoivat 15. 1. 1765, mutta valiokuntatyö pääsi alkamaan vasta helmikuun puolivälin jälkeen, mikä johtui valtakirjakiistoista ja myssyjen halusta varmistaa valiokuntiin valittavien puoluekanta. Kamari-, talous- ja liikeputaatioon saapuivat porvarissäädyn edustajat vasta mainittuna päivänä, 22. 2. 1765. — Näiden valtiopäivien ensimmäisten viikkojen toimenpiteistä, hattujen vastaisen asenteen ilmenemisestä ja suomalaisten osuudesta siihen, ks. *Renvall*, Suomalainen talonpoika myssyjohtajana, s. 335—340 ja *Sama*, Ruotsin vallan aika, s. 331—334. Perinnöksioston käsittelystä lähemmin, ks. s. 215—221.

³ KECD 26. 3. 1765, R 3353, f. 55—56. KEU 20. 3. 1765, R 3359, f. 46—47. SRA.

tion asiakirjat olisivat saapuneet. Kapteeni Georg Ehrenmalm, ”vannoutunut myssy... ja häpeä tunnustaa, suomalainen” — kuten *A. R. Cederberg* lausui — ehdotti silloin, että Pohjanmaan deputaatio olisi lakkautettava.⁴ Läänindeputaatiot olivat hänen mielestään laillisuuden kannalta kyseenalaisia. Kamarideputaatio ei halunnut ratkaista asiaa tutkimatta, vaan lähetti sen asetusvaliokunnalle. Tällöin jo leijui silti ilmassa deputaatioita uhkaava ajatus. Rovasti Mathesius nimittäin arveli keskusteltaessa pitäjien ns. talouskilloista (”Ekonomiska Gillen”), jollaisia jälleen oli ehdotettu, että killat ehkä voisivat toimia isojaon hyväksi ”jos deputaatiot lakkautetaan”.⁵

Sama ”vannoutunut myssy”, kapteeni Ehrenmalm ei jättänyt asiaansa kesken. Odottamatta asetusvaliokunnan lausuntoakaan hän luki kamarivaliokunnassa maaliskuun jälkipuolella perusteellisemmän muistionsa Suomen isojaosta. Siinä hän pyrki osoittamaan läänindeputaatioiden työn edellytykset isojaon kannalta heikoiksi ja niiden toiminnan yleiseltä kannalta vahingolliseksi:

— niiden jäsenet asuivat eri tahoilla ja kaukana toisistaan, jonka vuoksi ne eivät voi kokoontua usein koska kruunun päivä- ja matkarahoja tulee säästää,

— depulatioilla ei ole tuomio-oikeutta, joten niiden tehtäväksi jää kehottaa riitapuolet oikeuteen,

— jäsenet ovat enimmäkseen virkamiehiä ja kokoukset häiritsevät heidän viirahoitoaan, joten niistä on maalle enemmän haittaa kuin hyötyä,

— jäsenen taitavuuskin näihin tehtäviin on aina hypoteettinen, sillä heidän asiantuntemuksensa rajoittuu erilaisiin yleisiin ajattelutapoihin eikä tietoon käsiteltävistä asioista,

— jo saapuneet valitukset todistavat, että deputaatioiden päätökset loukkaavat kansalaisten oikeushyviä (”Beneficia juris”) ja on epäilyttävää, että säätyjen elin ensi asteena tuomitsee kansalaisia; kuinka lakia käyttävä valta, tuomari, sen jälkeen voi puuttua lakiasäättävän oikeudenmukaisuuden harkitsemiseen,

— vaikeudet poistuvat, jos laamanninoikeus asetetaan sovitteluun kiistaa herättäneet isojakotoimitukset ja tuomitsemaan maajutut, joita ei voida sovittaa.

Ehrenmalmin kamarivaliokunnalle jättämä muistio sisälsi kieltämättä ”varsin verisen arvostelun” (*Kuusi*). Erityisesti siinä kiinnittää huomiota se, että taloudelliset seikat jäivät vain yhden huomautuksen varaan, mutta sen sijaan korostettiin periaatekysymystä valtioelinten keskinäisten valtasuhteitten sekoittamisesta. Tämä seikka voidaan kuitenkin selittää nimenomaan sillä, että Ehrenmalmin muistio oli vain osa myssyjen ohjelmasta kaikkien valtiopäivien väliaikoina toimineiden erityiselinten lakkauttamiseksi. Niiden tuomitsemisessa kustannuksiin kohdistunut kritiikki oli alkanut jo valtiopäivien alkuvaiheissa ja päivälleen kuukautta aikaisemmin, 20. helmikuuta, menosääntöva-

⁴ *Cederberg*, Vapaudenaika II, s. 162, 400.

⁵ KECD 1. 3., 12. 3. 1765, R 3353, f. 42—46 v. KEU 8. 3. 1765, f. 26. SRA, *Kuusi*, Isojaon alkuvaiheet, s. 154—155.

liokunta oli esittänyt joukon numerotietoja erilaisten komissioiden, valmistelukuntien ja säätydeputaatioiden kustannuksista. Niiden tuli todistaa, että kruunun varoja oli tuhlatu sängen huolettomasti, ja maaliskuussa käytettiin monia puheenvuoroja, jotka osoittivat, että mielipiteisiin oli todella osattu vaikuttaa. Näin ollen Ehrenmalm avasi uusilla agrumenteillaan kuin uuden rintaman erityiselinten aseman horjuttamiseksi.

Kamarivaliokunta pani Ehrenmalmin ehdotuksen pöydälle ja päätti pyytää läänien talousdeputaatioiden kaikki asiakirjat haltuunsa ”koska ne kuuluivat tänne”.⁶ Myssyjen ohjelman toteuttaminen jatkui sitten johdonmukaisesti. Seuraavana päivänä kamari-, talous- ja liikeputaation jäsenelle, iisalmelaiselle Heikki Paldaniukselle suotiin oikeus esiintyä valiokunnan kokouksessa ja hän saapui lausumaan kritiikkinsä Savon ja Karjalan deputaatioiden toiminnasta. Paldanius sai kehoituksen jättää asiasta kirjallisen muistion. Tämän jälkeen valiokunta keskusteli jälleen Ehrenmalmin tekemistä huomautuksista, mutta mitään päätöksiä ei vielä tehty. Erilaista kritiikin aineista oli täten kuitenkin jo runsaasti koossa kun läänien talousdeputaatioiden asiakirjoja alkoi saapua. Niiden käsitelijäksi valiokunta määräsi nyt kapteeni Ehrenmalmin. Hänen tuli tutustumisensa perusteella antaa lausunto niistä ja oli selvää, ettei se voinut olla puolueeton lausunnonantajan sidottua kantansa jo tätä ennen. Samalla kun deputaatioiden pöytäkirjat, asiakirjat ja valtiopäiväkertomukset maaliskuuhuhtikuussa kulkivat valiokunnan pöydän kautta Ehrenmalmille, valiokunta mihinkään lähemmin tutustumatta, mutta hajaesimerkkejä ja numeroita poimien kiinnitti ”vakavaa huomiota siihen, että työ oli tullut tavattoman kalliiksi”.⁷

Kun näitä huomautuksia jaeltaessa ei lainkaan perehdytty deputaatioiden todelliseen työmäärään, ne kuvastelivat asialle kielteistä tendenssiä jo nyt. Deputaatioiden innokas puoltaja, rovasti Mathesius oli ilmeisesti ollut poissa näistä kokouksista, sillä huhtikuun alussa hän huolestuneena tiedusteli, aikooko valiokunta, ”kuten hän on kuullut”, laatia jonkin mietinnön. Tähän annettiin myöntävä vastaus, jolloin Mathesius ryhtyi tarmokkaasti puoltamaan deputaatioita ja vaati, että niiden aikaansaannoksia on tutkittava niiden säädyiltä saaman toimeksiannon kannalta. Rovasti lausui lopuksi, että ”varsinkin Pohjanmaan deputaatio oli hoitanut tehtävänsä kaikella ahkeruudella”.⁸

Juuri tämän deputaation ansioiden korostaminen oli Mathesiuksellekin toisaalta kiusallinen tehtävä, koska hän joutui puhumaan ilman näyttöä; deputaa-

⁶ G. Ehrenmalm, Hörsamt Memorial, R 3367, f. 929—934. KEU 20. 3. 1765, R 3359, f. 46—47. SRA. *Kuusi*, mt., s. 157. — Muistiossaan Ehrenmalm esitteli seikkaperäisesti, millä tavoin konstitutionaaliset kyseenalaisuudet poistuvat jos kiistaa herättäneet isojakotoimitukset ratkaistaan laamannioikeuksissa. Oikeusturva lisääntyy juuri sillä, että säätyjen asettamat elimet lopetetaan. Kun sellaiset elimet osallistuvat hallintotoimintaan ja oikeudenhoitoon, valtiosäännön periaatteet menevät ylös alaisin.

⁷ KEU 21. 3., 30. 3., 1. 4. 1765, R 3359, f. 47—48, 50, 53—55, 57—60. SRA.

⁸ KEU 3. 4. 1765, R 3359, f. 60—61 v. SRA.

tion kaikki asiakirjat olivat myöhässä kuten edellä on mainittu, ja niiden viipymistä oli ehditty jo ihmetellä. Kesäkuussa valiokunta kutsui kapteeni Roosin henkilökohtaisesti selittämään papereiden viipymistä. Hän vakuutti, että kaiken piti tapahtua ajallaan kun deputaatio oli kokoontunut viimeisen kerran päivää ennen joulua 1764 Torniossa ja käynyt läpi 4. 12. 1764 tarkistetut pöytäkirjat ja asiakirjat ja laatinut valtiopäiväkertomuksen tekstin. Hän oli jo helmikuussa antanut kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle sen pyytämän selityksen ja kun asiakirjat yhä edelleen viipyvät, hänen epämiellyttävä velvollisuutensa on ilmoittaa täälläkin, että kaikki on deputaation sihteerin Backmannin syytä. Sihtööri oli saanut palkkaa vain kuparitaalarin istuntopäiviltä ja Roos oli yrittänyt järjestää sekä paremmat palkkaehdot että paremman sihteerin, mutta ei ollut onnistunut. Nyt hän oli jo kahdesti vaatinut sihteerää toimimaan, mutta ei ollut saanut edes vastausta. Roos ”valitti syvästi, että kun hän oli pitänyt säädyiltä saamaansa luottamusta kunniatehtävänä ja siksi koettanut tehdä velvollisuutensa”, oli nyt käynytkin näin.

Kapteeni Carpelan valitti puheenvuorossaan, että ”asukkaat ovat joutuneet kärsimään kun mikään ei edisty”. Väite oli kohtuuton, sillä sellaisesta vahingostahan tässä ei ollut lainkaan kysymys. Carpelan jatkoi, että ”kaikkien kertoman mukaan” Pohjanmaan deputaatio kylläkin oli ollut ahkerin. Tämä kävi tunnustuksesta Roosin ollessa vielä läsnä, mutta Carpelan käytti silti jälleen ankarampaa sävyä lisätessään, että nyt, neljä kuukautta valtiopäivien alkamisesta, ei vieläkään tiedetä koska asiakirjat saapuvat. Ennen poistumistaan Roos huomautti, että hän itse sitä eniten valittaa. Hänen lähdettyään valiokunta totesi, että valtiopäiväjärjestyksen säätämä asiakirjojen jättöaika on jo mennyt ohi eikä muuta voida tehdä kuin odottaa. Tämä päätettiin ilmoittaa kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle.⁹

Tämä keskustelu käytiin kesäkuun alussa. Läänindeputaatioiden lakkauttamista harkittiin tällöin jo monilla eri tahoilla. Kamarivaliokunta oli jo huhtikuussa kuunnellut uudelleen valtiopäivämies Paldaniuksen kritiikin Itä-Suomen deputaatioiden työstä. Samana päivänä valiokunta oli puheenjohtajansa maaherra Nils Bielken ehdotuksesta myöntänyt hovioikeudenneuvos Samuel Ehrenmalmille oikeuden olla läsnä Suomen talousdeputaatioiden asioita käsiteltäessä.¹⁰ Pian tämän jälkeen kapteeni Georg Ehrenmalm esitti — veljesten ilmeisesti yhdessä laatiman — lausunnon läänindeputaatioista. Niiden määrääminen ja se, mitä ne olivat saaneet aikaan, ”ei näytä sopivan valtiopäivien tarkoittamaan Suomen kehittämiseen ja edistämiseen eikä vastaavan niitä kuluja, joita kruunulle aiheutuu”. Tämän vuoksi useat syyt puhuvat sen puolesta, että deputaatioiden toiminta lakkautetaan ja ”että Suomen taloudellinen kehittäminen asetetaan valtakunnalle ja sille itselleen hyödyllisemmälle ja lailliselle kannalle”. Deputaation

⁹ KEU 3. 6., 4. 6. 1965, R 3359, f. 194, 202—210. SRA.

¹⁰ KEU 16. 4. 1765, R 3359, f. 80—80 v. SRA.

plenumin kautta tulisi säädyiltä tiedustella, eikö valiokunnan pitäisi laatia mietintö siitä, miten Suomen isojakoa ja Karjalan verollepanoa tästä lähtien suoritetaan.

Useiden jäsenten pyynnöstä lausunto pantiin pöydälle tutustumista varten.¹¹ Asialla ei ollut kiire, varsinkin kun valtiovaraindeputaatio oli tutkinut läänindeputaatioiden kustannuksia ja kysynyt kamari-, talous- ja liikedeputaatiolta tätä asiaa sekä sen mielipidettä, mihin summaan menot vastaisuudessa nousevat vai lakkaavatko ne kokonaan, sekä lopuksi, ”onko nuo menot katsottava privaatteiksi, jotka kootaan kyseessä olevien seutujen asukkailta koska hyötykin tulee heidän hyväkseen?” — Näin tuli esille myöhemmin vaikuttava ajatus, että kustannukset olikin katsottava yksityisten suoritettaviksi toimitusmaksuiksi.¹²

Taktiikka ja toimenpiteiden ajoitus muistuttavat läheisesti sitä tapaa, jolla kenraalikuvernöörinviran lakkauttaminen hoidettiin valtiopäivillä 1751—52. Paine kohdistettiin yhtä aikaa usealta taholta ja yhteistä oli myös se, että muuan oleellinen tärkeä asiakirja puuttui, edellisessä tapauksessa kenraalikuvernöörin valtiopäiväkertomus oli myöhässä, nyt yhden deputaation koko arkisto. Läänindeputaatioiden tulevaisuus näyttikin jo keväällä 1765 niin synkältä, että niiden puoltaja Mathesius totesi uudemman kerran, että hänkään ei asetu vastustamaan Ehrenmalmin mietintöä, ”kunhan vain Pohjanmaan deputaatio säilytetään.”¹³

Vaatus yhden maakunnan deputaation erillisenä käsittelemisestä ei voinut tietenkään tuottaa tulosta, mutta deputaatioiden puoltajat pyrkivät vaikuttamaan toisellakin tavoin. Kamari-, talous- ja liikedeputaatiossa R.J. Jägerhorn, joka oli toiminut Uudenmaan ja Hämeen deputaatiossa, kumosi omissa muistiossaan suuren osan Ehrenmalmin väitteistä. Työ oli ollut kallista, mutta ei kruunulle vaan mukanaolleille; hänkin oli saanut palkkiota 319 hopeataalaria, mutta suorittanut omista varoistaan 875 hopeataalaria. Riitojen lykkääminen tuomioistuimelle sovittelun sijasta tulisi kalliiksi ja hidastaisi toimintaa. Oikeudellisesti deputaatioiden asemassa ei hänen mielestään ollut mitään kyseenalaista, eikä järjestelmää sen vuoksi saisi vaihtaa, vaikka jäseniä vaihdettaisiinkin. Tällä vetoamisella ei ollut positiivista vaikutusta. Sen sijaan deputaatio palautti alivaliokunnalleen Ehrenmalmin mietinnön, koska siinä ei ollut erikseen käsitelty Pohjanmaan deputaation työtä. Alivaliokunta saattoi silloin kärkevästi kysyä, mitenkä lausua sellaista, josta ei ollut asiakirjoja saatavissa.¹⁴

Kapteeni Roos taas koetti viedä kysymyksen kokonaan toiselle areenalle, ilmeisesti toivoen kohtaavansa neuraalimman suhtautumistavan. Hän esitti salaiselle valiokunnalle heinäkuun lopulla, että Suomen läänindeputaatioiden työtä

¹¹ KEU 6. 5. 1765, R 3359, f.154—156 SRA.

¹² StD 6. 5. 1765, R 3396, s. 492—493. KECD 11. 5. 1765, R 3353, f. 117—117v. SRA.

¹³ KEU 9. 5. 1765, R 3359, f. 158. SRA.

¹⁴ KECD 11. 5., 13. 5. 1765. R 3353, f. 130—131, 133—134. KEU 3. 6. 1765, R 3359, f. 194—194 v. SRA. *Kuusi*, mt., s. 157—158. *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 307.

tarkastamaan asetettaisiin suomalainen valmistelukunta kuten aikaisemminkin valtiopäivillä on ollut tavallista. Se edistäisi valtiopäiväasiain käsittelyä, sillä muilla valiokunnilla oli työtä jo nyt tarpeeksi ja Suomen asiat olivat erikoislaatuisia. Pohjanmaan talousdeputaation pöytäkirjat ja asiakirjat olivat nyt saapuneet ja kaikki deputaatioiden toiminnan tulokset pitäisi tarkastaa ja arvioida yhtenä asiana.

Salainen valiokunta ei tähän ehdotukseen suostunut. Sitä vastustivat maamarsalkka ja valiokunnan puheenjohtaja Rudbeck samoin kuin hattujen vahva mies, kenraali Axel von Fersen sekä monet muut. Roosin ehdotusta puolsivat vain Mathesius, joka istui papiston edustajana täälläkin, ja toinen myssyedustaja Pietarsaaren pormestari Häggström.¹⁵ Salaisen valiokunnan lähes yksimieliseksi päätökseksi siis tuli, että kamari-, talous- ja liikedeputaatio tarkastaa Suomen läänien talousdeputaatioiden toiminnan, ”jota se on jo tutkinut tähänkin asti”.¹⁶

Tämän jälkeen läänindeputaatioiden säilyttämisestä tai lakkauttamisesta ei puhuttu pitkään aikaan mitään. Pohjanmaan deputaation arkisto tuli kamari-, ja talousvaliokunnalle vasta elokuussa ja Mathesius sai kirjoittaa deputaation toiminnasta lausunnon. Se oli valmis huhtikuussa 1766 ja hyväksyttiin toukokuun lopulla valiokunnan lausunnoksi kamari-, talous- ja liikedeputaatiolle. Se puolestaan hyväksyi sen sellaisenaan. Lausunto antoi kitsastelematta deputaatiolle tunnustuksen sen työstä kuten Mathesiuksen kanta edellyttikin.¹⁷

Se että nyt myös valiokunta voi ryhtyä kiittämään läänindeputaatioiden työtä johtui aivan ilmeisesti siitä, että tilanne oli jo täysin muuttunut. Salainen valiokunta oli nimittäin tällä välin tehnyt päätöksen kaikkien erillisten komissioiden, johtokuntien ja deputaatioiden lakkauttamisesta. Toimenpiteelle esitettiin monia eri syitä: virastot ja laitokset voivat hoitaa helpommin ja paremmin tilapäiselinten tehtävät ja ne tekevät sen valtakunnan lakien ja entisen käytännön mukaan. Kuninkaallisesta Majesteetista ja kollegioista riippumattomina toimineet deputaatiot olivat aiheuttaneet sekaannusta, niiden toiminta oli ollut perustuslakien vastaista ja lopuksi; valtiovarain tila vaati ehdottomasti, että ne oli lakkautettava.

Päätöksen sanamuodolla haluttiin viitata myssyjen pyrkimykseen vaalia perustuslakien tarkkaa noudattamista, tendenssiä, jota ilmensi myös ”Mietintö meidän hyvien lakiemme huonon toimeenpanon syistä” elokuussa 1766. Laillisuuden korostuksen ohella valtionalous tarjosi kiitollisia aiheita kritiikille. Menosääntödeputaatio totesi jo helmikuussa 1765, että vuoden 1756 säätyjen komissio oli vallankaappausyritystä tutkiessaan käyttänyt 41. 693 hopeataalaria, joista säätyjen konttori ei kykene selvittämään kuin osan. Josias Carl Cederhielmin johdolla myssyt ryhtyivät silloin vaatimaan säätyjen konttorin lakkauttamista. Pian Cederhielm

¹⁵ Häggströmin puoluekanta, *Renvall*, Ruotsin vallan aika, s. 333.

¹⁶ SU 25. 7. 1765, R 3272, s. 1196—1206. Roosin muistio. R 3367. SRA.

¹⁷ KECD 28. 8., 27. 9. 1765, 5. 4., 23. 5. 1765. R 3359, f. 394—395, 449 v., 847—849, 935—935 v. SRA.

laajensi vaatimuksen kaikkia komissioita koskevaksi. Kritiikin kohteeksi sopi erinomaisesti valtaneuvos Palmstiernan huonomainen komissio, joka oli käyttänyt 13.000 hopeataalaria selvitettävissä olevia, mutta sen lisäksi 4.333 hopeataalaria selvittämättömiä menoja. Suomen läänien talousdeputaatioiden taas toukokuussa 1765 laskettiin käyttäneen vuodesta 1760 lähtien 10.600 hopeataalaria sekä kyytimaksuihin ja päivärahoihin 2.694 hopeataalaria. Menosääntödeputaatio katsoi, että tämän laatuista maksuja ei voitu puoltaa vaan niistä oli päästävä. Jos toimintaa jatkettaisiin, tulisi menot suorittaa yksityisesti toimitusmiehille. Toukokuun 1765 lopulla deputaation ehdotus kaikkien tämän laatuisten erityiselinten lakkauttamisesta oli valmis. Samalla oli lakkautettava säätyjen konttori.¹⁸ Suomen läänien talousdeputaatiot kaatuivat näin ollen niistä itsestään ja niiden omista työsaavutuksista riippumattomaan poliittiseen paineeseen. Samasta syystä hylättiin jo kesällä 1765 kapteeni Roosin yritys saada salainen valiokunta asettamaan suomalaista valiokuntaa. Myssyjen suomalaisen siiven ei ollut helppoa seurata tällaisessä asiassa ohjelmallista puoluelinjaa kuten Mathesiuksen ja Häggströmin kannanotot Roosin ehdotuksen puolesta osoittivat, mutta selvää oli, etteivät muutamat erimieliset voineet kääntää ohjelmallista suuntausta toiseksi.

Valiokunnat saivat ilmoituksen erityiselinten lakkauttamisesta helmikuussa 1766, toista viikkoa päätöksen teon jälkeen. Niitä kehoitettiin ottamaan tämän huomioon omassa valmistelutyössään. Ilmoitus kirjattiin ad acta, sillä valiokunnathan olivat todellisuudessa jo pitkään toimineet tämän periaatteen mukaan.¹⁹ Suomen asiain hoidossa tämä näkyi siinä, että isojaon aiheuttamien maariitojen ratkaisuelimeksi suunniteltiin uutta tuomioistuinta, maanjako-oikeutta.

Mutta byrokratia toimi tavattoman hitaasti. Pohjanmaan talousdeputaatio oli jo v. 1763 ehdottanut kamarikollegiolle ehdotuksensa uudeksi veronpanometodiksi. Limingan, Kalajoen ja Lohtajan pitäjiä varten pitäjäläisten pyydettyä deputaation apua.²⁰ Kamarikollegio oli kuitenkin hylännyt ehdotuksen, jolloin deputaatio oli valittanut hallitukselle. Hallitus oli kehoittanut kollegioita antamaan selityksen ja sai sen vihdoin helmikuussa 1766. Kollegio lausui, että on ”sangen epätavallista, että deputaatio auttaa rahvasta tällaisessa toiminnassa, . . . josta koituu kruunulle veronmenestys”. Hallitus hyväksyi kollegion lausunnon ”lakien ja asetusten mukaisena”.²¹

Lausunto oli selvää selvemmin laadittu todistamaan, että kruunun menot eivät rajoittuneet deputaatioiden kuluihin vaan deputaatioiden asiaa tuntemattomat päätökset aiheuttivat myös kruunulle menetyksiä. Mutta kun tämä asiakirjallinen

¹⁸ StD 20. 2., 6. 5., 21. 5., 4. 6. 1765, R 3396, s. 82—85, 492—493, 598—601, 643—644. MFD 1. 4. 1765, R 3327, f. 40. SU 27. 8. 1765, 3272, s. 1623—1625. ED 6. 2. 1766, R 3421, f. 87, 375—375v. SRA. *Kuusi*, mt., s. 161—162. *Malmström*, mt. V, s. 262—263, 324—327. *Renvall*, mt., s. 307—308.

¹⁹ SU 13. 2. 1766, R 3273, 3.2877—2878 KECD 17. 2. 1766. R 3353, f. 695—695v. SRA.

²⁰ Ks. edellä s. 199.

²¹ Rådspot. i inr.civ.är. 18. 2. 1766, s. 381—382. SRA.

todistajanlausunto vihdoin ehti hallitukselle, deputaatit olikin jo lakkautettu. Todistusta ei niin ollen enää tarvittukaan.

3 Myssyjen ratkaisut Suomen talouskysymyksiin

Suomen asiain hoidossa myssyjen valtaannousu siis merkitsi irtautumista entisistä muodoista, mutta se ei merkinnyt irtisanoutumista itse asioista. Myssyjen oli nyt päinvastoin osoitettava, että he kykenivät ratkaisemaan tämänkin valtiopäiviltä toisille kulkeneen perinnön. Suuri joukko alunperin Suomen taloudellisen kehittämisen iskusanan peittämistä pulmista oli samalla jo muuttunut valtakunnallisiksi pulmiksi. Myssyt onnistuivatkin löytämään uusia ratkaisuja moneen aikaisempaan umpikujaan, ennen kaikkea koskea he uusina vallanhaltijoina eivät olleet sidottuja, vaan kaikki epäkohdat, joita he kaivoivat esille, olivat ”vanhan hallituksen” työtä. Näin kävi isojaon maariitojen ratkaisuelimen perustamisen suhteen sekä samoin kauppaa ja merenkulkua koskeneiden kiistojen kohdalla.

— Maantieteellisten mittausten lopettaminen isojaon toimeenpanon tehostamiseksi, Suomen läänien isojakoasetukset ja maanjako-oikeuksien perustaminen

Koko valtakunnassa suoritettavan isojakotoimen nopean edistymisen vaikein este oli ollut maanmittarien vähäisyys, josta myös läänideputaatit olivat huomauttaneet eri yhteyksissä. Tilannetta vaikeutti edelleen se, että Suomessa samanaikaisesti isojaon ohella suoritettiin myös maantieteellistä mittausta. Tästä syystä kumpikin työ hidastui, ja tähän viitaten kenraali Ehrenswärd esitti hallitukselle helmikuussa 1764, että isojakotyöstä olisi irrotettava siihen määrätty geografisen maanmittauskomission maanmittarit alkuperäiseen työhönsä, sillä maanpuolustuksen tarpeet ja sotilaallinen suunnittelu vaativat hyviä maakuntien karttoja. Koska neuvosto ei tuntenut asiaa, se päätti, että kamarikollegion tuli antaa selitys maantieteellisten mittausten lopettamisesta.

Kollegion selitys osoitti, että säätyjen päätösten mukaan oli molempia töitä suoritettava rinnan, mutta kuitenkin niin, että Pohjanmaalla tuli maantieteelliseen mittaukseen kiinnittää niin vähän maanmittareita kuin mahdollista, joten geometrinen mittausta on asetettu etusijalle. Valtaneuvos Hiärne esitti tämän jälkeen ainoana pidemmän puheenvuoron. Vaikka hän olikin lähellä Ehrenswärdiä ja sotilaana toiminut yhdessä hänen kanssaan ja Ehrenswärdin Pommerissa ollessa vastannut linnoitustöiden valvonnasta, joten hän tunsikin Suomen puolustus suunnittelun tarpeet erittäin hyvin, hän silti otti eri kannan kuin Ehrenswärd. Hän lausui, että isojaon toimeenpano on nyt maan taloudelle ehdottoman tärkeä ja

kiireellisempi tehtävä kuin karttojen valmistaminen sotilastarkoituksiin. Kollegio oli ehdottanut näiden tehtävien yhdistämistä, mutta valtaneuvos Hiärne ei voinut ymmärtää, mitä sillä tarkoitettiin. Molempia oli jatkettava isojakoa ensisijaisena pitäen kuten säätyjen päätös edellytti, ”josta ei luonnollisesti muutoinkaan käynyt poikkeaminen”. Valtaneuvosto oli samaa mieltä.¹

Kamarikollegio antoi tästä tiedon Suomen maanmittauksen johtaja Runebergille huhtikuussa 1764 lausuen jyrkästi, että maantieteelliseen mittaukseen tarkoitettujen maanmittarit oli määrättävä tuohon tehtävään. Tällöin Pohjanmaan läänin-deputaatio puolestaan kääntyi hallituksen puoleen anoen lisää isojakomaanmittareita muualta. Hallitus päätti silloin jättää asian säätyjen käsiteltäväksi. Ylijohtaja Faggot taas oli tässä vaiheessa lausunut kannanottonaan, että maantieteelliset mittaukset olisi toistaiseksi kokonaan lakkautettava.²

Valtiopäivillä asia tuli esille monia eri teitä. Turun ja Porin läänin sekä Uudenmaan ja Hämeen läänin taloudeputaatiot moittivat isojaon hidasta toimeenpanoa ja lausuivat syyksi juuri maanmittarien puutteen ja maantieteellisten mittausten tuottaman viivästymisen. Salaisessa valiokunnassa sekä kamari-, talous- ja liikeputaatiossa kesällä 1765 tehdyn päätöksen mukaan maantieteelliset mittaukset päätettiin lopettaa sekä Suomessa että Ruotsissa. Suomeen oli määrättävä yhteensä 60 uutta maanmittaria isojakotyöhön. Valtiovarain niukkuuden vuoksi maanmittarien palkkakysymys aiheutti vielä kiistaa. Faggotin vaatimus parempien palkkojen maksamisesta kaatui, ja lopputuloksena oli, että maanmittarit saisivat entistä pienemmän palkan, vain 200 hopeataalaria vuodessa. Koska tämä ei voinut riittää, luvattiin uusina etuina toimitusmaksuja ja asunto- ja päivärahoja, jotka määrättiin rahvaan maksettaviksi.³

Uudenmaan ja Hämeen lääni sekä Turun ja Porin lääni ja Pohjanmaa saivat myös uudet isojakoasetukset. Ne ratkaisivat koko joukon pulmia, jotka olivat olleet esillä isojaon kehittämisen alkuvaiheista asti. Kamari- ja talousvaliokunta antoi ehdotusten laatimisen kapteeni Ehrenmalmin ja Pohjanmaan asetuksen osalta rovasti Mathesiuksen tehtäväksi. Heidän saatuaan työnsä valmiiksi ryhdyttiin ehdotuksia tarkastamaan syksyllä 1765. Tässä vaiheessa kiinnittää huomiota se, että Ehrenmalm ja Mathesius olivat tehneet valmistelutyönsä ilmeisesti paljonkin neuvotellen, siitä huolimatta, että he olivat läänien taloudeputaatioita koskevassa periaatekysymyksissä aivan vastakkaisilla linjoilla. Valiokunta puolestaan oli hieman neuvoton; sillä ei ollut vakavia huomautuksen aiheita, mutta se ei toisaalta myöskään tehnyt lopullista päätöstä. Sen sijaan se päätti kutsua maaherra H.H. Boijen ja talonpoikaissäädyn Israel Heleniuksen kokouksiin mukaan. Jälkimmäinen ei

¹ Rådsprot. i inr.civ.är. 29. 2., 14. 3. 1764, s. 431—432, 580—588. SRA.

² Rådsprot. i inr.civ.är. 8. 8. 1764, s. 291—294. SVA. *Gustafsson*, Maanmittarikunta ja mittaustyöt Ruotsin vallan aikana, s. 114—115. *Kuusi*, mt., s. 168.

³ SU 15. 8. 1765, R 3272, f. 1410—1411. KEC D 20. 8. 1765, R 3353, f. 387—388. KEU 1. 4. 1765, f. 57—59. R 3359, f. 60. R 3367, f. 1021—1028v., 1134—1171. SRA. *Kuusi*, mt. s. 168—169. *Kuusi*, Isojako Suomessa, s. 47—49.

kuitenkaan saapunut, Boije sen sijaan osallistui käsittelyyn. Hänellä ”ei ollut mitään erityistä huomautettavaa vaan periaatteet olivat aivan erinomaiset ja oikeat”. Maanjako-oikeudet olivat erittäin tarkoituksenmukaisia ja hän oli vakuuttunut siitä, että useimmat riitajutut voidaan ratkaista niissä. Hän halusi vain huomauttaa siitä, että välitystuomioistuimen luonne tavallisesti edellyttää vetoamisoikeutta hovioikeuteen, ja hän jätti tämän asian valiokunnan harkittavaksi. Yksityiselle talolle mitattavista tiluksista hän halusi huomauttaa, että kruununmaiksi ”selitettävien” takamaiden kysymys on erittäin vaikea. Suomessa on taloilla kaukaisiakin nautintoja ja niihin siis käyttöoikeus, ”toisissa tapauksissa osa vieläpä kirjein vahvistettuna. Suomalainen valmistelukunta pohti asiaa v. 1756 eivätkä suomalaiset varmasti nytkään suostu sellaiseen toimenpiteeseen, jota he pitävät uutena reduktiona”.

Boijen hovioikeuteen vetoamista koskeva ehdotus jäi huomiotta.⁴ Kysymys liika- maista taas oli yhä edelleen muutoinkin niin arkaluontoinen asia, ettei sen ratkaisemista käynyt yrittäminen. Lopputulos olisi sitten nähtävästi ollut sama ilman Boijen reduktiohuomautustakin. Ainoastaan Pohjanmaan asetukseen sisältyi vä- häinen toteamus eräästä erikoistapauksesta kuten jäljempänä mainitaan.

Ehrenmalm koetti kiirehtiä isojaon käsittelyä mm. lukemalla valiokunnalle jou- lukuussa valtiopäivämies Heikki Ambölelle ”Turun läheltä” saapuneen kirjeen. Siinä kiitettiin isojakoa, jonka ”koko Kansakunta” toivoo nopeasti saatavan suori- tetuksi. Samalla kirje osoitti, että ”Kansakunta kaikissa pääasioissa on täysin sa- maa mieltä kuin Herra Kapteeni”.⁵

Käsittelyä pitkitti kuitenkin maanmittarien ja maanjako-oikeuden jäsenten palkkauskysymys. Siitä ei itse asiassa kiistelty, mutta toisaalta ei myöskään roh- jettu ottaa kantaa maanmittarien palkan pienentämiseksi ja rahvaan toimitusmak- sujen lisäämiseksi. Kiirehtiäkseen ratkaisua Ehrenmalm ehdotti, että maanjako-oi- keuksien palkkiot jätettäisiin seuraavien valtiopäivien ratkaistavaksi kuten läänin- deputaatioidenkin palkkiot oli jätetty v. 1762. Ehdotus kaatui kapteeni Carpe- lanin äreään huomautukseen, että se ei ollut uusi ehdotus vaan vanhan toistoa, juuri sellainen menettely oli herättänyt tyytymättömyyttä. Kun Carpelan toisaalta vastusti kustannusten säilyttämistä rahvaan niskoille, ei asiassa päästy eteenpäin. Helmikuussa 1365 ”muutamat jäsenet” taas ehdottivat, että ”noilta seuduilta ko- toisin olevat kaikkien säätyjen valtiopäivämiehet” kokoontuisivat ja harkitsisivat asiaa. Ruotsalaiset jäsenet vastustivat tätä, koska se olisi ”valiokunnalle sopima- tonta”. Papiston edustajat vaativat silloin Loimaan kirkkoherra Gustav Haart-

⁴ *Kuusi* mainitsee kapteeni Ehrenmalmin ehdotuksesta, että ”rajariitoja ratkaisemaan asetettaisiin laamannit”. Tämä ehdotus lienee tehty jossakin aikaisemmassa vaiheessa, vuo- den 1765 lopulla Ehrenmalmin ehdotusta monesti käsiteltäessä se ei esiinny. Kuusen yleisviittaus valiokuntien pöytäkirjoihin ja asiakirjoihin ei valaise tätä vaihetta, maanjako- oikeudet tulevat esille nimenomaan Ehrenmalmin ehdotuksessa.

⁵ KEU 20. 3., 4. 11., 11. 11., 12. 11., 13. 11., 19. 11., 21. 11., 11. 12. 1965, R 3359, f. 46—46v., 515—515v., 528v., 533—534v., 538v.—539, 543—546, 608—608v. SRA.

mania osallistumaan käsittelyyn ja tähän suostuttiin. Asiantuntemuksen lisä ei silti ollut suuri, sillä Haartman ei ollutkaan perillä maanomistusasioista kuten hän itse lausui.

Ehrenmalm matkusti Tukholmasta ja valtiopäiviltä toukokuussa 1766, mutta yrittämisestä huolimatta käsittely jäi kesken hänen lähtiessään. Pian tämän jälkeen valiokunta pääsi niin pitkälle, että se hyväksyi Pohjanmaan isojakoehdotuksen. Muita läänejä koskeva ehdotus sen sijaan saatiin hyväksytyksi vasta elokuussa.⁶ Päädeputaatio hyväksyi molemmat mietinnöt yhdellä lukemisella eikä säätykäsittelyssäkään syntynyt enää keskustelua. Hallitus antoi vastaavat asetukset 20. 11. ja 29. 11. 1765.⁷

Näiden asetusten merkittävimmät uutuudet vanhoihin säädöksiin nähden olivat siinä, että toimitusta ei saanut keskeyttää, joten maanmittarin oli ehdottomasti suoritettava myös metsien jako. Uudisviljelysten perustaminen isojaon aikana kiellettiin, joka varsinkin Pohjanmaalla oli tuottanut jakotoimitukselle haittaa. Pohjanmaan talousdeputaation ehdotus pakollisesta tontin siirrosta jätettiin asetuksissa huomiota vaille.

Sen sijaan Pohjanmaan asetuksessa otettiin ensi kerran ja varsinaisesti kantaa liikamaakysymyksen ratkaisemiseksi. Kymmenen vuotta aikaisemmin pidetyillä valtiopäivillä oli käyty pitkä keskustelu pääsemättä tulokseen. Pohjanmaan isojakoasetuksessa määrättiin nyt, että harvaan asutuilla seuduilla talojen takamaista ja pitäjän yhteismaasta oli annettava metsiä rannikon tiheimmin asuttujen seutujen taloille. Tällä määräyksellä ei sittemmin ollut käytännössä merkitystä kuten on todettu. Sen sijaan tämän voidaan katsoa merkitsevän myönnytystä liikamaateorialle. Pohjanmaan talousdeputaatio nimittäin oli ehdottanut päinvastaista periaatetta: takamaiden jaossa olisi vanha nautinta katsottava oikeudenmukaiseksi saantiperusteeksi, sillä vaikka kokomanttaalin talo saisikin toisin paikoin 600—900 tynnyrinalaa, toisin paikoin 3000—5000 tynnyrinalaa, se olisi kohtuullista. Tiheästi asutuilla rannikkoseuduilla maan laadun paremmuus ja muut elinkeinoedut näet korvaisivat metsän vähäisyyden haitat.

Maanjako-oikeuksista annetut määräykset sisältyivät läänien uusiin isojakoasetuksiin. Uusien tuomioistuinten perustelut tulivat itse asiassa antaneeksi tunnustuksen paljon moitittujen ja lakkautettujen läänindeputaatioiden toimintaperiaatteille. Maanjako-oikeudet olivat perusteltuja, koska ”mikään ei näytä luonnollisemmalta kohtuudelta kuin se, että jätetään tuollaiset taloudelliset seikat maan asuk-

⁶ KEU 19. 2., 28. 2., 15. 4., 2. 5., 12. 5., 16. 5., 24. 5., 2. 8. 1766. R 3359, f. 733—733v., 742—743, 873, 916—917, 925—929, 1040—1041. SRA.

⁷ KECD 27. 6., 1. 7., 7. 8. 1766, R 3353, f. 1071, 1077, 1199—1199v. SRA. Kongl.Maj:ts Förordning, ang. Storskiiftsdelningar i Åbo, Björneborgs, Nylands och Tavastehus-Läner. Kongl.Maj:ts Förordning, huru ägo-delningar i Österbotten hädanefter måge förrättas. *Modée*, Utdrag VIII, s. 368—378, 388—392. *Kuusi*, Isojaon alkuvaiheet, s. 175—176. *Kuusi*, Isojako Suomessa, s. 50—51. *Jutikkala*, Suomen talonpojan historia, s. 252—254.

kaiden omiin käsiin”.⁸ Varsinaisille tuomioistuimille tehtävää ei voitu antaa koska riitapuolilta puuttuivat useimmiten asiakirjat, joten tuomareilla ei olisi perusteita tuomioihinsa ja koska varsinaisilla tuomioistuimilla ei olisi riittävästi aikaa paneutua tämänlaatuisiin tehtäviin, josta syystä asiain käsittely venyisi kohtuuttoman pitkäksi. Siksi oli asetettava maanjako-oikeudet ”eli välitystuomioistuimet” (*Compromisse-Rätter*), joiden oli toimittava ”samojen ohjesääntöjen mukaan, jotka oli valmistettu talousdeputaatioita varten”.⁹

Näin ollen maanjako-oikeuksien ensimmäisenä tavoitteena oli sopimus pohjaisien ratkaisujen aikaansaaminen maariidoissa. Vasta sen epäonnistuttua ne toimivat tuomitsevinä oikeuksina.

Maanjako-oikeuden toimiaika kesti koko sen ajan, jolloin isojakoa suoritettiin. Oikeuden jäseniä oli 3 tai 5 ja pitäjänmiehet valitsivat heidät.

Arvosteltaessa läänien talousdeputaatioiden korkeita kustannuksia, oli esitetty ajatus siitä, että ne eivät olisikaan kruunun korvattavia vaan ”yksityisiä”. Näin myös päätettiin ja asukkaiden siis tulisi ne suorittaa, koska työstä koitunut etukin oli tullut heidän hyväkseen. Maanjako-oikeuksien jäsenille suoritettavat palkat ja kyytirahat oli kerättävä asianomaisesta pitäjästä. Perusteena oli tällöin täysin käytännöllinen seikka, valtiovarain niukkuus.

Maanjako-oikeuksien ”omakustannusperiaate” aiheutti myöhemmin valituksia kuten päättäjät jo 1766 aavistivat. Toisaalta oikeuksien kokoonpano muodostui joskus sellaiseksi, että kellään sen jäsenistä ei ollut lain ja oikeuden tuntemusta. Päätökset olivat silloin asiallisesti ja muodollisesti epätyytyttäviä eikä oikeus myöskään nauttinut riittävää auktoriteettia.¹⁰

Periaatteessa kahden miehen, kapteeni Ehrenmalmin ja rovasti Mathesiuksen luomassa järjestelmässä oli siis piankin havaittuja puutteita. Mutta niitä voitiin korjailla ja korjailtiinkin, mm. kuningas Kustaa III:n isojakoasetuksessa Suomea varten. Tällöin ratkaistiin myös vaikea pulma jaettavien tiluskappaleiden enimmäislukumäärästä ja vielä vaikeampi kysymys liikamaan erottamisesta. Nämä myöhemmät toimenpiteet isojaon edistämiseksi eivät muuta sitä, että nyt luotu järjestelmä merkitsi, varsinkin maanjako-oikeuksien perustamisen ansiosta, aivan tavatonta jakotoiminnan edellytysten tehostamista.

— Kruununtilojen perinnöksioston jatkuvuuden turvaaminen.

Se tavaton huolestuminen, joka talonpoikien keskuudessa vallitsi muunsäätyisten henkilöiden suorittamien perinnöksiostojen vuoksi, vaihtui 1760-luvun puoliväliin mennessä uuteen huoleen ja tyytymättömyyden aiheeseen. Valtaneuvoskun-

⁸ *Modée*, mt. VIII, s. 372.

⁹ *Modée*, mt. VIII, s. 375, 391—392.

¹⁰ Esim. *Kuusi*, Isojako Suomessa, s. 46—47, 56—58.

ta kiinnitti joulukuussa 1763 huomionsa siihen, että perinnöksiostohinta, joka Ruotsissa oli edelleen kuuden vuoden ja Suomessa kolmen vuoden veron summa, tuotti kruunulle selvää tappiota. Hinta oli muutoinkin alhainen, mutta kun se nyt maksettiin inflaation heikentämällä paperirahalla, kruunun tulo oli muuttunut aivan nimelliseksi. Hallitus käski sen vuoksi kamarikollegion antamaan lausuntonsa asiasta ja päätti jo samalla kertaa, että perinnöksimyynä lopetetaan.¹

Kamarikollegio tietenkin pani käskyn toimeen, mutta antamassaan lausunnossa se totesi, että vaikka kruunun tappio on tuntuva, perinnöksilunastuksen hinta on valtiopäivien määräämä eikä sen johdosta ole muulla tavoin muutettavissa. Valtaneuvokset korostivat, että asialla oli todella kiire. Valtaneuvos Rudenschöld katsoi helmikuussa, että myynnin estäminen voisi jatkua vain joulukuun päätöksestä siihen hetkeen, jolloin kollegio antaisi lausuntonsa ja Kuninkaallinen Majesteetti käsittelisi sen, minkä taas tuli tapahtua mitä pikimmin. Hänen käsitykseensä yhtyi valtaneuvos Fleming.

Silti tarvittiin vielä neljä eri istuntoa kiireen korostamiseen ennenkuin neuvosto oli valmis päättämään, joulukuussa 1764 1. vuoden kuluttua asian esille ottamisesta. Kun kollegion lausunto nyt perusteellisesti käsiteltiin, nähtiin välttämättömäksi muuttaa perinnöksiostoasetuksia seuraavasti:

1. Kruununtilat tulisi myydä perinnöksi huutokaupalla eniten tarjoavalle,
2. Hinnan tulee kaikissa tapauksissa nousta niin monen maakirjaveron suuruiseksi, että se vastaa tilan käypää arvoa.

Keskustelussa heräsi kysymys, mitä oli tehtävä niiden tapausten suhteen, joissa anomus oli jätetty ja lunastussumma talletettu jo ennen 15. 12. 1763. Tähän ei löydetty ratkaisua ja asia jäi avoimeksi. Kaikki neuvokset sen sijaan olivat yhtä mieltä itse pääasiasta: asetuksia on ehdottomasti muutettava kruunun eduksi. Sen vuoksi päätettiin valtiopäiville antaa esitys tästä salaisessa siviiliasian esityksessä.²

Kun kruununtilojen perinnöksimyynä Kaarle XII:n aikana v. 1701 alkoi, sen motiivina oli valtakunnan kassan kartuttaminen eikä missään tapauksessa talonpoikaisystävällinen tai tilojen asujain sosiaalista asemaa tai oikeusturvaa lisäämään tarkoitettu toimenpide. V. 1719 talonpoikaissäätö onnistui painostuksessaan niin paljon, että perinnöksiostoa koskeva yleisen valituksen resoluutio korosti asujan etu-osto-oikeutta. Toisten säätyjen kannalta tämä oli vähemmän toivottavaa ja siksi vuoden 1723 asetuksessa kruunun rahantarve oli jälleen määräävänä motiivina.³ Vapaudenajan valtioelämä oli kuitenkin jo 1760-luvulle tultaessa huomattavasti vaikuttanut yhteiskunnalliseen ajatteluun tasa-arvon hyväksi kuten on korostettu.⁴ Tämä näkyy nimenomaan rälssittömien itse-

¹ Rådsprot. i inr.civ.är. 15. 12. 1763. SRA. *Malmström*, mt. V, s. 283.

² Rådsprot. i inr.civ.är. 28. 2., 27. 3., 29. 5., 4. 9., 18. 12. 1764, s. 419—421, 740—742, 1255—1259, 551—552, 1458—1470. SRA.

³ *Almqvist*, Om ärftlig besittningsrätt till jord, s. 112—122. *Jutikkala*. Talonpojan historia, s. 222—223.

tunnon nousuna, joka aiheutti vapaudenajan viime vuosien riidan rälssittömien privilegioista. Sama tendenssi rälssittömien arvonkorostuksen suuntaan näkyi nyt 1765—66 myssyjen hallitsemilla valtiopäivillä myös perinnöksiostokysymyksen käsittelyssä.

Perinnöksiomyynnin lopettaminen sellaisenaankin olisi ollut talonpoikaissäädyn etujen vastainen toimenpide. Mutta hallituksen salaisessa esityksessä perinnöksiomyynnin perusteiden muutosesitys oli motivoitu siten, että jo sen sanamuotoinkin loukkasi talonpoikaissäätystä. Salainen esitys lausui, että valtakunnan taloudellisista asetuksista perinnöksiomyyntiä koskevat säädökset ovat aivan ensisijaisen tärkeitä. ”Säädyt kuitenkin muistanevat, että tämän menettelyn ensimmäinen tarkoitus ei ole ollut asukkaiden ja heidän jälkeläistensä turvallisuuden takaaminen, koska heillä oli muutoinkin riittävästi turvallisuutta, jos he hyvin ja säädösten mukaan hoitivat kruununtilojaan”. Päinvastoin, tarkoituksena on ollut koota valtakunnan velkojen maksamiseksi tarpeellinen rahasto perinnöksiomyynnin tuottamalla tuloilla. Menettelyä oli tähän asti voitu pitää hyväksyttävänä ja kruunun etu oli turvattu, mutta nyt tilojen arvo oli noussut ja rahanarvo laskenut. Sitäpaitsi äsken ostettuja tiloja oli myyty 10- jopa 14-kertaisella voitolla ja suuret rahat ovat menneet jonkun yksityisen käsiin kruunun jäädessä ilman.

Näiden seikkojen vuoksi myynti oli pysäytetty kamarikollegiossa ja lääneissä. Kruunun etu on turvattava ja asiasta annetaan kamarikollegion laatima esitys. — Kyseinen esitys sisälsi edellä mainitut, neuvoston päätöksen mukaiset ehdot.⁵

Kruunun edun toistuva korostaminen ja väite asujan riittävästä turvallisuudesta olivat vallitsevassa tilanteessa sangen provosoivia. Myös kymmenen vuotta aikaisemmin salainen esitys oli sisältänyt ehdotuksen perinnöksioston rajoittamisesta ja paljon varovaisemmassa muodossa, mutta sekin oli silloin hylätty.⁶ Silloin hattuhallitus oli kuitenkin istunut aivan toisella tavoin satulassa kuin nyt. Väite asujan turvallisuudesta ei todistanut kovinkaan syvällisestä mielihiteiden tuntemuksesta sen keskustelun jälkeen, joka oli käyty edellisillä valtiopäivillä 1760—62, ja joka osoitti sekä talonpoikaissäädyn itsetunnon nousua että oman kannan jäykistymistä toisten säätyjen vastakkaisen kannan edessä.⁷

Talonpoikaissäätty ottikin perinnöksiostojen pysähtymisen esille jo muutaman päivän kuluttua valtiopäivien alkamisesta lähettämällä sihteerin ja valtiopäivämies Jan Janssonin kamarikollegioon tiedustelukäynnille. He saivat ainoastaan tiedon, että asiasta on tulemassa esitys. Sen sijaan säädyn puhemies Josef Hansson sai ottaa vastaan maamarsalkka Rudbeckin moitteet tästä muodottomasta menettelystä; ei ollut valtakunnan säätyjen arvokkuudelle sopivaa kulkea

⁴ *Edler*, Om börd och befordran, s. 91— ja muissa kohdin.

⁵ Kongl. Maj:ts Secr. Proposition i inr.civ.är., § 2. 5. 2. 1765. R 4985 (Riksdagsacta). SRA.

⁶ Ks. edellä s. 115—118.

⁷ Ks. edellä s. 139.

kysymässä asioita viranomaisilta. Hansson sanoi puolustautuneensa sillä, että sihteeri siellä vain kävikin — mikä pöytäkirjan aikaisempien ilmoitusten perusteella oli harkittua vähättelyä.

Maamarsalkka oli rauhoittanut puhemies Hanssonia myös kertomalla, että perinnöksioston seisauttaminen oli ollut Kuninkaallisen Majesteetin päätös, johon olivat johtaneet ”esille tulleet seikat”. Asiasta annettaisiin selostus salaisessa esityksessä ja salainen valiokunta tiedottaisi siitä varmasti myös talonpoikaissäädylle.

Tämä ei tyydyttänyt talonpoikia lainkaan. Yksimielisesti katsottiin, että sääty ei voi jäädä odottamaan salaisen valiokunnan toimia vaan tämä asia on otettava esille heti. Kääntymällä muiden säätyjen puoleen on selvästi lausuttava, että ”vuoden 1723 perinnöksiostoasetus on ainoa, mitä rahvas voi pitää omana Privilegionaan”. Pöytäkirjanotteessa ei näitä sanoja kuitenkaan käytetty vaan pyydettiin vain perinnöksiomyyntikiellon kumoamista ja sen välitöntä tutkimista, oliko neuvosto rikkonut ”hallituslakeja” estäessään säätyjen päättämän lain toimeenpanon. Eri säädyissä käyneet lähetystöt sen sijaan lienevät käyttäneet sanaa ”privilegio”, jota ilmaisua muut sitten kritikoivat.⁸

Talonpoikaissäätö piti siis asiaa paitsi sisällöltään tärkeänä, myös muodoltaan privilegion luontoisena saavutettuna etuna. Pappissäätö puolestaan oli valmis myöntämään, että tähänastinen menettely merkitsi kruunulle tappiota, jokin muutos olisi siis paikallaan. Mutta samanaikaisesti lausuttiin myös, ettei ollut suinkaan talonpoikien vika, että rahan arvo oli heikentynyt. Samoin katsottiin, että aatelismiehet ja ruukinpatruunat olivat jo ostaneet parhaat tilat, joten talonpojilla oli lunastettavinaan enää heikkoja tiloja. Ei ollut paikallaan sekään, että lakia ryhdyttäisiin tekemään toisille ankarammaksi kuin toisille eikä kuninkaalla ollut oikeutta kieltää sitä, mitä valtiopäivät olivat päätöksellään sallineet. Toisaalta ei hyväksytty väitettä, että perinnöksiostoasetuksella olisi jotain tekemistä privilegioiden kanssa. Asiaan siis liittyi paljon selvitettävää, jonka vuoksi kamari-, talous- ja liikeputaation oli laadittava mietintönsä vuoden 1723 asetuksen säilyttämisestä sellaisena, ettei siihen tehdä ostajalle epäedullisia muutoksia.

Pitkän keskustelun useimmissa puheenvuoroissa kuvastui selvään pappissäädyn myönteinen kanta talonpoikia kohtaan. Toisaalta tähdennettiin perinnöksioston pysäyttämisen kyseenalaisuutta hallitusmuodon kannalta ja sitä, että vastustamalla talonpoikia menetetään ”heidän auliutensa meidän säädyllemme tärkeissä asioissa” (ylihovisaarnaaja Gunnerus, professori Amnell, piispa Serenius), mutta näiden taktisten laskelmien ohella näkyy myös rälssittömien yhteisrintaman muodostuminen. ”Tiede ja kamarilaitoksen historia osoittavat”, rovasti Mathesius lausui, ”että Ruotsin väkevimmän voiman muodostaa omistusoikeus

⁸ Bd. 25. 1., 29. 1., 30. 1. 1765, R 1927, f. 22—23, 31, 32v.—34. SRA RAP 24, s. 43. Pöytäkirjaote julk., Bilaga 18, s. 25.

maahan”, ja sen vuoksi perinnöksioisto on kaikille läheinen, mutta erityisesti papisto ja talonpojat kulkevat tässä käsi kädessä.

Keskustelun lopputuloksena olikin talonpoikien toivoma vastaus: perinnöksioiston pysäyttäminen oli ollut laiton toimenpide, se oli siis heti kumottava.⁹

Sosiaalinen vastakohtaisuus kävi vielä selvemmin näkyville samana päivänä 9. 3. 1765 aatelissäädyn käsitellessä asiaa. Säädyn harkitessa parhaillaan valtion finanssitilannetta ja valtiovarain puutetta sisään saapui pappissäädyn lähetystö ilmoittamaan, että talonpoikien vaatimus oli säädystä hyväksytty. Lähetystön mentyä sotaneuvos Carl Wadenstierna yhdisti valtiovaraintilanteen ja perinnöksioiston ja totesi kärkevästi, että perinnöksioistot tuottaisivat noin 50 kultatynnyrin voiton kruunulle, jos asiaa järjestellään. Hän ei ollut valmis luopumaan tästä kruunun voitosta vain ”miellyttääkseen rahvasta”. Vapaaherra Gustav Clodt esitti memoriaalissaan samaan suuntaan käyviä väitteitä. Talonpoika voi ostaa 100 hopeataalarilla tilansa ja myydä sen 1 000, jopa 1 800 taalarilla. Jotain on silloin tehtävä kruunun aseman parantamiseksi. Perinnöksioistoja jatkettakoon, mutta niillä on kerättävä varoja kruunun velan suoritukseen. Jos talonpojilla olisi etuosto-oikeus noin pienestä summasta kuin edellinen esimerkki osoittaa, sääty olisi velvollinen asettumaan vastuuseen myös valtiovelan sellaisesta osuudesta, jonka muodostaa tuon ostohinnan ja todellisen hinnan suhde.

Tämä talonpojille epäedulliseen suuntaan kulkeva keskustelu keskeytyi kun säädyn lähetystö saapui jälleen tähdentämään perinnöksioiston tärkeyttä talonpojille. Jatkokeskustelussa torjuttiin täälläkin väite, että vuoden 1723 asetus olisi privilegion luontoinen, se oli taloudellinen asetus eikä muuta. Keskustelu pysyi silti jokseenkin maltillisena kunnes kreivi Axel von Fersen kärjisti sen sävyn. Hänkin huomautti ensin, ettei vuoden 1723 asetus ollut mikään talonpoikaissäädyn privilegio, sillä säätyä ei edes mainita, vaan siinä puhutaan asujista, jotka voivat olla aatelisia tai minkä säätyisiä tahansa. Säädyllä ei omasta puolestaan ole vähääkään aihetta valittaa, koska se on saanut ostaa kruunun maata kymmenesosalla sen oikeasta arvosta, Ruotsissa 6 ja Suomessa 3 vuoden verolla. Suostuntaverotuksessa se taas on päässyt niin vähällä, että se on ostanut tänä kalliina aikana sen hopean, mitä muut ovat joutuneet myymään, katovahinkojen liioiteltujen kuvausten vuoksi rahvas on saanut aina kevyimmän verokuorman, heillä on helpoin toimeentulo ja heidän elinkustannuksensa vähäisimmät verrattuina muunsäätyisten elämän vaatimiin tarpeisiin. ”Heidän yleisestä ajattelutavastaan valtakunnan parhaaksi ja heidän valmiudestaan osallistua veroihin en halua sanoa mitään koska ne asiat ovat ritaristolle ja aatelille hyvin tuttuja.” von Fersen vaati lopuksi asian perusteellista tutkimista valtiokunnassa. Hänen mielestään voitiin hyväksyä ne perinnöksioistot, joiden lunastusraha oli talletettu kamarikollegioon silloin kun valtaneuvoston päätös annet-

⁹ Prst. 11. 2., 9. 3., 14. 3. 1765, R 700, s. 102, 118—125, 128—130. SRA. *Malmström*, mt. V, s. 283—284.

tiin. Muutoin oli koko kysymys perinnöksiostojen vastaisesta järjestelystä tutkittava. Muille säädyille oli tästä ilmoitettava heti. Keskusteltaessa edelleen neuvoston päätöksen laillisuudesta tai laittomuudesta, von Fersen huomautti, että ekonomisilla laeilla ja perustuslaeilla on eronsa, jos kaikki lait vedetään perustuslakien piiriin, niin lopulta kaupungin katujen puhtaanapitokin on perustuslakiasia, sillä siitäkin on lailla säädetty.

Monien muiden puheenvuorojen jälkeen maamarsalkka toimitti äänestyksen. Siinä von Fersenin kanta voitti äänin 432—402. Voittaneella puolella oli hattujen lisäksi huomattava joukko myssyjä, jotka von Fersenin, Ulric Schefferin, Carl Hjärtan, Urban Hjärnen ja muiden hattujen esittämät, sosiaaliseen ryhmäsidonnaisuuteen nojanneet perustelut veivät mukanaan. Vastakohta rälssittömiin painoi nyt enemmän kuin puolue-eroavuus.¹⁰

Lopputuloksia muodostui silti toiseksi, sillä porvarissääty ratkaisi samoista vastasenteista johtuen asian talonpoikaissäädyn vaatimalla tavalla. Perinnöksioston tuli jatkaa ja salainen valiokunta sai kehoituksen tutkia neuvoston rajoituspäätöksen laillisuutta. Kolmen aatelittoman säädyn päätökseen nojaavalla erotteludeputaation ilmoituksella annettiin asiasta tieto myös valiokunnille toukokuussa 1765.¹¹

Tämä perinnöksimyyntin katkaisemista koskeva kiista ratkesi siis jo valtiopäivien istuntokauden alkupuolella. Avoimeksi jäi silti vielä salaisen esityksen varsinainen asiasisältö, ehdotus perinnöksimyyntin suorittamisesta huutokaupalla. Edellinen päätös ja sen yhteydessä annetut lausunnot olivat kylläkin jo niin suuntaa antavia, että tämänkin ehdotuksen kohtalo oli arvioitavissa. Kamari- ja talousvaliokunta tyrmäsikin salaisen esityksen tilojen huutokauppaamisesta. Päädeputaatio hyväksyi mietinnön sellaisenaan ja näin asia oli ratkaistu. Vuoden 1723 asetuksen 7. § jäi edelleen muutoksitta voimaan.¹²

Talonpoikaissääty tunsikin suurta helpotusta perinnöksiostokysymysten ratkaisemisesta. Samoin vielä muutamat muutkin perinnöksiostoon liittyvät aloitteet tuottivat säädyille myönteisen ratkaisun. Augmenttien perinnöksiostosta v. 1756 annettu asetus, joka suosi ratsutilallista ja aiheutti monia valituksia sekä edellisillä että näillä valtiopäivillä, kumottiin kamari-, talous- ja liikeputaation mietintöön ja säätyjen päätökseen nojaavalla kuninkaallisella selityksellä syyskuussa 1766.¹³ Kapteeni Löwingin saamat perintökirjat yli puoleen sataan Porvoon ja Orimattilan kruununtilaan kumottiin nekin valtiopäivien päätöksellä v. 1766 yksityisten valitusten perusteella.¹⁴

Ilmeisesti juuri perinnöksiostojen katkaiseminen v. 1763 aiheutti sen, että

¹⁰ RoA 25. 2., 9. 3. 1765, RAP 24, s. 54, 59—71. SRA. *Malmström*, mt. V, s. 284—285.

¹¹ Bgst. 14. 3. 1765, R 1367. KECD 7. 5. 1765, R 3353, f. 103—103v. RStrs skriv. i inr.civ.är. 30. 4., 30. 8. 1765. SRA.

¹² KECD 26. 9., 4. 10. 1766, R 3353, f. 1324—1325v., 1346. SRA.

¹³ *Modée*, Utdrag VIII, s. 194—195.

¹⁴ RStrs Skriv. i inr.civ.är. 13. 8. 1766. Rådsprot. i inr.civ.är. 27. 8. 1766, s. 136v. SRA. *Paloposki*, Talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus, s. 348—350.

myös Suomessa syntyi huomattava ostoinnostus, kun ne nyt jälleen sallittiin. Tätä vilkasta ostokautta kesti vuoteen 1773 asti, jolloin Kustaa III lakkautti perinnöksiotot vallankaappauksensa jälkeen.¹⁵ Sekä muun säätyisten suorittamat monet ostot että augmenttien joutuminen oman tai muunsäätyisille ratutilanhaltijoille ja näiden tapausten ja perinnöksioton pysäyttämisen vaikutus ovat nähtävissä talonpoikien ”heräämisenä” 1750—60-lukujen vaihteessa. Kraftman kirjoitti 1761 ilmestyneessä kirjoituksessaan ”Ajatuksia Suomen maamiehen alennustilasta” erittäin osuvalla tavalla siitä sosiaalisesta tekijästä, joka liittyi perinnöksioton: ”Kun saatetaan talonpoika epävarmuuteen turpeesta, johon hän kalliimmalla hinnalla kuin jollakin rahasummalla on hankkinut itselleen omistusoikeuden ennen ketään muuta, pannaan säätyjen ja asujien välille vaarallinen aihe epäsuupuun, vihaan ja katkeruuteen.” Jutikkala, siteeratessaan mainitun kohdan, on katsonut sen sisältävän liioittelua,¹⁶ mutta Kraftmaniin teoksen ilmestymisaikaa voitaneen kaiken edellä käsitellyn perusteella pitää juuri mainitunlaisena ”heräämisen kautena”, jonka mielialoihin ilmaisu sopii hyvinkin.

Seuraavilla valtiopäivillä 1765—66 rintaman ryhmitys oli kylläkin erilainen, mutta nimenomainen sosiaalisen jännityksen, aatelisen contra aatelittoman vastakohta-assenne, oli nyt aivan selvä. Poliittiselta kannalta tällä oli tavaton merkitys. Kun jo valtiopäivien alkupuolella ratkaistu kiista perinnöksioton pysäyttämisestä ensimmäisenä tapauksena osoitti aatelistolle, että kolme aatelitonta yksimielisinä ollen saattoivat sanella päätöksen ennen kuin aatelisto olisi edes aloittanut asian käsittelyn, havainto syvensi rälssin ja rälssittömän kuilun erittäin syväksi. Kun jako tapahtui vallitsevan säätyryhmituksen perusteella, aatelistossa hallitsevan myssyenemmistön oli punnittava rinnakkain puoluesolidaarisuuden ja säätysolidaarisuuden tuottamia tuloksia. Tässä asiassa painoi jälkimäinen enemmän. Se taas ei voinut olla vaikuttamatta eri säätyjen myssyjen arviointeihin siitä, mikä merkitys itse asiassa puolueen saamalla vaalivoitolla oli.¹⁷ Suomalaisista aatelismiehistä niinkin luja myssy kuin kapteeni Ehrenmalm puhui ja äänesti tässä asiassa von Fersenin johtamien hattujen riveissä.

— Tapulikaupunkikysymys ja talonpoikaispurjehdus

Kiista Pohjanlahden rannikoiden tapulikaupungeista oli edellisillä valtiopäivillä jäänyt käsittelyn loppuvaiheissa erikoislaatuisella tavalla avoimeksi: kolme säätyä oli päättänyt asian myönteisesti, mutta sitä ei silti katsottu valtiopäivä-

¹⁵ Ks. esim. *Jutikkala*, Suomen talonpojan historia, s. 230. — Perinnöksiotojen määrän suhteen kirjoittaja voi vain viitata toistaiseksi tekeillä olevaan tutkimuksensa aineistoon kruununtilojen perinnöksioista 1701—1905.

¹⁶ Ks. *Jutikkala*, Läntisen Suomen kartanotalous I, s. 324.

¹⁷ Puolueryhmituksen horjumisesta perinnöksiotoratkaisun seurauksena ks. *Malmström*, mt. V, s. 285—286.

päätökseksi kun porvarissääty huomautti, että viranomaiset eivät olleet saaneet antaa asiasta lausuntoa. Porvarissääty katsoi asian sitä paitsi privilegionluontoiseksi. Kysymys siirtyi näin valtaneuvoskunnan valmisteltavaksi. Nyt alkoi todella pitkä lausuntokierros, sillä kun hallitus kesällä 1762 vaati kamari- ja kauppakollegioiden lausunnot, ne halusivat perustaa ne muiden asianomaisten lausuntoihin. Tämän vuoksi kollegioiden yhteinen lausunto valmistui vasta helmikuussa 1765 ja sen liitteinä olivat mm. v. 1763 pidettyjen ”Pohjanmaan maapäivien”, Pohjanmaan papiston, rahvaan sekä eri kaupunkien lausunnot. Liitteenä seurasi myös kaikkien kaupunkien edustajien ilmoitus siitä, että ”rahvaan pyytämä purjehdusvapaus ei haittaa kaupunkien kauppaa, jos niille nyt myönnetään niiden anomat tapulioikeudet, mikä rahvaan pyynnöstä erityisesti täten vahvistetaan”.¹

Näiden kaikkien kannanotot olivat tietenkin kaupunkien purjehdusvapautta puoltavia, mutta samalla talonpoikaisedustajat korostivat myös talonpoikaispurjehduksen tärkeyttä. Näin ollen voidaan puhua ”yleisen mielipiteen” jo täysin vakiintuneesta suunnasta. Vaatimusten perustelutkin olivat lähes kaikki entisenlaisia: Ei voinut olla valtakunnan taloudelle eduksi, että vain muutamat kaupungit saivat harjoittaa ulkomaanvientä. Pohjanmaan viljelyllä on kaikki edellytykset nousta suureen kukoistukseen, jos kauppaa kehitetään; nykyisellään laajan maakunnan talouselämä polkee paikallaan Tukholman epäedullisten hintojen ja holhouksen takia ja maakunnan omat kaupungit kärsivät. Pohjanmaalle voitaisiin perustaa uusia ylämaankaupunkeja ja kauppaloita, sen vuoksi anottujen tapulikaupunkien luku on pikemminkin liian pieni kuin liian suuri. Isojako, jonka edistymistä suuresti odotetaan, parantaa myös metsien käyttöä ja metsätalous nousisi merkittäväksi sahatavaran viennin kasvaessa.

Näiden ennestään tunnettujen vaatimusten rinnalla herättää mielenkiintoa se muoto, jolla asiaa nyt hoidettiin. Kun Pohjanmaan varamaaherra, laamanni Johan Mathesius, sai käskyn ”hankkia läänin mielipiteen” asiasta, hän käytti samaa menetelmää, jolla tämän maakunnan mielipiteitä oli ennenkin tiedusteltu: maakuntakokousta. Tällä tavoin oli hoidettu mm. ruotujaon käytännölliset kysymykset ja eräitä muita asioita. Nyt järjestetty maakuntakokous l. ”maapäivät”³ toimi toisaalta kokonaan irrallaan läänin talousdeputaation työstä. ”Maapäivät” kutsui maaherra hallituksen ja kollegioiden käskyyn viitaten ja

¹ Kammar- och Kommerskollegierna till K. M. 27. 2. 1765. Sammansatta Kollegiers Skriv. till. K. M. nr 210. SRA. — Akti sisältää mainittujen maapäivien pöytäkirjan sekä kirjelmän maaherralle, rahvaan puollon ja vaatimuksen talonpoikaispurjehduksen huomioimattamisesta, Vaasan, Oulun, Kokkolan, Kristiinankaupungin, Uudenkaarlepyyn, Pietarsaaren ja Raahen porvareiden puollon saamasta, siikajokelaisen talonpojan Tapani Hämäläisen erillisen puollon tapulioikeuksista Raahelle sekä lopuksi maanmittareiden mittauspöytäkirjat kaupunkeihin johtavista väylistä.

² Ks. *Alanen*, Etelä-Pohjanmaan historia IV:1, s. 417—418, 512—523.

³ ”Landtdagen”, nimitys esitetään asiakirjoissa koko ajan sitaateissa.

niille saapui Kokkolaan 17.—19. 2. 1763 kaikkien aatelittomien säätyjen edustajia, papiston edustajina neljän rovastikunnan rovastit, 8 kaupungin edustajina 16 porvaria ja talonpoikien edustajina 34 talonpoikaa. Kuokkavieraina saapuivat myös Karjalan rajadeputaation puheenjohtaja kapteeni Fredrik Wilhelm Ladau sekä Pohjois-Savoa, Pohjois-Karjalaa ja Kuusamoja edustaneet 4 talonpoikaa. ”Siitä huolimatta, että kutsu koski vain tätä lääniä” heidän sallittiin osallistua istuntoihin, koska savolaiset ja karjalaiset ”olivat viime valtiopäivillä esittäneet Oululle tapulioikeuksia ja asia on heille tärkeä”. Vapaamielisyys kutsumattomia kohtaan oli itse asian kannalta tietenkin tarkoituksenmukaista; laajenihan tapulivaatimus sen ansiosta tässäkin kokouksessa paikallisesta kysymyksestä paljon yleisemmäksi.

Maapäivien muistio 19. 2. 1763 sisältää 23 1/2 asiasivua ja 3 sivua allekirjoituksia. Asian perustelut ovat entisenlaisia kuten edellä jo on todettu, mutta niiden lopuksi lausuttu vertailu muiden maiden oloihin ansaitsee hieman lähemmän tarkastelun.

Muistiossa lausutaan, että ulkomailtakin voidaan nähdä esimerkkejä vapaan kauppapolitiikan erinomaisuudesta. ”Englannin Parlamentin aktit osoittavat, että siellä ei ole pidetty vaarallisena Irlannin kauppavapautta vaan Englanti on sallinut Irlannin harjoittaa kaikkea ulkomaankauppaa villatavaran vientiä lukuunottamatta”. Irlannin väestöllinen ja maataloudellinen kasvu ja käsityön ja kaupan kukoistus eivät siis huolestuta Englantia. Jumala varjelkoon, että kukaan valistunut kansalainen pitäisi Suomen hyvinvointia vahingollisena ”Länsi-Ruotsille” (Wästra Sverige), ja vaikka Irlannin esimerkki ei ole aivan sattuvaa sen johdosta, että meidän pyytämämme kauppavapauden edut eivät lähimainkaan vastaisi niitä, joita tuo saari nauttii, niin olemme silti murheeksemme saaneet kuulla, että meitä vastaan tehdään sopimattomia viittoauksia.”

On mahdollista, että kauppavapaustaistelun kuumentamassa keskustelussa on väitetty jotain pohjalaisten tai yleisemmin suomalaisten poliittisesta epäluottavuudesta, sillä muistio jatkaa vertailua seuraavasti:

Englannille aiheuttavat huolta Irlannin uskonnon ja kruununtavoittelun aiheuttamat riidat. ”Vaikka tuo yksinäinen saari on yli puolisataa kertaa noussut kapinaan, Englanti siitä huolimatta on pitänyt Irlannin hyvinvoinnin aina lähellä sydäntään. Mutta pohjalaiset, jotka eivät ole koskaan tahraneet nimeään kapinalla, eivät pyydä mitään sen vuoksi, että ovat täyttäneet velvollisuutensa, vaan he toivovat, että heidän alamainen anomuksensa kuullaan sen johdosta, että se koituu koko valtakunnan parhaaksi.” (hela Riks Kroppens wäl).⁴

Englannin ja Irlannin suhdetta koskevien reaalitietojen esittäminen ei sellaisenaan ole yllättävää, tällaisten vertailujen havaintoaineiksena käyttäminen oli jokseenkin tavallista vapaudenajan valtiopäiväkeskusteluissa. Pulmaksi jää vain

⁴ Ödmiukt Memorial, Sammansatta kollegiers Skriv. till K. M. nr 210. SRA.

se, mitkä olivat tämän esimerkin käyttämisen motiivit. Edellä mainitun, pohjalaisten poliittisiin mielipiteisiin ehkä kohdistuneen vihjailun ohella voidaan nähdä toinenkin selitys. Kokkolan maapäivien katkeruus voidaan nimittäin selittää luonnollisesti myös siten syntyneeksi, että kaikkien, vuosikymmenestä toiseen esitettyjen argumenttien muutta mutkitta sivuuttaminen on sellaisenaankin riittäneet ärsyttämään mielipiteet niin, että vapauden hallitseman ajattelutavan esimerkiksi haettiin ääritapaus, Englannin suhde ”kurittomaan” ja ”epäluotettavaan” Irlantiin.

Maapäivien muistion allekirjoittajista monet olivat tunnettuja valtiopäivämiehiä kuten rovastit Hartman ja Mathesius, porvarissäätyyn kuuluvat Johan Molin ja Johan Brandberg Oulusta, Petter Stenhagen Kokkolasta ja Samuel Lithovius Raahesta, talonpoikaissäädystä taas Taneli Veijola Iistä, Abraham Lievonen Oulusta ja Kalle Arvola Limingasta, Mikko Spikbacka Kruunupyystä ja Henrik Argillander Kuopiosta. Mutta nimet enempää kuin asian perustelut tai Irlannin esimerkkiin nojaava havainto-opetuskaan eivät vaikuttaneet kollegioiden lausuntoon yhtään mitään.

Kollegiot ”eivät voineet olla huomaamatta”, että nyt ei ole esitetty mitään uutta jo 40 vuotta jatkuneeseen keskusteluun. Tukholman, Gevlen ja Turun kaupungit ovat pyrkineet osoittamaan ne vaarat, joita kauan aikaa hyväksi koetun kauppasysteemin järkyttäminen aiheuttaisi. Länsipohjan ja Pohjanmaan kaupungit ja rahvas sensijaan ovat puoltaneet tapulioikeuksia eräille kaupungeille. Kollegioiden mielestä keskustelu tästä on tarpeetonta, koska se vain toistaa jo esitettyjä asioita. Sen johdosta kollegiot vain viittaavat ”tämän kaupungin 48 vanhimman kirjelmään”:

1. Raudan vienti kärsii, jos suoritetaan muutoksia kauppajärjestelmässä.
2. Salakuljetus lisääntyy.
3. Puutavara, erityisesti sahatavara, on valtakunnan tärkeimpiä vientitavaroita, mutta
4. kun uusista tapulikaupungeista ei olisi mitään muuta vietävää, puutavara ja terva söisivät kaikki metsät.
5. Pohjanmaalla ei ole taitoa eikä tietoa käydä ulkomaankauppaa.

Niinpä kollegiot näihin tosiasioihin viitaten painottivat lopuksi, että ”mitä useamman käden kautta kauppa käy, sitä suurempi on vaara, että se muodostuu tappioksi”.⁵

Keskusvirastot olivat siis edelleen täysin taipumattomina vanhalla, merkantilismia suosivalla kannallaan. Valtaneuvosto, jonka käsittelyyn asia ehti kesäkuussa 1765, valtiopäivien kestänyt jo puoli vuotta, oli täsmälleen samaa mieltä. ”Neuvokset ottivat kaiken harkittavaksi ja näkivät oikeaksi mitä Tukholman 48 vanhinta olivat esittäneet.” Valtaneuvos Lagerberg kuitenkin eh-

⁵ Kammar- och Kommerskollegierna till K. M. 27. 2. 1765. Sammansatta Kollegiers Skriv. till K. M. nr 210. SRA.

dotti harkittavaksi, olisiko jonkin lastauspaikan perustaminen tarpeellista. ”Asian laajuuden vuoksi” neuvosto päätti, että kamaritoimituskunta saa valmistella tätä asiaa.⁶

Muuta neuvosto ei päättänytkään. Kamaritoimituskunta puolestaan ei pitänyt kiirettä, ilmeisesti siksi, että asiaa käsiteltiin säädyissä. Niinpä neuvosto puoli vuotta myöhemmin joulukuussa saikin, ei kamaritoimituskunnan lausuntoa lastauspaikan tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta, vaan säätyjen kirjelmän valtakunnan kaupunkien vapaasta purjehdusoikeudesta ja Pohjanlahden tapulikaupungeista. Valtaneuvoskunnan resoluutioksi riitti näin ollen merkintä ”Toimeenpannaan”.⁷

Millä tavoin asia sitten oli valtiopäivillä edennyt tähän ratkaisuunsa? Mysyjen saavuttama voitto epäilemättä vaikutti tähän tulokseen, mutta ei yksinomaisesti eikä aivan suoraviivaisesti. Edellisten valtiopäivien perinnön vaikuttavuutta on nimittäin arvioitava kahdella eri tavalla. Taistelun kiivaus ensinnäkin oli herättänyt valtakunnan pienemmät kaupungit yleiseen vastarintaan suuria tapulikaupunkeja kohtaan. Toisekseen edellisillä valtiopäivillä tehdyn päätöksen yllättävä lopputulos, asian joutuminen hallitukselle kolmen säädyn ratkaisusta huolimatta, herätti näiden keskuudessa pyrkimyksen korostaa päättävän vallan tahdon toteutumista — kuten perinnöksistöasiassakin. Tästä taas porvarissäädyn omassa piirissä vahvistui se käsitys, että nimenomaan sen itsensä oli hoidettavana tämä asia ehdotuksen asteelle ennenkuin se riistäytyisi kokonaan sen käsistä. Muiden säätyjen kannanoton vuoksi lopputuloksesta tuskin oli epätietoisuutta; taktiikka oli siis sovellettava sellaiseksi, että väistämätön tapulioikeuksien laajentaminen saisi edes joten siedettävän muodon.

Tämä ajattelu ilmeni melko pian valtiopäivien työn päästyä käyntiin. Kokolan maapäivien jälkeen kaupunki oli kustantanut Antti Chydeniuksen tapulikaupunkikysymyksestä kirjoittaman kirjaseen julkaisemisen. Valtiopäivillä Chydenius tunnettiin jo hyvin sen johdosta, että hänet oli ensin aiottu diskvalifioida pappissäädyistä eräiden muiden suomalaisten kappalaisten kanssa. Helmikuussa hänen tapulikaupunkikysymystä koskevaa kirjastaan ”Vederläggning af de skäl hvarmed man söker bestrida öster- och västerbottniska samt västernorrländska städerna fri seglation” jaettiin kaikille halullisille. Sen johdonmukainen sisältö ja esityksen iskevä muoto⁸ tekivät vaikutuksen, joka kuvastui mm. vastustajien poliittisessa viisussa:

Till Spanien alla Finnar gå,
Så framt Chydenius får rå,
Och Stockholm får stå, se uppå
På 65 års Riksdag.⁹

⁶ Rådsprot. i inr.civ.är. 11. 6. 1765, f. 643—646. SRA.

⁷ Rådsprot. i inr.civ.är. 3. 12. 1765, f. 570—571. SRA.

⁸ Julk. *E. G. Palmén*, Politiska skrifter af Anders Chydenius, s. 49—90.

⁹ *G. Schauman*, Biografiska undersökningar om Anders Chydenius, s. 186—187.

Samaan aikaan keväällä Öregrundin pormestari Matthias Söderman jätti porvarissäädyille aloitteen purjehdusoikeuksien yleisestä laajentamisesta. Tähän yhtyivät aikaa myöten lähes kaikkien merenrannikoilla sijaitsevien ylämaan-kaupunkien edustajat. Huhtikuun 27 päivänä säädyssä käytiin erittäin pitkä keskustelu. Härnösandin pormestari Kiörning, Pietarsaaren pormestari Häggström ja vaasalainen raatimies Töhlberg vaativat Södermanin ehdotuksen hyväksymistä heti. Jo tällöin myssyihin kuuluva Karlshamnin pormestari, hattupuolueen Frans Cervin puhui kuitenkin maltin ja asiallisen harkinnan tärkeydestä, muutoin tämä tärkeä kysymys muodostuu ”mereksi, jolta emme pääse maihin”. Töhlberg lievensi tällöin hiukan kantaansa, jotta säädyn yhtenäisyys voitaisiin säilyttää. Heti tämän jälkeen hattuihin kuuluva Porin pormestari Sacklen teki ehdotuksen menettelystä, joka merkitsikin ratkaisuun johtaneen tien löytymistä. Hän lausui, että toinen vaihtoehto on valiokuntakäsittely, toinen ja parempi taas se, että sääty itse ratkaisee tämän kysymyksen ja esittää muille säädyille ehdotuksensa.

Edelleen jatkuneen keskustelun jälkeen säädyn puhemies K. F. Sebaldt äänestettiin näiden vaihtoehtojen välillä, jolloin Sacklenin suosittelema vaihtoehto voitti äänin 50—40. Todetessaan lopputuloksen puhemies huomautti, että asia oli hoidettava ”kaikella varovaisuudella” ja otettava uudelleen esille.¹⁰

Asia ei mennytkään lykkäyksittä, sillä mielialoja kuumensi myös kalastusdeputaatiosta lähtenyt kiista länsirannikon kalastuksesta. Sitä oli tuettu kruunun palkkioin ja Chydenius deputaation jäsenenä ryhtyi sotaan myös näitä keino-tekoisia palkkioita vastaan, koska ne haittasivat pohjalaisten talonpoikien traaninvientiä Tukholmaan. Tämän riidan mainingit tuntuivat myös porvarissäädyssä. Kun se sitten toukokuussa nimitti ”eräät jäsenensä”, joiden lukumäärääkään ei mainita, valmistelemaan ehdotusta tapulikaupunkikysymyksestä, ei näille annettu mitään toivomuksia evästykseksi. Hattuihin kuulunut Landskronan pormestari Schauw arveli, että enin ajateltavissa oleva myönnytys olisi kaikkien kaupunkien vapaa purjehdus valtakunnan rajojen sisällä ja joidenkin Pohjanlahden kaupunkien tapulioikeus. Muutoin keskustelu lainehti Södermanin ehdotuksen hyväksymisestä täysin kielteiseen kantaan asti. Eräs merkittävä muutos asiaan suhtautumisessa oli kuitenkin tapahtunut: vuoden 1617 kauppordinantiaan perustuvia purjehdusoikeuksia ei väitetty porvarissäädyn privilegioiksi, jolla perusteella sääty oli onnistunut lykkäämään asian ratkaisun edellisillä valtiopäivillä. Nyt ne nimenomaan todettiin taloudellisten asetusten piiriin kuuluviksi. Tämä myönnytys aivan ilmeisesti johtui Chydeniuksen terävän todistelun vaikutuksesta kaikkiin säätyihin; tässäkin porvarissäädyn enemmistö siis näki, että jokin muutos toteutuisi varmasti.¹¹

¹⁰ Brgst. 27. 4. 1765, R 1367, s. 497—517. SRA.

¹¹ Brgst. 4. 5. 1765, R 1367, s. 522—534. SRA. Vrt. Chydeniuksen todistelua, että kaikki purjehdusoikeuksia koskevat asetukset sisälsivät varauksen, että niitä voitiin muuttaa ja

Säädyn valtuutettujen mietintö esitti ratkaisun jokseenkin pormestari Schauw'in arvion mukaisena. Siitä elokuun alussa käyty keskustelu oli jo sangen maltillinen. Tämän vuosikymmenen vaihtelevienkin puolueheilahdusten aikana jäykän ja merkantilismin mukaiseen säätelyyn luottamuksensa säilyttänyt hattupoliitikko, Söderköpingin edustaja Lindstedt oli ainoa, joka jyrkästi vastusti kaikkia muutoksia. Hän lausui, että mietinnön hyväksyminen johtaa koko kauppasysteemin sekasorttoon ja että ehdotukset ovat ristiriidassa kuninkaallisten tulliasetusten kanssa. Muut vastustajat sen sijaan eivät pelotelleet vastaavilla katastrofeilla vaan olivat maltillisempia ja hatuista Schauw ja Säterin pormestari Malmstein puolustivat mietintöä.¹² Ehdotukset meren yhteydessä olleiden sisäjärvien rannoilla sijaitsevien kaupunkien tapulioikeuksista saivat nekin kannatusta.

Äänestyksessä mietintö voitti äänin 50—40, mikä käytettyjen puheenvuorojen perusteella näyttää yllättävän pieneltä erolta.¹³ Ainoa deputeerattujen mietintöön tehty hyväksytyt muutosehdotus koski Länsi-Pohjan tapulikaupunkia. Sitä pidettiin välttämättömänä, mutta yksimielisyyteen pääsemättä jätettiin kaupungin valinta Kuninkaallisen Majesteetin päätettäväksi.¹⁴

Porvarissääty oli nyt siis saanut asian käsistään. Jäljellä oli vain muiden säätyjen hyväksyminen. Mutta asia ei edistynytkään niin suoraviivaisesti kuin aikaisempien kokemusten perusteella odotettiin. Talonpoikaissäädystä nimittäin haluttiin kytkeä talonpoikaispurjehduksen täydellinen vapauttaminen tapulikaupunkipäätökseen kuten jäljempänä todetaan. Osa pappissäädystä oli valmis hyväksymään tämän vaatimuksen, osa taas ei. Kun äänestykseen ei haluttu ryhtyä, päätöksenteko siirtyi toistuvasti. Vihdoin marraskuussa, porvarissäädyn lähetystöjen kiirehtimisen ansiosta, papisto teki ratkaisunsa hyväksyen sekä porvarissäädyn ehdotuksen että varauksen talonpoikienkin purjehdusvapaudesta. Päätös ei ollut yksimielinen, sillä vaikka sääty oli "monopolia vastaan, se piti vaarallisena myös polypolia, ja vain siksi oli harkittava oligopolia". Pohjanmaan edustajat Mathesius ja Chydenius joutuivat siis vielä kerran taistamaan peistä asian puolesta. Kun asia oli viime valtiopäivillä jätetty K. M:n huomaan, tiedusteltiin nyt (Hauswolff ja Waldius), oliko hallitus antanut siitä nyt esityksen. Vastaus oli kielteinen kuten kysyjät itsekin tiesivät, jonka vuoksi Mathesius puolusti pitkään sitä kantaa, että porvarien oman ehdotuksen hyväksyminen olisi paras ratkaisu. Kiista hallituksen kannan tarpeellisuudesta rat-

---

korjata "allt som tidernas beskaffenhet och rikets allmänna nytta framdeles kunde fordra", Ks. *Chydenius*, *Vederläggning*, § 7, *Palmén*, mt., s. 53. *Malmström*, mt. V, s. 386—387. *Fyhrvall*, mt., s. 144—146.

¹² Tässäkään keskustelussa ei ilmene, ketkä asiaa olivat valmistelleet, mutta Malmsteinin kärkevydestä hänen puolustaessaan mietintöä voi päätellä hänen ilmeisesti kuuluneen deputeerattuihin.

¹³ *Fyhrvall* mainitsee virheellisesti luvut 50—44, mt., s. 147.

¹⁴ *Brgst.* 3. 8., 8. 8. (pöytäkirjan tarkistus) 1765, R 1367, s. 796—819, 830. SRA.

kesi, kun Chydenius saattoi esittää neuvoston pöytäkirjan otteen 11. 6. 1765, joka luettiin heti ”ja todettiin sen olevan yhtä pitävä porvarissäädyn esittämän kanssa”. Tämä väitehän oli erittäin kaukana neuvoston 11. 6. päättämästä, Tukholman kannanottoon perustuvasta täysin kielteisestä päätöksestä, mutta keskustelu saattoi nyt jatkua edelleen.

Chydenius huomautti tällöin sekä periaatteen että poliittisen viisauden huomioinnottomisesta: Kansalaiset etsivät vain vapautta ja se on heille myönnettävä, että he nauttisivat hallitusmuodon 2 §:n siunauksista.¹⁵ Hän lausui edelleen, kuten *Vederläggning*-kirjassaan: ”Huomautan vain, että Suomi on rajamaa ja on monesti kärsinyt sodissa, mutta ei ole koskaan osoittanut rakkautta ja uskollisuuden puutetta Ruotsia kohtaan.” Chydenius päätti esityksensä jokseenkin peittelemättömään valtiolliseen kritiikkiin: On selvää, että Suomessa ja Norrlannissa katse kohdistuu Venäjään, valtakuntaan, jonka alamaiset kaikessa orjuudessaankin rakastavat esimerkillisellä tavalla valtiotaan, vain sen tähden, että he saavat nauttia kaupan vapautta.”¹⁶

Nämä ja monien ruotsalaisten puheenvuorot tekivät tehtävänsä: sääty hyväksyi ilman äänestystä 5. 11. 1765 porvarien ehdotuksen, mutta myös varauksen talonpoikaispurjehduksen vapauttamisesta.¹⁷

Avoimna olivat enää aatelissäädyn ja talonpoikaissäädyn kannanotot. Jälkimmäisessä tapulikysymys ja talonpoikaispurjehduksen vapauttaminen oli kytkeyty yhteen.¹⁸ Suomalaisten keskenään käymän kiivaan riidan lopputuloksena oli savolaisen valtiopäivämiehen Henrik Paldaniuksen kannan hyväksyminen. Ratkaisevassa äänestyksessä 14. 11. molemmat kysymykset yhdistävä ehdotus voitti äänin 78—43. Vähemmistöön jäänyt ehdotus, jota ajoi Muurlan Isontalon ratsutilallinen ja tunnettu talonpoikaispurjehduksen harjoittaja Israel Helenius, edellytti tapulikysymyksen jättämistä pöydälle kunnes talonpoikaispurjehdus olisi hyväksytty. Voittaneen kannan tarmokkain puolestapuhuja Paldanius sai säädyn lähetystön johtajana kunnian käydä ilmoittamassa asiasta muille säädyille.¹⁹

Aatelissääty teki päätöksensä samana päivänä 14. 11., mutta myöhemmin iltapäivällä Paldaniuksen lähetystön jo tiedotettua talonpoikien kannan. Muutamissa puheenvuoroissa lausuttiin vakava huolestuneisuus näin laajan kauppalojen reformin vuoksi, mutta silti asiaa ei vaadittu edes äänestykseen. Kes-

¹⁵ Mainittu hallitusmuodon pykälä puhuu yleisesti kansalaisten kaikinpuolisesta oikeusturvasta, *Hildebrand*, Sveriges regeringsformer, s. 62—63.

¹⁶ Huomautus Pohjanmaasta rajaseutuna sisältyy jo *Vederläggning*-kirjaseen, mutta sängen varovaisessa muodossa. *Vederläggning*, § 55, *Palmén*, mt., s. 86.

¹⁷ Prst. 10. 8., 21. 9., 25. 10., 26. 10., 31. 10., 5. 11. 1765, R 700, s. 327, 437, 533, 547, 553—554, 557—570. SRA. Vrt. *Fyhrvall*, mt., s. 148. *Palmén*, mt., s. XXXIII—XXXVI.

¹⁸ Ks. jäljempänä s. 231—233.

¹⁹ Bdst. 14. 11. 1765, R 1927, f. 455—463v. SRA. *Renvall*, Suomalainen talonpoika myssyjohtajana, s. 344—347.

kustelustakin jo nimittäin näkyi, että myönteinen kanta oli voitolla ja kun asia sitä paitsi oli jo kolmessa säädössä hyväksytty, ei aateliston kielteiselläkään päätöksellä olisi enää ollut vaikutusta. Myönteiseen päätökseen liitettiin samalla vahva periaatelausuma siitä, että talonpoikaispurjehdus tulisi sallia.²⁰

Kaupunkien purjehdusta koskeva reformi oli nyt päätetty asia, laajemman sisältöisenä kuin mitä sitä koskaan aikaisemmin oli ajettu. Neuvoston saatua säätyjen kirjelmän se julkaisi kuninkaallisen asetuksen 3. 12. 1765 ja hoiti toimeenpanon kirjeillä asianomaisille. Päätös kokonaisuutena sisälsi seuraavat muutokset tähän asti harjoitettuun kauppajärjestelmään:

Rannikkojen kaikki kaupungit saivat esteettömän purjehdusoikeuden toisiin kotimaisiin kaupunkeihin. Sama koski Mälaren- ja Hjälmarensjärvien rannoilla olevia kaupunkeja.

Suomalaiset Porin, Uudenkaupungin, Rauman, Naantalin, Tammisaaren ja Porvoon kaupungit saivat lisäksi oikeuden purjehtia kaikkiin Itämeren ja Suomenlahden rannoilla oleviin ulkomaankaupunkeihin myydäkseen omia tuotteitaan ja ostaakseen viljaa, pellavaa ja hamppua sekä muita tarpeellisia tavaroita.

Porin kaupunki sai samat tapulioikeudet kuin Pohjanmaan kaupungit.

Pohjanmaalla Vaasan, Kokkolan ja Oulun kaupungit sekä Väster-Norlannissa Hernösandin kaupunki saivat täydelliset tapulioikeudet, Vaasan tuli kuitenkin satamaväylänsä heikkouden vuoksi käyttää Kaskisten satamaa.

Kristiina, Uusikaarlepyy, Pietarsaari ja Raahe sekä Pohjanlahden länsirannan Sundsvall, Hudiksvall ja Söderhamn saivat oikeuden käydä ulkomaankauppaa edellisten kaupunkien lastauspaikoilta.

Sisämaassa sijaitsevien yläkaupunkien oli järjestettävä kauppansa palvelemaan rannikkokaupunkien kauppaa.²¹

Päätös kosketti siis lähes kaikkia valtakunnan kaupunkeja vaikka monien taistelujen kiivaimmat puheenvuorot olikin käytetty Pohjanlahden kauppavauudesta. Sen puolesta oli lausuttu myös kärkevimmit kritiikin ilmaukset valitsevaa kauppajärjestelmän epävapautta vastaan, sekä aikaisempina vuosikymmeninä mm. Pohjanmaan maaherrojen käsityksinä että myös tämän ratkaisuun johtaneen yrityksen yhteydessä, nimenomaan Chydeniuksen taitavalla kynällä.

Itse asetuksessakin oli luonnollisesti lausuttava joitakin yleisluontoisia perusteluita. Niiksi kelpuutettiin vapauden siunausten korostaminen eri muodoissa: On kieltämätön totuus, että kaupan vapaus tuottaa valmistettujen tavarain nopeamman vaihdon, se lisää uutta kotimaista valmistusta, ja mitä enemmän se lisääntyy, sitä enemmän keventyvät elinkeinojen mahdollisuudet vetää väkeä; silloin myös ”sitä useammalla on aihetta avioliittoon ja kansan määrä tätä

²⁰ RoA 26. 9., 14. 11. 1765, RAP 24, s. 485, 577—581. — Puoltavista memoriaaleista julkaistu pöytäkirjan liitteinä useita, ks. Bilagor 76—79, s. 164—177.

²¹ RStrs Brev i inr.civ.är. 30. 11. 1765. Rådsprot. i inr.civ.är. 3. 12. 1765, s. 570—571. SRA. Itse asetus, *Modée*, Utdrag VIII, s. 78—81.

kautta lisääntyä”. — ”Mitä Pohjanmaan kaupungeille myönnettäviin tapuli-oikeuksiin tulee, säädyt katsovat esitettyjen syiden käyvän yksin sekä varovaisuuden että yleisen parhaan kanssa”.²²

”Varovaisuudella” tuskin voidaan ajatella tarkoitetun muuta kuin viittausta Chydeniuksen ja Häggströmin esittämiin valtiollisiin ja ulkopoliittisiin olosuhteisiin ja heidän vihjaisemiinsa mahdollisiin käännteisiin suomalaisten suhtautumisessa Ruotsiin. Yllättävää silti on, että tämänlaatuiset seikat saivat ilmaisunsa itse asetustekstissä edes tällä tavoin peitetystikään. *Danielson-Kalmari* on päättellyt, että ajatus separatistisen liikkeen mahdollisuudesta ei ollut ”vähänkään outo” tuon ajan Suomen ja erityisesti Pohjanmaan edustajille, mutta tämä on ilmeistä lioittelua.²³ Suomalaisten mieliä on epäilemättä edelleen 1760-luvullakin ahdistanut ajatus sodan mahdollisuudesta ja sen seuraamuksista, varsinkin jos olevia oloja ei korjattaisi. Mutta, kuten puheenvuoroista ilmenee, tämä oli pelkoa, ei spekulointia tai separatistisella liikkeellä laskelmointia. Tähän ajatusmaailmaan on kuitenkin jäljempänä loppukatsauksessa palattava uudelleen.

Suomen taloudellisen kehittämisen kannalta nyt päämääräänsä saatu tavoite oli erittäin merkittävä. Valtakunnallisen talousdoktriinin kannalta tätä desentralisaatiota edustavan ajattelun voittoa voi pitää oikeastaan käännteentekevänä muutoksena. Merkantilismin säätelyn ja toiminnallisen työnjaon systeemi murtui näillä valtiopäivillä monessa yhteydessä vaikuttavaksi tekijäksi nousseen ”vapauden olojen” ideologian voittoon. Näkyvimmin sitä julisti painovapauden myöntäminen. Kauppasysteemin kohdalla se taas edellisen ohella näkyy myös talonpoikaispurjehduksen vapauttamisessa, joka toteutui vajaata vuotta myöhemmin.

Tätä koskeva periaatepäätös oli tehty aatelissäädystä, pappissäädystä ja talonpoikaissäädystä jo tapulikysymyksen ratkaisun yhteydessä. Tällä ei kuitenkaan ollut vielä merkitystä vaan talonpoikaispurjehdus erillisenä ja yksilöitynä kysymyksenä oli hoidettava loppuun asti. Israel Heleniuksen taipumattomuuden ansiota oli, että näin myös tapahtui. Asialla oli nimittäin toinenkin taustansa jo ennen Heleniuksen toimia.

Tavoite sinänsä ei ollut mitenkään uusi vaan jo monesti esitetty kuten edellä on todettu.²⁴ Myös Kokkolan maapäivillä talonpoikaispurjehdusta oli käsitelty ja Pohjanmaan rannikkokaupungit olivat silloin ilmoittaneet suostuvansa siihen saadakseen talonpoikien tuen tapulikaupunkihankkeelle. Nyt valtiopäivien alettua porvarissäätö kuitenkin otti yleiseen valitukseensa kohdan, jossa vaadittiin Suomen saariston rahvaan Tallinnaan ja Liivinmaalle suorittaman purjehduksen estämistä. Valitus kiersi usean valiokunnan kautta kauppa- ja

²² Referointi noudattaa ajatuskulkua, mutta ei ole sanatarkka kuin väestöpolitiikkaan liittyvän loppukaneetin osalta.

²³ *Danielson-Kalmari*, Piirteitä vapaudenajalta II, s. 442—444.

²⁴ Ks. edellä s. 187—192.

manufaktuuri-deputaatioon ja hautautui sille tielleen ratkaisemattomana. Aivan ilmeistä on, että valitusta olivat olleet ajamassa etelä-Suomen kaupunkien edustajat.²⁵

Israel Helenius sen sijaan ryhtyi säädyssään syksyllä ajamaan täysin vastakkaisista ehdotusta talonpoikaispurjehduksen vapauttamiseksi. Hän huomautti pitkässä muistiossaan ”kohtuullisen vapauden” myönteisestä vaikutuksesta asukkaiden hyvinvointiin ja sitä kautta väestönkasvuun. Kun vapaa purjehdus johtaa merikaupungit niiden heikkoudentilasta kukoistukseen, Helenius halusi alistaa harkittavaksi, eikö myös talonpojan talouden heikkous johdu siitä, että häneltä on kielletty vapaus tarjota tuotteitaan edullisesti. Hän viittasi ”rikkaan ja hyvinvoivan Hollannin talonpoikien kokemuksiin”; heitä voitiin pitää jopa kauppiaina, mutta hän ei halunnut ehdottaa niin paljoa. Hän ehdotti vain, että talonpojat saisivat myydä omia tuotteitaan omilla aluksillaan purjehtien, ”täläistä talonpoikaa ei voida kutsua kaupiamieheksi”. Muistio päättyi samaan perusteluun, josta se alkoikin: vapaa purjehdus lisäisi varallisuutta, se taas väkilukua.

Muistio herätti heti epäilyksiä ja kiistaa talonpoikien omassakin keskuudessa. Heleniusta tuki ahvenanmaalainen Antti Matinpöika sekä joukko ruotsalaisia. Heillä taas oli vastassaan puhemies Josef Hanssonin ja Henrik Paldaniuksen johtama ryhmä, johon kuului sekä hattuja että myssyjä. Näiden motiivina oli epäily siitä, että talonpoikaispurjehduksen jyrkkä ajaminen vaarantaisi tapulikaupunkikysymyksen. Suomen sisämaan asukkaathan, Pohjois-Karjalan, Savon, Kajaanin ja Lapin rahvasta myöten, kuten oli ilmennyt jo Kokkolassa 1763, pitivät Pohjanmaan kaupunkien tapulioikeuksia itselleen tärkeämpinä kuin nimenomaan etelä-Suomen rannikkotalonpoikia hyödyttävää purjehdusta. Kiivas keskustelu päättyi edellä jo mainittuun äänestykseen 14. 11. 1765, jossa voitti Paldaniuksen ehdotus, että tapulikysymys hyväksyttiin porvarissäädyn edellyttämällä tavalla, mutta Helenius puolestaan sai luvan esittää muistionsa toisille säädyille.²⁶

Aatelissäädyn hyväksyessä samana päivänä tapulikaupunkiesityksen mainitaan samassa yhteydessä, että Helenius kävi jättämässä oman purjehdusmuistionsa. Sääty teki tällöin periaatepäätöksenkin, että ”rannikon rahvas saakoon nauttia ikivanhaa purjehdusoikeuttaan järkkymättömänä”.²⁷ Tämä ei kuitenkaan riittänyt, vaan sääty joutui myöhemmin — lähes vuoden kuluttua — palaamaan asiaan. Aivan lähipäivinä asian ratkaisi lopullisesti sen sijaan pappissääty, missä mielipiteet silti eivät olleet yksimieliset vaan yllättävänkin kriittiset. Professori

²⁵ Kom. U 19. 7. 1765, R 3371, f. 90—91. SRA. Kauppa- ja manufaktuuri-deputaation pyötekirjat eivät kerro asiasta mitään, R 3327—3328.

²⁶ Bdst. 31. 10., 5. 11., 9. 11., 14. 11. 1765, R 1927, f. 422, 440—442, 446—451, 455—463v. Memoriaali, 30. 10. 1765, R 1952. SRA. *Palmén* mt., s. XXXVI—XXXVIII. *Schauman*, mt., s. 187—188. *Renvall*, mt., s. 344—347. *Paloposki*, mt., s. 360—361.

²⁷ RoA 14. 11. 1765, RAP 24, s. 578—581.

Mennander vastusti Heleniuksen muistiota, koska hänen kokemustensa mukaan saariston talonpojat hoitivat talojaan kaikkein kehoimmoin, juuri purjehduksen vuoksi. Pari päivää myöhemmin useat muutkin yhtyivät arvosteluun. Rovasti Haartman, lehtori Kraftman ja superintendentti Körning vetosivat maatalouden laiminlyöntiin ja säätelemättömän purjehdusvapauden kauppaelinkeinolle haitallisiin vaikutuksiin. Rovasti Mathesius taas puolusti muistion hyväksymistä. Kun laki salli maamiehen kuljettaa tavaroitaan maitse niin miksi sitten ei meritse, hän kysyi ja todisteli tasapuolisuudenkin vaativan, että kaikki saisivat saman purjehdusoikeuden, jonka eräiden seutujen rahvas jo on saanut. Väitteet kaupunkien köyhtymisestä taas olivat hänen mielestään kovin keveästi keksittyjä. Chydenius tietenkin vakaumuksensa mukaan puolusti vapauden siunauksia nytkin. Yhtä tärkeätä kuin oli edistää kaupunkien kukoistusta sallimalla vapaa kaupankäynti, yhtä tärkeätä oli, että maaseutu ei joutuisi kaupunkien pakon alaisuuteen. Muuta osuutta kuin tämä puheenvuoro Chydeniuksella ei todennäköisesti ole ollutkaan tähän asiaan, päin vastoin kuin on oletettu.²⁸

Muistion vastustajista ei kukaan silti tehnyt äänestys ehdotusta sen hylkäämiseksi. Pitkien keskustelujen lopputulokseksi jäi siten myönteinen päätös.²⁹

Tämän jälkeen asia ei edistynyt mihinkään ennen kuin säädyt koollaolon viimeisinä päivinä purkivat keskeneräisten asioiden ruuhkaa. Silloin sekä porvarit että aatelissäätö tekivät yksilöidyn päätöksen ”Israel Kallenpojan talonpoikaispurjehdusta koskevan memoriaalin hyväksymisestä”. Nyt ei muistiota ilmeisesti edes luettu, vaan sen asiasisältö vain mainittiin, tavanomaisesti ei myöskään enää keskusteltu. Ilmeistä on, että asian esille ottamiseen ainakin aatelissäädystä myötävaikutti Heleniuksen naapuri, kihlakunnantuomari K. A. Lindelöf.³⁰

Vasta näiden säätyjen päätöksen jälkeen toimitusdeputaatio saattoi laatia säätyjen kirjelmän, mikä tapahtuikin samana päivänä. Asetuskin valmistui jo vajaata viikkoa myöhemmin, samana päivänä, jolloin valtiopäivät päättivät työnsä.³¹ Talonpoikien kauan tavoittelema oikeus oli nyt toteutettu, suurelta osalta Heleniuksen sitkeyden ansiosta.

Itse asetus on erittäin lyhyt. Säätyjen päätöksen mukaan Kuninkaallinen Majesteetti sallii, että maamiehellä on oikeus ja vapaus valtakunnan rajojen sisällä vapaaseen purjehdukseen omien tuotteidensa kauppaamiseksi. Tämä tulee ”merkittäväällä tavalla auttamaan tärkeän maatalouden kehittämistä, josta varmuu-

²⁸ *Palmén* on katsonut Chydeniuksen olleen Heleniuksen esittämän muistion varsinainen isä. Tämä käsitys on ilmeisen virheellinen, mutta virhepäätelmä osoittaa kylläkin tuon muistion taidokkuutta ja tyyllillistä tasoa. Ks. *Palmén*, mt., s. XXXVII, *Schauman*, mt., s. 187—188.

²⁹ Prst. 16. 11., 18. 11. 1765, R 700, s. 617, 619—628. SRA. *Palmén*, mt., s. XXXVIII—XL.

³⁰ RoA 15. 10. 1766, RAP 26, s. 401. Ks. *Renvall*, mt., s. 337.

³¹ RStrs Brev i inr.civ.är. 15. 10. 1766. Rådsprot. i inr.civ.är. 20. 10. 1766, s. 455. SRA.

della seuraa moninaisia etuja, joista tärkeimpiä ovat niin väkiluvun lisääntyminen kuin valtakunnan muiden elinkeinojen kehittyminen ja voimankasvu”.³²

Kahdessa suhteessa motivointi on siis sama kuin tapulikaupunkiasetuksessa. Kauppasysteemin vapauden julistaminen tuomitsi holhouksen, jota tähän asti oli noudatettu. Tämä todettiin myös maininnalla, että talonpoikaissäätö monilla aikaisemminkin valtiopäivillä on jo anonut ”vapaan talonpoikaipurjehduksen nimellä tuota vapautta”; nyt säädetyt ovat alamaisesti esittäneet sen toteuttamista. Toinen asetusten yhtäläisyys liittyy yleistä ja yhteistä hyvää koskevaan korostukseen. Enempää kaupunkien kuin talonpoikienkaan purjehdusoikeutta ei laajennettu ainoastaan kaupunkilaisten ja talonpoikaissäätönsä vuoksi vaan koko valtakunnan sekä sen väestönkasvun ja kaikkien elinkeinojen eduksi. Molemmat motiivit toisaalta yhdistyvät näistä korostuksista seuraavissa johtopäätöksissä, että talouden ja yhteiskunnan eri ryhmien vapaus on itse asiassa jo samaa kuin valtakunnallinen edistys. Nuorempien myssyjen ohjelmaan sisältynyt yhteiskuntaideologia on siis saanut näissä, nimenomaan Suomelle tärkeissä kysymyksissä erittäin selvän ilmaisunsa.

Valtiopäivien työn tulokset

Myssy puolueen voitto syksyn 1964 valtiopäivävaaleissa oli antanut tälle puolueelle vihdoinkin vallan avaimet ja se pyrki myös käyttämään niitä. Ratkaisevasti uutta poliittista linjaa edusti nimenomaan Pohjanmaan kauppapakon lopettaminen, jolloin ratkaisuun samalla sisältyi koko valtakunnallisen kauppakaupunkipolitiikan muutos. Tähän liittyi myös talonpoikaipurjehduksen salliminen, jota sitäkin oli ajettu vaihtelevalla aktiivisuudella vuosikymmenestä toiseen. Uutta poliittista ajattelua edusti myös myssyjen painovapausasetus, joskaan sitä ei ole ollut tarpeen tässä yhteydessä käsitellä. Uutta edelleen oli myssyjen käsitys niistä menetelmistä, joilla niin Suomen kuin valtakunnan muidenkin osien regionaalisia tai muita erityiskysymyksiä oli hoidettava. Kohdistuessaan kritiikkinsä byrokratian paljouteen ja sen kustannuksiin hattuvallan ilmentyminä ja halutessaan lakkauttaa ylimääräiset virat ja komissiot myssyt lakkauttivat myös Suomen taloudellisen kehittämisen ne välineet, jotka eivät kuuluneet varsinaiseen byrokraatiaan. Suomalaista valmistelukuntaa valtiopäivät eivät asettaneet ja läänien talousdeputaatiot saivat samoin väistyä.

Toisella tavoin uutta olivat ne ratkaisut, jotka kohdistuivat puolentoista viime vuosikymmenen merkittävimmän taloudellisen uudistuksen, isojaon toimeenpa-

³² *Modée*, Utdrag VIII, s. 378. — Asetus myös suomennettiin välittömästi, ”Cunin:sen Majjestetin Asetus, Maanwiljelljille yhteisesti suodusta Seglationin wapaudesta Waldacunnan sisällä heijdän kalujns ja Kaswons myymisexi”. Fennica Rv. Asetukset, Kunink. Julistukset 1763—1769: 35. HYK.

non edelleen edistämiseen. Suomen läänien isojakoasetukset ja maanjako-oikeuksien perustaminen eivät poliittisen ajattelun kannalta ja rakenteellisesti olleet sillä tavoin uusia vaihtoehtoja kuin edellä todetut muut uudistukset. Ne olisivat olleet kenties mahdollisia vaikka puoluepoliittista vallansiirtymää ei olisi tapahtunutkaan, sillä valtiopäivillä 1751—52 aloitettua isojakotoimen lainsäädäntöä oli sen jälkeen kehitetty kaksilla seuraavillakin, hattujen hallitsemilla valtiopäivillä. Sama oli asianlaita kruununtilojen perinnöksioston jatkamispäätöksen suhteen. Sekä talonpoikien että muiden rälssittömien oli yhtä tärkeätä vastustaa hallituksen ja aatelissäädyn kantaa nyt kuin aikaisemminkin.

Valtiopäivien 1765—66 monien päätösten yleiskuva selkeneekin jos nuo päätökset ryhmitellään tällä tavoin. Osa uudistustoimenpiteistä voidaan luonnehtia sellaiseksi kehittämislainsäädännöksi, jonka sanelivat aikaisemmin alulle pantujen uudistusten kuten isojakojärjestelmän toteuttamisessa saadut kokemukset. Jakolojen muutos oli kokonaisuutena niin laaja ja kääntheitekevä, että työtä alettaessa ei voitu nähdä, mitä se tuo tullessaan, vaan työ oli neuvova tekijäänsä.

Myssyjen kauppa- ja kaupunkipolitiikkaa sekä talonpoikaispurjehdusta koskevia päätöksiä ei niitäkään voida pitää uutuuksina sillä tavoin, etteikö vastaavia ajatuksia olisi esitetty jo aikaisemminkin. Päinvastoin, niistä oli puhuttu ja niitä oli vaadittu jo kauan, mutta ilmeisesti tätä täyttä askelta liberalismiin ei olisi voitu ottaa ilman puoluesuhteiden vaihdosta. Hattupuolueelle uuden politiikan ajaminen olisi tuottanut vaikeuksia jo sen johdosta, että puolue, oltuaan jo yli kaksi vuosikymmentä vallassa, ei olisi voinut tehdä käännöstä, joka olisi merkinnyt sen oman hallituspolitiikan peruslinjojen virheellisiksi tunnustamista. Se että myös hattujen piirissä esiintyi jo 1750-luvun alussa silloin alkaneen liberalismin kannattajia — mm. väestöpolitiikan alueella — ei muuta toiseksi johtopäätöstä siitä, että tarvittiin opposition siirtyminen hallitsevaksi ennen kuin joukko uudistuksia voitiin toteuttaa. Analogisen tapahtumasisällön tässä asetelmassa muodostaa se, että kuten hattujen keskuudessa oli ollut liberaalien käsitysten kannattajia, siten myös myssyt olivat olleet hyväksymässä monia toimintamuotoja, jotka he nyt hylkäsivät siksi, että ne oli katsottava hattujen aikaansaannoksiksi. Ennen kaikkea tästä oli kysymys kun myssyille eivät kelvanneet Suomenkaan taloudellisen kehittämisen siihenastiset muodot ja välineet, erityisdeputaatit ja taloudelliset komissiot.

Vuosikymmenen puolivälin aktuaalisten kysymysten polttavuuden johdosta eräät aikaisemmin keskeiset Suomen talouden ongelmat jäivät näillä myssyjen valtiopäivillä jokseenkin tarkoin huomiota vaille. Sellaisia olivat väenpuute, hallinto- ja oikeudenhoitoalueiden uudistaminen ja vesistöjenperkaus-kysymykset. Eri läänien talousdeputaatit olivat käsitelleet niitä valtiopäiväkertomuksissaan, mutta kamari- ja talousvaliokunta ei paljonkaan keskustellut näistä aiheista eikä ryhtynyt ajamaan niiden jatkokäsittelyä. Tämä lienee selitettävissä sillä, että edellä mainittujen liberaalien uudistusten tärkeys jätti monet muut suomalaiset kysymykset varjoonsa. Mutta samanaikaisesti valtakunnallisen talouden kokonaisval-

tainen korjausyritys, joka johti mm. teollisuudelle ja kaupalle ohjatun valtion-tuen lopettamiseen, jätti varjoonsa aikaisemmin keskeisen ohjelman ”Suomen taloudellinen kehittäminen”. ’Finlands ekonomiska upphjelpande’ ei ollut enää poliittinen ongelma samalla tavoin kuin hattujen sodasta 1760-luvun alkupuolelle asti. Tämä tulos on hieman paradoksaalinen; toimivathan monet suomalaiset juuri näillä myssyjen hallitsemilla valtiopäivillä niin näkyvästi ja tehokkaasti, että se on antanut aiheen kutsua tätä säätykokousta suomalaisen radikalismien esiinmarssiksi.

VIII VAPAUDENAJAN KEHITYSALUEPOLITIIKKA

Suomen taloudellinen kehittäminen ei ollut valtiopäiväpolitiikan jokin autonominen ilmiö vaan sillä oli kiinteä suhde kunkin ajankohdan yleispoliittiseen tapahtumiseen. Aivan ohjelmalliseksi katsottavan suunnittelun ja toiminnan motiivoi hävitetyn sodan jälkeinen ulkopoliittikan kriisitilanne, jonka vallitessa näytti olevan välttämätöntä ja valtioviisasta myöntää suomalaisten moitteet ja vaatimukset oikeutetuiksi. Reformeihin ryhtyminen oli ensimmäisen luokan yleisvaltakunnallinen kysymys, sillä sodan jälkeen käsitettiin valtakunnan itäisen puoliskon merkitys ehdottoman tärkeäksi valtakunnan koko olemassaololle. Kun suomalaisia oli syytetty valtiopäivillä 1738—39 separatistisista suunnitelmista heidän esittäessään hallinnollisia uudistuksia, ryhdyttiin nyt paljon laajempiin uudistuksiin haluamatta nähdä niissä mitään separatismia, jotta suomalaiset saataisiin vakuuttuneiksi valtioyhteyden edullisuudesta. Suomalaisten omissa käsityksissä näinä vuosikymmeninä tapahtunut oleellinen muutos kuvastuu siinä, että kun he ehdistettuina koettivat 1738—39 kaikin tavoin todistaa virheellisiksi väitteet separatismista, he 1765—66 valtiopäivillä käyttivät vihjailevaa separatismilla uhkailua poliittisena painostuksena Pohjanlahden kauppakysymyksen ratkaisemiseksi.

Suomen olojen kehittäminen ja taloudellisten kehitystoimenpiteiden ohjaaminen yleensä muodostavat samanaikaisen tapahtumakokonaisuuden. *Sten Carlsson* on esittänyt ajatuksen, että historiallisen tapahtumisen eräänä säännönmukaisuutena voidaan nähdä, että menestyksellisen sotapolitiikan voitonhedelmät korjaa yhteiskunnan johtava kerros, jota ekspansiivinen valtio tarvitsee uusien sotilaallisten ja hallinnollisten tehtävien hoitamiseen.¹ Tämä on havaittavissa myös Ruotsi-Suomen 1600-luvun sosiaalisessa kehityksessä. Rinnasteisen ilmiön sille muodostaa hallintolaitoksen kaavoittaminen ja uniformiteettipyrimys. Sen erinomaisuuden takeena oli valtakunnan keskukselta määritelty valtioedunoppi, joka valtiokokonaisuuden nimissä saneli käytännön muodot periferiankin noudatettavaksi — olipa sitten kysymys kaupasta tai hallinnosta. Suurvalta-ajan mennessä mailleen tämä ideologia kärsi haaksirikon ja sai seuraajakseen hyödyn aikakauden varsin vastakkaisisältöisen ideologian. Kun kansliakollegio v. 1730 kehoitti valtakunnan yliopistoja rohkaisemaan nuorisoa tutkimaan omaa kotiseutuaan, ohjeen pontimena oli usko, että eri seutuja käsittelevät väitöskirjat voisivat tuottaa

¹ *Carlsson*, Svensk ständscirkulation, s. 17.

huomattavan taloudellisen hyödyn.² Aivan ilmeistä on, että tällöin, keskitetyn merkantilismin edelleen hallitessa esivallan katsomuksia, ei ajateltu tämän alueellisesta näkökulmasta esitettävän taloudellisen deskription johtavan valtakunnan keskuksen aseman järkkymiseen. Siitä huolimatta tähän eri seutujen talouden ja sen edellytysten kuvaamiseen sisältyi kuin seurausväittämänä johtopäätös alueellisen kehittämisen tarkoituksenmukaisuudesta.³

Tämän tendenssin ei tarvinnut johtaa välittömästi poliittiseen päätöksentekoon, mutta se oli omiaan monien muiden samansuuntaisten virtausten ohella vaikuttamaan siihen, että huomio alkoi siirtyä merkantilismin koko valtakunnan käsittävästä abstraktista edusta alueellisesti ja sosiaalisesti suppeamman kokonaisuuden edun hahmottamiseen.⁴ Kun joukko tämän laatuja ajatusvirtauksia — sängen jäsentymättöminä suhteina — oli vaikuttamassa niin hyvin Ruotsin Kuninkaallisen Tiedeakatemian perustamiseen v. 1739 kuin valtiopäivillä esitettyyn valitteluun maatalouden heikkoudesta ja viljantuotannon riittämättömyydestä, alkoi hattujen sota, josta selviytyminen veti kaiken poliittisen huomion puoleensa. Kun se oli ohi, oli ryhdyttävä korjaamaan laiminlyötyä, ja näin voidaan päätyä seuraavaan johtopäätökseen. Ajatus valtakunnan joidenkin osien tai erillisten alueiden kehittämisestä niiden omien edellytysten varassa oli valmiina jo ennen hattujen sotaa, mutta ei vielä valmiutena poliittisiin johtopäätöksiin. Hattujen sodan vauriot aiheuttivat sen, että moniin epäkohtiin alettiin kiinnittää huomiota kovaa kokemaa ja eniten kärsineen Suomen epäkohtina. Kehitystyön edetessä monet toimenpiteet muuttuivatkin sitten valtakunnallisiksi toimenpiteiksi. Näin kävi maatalouden uudistuksen isojaon kehittämisessä, samoin kauppaa ja purjehduksen vapautta koskevilla kysymyksillä ja edelleen väestöpolitiikan uudistussuunnitelmien kohdalla.

Viimemainittu ongelma käsitettiin eräänlaiseksi kaikkeen vaikuttavaksi perustekijäksi. Viljantuotantoa oli lisättävä ja maataloutta kokonaisuudessaan kehitettävä, jotta väestön määrä kasvaisi, mutta maatalouden reformeja oli vaikea suorittaa, koska väkeä oli niin vähän. Väestökysymys kokonaisuutena oli siten vaikeasti murrettava noidankehä. Oli siis sängen luonnollista, että juuri tämän ongelman harkinnoissa ja ratkaisuvaihtoehtojen etsinnässä ehdotetut korjaustoimenpiteet saattoivat olla kaukana toisistaan sekä reaalisältönsä että asiaa käsitelleiden asennoitumisten kannalta. Tämän johdosta onkin paikallaan tarkastella juuri väestökysymyksestä lausuttuja mielipiteitä poliittisen ajattelun murroskauden ilmiönä.

Vuosisadan puolivälissä voidaan nähdä kaksi selväpiirteistä ajattelulinjaa. Toisen mukaan polttava väestökysymys voitiin ratkaista vain lisäämällä holhous-

² Vrt. *Lehtinen*, Hallituksen yhtenäistämispolitiikka, eri kohdin. *Matti Klinge*. Keskusta ja periferia, s. 14. *Antero Heikkinen*, Hyöty, valistus ja koulu, s. 27—31.

³ Vrt. esim. Hämeestä kirjoitettuja väitöskirjoja. *Jaakko Suolahti*, Häme Ruotsinvallan ajan oppineessa kirjallisuudessa, passim.

⁴ Vrt. edellä s. 130—131.

ta ja yhteiskunnan sanelua, joka tekisi lopun ihmisten kevytmielisestä muutto-
liikkeestä ja pitäisi heidät kotimaassa ja asuinseudullaan. Toisen käsityksen mu-
kaan juuri kansalaisten holhous ja heidän tuntemansa epävapaus ja epävarmuus
olivat syynä siihen, että he eivät viihtyneet vaan hakeutuivat muualle. Koko
elinkeinoelämän ankara holhous puolestaan vei heiltä ulkoiset edellytykset toimia
täydellä tarmollaan isänmaan hyväksi. Näiden suhtautumistapojen kannatus ei
kulkenut puoluerajoja eikä myöskään säätyrajoja myöten kuten ilmenee valtio-
päiviltä toisiin. V. 1752 kamari-, talous- ja liike deputaation mietintö väestöky-
symyksestä edusti erittäin pitkälle menevää liberalismia epäillessään holhoavan
merkantilismin perusnäkemystä ja väittäessään, ettei ole hallinnon asiana päät-
tää eri elinkeinojen keskinäistä arvoa niiden oikeutta saada työvoimaa. Samoin
kuin tuolloin vapaampien toimenpiteiden kannatusta yhtä hyvin myös vastus-
tusta ilmeni molempien puolueiden riveissä valtiopäivillä 1755—56.⁵ Tämä ja-
kauma näkyy myös suomalaisten, esim. pormestari Thure Hagertin ja rovasti
Mathesiuksen väittelyissä.

Muuan ristiriita sisältyi käytettävissä olleiden välineiden ja päämääräksi ase-
tettujen ajatusten väliseen suhteeseen. Merkantilismin ohjasa oli vasta taulusto-
laitoksen ansiosta saamassa välineen, jonka avulla mm. väestön elinkeinosuhteita
voitiin selvittää, mutta juuri silloin poliittinen aritmetiikka tehtiinkin kyseen-
alaiseksi tai sen tuloksia ryhdyttiin käyttämään uudenlaisten vaatimusten tueksi.
Kehitystä oli nimenomaan autettava lainsäädännöllä, mutta juuri väestöpolitiikan
ratkaisujen punnitsemisessa vakiintuneet ajattelutottumukset eivät sallineet
nähdä esim. Carl Fredrik Schefferin valtaneuvostossa v. 1759 esittämien käsi-
tysten syvällisyyttä. Hänen ajatuksensa maaseudulle syntyvästä väestöpaineesta ja
sitä seuraavasta sosioekonomisesta kriisistä oli liaksi aikaansa edellä voidakseen
herättää vastakaikua.⁶

Erland Hjärne on pyrkinyt erittelemään valtioelämässä vaikuttavien voimien
ja katsomusten laatua staattisen ja dynaamisen yhteiskuntadoktriinin luonneh-
dinnallaan. Yhteiskunta voidaan käsittää staattiseksi, pysyvästi lukittujen oikeuk-
sien ja velvollisuuksien tilaksi. Valtiovallan organisaatio ja vallanjako painavat
muotoina enemmän kuin valtioelämän tulosten jatkuvuus. Valtiosäännön ensi-
sijaiset laitokset käsitetään toisilleen vastakkaisiksi ”valtiomahdeiksi”. Dynaami-
selle katsomukselle valtioelämä on tehtävä, joka tulee täyttää, se ei ole pysyvästi
jaettujen oikeushyvien säilyttämistä vaan aktiivista toimintaa muuttuvien edelly-
tysten ja suhteiden vallitessa.⁷

Näiden yleistysten peittämät kaaret ovat niin laajoja, ettei tuota vaikeuksia
havaita erilaisia kausia, joiden ilmiöitä kokonaisuuksina voidaan kutsua ulkopo-
liittisesti tai sisäpoliittisesti staattisen tai dynaamisen pyrkimyksen leimaamiksi.

⁵ Vrt. edellä s. 48—52, 106—110.

⁶ Ks. edellä s. 179—183.

⁷ *Hjärne*, *Från Vasatiden till frihetstiden*, s. 19—22.

Vapaudenajan alueellisen kehittämisen toimenpiteet voidaan nähdä selväpiirteisesti dynaamisen sisäpolitiikan ja aktiivisen yhteiskuntapolitiikan tuloksiksi. Katseen kääntyminen sisäisiin kysymyksiin oli luonnollista kahden hävityn sodankin ansiosta, mutta tässä käsiteltyjen pyrkimysten toteuttaminen edellytti myös väliettä ja keinoja. Tällöin tullaan siihen, että tuon dynaamisen sisäpolitiikan edellytyksenä oli itse valtiosäännön perusrakenne. Kun vapauden ajan valtiosääntö teki mahdolliseksi uusien yhteiskuntaryhmien nousun poliittisen vallan todellisiksi haltijoiksi, nuo ryhmät toivat valtiollis-yhteiskunnalliseen päätöksentekoon omien etuyhteisöjensä vaatimukset. Ne olivat toisin kohdin säätysidonnaisia, toisin kohdin regionaalisesti sidonnaisia, toisinaan puoluesidonnaisia, mutta yhteistä niille oli ajatus, ettei oikeuksia kuten Tukholman ja Turun ta eräiden muiden kaupunkien kaupallista etuoikeusasemaa ollut tarkoitettu ajasta aikaan säilyviksi. ”Kaikkeaa on voitava muuttaa, aikain laadun ja valtakunnan yleisen edun vaatimusten mukaan” lausui Chydenius,⁸ ja kun tällä katsomuksella oli riittävästi poliittista voimaa, ei säilyttävän kannanoton argumentointi, että kauppaordinantia jo vuodelta 1617 sääti toisin, voinut päteä.⁹ eKskuksen vahvan erikoisaseman heikentyminen ja periferian etujen tunkeutuminen vaikuttavaksi voimaksi oli ennen kaikkea uuden konstituution seurausta.

Suomalaisten vaikutusta vapaudenajan poliittiseen päätöksentekoon voidaan pitää huomattavan voimakkaana. Alueellisen kehittämisen tuloksiin johtaneen toiminnan eteneminen näyttää jälkimaailman tarkastelijan näkökulmasta johdonmukaiselta. Vapaudenajan ensi vuosikymmenet olivat jälleenrakennuskautta, ja itse nimityskin viittaa ajatukseen entisen palauttamisesta. Uuden hattujen sodan jälkeen tämä ei riittänyt enempää ulkopoliittisessa kuin sisäpoliittisessakaan rakennustyössä. Kun alueellisen kehittämisen politiikka täten lähti liikkeelle suomalaisten 1740-luvun vaatimuksista ja niiden huomioon ottamisen välttämättömyydestä, uudistuslainsäädäntö joidenkin kysymysten kohdalla muuttuikin valtakunnalliseksi ratkaisuksi.

⁸ Ks. edellä s. 226—227 ja viite 11.

⁹ Vrt. samantyyppistä asetelmaa poliittisen vallan ja eri tyyppisten oikeussäännösten kotiuttamisen murteesta, *Heikki Ylikangas*, Receptionen av romersk rätt, s. 249—250.

K Ä Y T E T Y T L Y H E N T E E T

BdP	= Bondeståndets riksdagsprotokoll (painetut)
Bdst.	= Bondeståndet
Bgst.	= Borgareståndet
ED	= Ekspeditionsdeputationen
Fin.Ber.	= Finska deredningen
FR	= Finlands riksarkiv
FU SLSF	= Förhandlingar och Uppsatser utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland
HAik.	
HArk.	= Historiallinen Aikakauskirja
	= Historiallinen Arkisto
HH	= Historiska Handlingar
Hist.Tutk.	= Historiallisia Tutkimuksia, julkaissut Suomen Historiallinen Seura
HSH	= Handlingar rör. Skandinaviens Historia
HT	= Historisk Tidskrift (Helsingfors)
HTS	= Historisk Tidskrift (Stockholm)
HYHL	= Helsingin Yliopiston Historian Laitos
HYK	= Helsingin Yliopiston Kirjasto
JD	= Justitiedeputationen
KB	= Kungliga Biblioteket
KECD	= Kammar-, ekonomi- och commersedeputationen
KEU	= Kammar- och ekonomiutskottet
KKA	= Kammarkollegiets arkiv
KomU	= Kommerceutskottet
LHSA	= Lärdomshistoriska Samfundets Årsbok
LMSA	= Landtmäteristyrelsens arkiv
MSD	= Mindre sekreta deputationen
Prst.	= Prästeståndet
PUtdr.	= Protokollsutdrag
R	= Riksdagsarkivet
RAP	= Ridderskapets och Adelen Riksdagsprotokoll (painetut)
RoA	= Ridderskapet och Adelen
RStSkr. i inr. civ.är.	= Riksens Ständers Skrivelser i inrikes civila ärenden
SAH	= Svenska Akademiens Handlingar
SHL	= Suomen Historian Lähteitä
SKHS Toim.	= Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia
Skr.SLSF	= Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland
Skr. StVFU	= Skrifter utg. av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala
SKS Toim.	= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
SRA	= Sveriges Riksarkiv

StD	= Statsdeputationen
StVT	= Statsvetenskaplig Tidskrift
SU	= Sekreta utskottet
THArk.	= Turun Historiallinen Arkisto
VA	= Valtionarkisto

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

Painamattomat lähteet

Valtionarkisto, Helsinki

Ruotsin valtionarkistosta filmattuja mikrofilmejä:

Finska beredningen 1756, 1760—62.

Ekonomikommisioner i Finland 1757—1760, 1762—1764.

Sekreta utskottet 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Tosterupsamlingen, Sparre-Ehrensärdska papper.

Suomen historian perustutkimustoimikunnan kokoelmat valtiopäiviltä 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Helsingin yliopiston kirjasto

Käsikirjoituskokoelmat:

Laguksen kokoelma.

Sveriges Riksarkiv, Stockholm

Riksrådet:

Rådsprotokoll i inrikes civila ärenden 1748, 1751—53, 1755—58, 1760—66.

Rådsprotokoll i krigsärenden 1752, 1756.

Inrikes civilexpeditionens registratur 1752.

Bref, General-Gouv. von Rosens till K. M. 1749.

Sammansatta Kollegiers Skrivelser till K. M.

Kammar- och Kommersekollegierna till K. M. 27. 2. 1765.

Riksdagsarkiv:

Kongl.Maj:ts Sekreta Propositioner i inrikes civila ärenden 1751, 1755, 1760, 1765.

Kongl.Maj:ts Allmänna Proposition 1760.

Riksens Ständers Skrivelser i inrikes civila ärenden 1747, 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Ständens arkiv

Ridderskapet och adelen

Memorialprotokoll 1752 (ks. painetut lähteet).

Prästeståndet

Riksdagsprotokoll och handlingar 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Borgarståndet

Riksdagsprotokoll och handlingar 1751—52 (konceptprotokoll), 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Bondeståndet

Riksdagsprotokoll och handlingar 1765—66 (ks. painetut lähteet).

Utskottshandlingar:

Ekonomikommisionens i Finland protokoll och handlingar 1757—59, 1762—64.

Ekspeditionsdeputationens protokoll 1761.

Finska beredningens protokoll och handlingar 1755, 1760—62.

Justitiedeputationens protokoll 1756.

Kammar-, ekonomie- och kommersedeputationens protokoll och handlingar 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Kammar-ekonomiutskottets protokoll och handlingar 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Kommerseutskottets protokoll 1765.

Mindre sekreta deputationens protokoll 1756.

Sekreta utskottets protokoll 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66.

Förteckning över Frihetstidens utskottsutlåtanden 1751—52, 1755—56, 1760—62, 1765—66 (Kortdiarium).

General-Gouv. von Rosens Riksdagsrelation 1752.

Ordnade Kommittéhandlingar:

Första serien: Kongl. kommissionen af Rådet d. 19. oct. 1757 förordnad, ang. Upproriska Stämplingar.

Andra serien: Strömmrensingsarbetet i Finland 1757—.

Sundhetskommisionen 1737—1758.

Enskilda arkiv:

Hiärne, G. A., Historiska anteckningar.

Hiärne, G. A., Lefwernesbeskrifning.

Kammarkollegiets arkiv, Stockholm

Kammarkollegiets protokoll 1757.

Landtmäteristyrelsens arkiv, Stockholm

Kongl. Bref och Förordningar till LandtmäteriContoiret 1756.

Kungliga Biblioteket, Stockholm

Manuskriptssamlingen:

Hiärne, G. A., Werser gjorde wid Åtskilliga Tillfällen 1744—1798.

Horn, Christer, Riksdagsjournal 1761.

P a i n e t u t l ä h t e e t

Brusewitz, A., Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar. Stockholm 1916.

Cederberg, A. R.—Alho, K. O., Läntisen ja itäisen tutkijakunnan asiakirjoja 1725—1727. SHL III. Julk. SHS. Helsinki 1939.

Cederberg, A. R., Suomen maaherrojen valtiopäiväkertomukset 1755—1756 — Landshövningarnas i Finland riksdagsberättelser 1755—1756. SHL VII, julk. SHS. Helsinki 1950.

Grottenfelt, Kustavi, Een kortelig underwisning um then wäg, som rydzerne drage ifrå Kexholm oc in til Ulå udi Norboten. Todistuskappaleita Suomen Historiaan V. Julk. SHS. Helsinki 1894.

Handlingar rörande Sveriges deltagande i sjuåriga kriget (Cantzli-Presidenten RR, Friherre Anders von Höpken: Till Kongl. Maj:st ang. närwarande Coniunctur i Europa. Stockholm d. 6. Decembr. 1756. Öfverläggningar i Rådet 21. 2. 1757—21. 9. 1757). HSH 23. Stockholm 1839.

Handlingar till upplysning af Konung Adolf Fredriks och rådets inbördes ställning efter 1756 års riksdag. HH 1. Stockholm 1861.

Hildebrand, Emil, Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800. Stockholm 1891.

Hjelt, Aug., C. Gjörwells Anteckningar på en resa ifrån Stockholm til Finland år 1759. HArk. IX. Helsinki 1886.

Hjelt Aug., Församt Memorial av Lars Johan Ehrenmalm. HArk XVI. Helsinki 1900.

Klinkowström, R. M., Riksrådet och Fältmarsalken m.m. Grefve Fredrik Axel von Fersens

- Historiska Skrifter. Andra Delen. Stockholm 1868.
- Konung Adolf Fredriks berättelse om sin resa till Finland och Sveriges norra Landskap år 1752. HSH 40. Stockholm 1860.
- Landahl, Sten*, Bondeståndets riksdagsprotokoll 3—9. På Riskgäldskontorets uppdrag. Stockholm 1948—1971.
- Modée, R. G.*, Utdrag utur alle Puplique Handlingar II—VIII. Stockholm 1742—1825.
- Nikula, O.*, Ur Christoffer Johan Rappes brevväxling. Skr. SLSF 376. Helsingfors 1960.
- Palmén, E. G.*, Politiska skrifter af Anders Chydenius. Helsingfors 1877.
- Palmén, E. G.*, Tvenne aktstycken från Frihetstiden. HArk. VI. Helsingfors 1878.
- Schybergson, M. G.*, Instruktion för generalguvernören i Finland, baron Gustav Fredrik v. Rosen. FU SLSF 3, Helsingfors 1888.
- Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719, 17—26. Utg. av *E. F. Montan, S. Landahl*. Stockholm 1906—1960.
- Tilas, Daniel*, Curriculum vitae I—II 1712—1757 samt fragment av dagbok september-oktober 1767. Genom *Holger Wichman*. HH 38:1. Stockholm 1966.

KIRJALLISUUS

- Alanen, Aulis J.*, Isosta Vihasta Suomen sotaan 1700—1808. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721—1809. Etelä-Pohjanmaan historia IV: 1—2. Vaasa 1948, 1949.
- Suomen historia vapaudenajalla. Suomen historia IX. Porvoo 1963.
- Suomen provinssikonttori ja suomalaisuuskysymys 1700-luvun keskivaiheilla. HArk. XLIV. Helsinki 1938.
- Almquist, Jan Eric*, Om ärftlig besittningsrätt till jord före det sjuttonde seklets slut. En studie i romersk och svensk rätt. Uppsala 1929.
- Till frågan om skattebondens jordägarätt under perioden 1719—89. Strödda bidrag till Civilrättens historia. Stockholm 1953.
- Amburger, Erik*, Russland und Schweden 1762—1772. Berlin 1934.
- Bergh, Wolmar*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina. HArk. 57. Turku 1957.
- Beskow, Bernhard von*, Minne af Riksrådet greve Gustaf Fredrik von Rosen. Svenska Akademiens Handlingar 25. Stockholm 1852.
- Bonsdorff, J. G. von*, Stor-Furstendömet Finlands kameral-Lagfarenhet I. Helsingfors 1833.
- Brohed, Ingmar*, Stat- Religion- Kyrka. Ett problemkomplex: svensk akademisk undervisning under 1700-talet. Rättshistoriskt bibliotek 22. Stockholm 1973.
- Brolin, P. E.*, Hattar och mössor i borgarståndet 1760—66. Uppsala 1953.
- Carpelan, Tor*, Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna II. Helsingfors 1954.
- Carlquist, G.*, Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser med Danmark åren 1752—1765. Lund 1920.
- Carlsson, Sten*, Svensk ståndscirkulation 1680—1950. Uppsala 1950.
- Cederberg, A. R.*, Jaakko Stenius vanhempi. Kappale 18:nnen vuosisadan suomalaista sivistyshistoriaa. SKHS toim. XXIV. Helsinki 1928.
- Suomen historia vapaudenajalla II. Porvoo 1947.
- Cederberg, Päivi*, Jaakko Stenius nuoremman mietintö Pohjanmaan koskenperkauksista vuosien 1760—62 valtiopäiville. HArk. L. Helsinki 1944.
- Danielson-Kalmari, J. R.*, Piirteitä vapaudenajalta I—II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnellä ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1929, 1932.

- Dannert, Leif*, Svensk försvarspolitik 1743—1757 i dess utrikespolitiska och inrikespolitiska sammanhang. Uppsala 1943.
- Edler, P. J.*, Om börd och befordran under frihetstiden. Stockholm 1915.
- Ervasti, Seppo*, Suomalainen valmistelukunta valtiopäivillä 1755—56. HArk. 59. Turku 1964.
- Forsman, Hilding*, Om skifte och annan jorddelning i by. Svenska Lantmäteriet 1628—1928. Andra delen. Stockholm 1928.
- Frängsmyr, Tore*, Den gudomliga ekonomin. Religion och ekonomi i 1700-talets Sverige. Lychnos. LHSÅ 1971—72. Uppsala 1973.
- Fyhrvall, Oskar*, Om det botteniska handelstvånget. HTS 1882.
- Gränström, P. O.*, Om regionalism och enhetssträfvande i vårt riksdagsskick. Till belysning av senare tiders imperativa valmanstendenser. StVT 1915. Stockholm 1915.
- Gustafsson, Alfred A.*, Maanmittarikunta ja mittaustyöt Ruotsinvallan aikana. Suomen Maanmittauksen Historia 1633—1933. I. Ruotsinvallan aika. Porvoo 1933.
- Halila, Aimo*, Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721—1775. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Oulu 1954.
- Heckscher, Eli F.*, Anders Berch och den ekonomiska vetenskapens första steg i Sverige. Lychnos LHSÅ 1941—42. Uppsala 1942.
- Fysiokratismens ekonomiska inflytande i Sverige. Lychnos. LHSÅ 1943. Uppsala 1943.
- Sveriges ekonomiska historia II:1—2, III:1—2. Stockholm 1935, 1936, 1949.
- Heikkinen, Antero*, Hyöty, valistus ja koulu. Suomen aate- ja oppihistoria 1700-luvulla. Helsinki 1972.
- Hjelt, O. E. A.*, Svenska och Finska Medicinalverkets Historia 1663—1812. I—III. Helsingfors 1891—1901.
- Holmberg, Nils*, Oderhandeln, Preussen och svenska Pommern vid mitten av 1700-talet. Ett historiskt perspektiv. Scandia 1941.
- Hultin, A.*, Finland och Tronföljdsfrågan år 1743. En politisk föreläsning af Algot Scarin. FU SLSF 22. Helsingfors 1909.
- Hänninen, Sisko-Liisa*, Suomen kättilölaitos vuoteen 1859. Suomen ja Skand.hist.lis.työ 1959. HYHL.
- Ingers, E.*, Bonden i Svensk Historia II. Stockholm 1948.
- Johansson, Ulla*, Handskrifter rörande 1755—56 års riksdag. Två identifikationer och en memoarundersökning. HTS 1969. Stockholm 1969.
- Hattar och mössor i borgarståndet 1755—56. HTS 1973. Stockholm 1973.
- Schematiska framställningar av några riksdagsärendens gång vid frihetstidens riksdagar. Forskningsprojektet ”Ett partisystem i vardande. Partier, parlamentarisk praxis och parlamentariska ideér i Sverige 1680—1772”. Stockholm 1968.
- Jutikkala, Eino*, Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana I. Hist. Tutk. XV. Helsinki 1932.
- Suomen talonpojan historia. SKS toim. 257. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. Helsinki 1958.
- Vapaudenaika. Suomen Historian Käsikirja I. Toimittanut Arvi Korhonen. Porvoo 1949.
- Juva, Einar W.*, Suomen suuriruhtinaskunta Ruotsin vallan aikana. Helsinki 1951.
- Varsinais-suomalaiset talonpojat esittämässä hallinnollisten olojen uudistamista 1700-luvulla. Piikkiön ja Halikon kihlakuntien anomus vuodelta 1738. THArk. X. Turku 1948.
- Vuoden 1739 ”Kieliasetuksen” synty. HArk. 53. Helsinki 1950.
- Juva, Einar W.*—*Juva, Mikko*, Suomen kansan Historia III. Ruotsin ajan loppukausi. Keuruu 1965.
- Juvelius (Juva), E. W.*, Suomen kenraalikuvernööriksymys vuosien 1751—52 valtiopäivillä. Historiallisia tutkimuksia J. R. Danielson-Kalmarin kunniaksi hänen täyttöpäivillä.

- sään 70 vuotta 7. V. 1923. Porvoo 1923.
- Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—47 ja G. Fr. v. Rosenin määrääminen kenraalikuvernööriksi. Hist. Tutk. II:2 Porvoo 1921.
- Jägerskiöld, O.*, C. F. Scheffer och 1750-talets författningskris. HTS 1939. Stockholm 1939.
- Den svenska utrikespolitikens historia II: 2. 1721—1729. Stockholm 1957.
- Hovet och författningsfrågan 1760—1766. Uppsala 1943.
- Jörgensen, Arne*, Calonius-Naumanska samlingen i Helsingfors Universitets Bibliotek. Redogörelse för samlingen ävensom katalog över en del av densamma. Helsingin Yliopiston Kirjaston julk. XVII. Helsinki 1936.
- Kerkkonen, Martti*, Eksotismi Ruotsi-Suomen vapaudenajan aatehistoriassa. HAik. 1953.
- Pietari Kalm talousopin professorina. Oppihistoriallinen tutkimus. Hist. Tutk. XXII. Helsinki 1936.
- Klinge, Matti*, Keskusta ja periferia. Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista. Porvoo 1975.
- Koskimies, Y. S.*, Muuttoliikkeestä Suomessa 1700-luvun alkupuoliskolla. HAik. 1954.
- Krook, Ragnar A.*, Österbottens ställning under Finlands förening med Sverige. HT 1923.
- Kuujo, Erkki*, Taka-Karjalan verotus v:een 1710. Hist. Tutk. 70. Helsinki 1959.
- Kuusi, Sakari*, Isojako Suomessa 1757—1809. Suomen Maanmittauksen Historia 1633—1933. I. Ruotsinvallan aika. Porvoo 1933.
- Isonjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla. Helsinki 1914.
- Maataloudelliset uudisvirtaukset ja maanmittauslaitos Suomessa 1725—56. Suomen Maanmittauksen Historia 1633—1933. I. Ruotsinvallan aika. Porvoo 1933.
- Laakso, Kyllikki*, Kenraalikuvernööri G. Fr. v. Rosenin siviilihallinto. HAik. 55. Helsinki 1955.
- Lagerroth, F.*, Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia. Stockholm 1915.
- Lehtinen, Erkki*, Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla (1600—n. 1680). Hist. Tutk. 68. Helsinki 1961.
- Lindroth, Sten*, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Historia 1739—1918 I:1. Uppsala 1967.
- Linnarsson, Lennart*, Riksrådens licentiering. En studie i frihetstidens parlamentarism. Skr. StVfU XVI. Uppsala 1943.
- Luukko, Armas*, Nuijasodasta isoonvihaan. Etelä-Pohjanmaan historia III. Vaasa 1945.
- Malmström, Carl Gustaf*, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. III—VI. Andra uppl. Stockholm 1895—1901.
- Mediger, Walther*, Moskaus Weg nach Europa. Der Aufstieg Russlands zum europäischen Machtstaat im Zeitalter Friedrichs des Grossen. Braunschweig 1952.
- Michwitz, A.*, De finska deputationerna och ekonomiekommisionerna under frihetstiden I—II. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 73:2, 74:1. Helsingfors 1912, 1914.
- Mononen, Aarni*, Suomen asiain valmistelukunta 1760—62 valtiopäivillä. Suomen ja Skand. hist. laudatur-työ 1962. HYHL.
- Nikula, Oscar*, Augustin Ehrenswärd, Skr. SLSF 380. Åbo 1960.
- Christoffer Johan Rappe och 1760—62 års riksdag. Skr. SLSF 365. Helsingfors 1958.
- Svenska skärgårdsflottan 1756—1791. Helsingfors 1933.
- Olsson, Gunnar*, Hattar och mössor 1751—1762. Studier över partiväsendet i Sverige 1751—1762. Studia Historica Gothoburgensia 1. Göteborg 1963.
- Palmén, E. G.*, Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Wasas regering till 1766. Helsingfors 1876.

- Paloposki, Toivo J.*, Suomalaisten talonpoikien suhtautuminen kruununperimyskysymykseen vv:n 1742—43 valtiopäivillä. THArk. XIV. Turku 1958.
- Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus vapaudenajalla. Hist. Tutk. 67. Helsinki 1961.
- Vuoden 1734 valtiopäiväkutsun ja valtiopäivien vaikutus suomalaisten ulkopoliittiseen harrastukseen. THArk. XIX. Keuruu 1967.
- Renvall, Pentti*, Edustuslaitos ja Varsinais-Suomen osanotto valtiopäivien toimintaan 1600- ja 1700-luvulla. Varsinais-Suomen historia VII:7. Turku 1964.
- Ruotsin vallan aika. Suomen kansanedustuslaitoksen historia 1. Helsinki 1962.
- Suomalainen talonpoika myssyjohtajana vuosien 1765—66 valtiopäivillä. HAik. 1960.
- Suomenkielen käyttö talonpoikaissäädystä vapaudenajan alkupuolella. Acta Academiae Paedagogiae Jyväskyläensis XVII. Jyväskylä 1959.
- Repo, Eino S.*, Muinaisten laatokankarjalaisten kauppatiellä. Apu-lehti 43—44/1963.
- Roos, J. E.*, Stackelberg-suku. Kansallinen Elämäkerrasto. V. Porvoo 1934.
- Rosenberg, Antti*, Väestön maantieteellisestä liikkuvuudesta Suomessa 1700-luvulla. HAik. 1967.
- Råbergh, Herman*, Teologins Historia vid Åbo Universitetet (1713—1872). Åbo Universitetets Lärdomshistoria 4. Skr. SLSF XXIII. Helsingfors 1893.
- Schybergson, M. G.*, Bidrag till Finlands inre historia 1721—1731. Helsingfors 1875.
- Schauman, G.*, Biografiska undersökning ar om Anders Chydenius. Jämte oträckta skrifter af Chydenius. Helsingfors 1908.
- Sirén, Osvald*, Kina och den kinesiska tanken i Sverige på 1700-talet. Med särskild hänsyn till de genom fysiokraterna förmedlade inflytandet och markis de Mirabeaus korrespondens med greve Carl Fredrik Scheffer. Lychnos. LHSÅ 1948—1949.
- Stavenow, L.*, De politiska doktrinernas uppkomst och första utveckling under frihetstiden. Historiska studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström. Stockholm 1897.
- Stiegung, Helle*, Ludwig XV:s hemliga diplomati i Sverige 1752—1774. Bibliotheca Historica Lundensis VIII. Lund 1961.
- Stählin, Karl*, Geschichte Russlands 3. Berlin & Königsberg 1935.
- Suolahti, Jaakko*, Häme Ruotsinvallan ajan oppineessa kirjallisuudessa. Hämeenmaa 9. Hämeenlinna 1957.
- Säve, T.*, Sveriges deltagande i sjuåriga kriget åren 1757—1762. Stockholm 1915.
- Söderlind, Päivi*, Suomen vesitiekysymys vapaudenajan jälkimmäisellä puoliskolla 1742—1766. Suomen ja Skand. historian lisensiaattityö 1964. HYHL.
- Thulin, Gabriel*, Historisk utveckling af den svenska skifteslagsstiftningen med särskildt afseende å frågan om delningsgrund vid skifte. Stockholm 1911.
- Trulsson, Lars*, Ulrik Scheffer som hattpolitiker. Studier i hattregimens politiska och diplomatiska historia. Lund 1947.
- Wichman, Holger*, Inledning. Ks. Tilus, Daniel.
- Vilkuna, Kustaa*, Kymmenen virran maa. Kertomus Suomen Akatemian toiminnasta vuonna 1959. Helsinki 1960.
- Wirilander, Kaarlo*, Savo kaskisavujen kautena 1721—1870. Savon historia III. Kuopio 1960.
- Virrankoski, Pentti*, Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu 1973.
- Amark, K.*, En svensk prishistorisk studie. Nationalekonomiska studier tillägnade professor Knut Wicksell. Ekonomisk Tidskrift 1921. Stockholm 1921.
- Ylikangas, Heikki*, Receptionen av romersk rätt. HT 1975.
- Suomalaisten osuus levottomuuksiin 1755—56 valtiopäivillä. HArk. 59. Turku 1964.

HENKILÖHAKEMISTO

- Adolf Fredrik 19, 46, 56, 58—62, 73, 142, 145, 195.
 Alin, N. 176—178.
 Amböle, H. 213.
 Amnell, J. 218.
 Andersson, N. 82.
 Appelbom, H. 49.
 Argillander, H. 82, 224.
 Armfelt, W. 38.
 Arvola, K. 224.
 August II 201.
 Benzelius, H. 19.
 Berch, A. 54, 66, 180.
 Bernstorff, J. H. E. 141.
 Bjelke, N. 207.
 Bjelke, S. 24, 26, 28, 29, 38.
 Bjelke, T. 146.
 Blom, L. 103, 198.
 Boberg, C. G. 109, 122.
 Boije, H. H. 26, 31, 38, 47, 80, 82, 83, 86, 88, 91, 145, 147—153, 155, 157, 159, 160, 165—167, 169—171, 174, 176—178, 186, 191, 197, 212, 213.
 Boije, O. E. 82—84, 86, 88, 95, 96, 99, 103, 106, 107, 111, 113, 147, 149, 150, 151, 155, 157—159, 162, 173, 197.
 Boije, Z. G. 151.
 Bonde, G. 146.
 Brahe, E. 80.
 Brahe, K. G. 24, 26, 63.
 Brandberg, J. 224.
 Breteuil, L. A. de 201.
 Browallius, J. 20, 33, 38, 48, 60, 145.
 Burtz, N. 149, 174, 176.
 Carleson, E. 80, 81, 83.
 Carlstedt, O. 151.
 Carnal, C. C. de 103, 189, 190, 198.
 Carpelan, K. E. 207, 213.
 Cederhielm, A. 57.
 Cederhielm, J. 149, 150, 157, 209.
 Cervin, F. 226.
 Choiseul, C. G. de 142.
 Chydenius, A. 225, 226, 228—230, 232, 239.
 Chydenius, S. 88, 90, 91, 93, 94, 168, 169, 171.
 Clementjeff, M. G. 198.
 Clodt, G. 219.
 Coyet, S. 31.
 Creutz, K. 27.
 Dahlmansson, A. 82, 83.
 Dalin, O. 20.
 Drufva, P. 70.
 Düring, J. C. von 20, 32.
 Ehrenmalm, G. 205—208, 212—215, 221.
 Ehrenmalm, L. J. 22, 24, 51, 56, 63, 124.
 Ehrenmalm, S. 163, 177, 207.
 Ehrenswärd, A. 20, 25, 27, 28, 31, 32, 63, 64, 76, 77, 80, 82, 83, 90, 92—94, 133, 142, 145—147, 164—168, 170, 193, 197, 211.
 Ehrenswärd, F. 26, 29, 189, 190.
 Ekeblad, C. 62—65, 145.
 Elg, S. 82, 83, 123.
 Elisabeth II 19, 146.
 Enquist, J. 175, 176.
 Faggot, J. 50, 55, 65, 68, 70, 71, 78, 79, 88—90, 95, 104—106, 154—156, 199, 212.
 Fersen, A. von 64, 80, 81, 145, 180, 195, 209, 219—221.
 Fieandt, K. J. von 198.
 Finerus, C. E. 29, 30.
 Flachsen, J. P. 198.
 Flemming, O. 216.
 Forssell, J. 109.
 Forsskähl, P. 144.
 Fortelius, G. 148.
 Fredenstierna, A. 58.
 Fredrik I 62, 63.
 Fredrik II 140.
 Frölich, C. 188.
 Gadd, P. A. 131, 175.
 Gadolin, J. 75, 80, 97, 99, 111, 112, 123, 146, 155.
 Ganschou, G. G. 38.
 Giös, L. J. 75.
 Gjörwell, C. 135.
 Glansenstierna, L. 76, 149, 163.
 Groth, G. von 190.
 Groth, H. 149.
 Gunnerus, J. 218.
 Gyllenborg, C. 21, 39, 133.
 Gyllenborg, H. 19, 25.
 Gyllenborg, J. 30.
 Gyllenborg, G. S. 69, 102.
 Gyllenswan, F. 198.

- Haartman, G. 25, 38, 175, 213, 214, 224, 232.
Hagert, G. 75, 80, 81, 88, 90, 91, 95—97, 99, 103, 107, 109, 148, 151, 157—159, 162, 171, 173, 176, 197.
Hagert, T. 82, 88, 97, 98, 103, 106, 107, 112, 114, 118, 148, 151, 170, 171, 176, 198, 238.
Hallenius, E. 29, 30.
Hamilton, C. A. 26.
Hanquist, J. 109.
Hansson, J. 217, 218, 231.
Hasselbom, N. 67.
Hastfehr, C. B. 134.
Hauswolff, J. C. 227.
Havrincour, L. de 74, 146, 195.
Heikus, J. 26, 38, 47, 82, 103, 198.
Helenius, I. 212, 228, 230—232.
Helleday, H. 60, 123.
Hermelin, C. 70.
Hjärne, G. A. 80, 81, 86, 87, 89—92, 94, 96—99, 103, 111, 116, 139, 140, 142, 145, 146, 164, 165, 198, 211, 212.
Hjärne, U. 220.
Hjärta, C. 220.
Horn, C. 192.
Håkansson, O. 19, 47, 61, 107, 158.
Hummerhielm, P. 149, 150.
Huss, J. L. 123.
Hägström, N. 209, 210, 226, 230.
Härkönen, M. 119.
Hästesko, L. H. 75.
Höpken, A. J. von 9, 61, 62, 64, 67, 73, 93, 140, 141, 146, 180, 184.
Iggström, E. 175, 178.
Ignatius, A. 149, 150.
Ihsedahl, M. U. 198.
Isohonka, E. 83, 99.
Jansson, A. 168.
Jansson, J. 217.
Johansson, A. 83.
Jägerhorn, B. J. 197, 208.
Jägerhorn, K. F. 198.
Kaarle XII 216.
Kalm, P. 56, 131.
Karttunen, Y. 115, 119.
Katariina II, 201.
Kierman, G. 109.
Kinnimundt, J. B. 71.
Kiörning, M. 190, 226.
Kothen, G. von 198.
Kraftman, J. 232.
Krook, B. 25, 28, 30—32, 38.
Krook, J. 75.
Kryger, J. F. 55.
Kröger, N. 109.
Kuhlberg, J. 84.
Kustaa I 14.
Kustaa III 14, 61, 195, 215, 221.
Körning, O. 48, 232.
Ladau, F. W. 198, 223.
Lagus, J. 168, 169.
Lagerberg, S. 224.
Laihiander, J. 103, 117, 147, 149, 158, 159, 176, 198.
Larsson, J. 126, 185.
Lexell, J. 38, 149, 150.
Liewen, H. H. von 20, 73.
Lievonen, A. 224.
Lillia, J. 38.
Lillienberg, J. G. 46, 48, 85, 95, 124, 125, 129—131.
Lindelöf, K. A. 232.
Linder, M. 46.
Lindstedt, H. 227.
Lithowius, S. 224.
Lovisa Ulrika 63, 142, 145, 201.
Lundeberg, P. 109.
Löwenhielm, C. G. 61, 63, 65, 183, 184.
Löwing, H. 114, 186, 220.
Mallenius, T. 113.
Malmstein, O. 227.
Mathesius, J. 199, 210, 212, 215, 222.
Mathesius, P. N. 82, 96, 99, 107, 113, 117, 123, 134, 149, 150, 151, 155—157, 159, 170—172, 205, 206, 209, 218, 224, 227, 232, 238.
Matinpoika, Antti, 231.
Mattsson, E. 82, 127.
Mattsson, M. 148.
Mennander, K. F. 80, 81, 88, 98, 123, 148, 151, 168, 231.
Mentzer, M. 57.
Moijos, H. 149, 150.
Molin, J. 224.
Nordenberg, ks. Nordenskiöld, A. J.
Nordencrantz, A. 144.
Nordencrutz, F. J. 82, 86, 88—90, 93, 95, 113, 117, 149, 151, 165.
Nordenskiöld, A. J. 76, 147, 168.

- Nordenskiöld, K. F. 69, 80, 81, 85, 96, 111—113.
 Nylander, J. 81, 85, 88, 91.
 Odel, A. 15.
 Olivecreutz, J. 103, 173, 198.
 Olovsson, O. 118.
 Osterman, I. 202.
 Paldanius, H. 206, 207, 228, 231.
 Paléen, E. 75, 97, 111—113.
 Palmstierna, N. 143, 144, 146, 184, 210.
 Partanen, J. 115, 198.
 Pazelius, M. 103, 198.
 Pechlin, C. F. 81, 145, 146, 150, 195.
 Persson, J. 75.
 Pietari III 146.
 Piper, G. 95, 117, 124, 125, 188.
 Pipping, H. 26, 47, 187.
 Plomgren, T. 19.
 Printz-suku 119.
 Pylkkänen, H. 149—151, 198.
 Pölhö, A. 198.
 Queckfeldt, E. H. 77.
 Ramsay, A. H. 48, 50, 75, 81, 143, 144, 177.
 Ramsay, F. A. 38, 148, 150.
 Rappe, C. 118, 145, 146, 177, 184, 191, 195.
 Rehbinder, H. J. 113.
 Renhorn, O. B. 75, 108, 122, 177, 178.
 Ridderstolpe, C. 61.
 Rosen, G. F. von 21, 24—26, 30, 33, 38—41, 47, 61, 63, 69, 70, 78—80, 83, 89, 104—106, 110, 111, 115, 123, 135, 152.
 Roos, H. J. 103, 147, 149—151, 155, 157, 159, 162, 198, 199, 204, 207—210.
 Rudbeck, T. G. 203, 209, 217.
 Rudberg, J. 53.
 Rudenschöld, U. 67, 80, 81, 88, 90, 93, 97, 215.
 Runeberg, E. O. 92, 154—156, 159, 199.
 Sacklén, L. 32, 38, 149, 150, 159, 177, 226.
 Scarin, A. 11.
 Schauw, A. 226, 227.
 Scheffer, C. F. 72, 73, 129, 139—141, 146, 180—184, 195, 201, 238.
 Scheffer, U. 71—73, 141, 220.
 Schmidefelt, C. G. 174.
 Sebaldt, K. F. 25, 226.
 Serenius, J. 218.
 Sidensnöre, E. 198.
 Spikbacka, M. 149, 198, 224.
 Stackelberg, B. O. 38.
 Steinhausen, C. H. 176, 178.
 Stenhagen, P. 149, 150, 189, 193, 224.
 Stenius, J. vanh. 151, 168—170, 172, 198.
 Stenius, J. nuor. 168.
 Stiernstedt, C. J. 21.
 Stierneroos, K. F. 82, 83.
 Ström, O. 127.
 Strömfelt, C. H. 158.
 Ståhlhandske, M. 131.
 Söderman, M. 226.
 Tandefelt, O. 103, 197.
 Tandefelt, R. H. 197.
 Tersmeden, C. 80.
 Tessin, C. G. 20, 34, 56, 61, 62, 64, 65, 67, 130, 144, 146, 180.
 Thorbjörnsson, L. 185.
 Thunberg, D. 90, 93, 94.
 Tilas, O. 70, 71.
 Tiburtius, T. 123.
 Tillander, J. 38, 47.
 Trapp, K. 80, 81.
 Troilius, S. 20, 123.
 Trolle, F. 81, 83, 91.
 Töhlberg, N. 226.
 Törne, M. von 148, 155.
 Ullner, H. 75, 103, 198.
 Ulrika Eleonora 11.
 Unger-Sternberg, C. von 20, 49, 63.
 Wadenstierna, C. 219.
 Waldius, J. F. 227.
 Walleen, J. 164, 165, 196.
 Wargentín, P. 180.
 Weckström, G. 198.
 Veijola, T. 224.
 Westberg, A. G. 176.
 Vilkkilä, H. 103, 197.
 Virgin, J. B. 76.
 Voltemat, H. J. 82, 83, 85, 88.
 Wrede, F. 66, 67, 70.
 Wrede, H. J. 75.
 Vult von Steyern, J. J. 70, 148, 150, 159, 173, 174.
 Zidbeck, C. 103, 197.

R E F E R A T

Die Förderung der wirtschaftlichen Entwicklung Finnlands in der Reichstagspolitik in den 50er und 60er Jahren des 18. Jahrhunderts

Die Untersuchung hat zum Ziel, das Thema "die Förderung der wirtschaftlichen Entwicklung Finnlands" zu erläutern. Es ist allgemein bekannt, dass Regierung und Reichstag nach dem für Schweden unglücklich ausgelaufenen Krieg der Hüte (1741—43) ihr Augenmerk auf den militärischen Schutz Finnlands und die Notwendigkeit seiner wirtschaftlichen und administrativen Entwicklung richteten. Die Reformmassnahmen konnten jedoch nicht ohne weiteres eingeleitet werden, da die Obrigkeit die finnischen Verhältnisse und deren Misstände nicht ausreichend kannte. In der für die Freiheitszeit charakteristischen Weise was man der Ansicht, dass der beste Sachverständige für die Planung des Entwicklungsprogramms eine aus den Reihen des Reichstags gewählte Sonderkommission sein würde.

Auf vielen Reichstagen in der Zeit zwischen 1742—1762 wurden Sonderkommissionen eingesetzt, die die Gesetzgebung zur wirtschaftlichen und administrativen Entwicklung Finnlands vorbereiten sollten. In den Reformvorschlägen dieser Kommissionen und der anderen Reichstagsorgane in den Jahren 1765—66 tauchten wiederholt folgende Punkte auf:

1. Die finnische Landwirtschaft sollte durch Bodenaufteilungen und Neugestaltung der Besteuerung entwickelt werden.
2. Der Handel im Binnenland sollte durch das Anlegen von Wasserwegen aus dem Binnenland zur Küste und durch andere Verbesserungen der Verkehrswege gefördert werden.
3. Verwaltungs- und Rechtspflegegebiete sollten in kleinere Einheiten aufgeteilt werden, was eine geographische Kartierung voraussetzte.
4. Schwierigstes Hindernis für die wirtschaftliche Entwicklung war der Bevölkerungsmangel, weshalb alle Massnahmen gefördert werden sollten, die zu einer Zunahme der Geburtenziffer beitragen.

Bis zum Ende des Reichstags von 1751—52 hatte sich das allgemeine Bild von den wirtschaftlichen Misständen in Finnland so entwickelt, dass es diese Fragen umfasste. Zur Beseitigung der administrativen Misstände war in Finnland als höchster Verwaltungsbeamter der Generalgouverneur von Rosen eingesetzt worden, aber sein Amt wurde 1752 als nutzlos aufgehoben. Eigentliche Reformmassnahmen wurden während dieses Reichstags nicht durchgeführt, da man der Ansicht war, dass man von Finnland weiterhin zu wenig wisse. Zur Planung einer effektiven Entwicklungsarbeit wurde unter Leitung des ausscheidenden Generalgouverneurs eine Ständekommission eingesetzt. Diese trug 1755 ihre sehr allgemein abgefasste Denkschrift vor, die auf dem folgenden Reichstag wieder als zu leicht befunden wurde. Gerade dieser Umstand, die wiederholte Vorbereitung weitreichender Fragen ohne ein Programm für konkrete Massnahmen, war ein Grund dafür, dass die Gesamtergebnisse der Entwicklung Finnlands dürftiger ausfielen als man gehofft hatte.

Auf diesem Reichstag von 1755—56 wurde wieder ein finnischer Vorbereitungsausschuss (Finska beredningen) eingesetzt, wie es sie schon in den 40er Jahren gegeben hatte. Seine bedeutendste Errungenschaft war der Vorschlag zur Entwicklung der Landvermessung in Finnland. Als die Stände diesen Vorschlag akzeptiert hatten, dehnte die Regierung seinen Wirkungsbereich auf das ganze Reich aus, da auch für die schwedischen Provinzen eine Reihe von Reformvorschlägen zur Regelung der Landvermessung vorbereitet worden war. Wichtigste Neuerung in der erlassenen Verordnung war, dass im ganzen Dorf die grosse Flurregelung vorgenommen werden sollte, wenn auch nur ein Bauer im Dorf dies verlangte. Die Gesetzgebung zur Flurbereinigung wurde danach ständig weiterentwickelt.

Die Flurbereinigung sollte nicht nur die Landwirtschaft fördern, sondern auch das Anwachsen der Bevölkerung. Derselbe Reichstag behandelte auch andere bevölkerungspolitische Vorschläge, sogar einige Massnahmen zu sozialen Einkommensübertragungen zugunsten junger Paare, aber diese Vorschläge hatten keinen Erfolg. Von geringer konkreter Bedeutung waren auch die Bemühungen für das Anlegen von Wasserwegen, und die Versuche zur Aufteilung der Verwaltungs- und Rechtspflegegebiete blieben wegen der begrenzten Finanzen erfolglos. Die Knappheit der staatlichen Mittel wirkte sich auch hemmend auf alle anderen Massnahmen aus, nachdem das Reich sich am Krieg in Pommern (1757—62) beteiligt hatte.

Die Arbeit des während des Krieges zusammengetretenen Reichstags war aus diesem Grund vom Standpunkt des finnischen Entwicklungsprogramms aus wenig ertragreich. Die jetzt eingesetzte finnische Deputation richtete ihr besonderes Augenmerk auf die lange anhängig gewesene Befreiung des Aussenhandels der Städte Ostbottniens. Sie hatte bei diesem Ziel keinen Erfolg. Ein zweiter politischer Kampf wurde für die Verbesserung des Rechtsschutzes der Bauern und die Sicherung ihres Landbesitzrechtes geführt. Diese beiden Fragen wurden an den nächsten Reichstag weitergegeben. Während die Partei der Hüte bis dahin die schwedische Politik beherrscht hatte, errangen 1765 die Mützen die Mehrheit. Die Arbeit dieses Reichstags (1765—66) wurde zum Teil von einem Streben nach Revanche gekennzeichnet, das seinen Ausdruck in der Befreiung des Handels sowohl in Ostbottnien als auch in den Küstenstädten allgemein, in der Erteilung der Segelrechte an die Bauern in den Küstengebieten und in der Sicherung der Erbkaufrechte der Bauern fand. Auf der anderen Seite schaffte die Partei der Mützen alle die Sonderorgane, Reichstagsausschüsse und regionalen Wirtschaftskommissionen ab, die die wirtschaftliche Entwicklung Finnlands betreut hatten.

Die Förderung der wirtschaftlichen Entwicklung Finnlands war keine autonome Erscheinung in der Reichstagspolitik, sondern sie stand in engem Zusammenhang mit dem allgemeinpolitischen Geschehen der jeweiligen Zeit. Die als ganz programmatisch anzusehende Planung und Tätigkeit wird durch die aussenpolitische Krisensituation nach dem verlorenen Krieg motiviert, während deren es unumgänglich und vom Standpunkt des Staates aus zweckmässig erschien, die Vorwürfe und Forderungen der Finnen als berechtigt anzuerkennen. Die Einleitung von Reformen war eine das Reich allgemein betreffende Frage ersten Ranges, denn nach dem Krieg wurde die Bedeutung der östlichen Hälfte des Reiches als ausserordentlich wichtig für die ganze Existenz des Reiches angesehen. Hatte man die Finnen auf dem Reichstag 1738—39 noch separatistischer Pläne beschuldigt, als sie administrative Reformen vorschlugen, so ging man nun zu bedeutend umfassenderen Reformen über, ohne dabei irgendwelchen Separatismus zu sehen, damit die Finnen von der Vorteilhaftigkeit der staatlichen Einheit überzeugt würden. Der grundsätzliche Wandel, der in diesen Jahrzehnten in den eigenen Auffassungen der Finnen stattfand, wird darin ersichtlich, dass sie, die unter Druck stehend 1738—39 mit allen Mitteln versucht hatten, die Behauptungen über Separatismus als falsch zu widerlegen, 1765—66 auf dem Reichstag die versteckte Drohung mit Separatismus als politisches Druckmittel für die Lösung der Handelsfrage im Bottnischen Meerbusen benutzten.

Der Gedanke an eine Entwicklung einiger Teile oder verschiedener Gebiete des Reiches im Rahmen ihrer eigenen Voraussetzungen bestand auch schon vor dem Krieg der Hüte, aber es existierte noch nicht die Bereitschaft zu politischen Schlussfolgerungen. Die Schäden des Krieges der Hüte bewirkten, dass man anfang, vielen Missständen Beachtung zu schenken, die in Finnland auftraten. Als die Entwicklungsarbeit voranschritt, wurden viele Massnahmen dann auch auf das ganze Reich ausgedehnt.

Die Bevölkerungspolitik wurde als eine Art von Grundfaktor angesehen, der sich auf

alles auswirkte. Die Getreideproduktion musste vermehrt und die Landwirtschaft im ganzen entwickelt werden, damit ein Bevölkerungszuwachs erreicht würde, aber Agrarreformen waren schwer durchzuführen, da es so wenig Leute gab. Die Bevölkerungsfrage als Gesamtproblem bildete somit einen Hexenkreis, der schwer zu durchbrechen war. Es war daher ganz natürlich, dass die Reformmassnahmen, die bei den Überlegungen zu gerade diesem Problem und bei der Suche nach Alternativmöglichkeiten für eine Lösung vorgeschlagen wurden, sowohl hinsichtlich ihres realen Inhalts als auch hinsichtlich der Einstellungen der mitwirkenden Personen erheblich voneinander abweichen konnten. Deshalb ist es auch angebracht, gerade die zur Bevölkerungsfrage vorgebrachten Meinungen als Erscheinung einer Übergangsperiode in der politischen Denkweise zu betrachten.

Um die Mitte des Jahrhunderts lassen sich zwei klar umrissene Denkrichtungen erkennen. Der einen zufolge konnte man die Bevölkerungsfrage nur durch eine stärkere Bevormundung der Gesellschaft lösen, die der leichtfertigen Umsiedlung der Menschen ein Ende setzen würde und sie im Heimatland und an ihren Wohnsitzen halten würde. Der anderen Auffassung zufolge waren gerade die Bevormundung der Staatsbürger und die von ihnen empfundene Unfreiheit und Unsicherheit die Ursache dafür, dass sie sich nicht wohl fühlten und anderswohin ziehen wollten. Die strenge Bevormundung des ganzen Gewerbelebens wiederum beraubte sie der äusseren Voraussetzungen für eine energische Tätigkeit zum Wohl des Vaterlands. Diese Einstellungsweisen fanden Unterstützung unabhängig von Partei- und Ständegrenzen, wie von Reichstag zu Reichstag ersichtlich ist. 1752 vertrat die Denkschrift der Kammer-, Wirtschafts- und Handelsdeputation zur Bevölkerungsfrage einen besonders weit gehenden Liberalismus, als sie die Grundanschauung des bevormundenden Merkantilismus anzweifelte und behauptete, "dass es nicht Sache der Verwaltung sei, über den Wert der verschiedenen Gewerbe im Verhältnis zueinander und über ihr Recht auf Arbeitskraft zu entscheiden". Gleich viel Befürwortung bsw. Ablehnung fanden die freieren Massnahmen in den Reihen beider Parteien in den Jahren 1755—56.

Ein Widerspruch fand sich im Verhältnis zwischen den zur Verfügung stehenden Mitteln und den als Zielen aufgestellten Gedanken. Die Lenkung des Merkantilismus erhielt infolge des Tabellenwerkes gerade erst ein Instrument, mit dessen Hilfe man u.a. die Gewerbeverhältnisse in der Bevölkerung klären konnte, aber gerade zu der Zeit wurde die politische Arithmetik als fragwürdig hingestellt oder ihre Ergebnisse wurden zur Stütze neuartiger Forderungen verwandt. Die Entwicklung sollte namentlich durch die Gesetzgebung gefördert werden, aber gerade beim Abwägen bevölkerungspolitischer Entscheidungen erlaubten die eingebürgerten Denkgewohnheiten nicht, z.B. die tiefe Bedeutung der von Carl Fredrik Scheffer 1759 im Reichsrat dargelegten Vorstellungen zu sehen. Seine Gedanken über den auf dem Land entstehenden Bevölkerungsdruck und die darauf folgende sozioökonomische Krise eilten ihrer Zeit zu sehr voraus, um Widerhall finden zu können.

Die Massnahmen zur regionalen Entwicklung in der Freiheitszeit können deutlich als Ergebnisse einer dynamischen Innenpolitik und einer aktiven Gesellschaftspolitik gesehen werden. Der Übergang zu internen Fragen war schon infolge der zwei verlorenen Kriege natürlich, aber die Realisierung der hier behandelten Bestrebungen setzte auch Instrumente und Mittel voraus. Dann kommt man dazu, dass die Grundstruktur der Staatsverfassung selbst Voraussetzung für diese dynamische Innenpolitik war. Wenn die Staatsverfassung den Aufstieg neuer Gesellschaftsgruppen zu wirklichen Inhabern politischer Macht ermöglichte, brachten diese Gruppen die Forderungen ihrer eigenen Interessengemeinschaften in die staatlich-gesellschaftliche Beschlussfassung. Sie waren teilweise ständegebunden, teilweise regional und manchmal parteilich gebunden, aber gemeinsam war ihnen der Gedanke, dass Rechte wie die handelspolitische Vorrangstellung Stockholms und Turkus und einiger anderer Städte nicht für die Ewigkeit bestimmt waren.

„Alles muss geändert werden können, je nach der Beschaffenheit der Zeit und den Forderungen des allgemeinen Interesses des Reiches“ sagte Ckydenius, und da hinter dieser Ansicht genügend politische Macht stand, konnte die Argumentation der Konservativen, dass die Handelsverordnung von 1617 schon anders verfügte, nicht zutreffen. Die Schwächung der starken Sonderstellung des Zentrums und das Vordringen der Interessen der Peripherie zu einer einflussreichen Kraft waren vor allem Folge der neuen Konstitution.

Den Einfluss der Finnen auf die politische Beschlussfassung während der Freiheitszeit kann man für bemerkenswert stark halten. Das Voranschreiten der Tätigkeit, die zu Ergebnissen bei der regionalen Entwicklung geführt hatte, erscheint vom Blickpunkt des Betrachters der Nachwelt aus logisch. Die ersten Jahrzehnte der Freiheitszeit waren eine Periode des Wiederaufbaus, und der Name selbst weist auf den Gedanken an eine Wiederherstellung des Vergangenen hin. Nach dem neuen Krieg der Hüte war dieses weder bei der aussenpolitischen noch bei der innenpolitischen Aufbauarbeit ausreichend. Die Politik der regionalen Entwicklung begann daher mit den Forderungen der Finnen in den 40er Jahren des 18. Jahrhunderts und mit der Notwendigkeit, diese zu berücksichtigen, aber die Reformgesetzgebung wurde bei einigen Fragen zu einer das ganze Reich umfassenden Lösung.

